

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
FRANSIZCA MÜTERCİM-TERCÜMANLIK BİLİM DALI

ORHAN PAMUK'UN "BENİM ADIM KIRMIZI" ROMANININ
ÇEVİRİLERİNDE KÜLTÜREL EŞDEĞERLİLİK MESELESİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Osman Rüçhan ŞEKER

Danışman
Doç. Dr. Duran İÇEL

Ocak– 2021
KIRIKKALE

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
FRANSIZCA MÜTERCİM-TERCÜMANLIK BİLİM DALI

ORHAN PAMUK'UN "BENİM ADIM KIRMIZI" ROMANININ
ÇEVİRİLERİNDE KÜLTÜREL EŞDEĞERLİLİK MESELESİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Osman Rüçhan ŞEKER

Danışman
Doç. Dr. Duran İÇEL

Ocak– 2021
KIRIKKALE

KABUL-ONAY

Doç. Dr. Duran İÇEL danışmanlığında Osman Rüçhan ŞEKER tarafından hazırlanan “Orhan Pamuk’un “Benim Adım Kırmızı” Romanının Çevirilerinde Kültürel Eşdeğerlik Meselesi” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Fransızca Mütercim-Tercümanlık Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

14/01/2021

Prof. Dr. Mümtaz KAYA (Başkan)

Doç. Dr. Ümran TÜRKYILMAZ

Doç. Dr. Duran İÇEL

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2021

Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Enstitü Müdürü

KİŞİSEL KABUL

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum Orhan Pamuk'un "Benim Adım Kırmızı" Romanının Çevirilerinde Kültürel Eşdeğerlilik Meselesi adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

14/01/2021

Osman Rüçhan ŞEKER

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın tamamlanması için benden hiçbir desteğini esirgemeyen kıymetli danışmanım Doç. Dr. Duran İÇEL hocama gerek ayırdığı vakit ve gerek gösterdiği sabır için ne kadar teşekkür etsem azdır.

Kırıkkale Üniversitesindeki yüksek lisans hocalarım, Doç. Dr. Yusuf POLAT ve Dr. Öğr. Üyesi Bayram KÖSE'ye, ayrıca Kafkas Üniversitesindeki lisans hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Kadir BAYRAKCI, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALKAN'a bana öğretmiş oldukları her şey için teşekkürlerimi sunarım.

Yoğun programlarına rağmen bana değerli vakitlerini ayıran saygıdeğer jüri üyeleri Prof. Dr. Mümtaz KAYA, Doç. Dr. Ümran TÜRKYILMAZ, Doç. Dr. Nizamettin KASAP ve Dr. Öğr. Üyesi Onur ÖZCAN hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Tüm bu süreç boyunca sık sık başını ağrıttığım ve bana her zaman yardımcı olan Öğr. Gör. Merve TEKİN'e ve Kırıkkale Üniversitesinden dönem arkadaşım Öğr. Gör. Gül ÖZAVCI YAPICI'ya da teşekkür etmek isterim.

Her zaman olduğu gibi, bu süreçte de maddi ve manevi desteğini gördüğüm Annem, Babam ve kardeşim Rabia'ya ve hem hocam hem amcam Dr. Öğr. Üyesi Bahattin ŞEKER ve ailesine de sonsuz şükranlarımı sunarım.

ÖZ

ŞEKER, Osman Rüçhan, “Orhan Pamuk’un “Benim Adım Kırmızı” Romanının Çevirilerinde Kültürel Eşdeğerlilik Meselesi”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2021.

Bu çalışmada Orhan Pamuk’un “Benim Adım Kırmızı” romanındaki “kültüre özgü ögeler”in İngilizce ve Fransızca çevirileri “kültürel eşdeğerlik” kapsamında karşılaştırılmaktadır. Bu bağlamda tarihsel süreç içinde gelişen çeviri ve eşdeğerlik anlayışları örneklerle ayrıntılandırılarak çevirinin 20. yüzyılda bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilmesi ve günümüzde çeviri ediminin bir kültür aktarımı işi olarak değerlendirilmesi süreçleri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca çeviri, kültür ve dil ilişkisine de değinildikten sonra, kültüre özgü öge kavramı açıklanarak bu kavramla ilgili çeşitli kuramcıların öne sürdükleri sınıflandırmalara ve bu ögelerin kültürel eşdeğerlik bağlamında aktarımını sağlamak için kullanılabilir olacak çeviri stratejilerine yer verilmektedir. Bununla birlikte, çalışmamızın sınırlarını belirlemek amacıyla, çeşitli araştırmacılar tarafından önerilen kültüre özgü öge sınıflandırmaları eklektik bir yaklaşımla değerlendirilerek çevirileri incelenecek 8 farklı kültüre özgü öge kategorisi ve 84 kültüre özgü öge belirlenmiştir. Tespit edilen kültüre özgü ifadelerin İngilizce ve Fransızca çevirileri Vinay ve Darbelnet’in çeviri stratejileri ile Nida’nın eşdeğerlik anlayışları kapsamında karşılaştırılarak kültürel eşdeğerlik açısından incelenmektedir.

Yapılan bu çalışma, dinamik bir unsur olan kültüre özgü ögelerin farklı dillere çevirilerindeki zorlukları ve bu zorlukları aşmak için tercih edilen çeviri stratejilerinin anlam aktarımındaki rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yaptığımız karşılaştırmalar, çevirmenlerin kültüre özgü ögelerin çevirilerinde karşılaştıkları kültürel engelleri aşmak için farklı çeviri stratejilerine başvurduklarını göstermektedir. Bu durum kültüre özgü ögelerin aktarımında kullanılan stratejilerin kaynak-erek dilin yapısına, kaynak-erek kültürün şartlarına ve çevirmenin tutumuna bağlı olarak değişmekte olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Eşdeğerlik, Edebi çeviri, Kültüre özgü ögeler, Orhan Pamuk, Benim Adım Kırmızı

ABSTRACT

ŞEKER, Osman Rüçhan, “Problematic of Cultural Equivalency in the Translations of Orhan Pamuk’s Novel “My Name is Red”, M.s. Thesis, Kırıkkale, 2021.

In this study, culture-specific items in French and English translations of Orhan Pamuk’s “My Name is Red” are compared. To that end, the adventure of translation as a standalone branch of science and its acceptance as a culture transfer work is explained thoroughly. After mentioning the relationship between translation, culture and language, the concept of culture-specific item is also explained. Later, some classifications proposed by various theorists regarding this concept and translation strategies that can be used to transfer these elements in the context of cultural equivalence are detailed. These classifications in question have been treated with an eclectic approach to draw the scope of our study. In this regard, 8 culture-specific item categories and 84 culture-specific items have been determined for the translation comparison. English and French translations of these culture-specific items are compared in terms of cultural equivalency through the translation strategies of Vinay and Darbelnet and Nida's understanding of equivalence.

This study aims to reveal the difficulties in the translation of culture-specific items, which are a dynamic element, into different languages, and the role of translation strategies preferred to overcome these difficulties in rendering the meaning. Our comparisons show that translators use different translation strategies to overcome the cultural barriers in the translation of culture-specific items. This situation reveals that the strategies used in the transfer of culture-specific items vary depending on the structure of the source-target language, the conditions of the source-target culture and the attitude of the translator.

Key Words: Equivalence, Literary translation, Culture-specific items, Orhan Pamuk, My Name is Red

KISALTMALAR DİZİNİ

Hz. : Hazreti
vb. : ve benzeri

TABLÖLAR

Tablo 1. Tarih Boyunca Öne Çıkan Bazı Çeviri Anlayışları.....	48
Tablo 2. Vinay ve Darbelnet'in Çeviri Yöntemleri ve Stratejileri	50

ŞEKİLLER

Şekil 1. Holmes'in Çeviribilim Haritası	43
Şekil 2. Nida'nın Çeviri Süreci Modeli	64
Şekil 3. Nida'nın Çeviri Süreci Modeli	65
Şekil 4. Newmark'ın V Diyagramı	118

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	iv
TABLOLAR.....	v
ŞEKİLLER.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM ÇEVİRİNİN TARİHİ VE EŞDEĞERLİK

1.1. ÇEVİRİ TANIMLAMALARINA GİRİŞ.....	4
1.1.1. Çevirinin Tarihçesi.....	9
1.1.1.1. Antik Dönem Çeviri Anlayışı.....	11
1.1.1.2. Orta Çağ Çeviri Anlayışı.....	14
1.1.1.3. 16. Yüzyıl Çeviri Anlayışı.....	18
1.1.1.4. 17. Yüzyıl Çeviri Anlayışı.....	22
1.1.1.5. 18. Yüzyıl Çeviri Anlayışı.....	24
1.1.1.6. 19. Yüzyıl Çeviri Anlayışı.....	27
1.1.1.7. 20. Yüzyıl Çeviri Anlayışı.....	33
1.1.1.8. Kültürel Dönüş.....	45
1.2. KADİM BİR İKİLEM: SERBEST ÇEVİRİ Mİ, SADIK ÇEVİRİ Mİ?.....	47
1.2.1. Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet: Doğrudan Çeviri ve Dolaylı Çeviri.....	49
1.2.2. Eugene Albert Nida: Biçimsel Eşdeğerlik ve Dinamik Eşdeğerlik.....	50
1.2.3. Peter Newmark: İletişimsel Çeviri ve Anlamsal Çeviri.....	54
1.3. EŞDEĞERLİK.....	56
1.3.1. Eşdeğerlik Nedir?.....	56
1.3.2. Eşdeğerlik Türleri.....	57
1.3.2.1. Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet'e Göre Eşdeğerlik.....	57

1.3.2.2. Roman Jakobson ve Farklılıkta Eşdeğerlik.....	59
1.3.2.3. Eugene Albert Nida ve Eşdeğerlik.....	60
1.3.2.3.1. Eugene Albert Nida'da Noam Chomsky Etkisi	61
1.3.2.3.2. Eugene Albert Nida'nın 3 Aşamalı Çeviri Modeli	64
1.3.2.3.3. Biçimsel Eşdeğerlik ve Dinamik Eşdeğerlik	66
1.3.2.4. Peter Newmark ve Eşdeğerlik.....	71
1.3.2.5. Mona Baker ve Eşdeğerlik.....	73
1.3.2.6. Katherina Reiss ve Metin Türleri Düzeyinde Eşdeğerlik	75

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİDE KÜLTÜREL ÖGELERİN VARLIĞI VE KULLANIMI

2.1. KÜLTÜR VE DİL ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ÖNEMİ.....	78
2.1.1. Kültür Nedir?	79
2.1.2. Dil Nedir?	82
2.1.3. Kültür, Dil ve Çeviri İlişkisi	84
2.2. KÜLTÜRE ÖZGÜ ÖGELER VE ÖNEMİ.....	87
2.2.1. Kültüre Özgü Ögelerin Sınıflandırılması.....	92
2.3. EDEBİ METİNLER VE EDEBİ ÇEVİRİ	100
2.3.1. Edebi Çevirilerin Amacı	105
2.3.2. Edebi Çeviride Karşılaşılan Eşdeğerlik Sorunları	107
2.3.3. Çevirmen Kimdir, Görevleri Nelerdir?.....	110
2.4. KÜLTÜRE ÖZGÜ ÖGELERİN ÇEVİRİSİNDE KULLANILAN STRATEJİLER	114
2.4.1. Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet Tarafından Önerilen Stratejiler	114
2.4.2. Peter Newmark: Çeviri Yöntemleri ve Çeviri Stratejileri	117
2.4.3. Lawrence Venuti: Yerelleştirme - Yabancılaştırma	122
2.4.4. Mona Baker ve Çeviri Stratejileri.....	124
2.4.5. Javier Franco Aixela ve Çeviri Stratejileri	125
2.4.6. Eirly E. Davies ve Çeviri Stratejileri	127

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“BENİM ADIM KIRMIZI” ROMANININ FRANSIZCA VE İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİ

3.1. ORHAN PAMUK’UN EDEBİ KİŞİLİĞİ	130
3.2. “BENİM ADIM KIRMIZI” ROMANINA BAKIŞ	139
3.2.1. Çevirmenler Hakkında Bilgiler.....	146
3.2.2. “Benim Adım Kırmızı”nın İngilizce ve Fransızca Çevirileri Hakkında Bilgiler.....	152
3.3. “BENİM ADIM KIRMIZI” ROMANINDAKİ” KÜLTÜREL UNSURLAR .	153
3.4. “BENİM ADIM KIRMIZI” ROMANINDAKİ KÜLTÜREL UNSURLARIN ROMANIN FRANSIZCA VE İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİNDEKİ KARŞILIKLARININ KÜLTÜREL EŞDEĞERLİK KAPSAMINDA İNCELENMESİ.....	154
SONUÇ	210
KAYNAKÇA.....	215
EKLER.....	230
Ek-1. Benim Adım Kırmızı ve Çevirilerine Ait Kapak ve İçindekiler	230

GİRİŞ

Yazının tarihi kadar eski olan çeviri tarihi bize çeviri faaliyetlerinin, insanlığın ve medeniyetlerin gelişimine koşut olarak, ne şekilde gerçekleştiğini; çeşitli ihtiyaç ve amaçlar doğrultusunda nasıl çeviri anlayışları oluştuğunu ve günümüze kadar uzanan çeviri alanlarının çıkış noktalarını göstermektedir. Günümüzde birçok kuramsal çalışmaya dayanak oluşturan temel etmenlerden biri olan çeviri tarihi, çeviri ediminin uygulama ve özellikleri konusunda zengin bir kaynak ve birikim oluşturmuştur. Çeviri tarihi bir yerde bir medeniyetin, bir toplumun kültür tarihini yansıtmaktadır.

Çalışmamızın “Çevirinin Tarihi ve Eşdeğerlik” adlı birinci bölümünü büyük oranda çevirinin tarihsel evrimine ayırmamızın gerekçesi çeviri ediminin, dilbilimin bir alt kolu olarak kuramsal çalışmalara konu olacağı 20. yüzyıla gelinceye kadarki varlığı ve kullanım gerekçelerini tespit etmektir. İster Orta Çağ’daki dini metinlerin çevirisindeki dogmatik anlayışın güdümündeki sınırlı çeviri etkinlikleri; ister matbaanın icadıyla birlikte, özellikle edebiyat alanında, farklı kültürlerin tanınmasına kapı aralayan yaygın çeviri etkinlikleri olsun, çeviri ediminde göze çarpan başlıca unsur, kaynak metinle (kaynak kültürle) hedef metin (hedef kültür) arasında *eşdeğerliğin* korunup korunmadığı olmuştur. Bir toplumun kültürel yapısının önemli olduğu, bir kültürel varlık olan bireyin dünyayı nasıl algıladığı ve dil aracılığıyla nasıl ifade ettiği mensup olduğu kültürden ayrı düşünülmemeyeceği kabul edilen gerçekler olsa da söz konusu “eşdeğerlik” kavramı 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar çoğunlukla “dilbilim” temelli çözümlenmelerle açıklanmaya çalışılmıştır. Kültürlerarası bir dil olarak tanımlanabilecek çeviriyi yalnızca dilin var olan yapı bilgisi ve söz dizimi özelliklerinden hareketle tanımlamaya çalışmak kanımızca sınırlı ya da eksik olacaktır; zira dil, kültür gibi canlı bir organizmadır ve dinamik bir sürecin içindedir: farklı dönemlerin koşul ve ihtiyaçlarına göre yeniden biçimlenir. Bu bağlamda, eşdeğerlik kavramını ele alırken, dil içi unsurlar kadar dil dışı özellikleri de hesaba katmak gerekir. Kaynak kültürün anlamsal ve işlevsel özelliklerinin hedef dile aktarılırken birincil olarak gözetilen “anlamsal eşdeğerliğin”, Eugene Albert Nida’nın da ifade ettiği gibi, yalnızca bir dilbilimsel yöntem değil, aynı zamanda dilbilgisel, toplumbilimsel ve başka birçok yöntem; hepsinin yanı sıra kültüre de bağlı olarak

sağlanabileceğini düşünmekteyiz; söz konusu eşdeğerliğin *olabildiğince* sağlanabileceği gerçeğini göz ardı etmeden...

“Çeviride Kültürel Ögelerin Varlığı ve Kullanımı” adlı ikinci bölümde, özellikle 1970’li yıllardan itibaren ivme kazanan ve “Çeviribilim” adıyla bir alan oluşturan kuramsal çeviri çalışmaları üzerinde duracağız. Bir kültürün başka bir kültürle olan etkileşiminde özellikle edebiyat ve edebi metinler başat rol oynamaktadır; öyle ki, çeviri kuramlarının çoğunluğunun çalışma alanıdır. Edebi metinlerin çevirisinde, çeviri sürecini en çok zorlayan unsurların başında kültürel bağlamlar olduğu görülmüş ve bu doğrultuda çeşitli kuramsal yaklaşımlar geliştirilmeye çalışılmıştır. Bir kültürde var olmasına karşın, başka bir kültürde karşılıkları bulunmaması sebebiyle eşdeğerlik sorunlarına yol açan “kültüre özgü ögeler”in çevirisi üzerinde çokça durulmuştur. Araştırmacılar bir yandan kültürü ve kültürün dille olan ilişkisini tanımlanmaya çalışırken öte yandan kültüre özgü ögelerin çevirilerinde kullanılabilecek çeşitli stratejiler öne sürmüştür.

Birinci bölümde olduğu gibi, bu bölümde de çeviriyi kuramsal olarak ele alan önemli araştırmacıları ve çeviri anlayışlarını konu edineceğiz; bunu yaparken, söz konusu yaklaşımların kültür, kaynak kültür, hedef kültür, kültürlerarasılık, kültür-dil-çeviri ilişkilerinde nasıl bir özellik gösterdiğine bakacağız. Çeviri edimini yer yer zorlaştıran, kimi zaman da olanaksız kılabilen kültüre özgü ögelerin -çeşitli kuramcılarının sınıflandırmalarını kendi örneklerimizle detaylandırarak (Aixela 1996; Davies 2003; Newmark 1998, 2010 gibi) – ne olduklarının yanı sıra çeviride niçin dikkate alınmaları gerektiğini örnekler vererek açıklayacak ve bu ögelerin edebi çevirideki yerinden bahsedeceğiz. Çalışmamızın bu bölümünde ayrıca edebi çevirilerin amaçlarına, edebi çeviride karşılaşılabilecek eşdeğerlik sorunlarına ve iki farklı dil/kültür arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışan çevirmenin görevlerine de değineceğiz. Ardından, kendilerinden sonraki kuramcıları etkileyen ve bu nedenle alanda öncü isimler olarak kabul gören Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet (1958/1995) başta olmak üzere, Peter Newmark (1988), Lawrence Venuti (2001), Javier Franco Aixela (1996) ve Eirly E. Davies (2003) gibi araştırmacıların özellikle kültüre özgü ögelerin çevirilerinde kullanılmak üzere önerdikleri farklı çeviri stratejilerine değineceğiz. Bu stratejileri aktardıktan sonra çalışmamızın inceleme bölümünde de başvurduğumuz Vinay ve

Darbelnet'in (1958/1995) stratejileri ve Eugene Albert Nida'nın (1964) eşdeğerlik anlayışlarını kaynak odaklılık ve erek odaklılık açısından ilişkilendireceğiz.

Kuramsal temelimizi oluşturduktan sonra, çalışmamızın inceleme bölümü olan "Benim Adım Kırmızı" Romanının Fransızca ve İngilizce Çevirileri" nde iki farklı dildeki aktarım durumlarına bakacağız. Çalışmamızın bu son bölümünde, Orhan Pamuk'un roman anlayışının yanı sıra "Benim Adım Kırmızı" romanının konusu ve kültürel içeriğiyle birlikte, romanın Fransızca ve İngilizce çevirilerini yapan çevirmenler hakkında bilgilere yer verecek; romanın çevirilerinde karşılaşılan kimi kültürel öğelerin ne şekilde aktarıldığı, çevirmenlerin kültürel eşdeğerliliğin sağlanması noktasında ne gibi çeviri stratejilerine başvurduklarını ele alacağız. Bu bağlamda iki farklı dile yapılan çevirileri karşılaştırarak araştırma sorularımıza cevaplar arayacağız. Çalışmamızın sonunda edebiyat çevirisinin bir kültür çevirisi olduğu gerçeğinden hareketle, alana mütevazı bir katkıda bulunmayı dilemekteyiz.

Çalışmamızda cevaplarını aradığımız sorular ise şu şekildedir:

1. Çevirmenler kültüre özgü öğelerin çevirilerinde Vinay ve Darbelnet tarafından önerilen hangi çeviri stratejilerini daha sık kullanmaktadır?
2. Kültüre özgü öğelerin çevirilerinde kullanılan stratejiler kültürel eşdeğerliği sağlamakta mıdır?
3. Kaynak metinde yer alan kimi kültürel unsurların çeviri ediminden çıkarıldığı durumlar var mıdır; varsa bu durum erek dile/kültüre yapılan aktarımı etkilemekte midir?

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİNİN TARİHİ VE EŞDEĞERLİK

1.1. ÇEVİRİ TANIMLAMALARINA GİRİŞ

Çeviri her şeyden önce bir dildir. Ancak, çevirinin tekdüze bir dil olarak değil, Akşit Göktürk'ün (1934-1988) deyimiyile “dillerin dili” olarak ele alınması ve -dil olgusuna yaklaşımdaki gibi- canlı bir organizma olarak değerlendirilmesi elzemdir. Bu nedenle de çeviriyi tek bir tanımlamayla sınırlandırmak eksik ya da yetersiz kalacaktır. Çevirinin tarihi süreç içerisinde çeşitli tanımlamalarının ortaya çıkmış olması, onun öncelikle bir bilim dalı olarak düşünülmesinden çok bir eylem ve süreç olarak kabul edildiği anlayışına dayanmaktadır. Bu nedenle de çevirinin ne olduğundan çok nasıl yapılması gerektiğine dair tartışmalar ve yaklaşımlar ilk çağlara kadar uzanır. Günümüzde ise, çeviri artık süreç olarak değil bir bilim dalı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla söz konusu tartışmalar, çeşitli çeviri kuram ve yöntemler çerçevesinde ele alınmaktadır.

Çevirinin yeni bir bilim dalı olarak kabul edilmesiyle birlikte çeviri eylemi günümüzde akademik bir sorunsal olarak kabul edilmekte; farklı bilim dallarının yöntemleriyle de tanımlanmaktadır. İlk tanımlamalar çeviriyi dilsel açıdan ele alan dilbilimciler tarafından yapılmış olsa da çevirinin tekdüze bir eylem olmaması nedeniyle edebiyatçılar, felsefeciler ve sosyologlar tarafından da farklı, fakat birbirlerini tamamlayan tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Çeviriye yaklaşımdaki söz konusu bu çoklu ya da “multidisipliner” bakış, çeviri edimi ve sürecinin de ne denli dinamik bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, çeviri tanımlarını ele almadan önce toplum, dil ve kültür kavramları üzerinde durmamız yerinde olacaktır.

“Aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan insanların tümü” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde tanımlanan toplum, bu iş birliğinin devamlılığı için ortak bir dile ihtiyaç duyar. Çünkü ortak olmayan başka

bir deyişle anlaşmalı olmayan bir dil, toplumun kendi içindeki iletişimini sağlamayacağı gibi, ayrışmalara da sebep olacaktır. Zira dil “bildirişim” yani “iletişim” yoluyla “bireyi toplumsallaştıran” hatta toplumu da “ulusa” dönüştüren temel öğelerden biridir (Vardar, 2001:15).

Her ne kadar dil, toplum içinde iletişimi kurmaya yarasa da hatta bir toplumu ulusa dönüştürme özelliğini barındırsa da dilin varoluşu açısından bunun tam zıddını söylemek de olasıdır. Çünkü her dil, içinde doğduğu toplumun özelliklerini taşır. Başka bir ifadeyle, her toplum iletişim tarzını yansıtan ve kendisine ait kültürel izler barındıran bir yapıya sahiptir. Berke Vardar (1934-1989) bu durumu “her dil (hem) tarihsel bir kalıt, çağlar boyunca oluşmuş bir ürün görünümü sunar” şeklinde ifade etmektedir. Dil, tarihselliğin yanı sıra devingen bir özelliğe de sahiptir. Kültür yenilendikçe dil de bu yeniliğe ayak uydurmak durumunda kalır. Bunun sonucu olarak da yeni kavramlar, yeni kurallar, yeni söyleyiş tarzları ortaya çıkabilmektedir. Yine Vardar’ın (2001:19) deyimiyle dil “sürekli biçimde değişen, kullanıldıkça dönüşen, konuşuldukça ayrımlaşan devingen bir düzen; kırılğan bir düzlem, geçici bir denge durumu, oluşum içinde bir etkinlik(tir)”.

Görüldüğü üzere, kültürün dil üzerindeki etkisi aslında geçmişten geleceğe uzanan bir dönüşümün hikâyesidir. “Belli bir kültürün göstergeler dizgesiyle, belli uzlaşımlar, töreler, davranışlar, değer ölçüleriyle, kısacası somut insan yaşamıyla iç içe” (Göktürk, 2018:15) olan dil, “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin” (Türk Dil Kurumu, 2020) olarak tanımlanan kültürün bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Kültürü, “etkileşim halindeki bir insan topluluğu tarafından öğrenilmiş olan ve paylaşılan davranışlar bütünü” (Useem, Useem ve Donoghue, 1963:169) şeklindeki tanımının yanı sıra “öğeleri belirli bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılan ve iletilen öğrenilmiş davranışlardan ve bu davranışların sonuçlarından oluşan bir bütün” olarak (Linton, 1945:32) ele almak mümkündür.

Kültür, bireylerin hayata hangi pencereden nasıl ve niçin baktıklarına, gördükleri karşısında neyi, nasıl algıladıklarına ve bu algıları nasıl yansıttıklarına varana dek toplum yaşamında belirleyici bir rol oynamaktadır. Örneğin, “köpek” dendiğinde bir çobanın aklına gelebilecek ilk köpek ırkı, koyunlarının ve kendisinin güvenliğini sağlayacak ve muhtemelen ahırda ya da ahırın çevresinde bulunan bir kulübede besleyebileceği kangal, akbaş cinsi bir köpek olurken, varlıklı birisi için akla gelebilecek ilk köpek türü ise “golden retriever”, “french bulldog” gibi evde besleyebileceği, kendisine arkadaşlık edebilecek bir köpek cinsi olacaktır. Hatta bu köpek cinsi kadın ya da erkek algısına göre de değişecektir. Aynı kültürde bile yaşam kültürüne ve bundan kaynaklanan ihtiyaçlara göre algısal değişimlere rastlamak olasıdır. Bunu bir Fransız ve İngiliz için düşünersek, yine aynı sonuca ulaşırız. Örneğin “çoban köpeği” sözcüğü İngilizcede “shepherd” Fransızcada ise “chien de berger” şeklinde ifade edilir ve farklı bir cinsteki köpeklere işaret eder. Öte yandan evde beslenen köpek türlerine baktığımızda ise gerek Fransa’da gerek Amerika’da evlerde benzer türlerin beslendiği söylenebilir. Bu durum bize John Paul Lederach’ın kültürü “bir grup insanın çevrelerindeki sosyal gerçekleri algılamak, yorumlamak, ifade etmek ve bunlara cevap vermek için yarattığı ortak bilgi ve düzenler bütünüdür” (Lederach, 1995:9) şeklinde tanımlamasını hatırlatmaktadır. Buradan hareketle kültürün aslında deneyimlerden oluşan bir bütün olduğu ve bu bütünün de algıyı şekillendirdiği söylenebilir. Nitekim kültür ve eğitim üzerine çalışmalar yapan James A. Banks ve Cherry A. Mcgee’ye göre, bir kültürün özü; o kültürün eserleri, araçları veya diğer somut nitelikleri değil, kültür grubundaki üyelerinin bunları nasıl yorumladığı, kullandığı ve algıladığıdır. Modern toplumlarda bireyleri birbirinden ayıran nokta, değerler, semboller, yorumlar ve bakış açıları olup, maddi nesnelere ve diğer somut yönlerin aynı ölçüde bir önemi yoktur (Banks ve Mcgee, 1989).

Çeviri, kültür ve dil ilişkisinden bahsederken, çeviribilim alanında kuramsal yaklaşımlar geliştiren uzmanların kültür olgusuna yönelik gözlemlerine de yer vermek önemlidir. Kimi araştırmacılarca “cultural words” ifadesiyle dile getirilen ve çalışmamızın araştırma ve uygulama konusunu oluşturan “kültüre özgü öğeler” kavramı, bir sorunsal olarak ilk kez (Tekalp ve Tarakçıoğlu, 2019:288) çeviribilimci Peter Newmark (1916-2011) tarafından ele alınmıştır. Newmark’a göre kültür, bir

topluluğa özgü yaşam biçimi ve bu yaşam biçiminin söz konusu toplumun kullandığı dile yansımalarıdır (Newmark, 1988:94).

Buraya kadar yapılan tanımlardan hareketle kültürü, karşılıklı iletişim ve etkileşim yoluyla öğrenilen ortak davranış ve algı biçimi olarak özetleyebiliriz. Söz konusu ortak davranış ve algı biçimleri, farklı toplumlar arasında ayırt edici öğeler olarak görünseler de insanlık durumuyla ilgili ortak olgular içerebilir.

Kültürleri birbirinden ayırt eden en önemli unsur dildir. Ayırt edici özelliğinin yanı sıra farklı kültürleri birbiriyle etkileşime sokan da dildir. Söz konusu kültürel etkileşimde en önemli sorunsallardan biri yine dilin kendisidir. Zira “her dil belli bir toplum içinde, kendine özgü bir ekin ve uygarlık çerçevesinde biçimlenir, işlevini böyle bir çerçeve içinde yerine getirir. Bu nedenle, her dilin belli bir toplumu yansıttığı söylenebilir” (Vardar, 2001:16). Vardar’ın bu tespitlerinden hareketle çevirinin bir söz aktarımının ötesinde bir kültür aktarımı olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte her dil kendine özgü yazılı ya da sözlü yapısal özelliklere sahip olduğu için “ötekinin” (bir başka kültürün) diline aktarılırken o dildeki yazılı ya da sözlü kurallara ve kültürel algıya uygun olarak biçimlenmek durumundadır. Sonuç olarak dil, ayırt edici bir başat öge olsa da çeviri yoluyla farklı kültürleri birbiriyle tanıştıran, etkileşimi ve iletişimi sağlayan en önemli ögedir. Dilin söz konusu bu tanıştırma, etkileşim ve iletişim işlevi doğrultusunda, kültüre özgü öğelerin aktarılmasındaki yöntemler çalışmamızın temel konusunu oluşturmaktadır.

Kavramsal bakıştan sonra, çeviri ile ilgili tanımlara değinecek olursak: insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişe sahip olduğu ifade edilen “çeviri”, Fransızca “traduction” İngilizcede “translation” karşılıklarıyla verilmektedir. Le Robert çevrimiçi sözlüğünde “action, manière de traduire” (LeRobert Dico en Ligne, 2020), Oxford Dictionary sözlüğünde “the process of translating words or text from one language into another” (Lexico, 2020a), Türk Dil Kurumu Çevrimiçi Sözlüğünde ise “Dilden dile aktarma, çevirme, tercüme” (Türk Dil Kurumu, 2020) ve “Bir dilden başka bir dile çevrilmiş yazı veya kitap, tercüme” (Türk Dil Kurumu, 2020) olarak iki şekilde tanımlanmaktadır.

Geçmişten günümüze, çeviriyi araştırmalarına konu edinmiş pek çok araştırmacı, akademisyen ve yazar çeviri kavramı ile ilgili olarak farklı tanımlar yapmış ve çevirinin tek bir biçimde tanımlanamayacağını ifade etmişlerdir.

Bu farklı tanımlamalara Türk akademisyenlerin de katkıları olmuştur. İsmail Boztaş çeviriyi “diller ve kültürler arası bir aktarım” (Boztaş, 1993), Ender Ateşman “kültür aktarımı” işi (Ateşman, 2001), Berke Vardar da bir “iletişim-bildirişim aracı” olarak ifade etmiştir. Akşit Göktürk ise çeviriyi “başka dünyalara açılan bir kapı” şeklinde betimlemiş ve insanın çevresi dışındakileri keşfetme isteğinin bir sonucu olarak gerçekteşen bu edimin bir “aydınlanma” aracı olduğunu belirtmiştir” (Göktürk, 2018:15-16). Çeviri tanımlarının kişilerin bakış açısına göre değişebileceğini belirten Perihan Yalçın da (2015:11) “bir dildeki mesajın anlam ve biçiminin korunarak başka bir dile aktarılma” işini “çeviri” olarak nitelemiş ve bu aktarımın “kültür” ve “dil” unsurlarıyla yakın ilişki içerisinde olduğunu ifade etmiştir.

Görüldüğü üzere, beş farklı tanımlamada “aktarım”, “kültür” “dil” kavramları ortak sözcükler olarak göze çarpmaktadır. Bu kavramlardan hareketle çeviri, “dil” yoluyla yapılan bir “kültür ve duygu aktarımı” olarak özetlenebilir.

Yukarıda verdiğimiz kültür tanımlarında, kendi aralarında belirli bir dili konuşan ve ortak yaşam tecrübelerine sahip toplumların, olgulara ve olaylara farklı tepkiler verebildiklerini belirtmiştik. Bu noktada, farklı toplumlar arasında iletişim kurmaya olanak sağlayan çeviri, yalnızca bir “aktarma” işi olmaktan çıkıp aynı zamanda Mine Yazıcı'nın (2010:15) ifadesiyle “yaratıcı bir edim” olma özelliği de kazanır. Bu yaratıcı edim, kanımızca iki şekilde gerçekteşmektedir. İlki, kaynak dildeki kelimelerin ve ifade biçimlerinin erek dile göre uyarlanması ikincisi ise kaynak dildeki bir kültürel ögenin erek dildeki karşılığının bulunması yoksa da çeşitli yöntemlerle aktarılması şeklinde gerçekteşmektedir.

Tarihsel açıdan baktığımızda da kadim bir geçmişe sahip olan çeviri eyleminin “İnsanın kendi yaşam çevresi dışındaki olgularla düşleri bilme çabasının bir sonucu ve değişik toplulukların, ulusların, bilim, sanat, düşünce alanındaki çabalarını birbirleriyle paylaşma yolu” (Göktürk, 2018:15) olduğu görülmektedir.

Tanınmış çeviribilimci Susan Bassnett (2002:47) çeviri tarihine değinilmeden yapılan bir çeviri araştırmasının eksik kalacağını altını çizmiştir. Aynı anlayışla, çalışmamızın eksik kalmaması adına tarihsel kronolojiye bağlı kalarak çevirinin geçmişten günümüze gelişimini ele alacak ve bu doğrultuda başta Susan Bassnett'in "Translation Studies" (2002) adlı eseri olmak üzere çeşitli kaynaklara başvurarak yaptığımız tespitleri aktarmaya çalışacağız.

1.1.1. Çevirinin Tarihçesi

Tarih, bilindiği üzere, yazılı kaynaklara dayanan bir bilim dalıdır. Tarih biliminin bir olguyu doğru kabul etmesi için söz konusu olgunun mutlaka yazılı kaynaklarla ya da delillerle desteklenmesi gerekmektedir. Somut delillere dayanmadıkça geçmişte yaşanan hiçbir gelişmenin tarihi bir değeri olamayacaktır. Çeviri bağlamında tarihi ele alacak olursak, ilk yazılı tarih Sümerlerle başladığından çevirinin tarihini de Sümerlere kadar dayandırabiliriz.

Çeviri tarihi, bize çeviri faaliyetlerinin hangi anlayışlarla gerçekleştirildiğini ve günümüz çeviri anlayışının çıkış noktalarını göstermektedir. Çeviribilimci Susan Bassnett'e (2002:47) göre de çeviri tarihini öğrenmekle Romalılar döneminde başlayan "kelimesi kelimesine çeviri" (sadık çeviri) ve "anlam çevirisi" (serbest çeviri) tartışmalarının günümüzde ulaştığı nokta, bununla beraber çeviri ve yükselen milliyetçilik akımının ilişkisi, bunların kültürlere etkisi gibi hususlar öğrenilebilir.

Çeviri faaliyetleri kuramsal ve uygulamaya yönelik faaliyetler olmak üzere ikiye ayrılmış olsa da her iki alan da birbiriyle iç içedir ve birbirini geliştirmektedir. Kuramlar, uygulamalardan hareketle şekillenmekte; uygulamalardaki sorunlar da kuramsal alanda geliştirilen yöntemlerle bir çözüme kavuşturulabilmektedir.

Kuram ve uygulama ilişkisinin yanı sıra çeviri tarihinin önemi ile ilgili Berrin Aksoy (2002:3) şu tespitlerde bulunmaktadır:

Çeviri faaliyetlerini iyi anlayabilmek için çevirinin tarihini kavramak oldukça büyük önem taşımaktadır. Pek çok bilim dalıyla ilişki içinde olan çeviri edimi yalnızca kuramsal uygulamalardan ibaret olmayıp, pratiğe dönük faaliyetleri de kapsamaktadır. Diğer bir deyişle çeviri temelde iki farklı alana ayrılmaktadır diyebiliriz. Kuramsal alanda, çevirinin tarihi, çeviri kuramları ve çeviri stratejileri, eşdeğerlik gibi meseleler ele

alınırken, uygulamalı alan ise çeviri faaliyetlerini kapsamaktadır ve kuramsal boyutun daha iyi kavranması hususunda oldukça önemli bir yer teşkil eder.

Görüldüğü üzere, çeviri tarihi incelenmek suretiyle bir toplumun nelere ilgi duyup duymadığı, edebiyatın gelişip gelişmediği, kültürel anlamda yaşadığı gelişmeler ortaya konabilir.

Çevirinin kültürle olan ilişkisini açığa çıkarmak için çeviri tarihini bir araç olarak değerlendiren ve ülkemizde yapılan çeviri tarihi araştırmalarının yetersizliğinin altını çizen Şehnaz Tahir-Gürçağlar (2015:32), çevirinin hâlâ dilsel bir faaliyet olarak değerlendirildiğini ve kültür üzerindeki etkilerinin göz ardı edildiğini ifade ederek çeviri tarihi aracılığıyla “çevirinin dün ne olduğunu(n), nasıl kültürel ve toplumsal araç olarak kullanıldığını(n)” daha iyi kavranabileceğini ve bu alanda çalışmalar yapmanın gerekliliğini dile getirmektedir.

Çevirinin varoluş tarihi de tıpkı insanlığın varoluşu gibi söylencelere konu olmuştur. İnsanlığın varoluşu tüm kültürlerin pagan söylencelerinde ve Kutsal kitaplarında ele alınmakta; ne var ki çevirinin varoluşu daha ziyade İncil’deki Eski Ahitte Yaratılış bölümündeki “Babil Söylencesi”nde (Kutsal Kitap, 2020a.) konu edinilmektedir. Söz konusu bölümdeki anlatılanlara göre, insanlar dünyada aynı dili konuştukları dönemde Sümer bölgesinde gökyüzüne kadar yükselen bir kule yaparlar. Aynı zamanda birbirlerinden kopmadan, dağılmadan bir arada yaşama kararı alırlar. Bunun üzerine Tanrı insanların yaptığı bu şehri görmek için yeryüzüne inerek, “Tek bir halk olup aynı dili konuşarak bunu yapmaya başladıklarına göre düşündüklerini gerçekleştirecek, hiçbir engel tanımayacaklar” (Kutsal Kitap, 2020b) ve “Gelin, aşağı inip dillerini karıştıralım ki birbirlerini anlamasınlar” der (Kutsal Kitap, 2020b). Böylece onları yeryüzüne dağıtır ve şehrin inşasını durdurur. Buradan hareketle aynı dili kullanan insanların çeviriye ihtiyaçları olmazken, Tanrı bu insanların dillerini birbirine yabancı kılarak cezalandırmıştır. İnsanlar ise birbirlerinin dillerini öğrenerek ve çevri yoluyla anlaşarak bu cezayı aşmaya çalışmışlardır. Faruk Yücel’in (2016:13) aktardığı üzere pek çok araştırmacının değindiği bu hadise, insanlar için bir özgürleşme ve etkileşim fırsatı olarak nitelendirilmektedir. Bu etkileşim ve özgürleşme fırsatı “çeviri” sayesinde elde edilebilmiştir.

Çevirinin yazılı ve sözlü çeviri olmak üzere ikiye ayrıldığını ve buna ek olarak yazılı çevirinin de yazının bulunmasından itibaren başladığını göz önünde bulundurduğumuzda, yazılı çeviri faaliyetlerinin sözlü çeviri faaliyetlerine göre daha geç bir tarihte başladığını belirtmek yerinde olacaktır.

Yazının icadı, yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler, ulaşımın gelişmesi gibi etmenler ve kutsal metinlerin diğer dillere aktarılmasına dair beklenti -ki İncil'in yaklaşık 2233 dile (Oustinoff, 2007:10) çevrildiği belirtilmektedir- çevirinin gelişmesinde etkin rol oynayan unsurlar olmuştur. Büyük topluluklar halinde yaşamaya başlayan insanoğlunun uyulması gereken kuralları yazıyla ifade etmesi (Yücel, 2016:28) yazının önemine ayrıca dikkat çekmektedir. İlk yazılı çeviri örneklerinin M.Ö 3300 tarihinde çivi yazısını bulan Sümerler (Yalçın, 2015:19) dönemine ait olduğu varsayılmaktadır. Diğer toplumların da kendi yazı dillerini geliştirmeleri sonucunda, sırasıyla Mısır ve Çin, sonra Yunanca, İbranice, Arapça ve “diğer dillerin gelişmesine olanak sağlayan Latince” (Yalçın, 2015:20), gibi yazı dillerini kullanmak suretiyle duygu ve düşüncelerini ifade ettikleri görülmüştür. Toplumlar arası ilişkilerde herhangi bir topluma ait dilin diğer bir toplum tarafından bilinmemesinden dolayı iletişim sağlamak olanaksız hale gelmiş; her toplumun kendi dilini konuştuğu çok dilli bir ortamda iletişim ihtiyacının giderilmesi bakımından çeviri, toplumlar arası bir nitelik kazanarak Göktürk'ün (2018:16) ifade ettiği gibi bir “ortak dil” konumuna yerleşerek insanlık için elzem bir uğraş olmuştur.

1.1.1.1. Antik Dönem Çeviri Anlayışı

Antik dönemden önce, Mezopotamya ve Mısırdaki yapılan çevirilerde, çeviriye anlam katan unsurun sözcükler olduğuna inanılmaktaydı. Yani bu dönemde kaynak metne bağlı sözcük düzeyinde çeviriler yapılmaktaydı. Kaynak metindeki unsurların erek dile aktarılması çeviri ürününün doğruluğunu ölçen bir kıstas olarak görülmesi bu durumun nedeni olarak gösterilmektedir (Yücel, 2016:29).

Öte yandan Antik Döneme baktığımızda bu anlayışın terk edildiği görülmektedir. Yunan Uygarlığını deviren Romalıların sadece askeri anlamda değil, her bakımdan üstün olduklarını kanıtlamaya çalıştıkları görülmektedir. Ancak Yunancanın Latinceye göre daha üstün bir dil olmasından ötürü Romalıların edebiyat alanında

ortaya yeni ürünler koyamadığı belirtilmektedir. Fakat Tahir-Gürçağlar'ın (2016:106) da belirttiği gibi edebiyatın öneminin her zaman bilincinde olan Romalılar bu alanda ilerleme kaydedebilmek için “çeviri” yoluna başvurmuşlardır.

Bu dönemde söz konusu çeviri faaliyetlerinde baş aktör konumunda olan ve görüşleriyle kendilerinden sonraki çevirmenlere ve böylece dünya çeviri tarihine yön veren iki önemli isimden söz edilmektedir; bunlar Marcus Tullius Çiçero (M.Ö 106-43) ve Quintus Horatius Flaccus (Horace – M.Ö 65-8) dir. Yalçın (2015:20)'in Sakine Eruz'dan aktardıkları da bu durumu özetlemektedir.

Çevirinin düzenli bir şekilde yapılması Romalılar dönemiyle başlar. Bu dönemde, Yunan yazınının çevirisi ağırlık kazanmıştır. Ünlü düşünürler, Horatius ve Çiçero çeviri etkinliğine girişmişler, Yunan kültürünü öğrenmek ve çeviri yoluyla kültür aktarımında bulunmak amacıyla, Yunancadan çeviri yaparak Yunanca 'ya özgü yazın türlerini Latin edebiyatına kazandırmışlardır.

Romalılar, aslında ana dillerini ve edebiyatlarını farklı dillerden kendi dillerine çeviri yaparak geliştirmeye çalışmışlardır. Birçok kaynakta Romalıların bu çevirileri, kaynak metinde anlatılanları kendi kültürlerine tamamen uyarlayarak gerçekleştirmiş olduğu belirtilmektedir. Örneğin başka bir ülkede geçen olaylar, Roma devletinin herhangi bir yerinde geçiyormuş gibi aktarılırken kaynak dildeki kişi isimleri bile Latince isimlerle yer değiştirmiştir. Buna rağmen Latincenin gelişmesi adına çevirilerde bir “estetik” kaygısı da ön plana çıkmıştır.

Bu bağlamda Çiçero ve Horace çeviriyle ilgili görüşlerini paylaşırken özellikle iki anlayışın altını çizmektedir. Bunlar “ut interprès¹” kelimesi kelimesine çeviri ve “ut orator²” anlam çevirisi anlayışlarıdır (Göktürk, 2018:18). Her iki isim de anlam çevirisi anlayışını benimsemiş ve “kelimesi kelimesine” bir çeviri anlayışından kaçınmak gerektiğini vurgulamıştır. Çevirisini yaptıkları eserlerdeki kaynak dili yani Yunancayı anlıyor olmaları ve onu bir kültür dili olarak kabul etmeleri bu anlayışı benimsemelerine neden olmuştur (Bassnett, 2002:51-52).

Çeviriler, Antik dönemde, kaynak metnin anlaşılmasını kolaylaştıran birer “üst metin” olarak kabul görüyor ve kaynak metinler bu üst metinler sayesinde okunuyordu.

¹ Kelimesi kelimesine çeviri

² Anlam çevirisi

Ayrıca Roma İmparatorluğunun genişlemesi ve bunun sonucunda iki hatta üç dilliliğin yaygınlaşmasını da göz önünde bulundurursak, o dönemde halkın bir metni kaynak dilinden okuyup anlayabilmesinin oldukça olağan bir durum olduğunu düşünebiliriz. Ayrıca, bu olağan durumun çevirmenin görevlerini etkilediğini düşünmek de olasıdır. Zira Romalılarda, çevirmenden okurun kaynak dile olan aşinalığını göz önünde bulundurarak çeviri yapması, bir başka ifadeyle kaynak metni daha “anlaşılır” kılması beklenmiştir.

Romalılar, yukarıda da değindiğimiz üzere, kaynak metinlerdeki unsurları kendi kültürlerine uyarlamışlar, hatta günümüzde birçok esere kaynaklık eden Yunanlara ait mitolojik eserlerdeki tanrıların isimlerini bile Latinceye çevirmişler ve ortaya çıkan çeviri eserlerin kendilerine ait özgün eserler olduğunu savunmuşlardır. Romalılar bu yaptıklarıyla özgünlük iddiasında bulunsalar da Yunanca eserlerden yapılan çeviriler sonucunda ortaya çıkan eserler aslında kimi araştırmacılar tarafından özgün olmaktan öte Latinceyi ve Latin kültürünü geliştiren eserler olarak değerlendirmektedir. Başka bir deyişle Romalıların “anlam çevirisi” anlayışını benimsemeleri söz konusu zaman diliminde Latin dili ve kültürünü geliştirmiş; gelecekte ise hem edebi çevirinin hem de serbest çevirinin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Edebi çevirinin temelleri Odyssea’yı Latince’ye çeviren Yunan asıllı Andronicus’a dayandırılmakta olup, Andronicus Avrupalı ilk edebi çevirmen olarak kabul görmektedir (Yazıcı, 2010:32). Öte yandan Yücel’in (2016:35) Skopos çeviri anlayışının sahibi Alman dilbilimci Hans J. Vermeer (1930-2010)’den aktardığına göre ilk edebi çevirmenin Roma Senatosunca görevlendirilen Yunan bir köledir ve Yunancadan Latinceye bir trajedi ve bir komedi çevirisi yapmıştır.

İlkçağda yaşanan bu gelişmelerle birlikte, günümüze kadar uzanan “kelimesi kelimesine çeviri” ve “anlam çevirisi” tartışması ortaya çıkarmıştır. Göktürk (2018:18) Orta Çağ çevirmenlerinden olan Hieronymus’un (Aziz Jerome, 347-419) bu anlayışlardan hangisini seçeceğimize metin türüne bakarak karar vermemiz gerektiğini belirten ilk kişi olduğunu ifade etse de; Yücel (2016:44) Çiçero’un çok daha önceden böyle bir ayrıma gittiğini; hatta bu yüzden kelimesi kelimesine “ut interprès” ve anlam

çevirisi “ut orator” gibi bir ayırım yaptığını ve çeviri yaparken metin türüne bağlı olarak kendi geliştirdiği üç çeviri stratejisinden birini seçtiğini belirtmektedir.

Özetlemek gerekirse, Antik dönemde gerçekleştirilen çeviri faaliyetlerinin büyük çoğunluğunun Romalılara ait olduğu söylenebilir. Kendi dil ve edebiyatlarını geliştirmek isteyen Romalılar anlamı aktarmanın yanı sıra anlatımda estetiğe önem vermişlerdir. “Kelimesi kelimesine” bir çeviri anlayışı hem anlamı hem de akıcılığı bozduğu için Romalıların amacını gerçekleştirmesine engel olmuştur. Bundan dolayı da Çiçero ve Horace’nin neden “anlam çevirisi” anlayışını tercih ettikleri daha iyi anlaşılmaktadır. Romalıların Latinceyi anlayabiliyor oluşu, çeviriyi kaynak metnin okunmasını sağlayan bir üst metin olarak görmelerine neden olmuştur. Ancak, ilerleyen dönemlerde siyasi yapının da etkileriyle çeviriden beklenenin değişimiyle birlikte söz konusu anlayışların hangisinin tercih edileceğine dair bir sorunsal oluşmuş; bu doğrultuda, çeviri faaliyetleriyle ilgili birtakım tartışmalar olmuş; tartışmaların sonucunda da farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır.

1.1.1.2. Orta Çağ Çeviri Anlayışı

Bir önceki bölümde ele aldığımız çeviri anlayışlarının ilk örneğini Orta Çağ’da görmek mümkündür. Romalılar döneminde bir kültürlenme işi olarak görülen çeviri, Orta Çağ’da dini inançları yaymak için kullanılan en önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Başka bir deyişle, artık misyonerliğin ilk eylemi olmuştur. Zira Hristiyanlığın yayılması amacıyla yapılan İncilin çevirileri, bu dönemde gerçekleştirilen çeviri faaliyetlerinin büyük çoğunluğunu teşkil etmektedir.

Nihayetinde Orta Çağ’a baktığımızda “yazılı kaynaklara” erişim yalnızca din adamı sınıfına mensup kişilere özgü olduğu görülmektedir. Bu nedenle de aydınlar genellikle dini çevrelerden çıkmıştır. Bir okuma kültürün gelişmemesi ve her alanda ön planda olan Latincenin az biliniyor olması halkın cahil kalmasına neden olmuştur (Yücel, 2016:51). Bunun böyle olması da aslında eğitimin kilisenin güdümünde olmasından kaynaklanmaktadır.

Yaptığımız araştırmalarda bu dönemde yapılan İncil çevirilerinin Katolik kilisesinin onayından geçmeden yayınlanamadığı; hatta kilisenin onaylamadığı bir İncil çevirisi

yayınlandığında çeviriyi yapanları ve yayınlayanları çok ağır cezalara çarptırıldığı görülmüştür. Bu dönemde, İlk Çağ'ın tersine, sorgulayıcı yaşam tarzı yerini, baskıcı bir yönetim nedeniyle, kiliseye bağlı bir yaşam tarzına bırakmıştır. Zira kilisenin buyruklarına karşı gelmek dine karşı gelmek olarak görülmüştür. Fakat, ulus devlet anlayışının ortaya çıkması, kilisenin merkezîyetçi gücünü kaybetmesi, Latincenin evrensel bir dil olduğunun reddedilmesi neticesinde çeviri, bu sefer de dogmatik ve siyasi çatışmalar doğrultusunda bir "silah" olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Çiçero'nun başlattığı "kelimesi kelimesine çeviri" ve "anlam çevirisi" tartışması bu dönemde sona ermiş, en çok İncil çevirisi yapıldığı için de kilise bu tartışmada tek otorite olmuş ve bu nedenle de Tanrı kelamının hiçbir kelimesinin değişiklik göstermeden, olduğu gibi yazılması benimsenmiştir. Kilisenin söz konusu tutumu "dogmatik" olarak kabul görmüş dinsel metinler için bir tür "oto sansür" şeklinde de yorumlanabilir. Yücel (2016:53) bu dönemde yapılan İncil çevirilerini şöyle açıklamaktadır:

Çevirilecek metinler dini içerikli ve kutsal oldukları için, bunların doğru biçimde çevrilmesi önemli olduğu kadar kutsal bir görev olarak değerlendirilmekteydi. En ufak bir yanlışlık birçok tartışmaları beraberinde getireceğinden, çeviriler genellikle ortak çalışmaların ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Çevirilere "kutsal" bir nitelik yüklenmesinden öte, kanaatimizce toplumda çok sayıda din adamının olması ve yaşamın dini kurallar üzerinden belirlenmesi gibi etmenler bu dönemde dini metin çevirilerinin niçin daha ağırlıklı olduğunu açıklar niteliktedir. Ayrıca, halkın okur-yazar olmaması ve Latince bilmemesi göz önünde tutularsa dönemde yapılan çevirilerin aslında din adamlarına yönelik olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Bütün bunlara rağmen, Çiçero'nun görüşlerinden etkilendiği söylenen ve meşhur "Vulgata" (382) çevirisini yapan Hieronymus'un metin türüne göre bir çeviri stratejisi belirlemesi çeviri tarihi adına büyük önem taşımaktadır. Yücel'e göre Hieronymus aslında Çiçero'nun önerdiği metin türüne göre çeviri stratejisi belirleme fikrini kutsal metinlere uygulamıştır. Hieronymus her ne kadar kutsal metin çevirilerinde "kelimesi kelimesine" bir çeviri yöntemi tercih etmiş olsa da anlaşılır olmayı da önemsemiş ve

bu nedenle yapmış olduğu “Vulgata” çevirisinde aşağıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere titiz bir çalışma yürütmüştür (Yücel, 2016:59).

Günümüz çevirmenlerinin ustası Saint-Jérôme (347- 419), Yeni Ahit’in var olan çevirilerinin (Itala ve Vetus latina) gözden geçirilmesi ve Eski Ahit’in Aramice ve İbranice özgün değişkelerinden hareketle çevrilmesi sonucu oluşan Vulgata’nın başyazarı olarak bilinmektedir (Raková, 2016:21).

Birçok kaynak Hieronymus’un kutsal metin çevirilerinde “kelimesi kelimesine” çeviri anlayışını benimserken diğer metin türlerinde, özellikle edebi metin türlerinde “anlam çevirisini” bir başka ifadeyle “serbest çeviri” anlayışını benimsemiş olduğunu belirtmektedir. Bu durum, Hieronymus’un erek kültürü dikkate aldığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Dini metin çevirilerinin yaygın olduğu bu dönemde çevirmenin rolüne değinmek de yerinde olacaktır. Zira dinin kutsal metinler aracılığıyla öğrenildiği, Hristiyanlık gibi metin temelli, yani kitabi dinlerde çevirmenin üstüne pek çok vazife düştüğü ortadadır. Bu konuya ayrıntılı bir şekilde değinen Bassnett (2002:53), dini metin çevirilerinin çevirmenleri bir üslup kaygısı ve inanca ters yorum yapma korkusu arasında ince bir çizgide bıraktığını belirtmiştir

Tanrı tarafından gönderilen bir metnin çevirmen tarafından değiştirilemeyeceği ve yorumlanamayacağı düşüncesinin yaygın olduğu bu dönemde, dini metin çevirileriyle uğraşan çevirmenler kendilerini yalnızca kelimelere değil, hatta sözdizimine dahi bağlı kalmak zorunda hissetmiştir. Araştırmacılar bu anlayışın hüküm sürmesini Katolik Kilisesi’nin gücüne ve baskılarına bağlamaktadırlar. Zira Kilise kendi kontrolü dışında yapılan hiçbir çeviriyi kabul etmemiş; yapılan bu çevirileri küfür (Bassnett, 2002:53) olarak ilan etmiştir. Sonuç olarak, bu çevirileri yapanların kafir ilan edildiği söylenebilir. Hayattaki her şeyin din kurallarına göre şekillendiği bu dönemde, Kilise’nin söylediklerinin aksini iddia etmek, başka bir deyişle dine karşı gelmek, cezası ölüm olan bir “başkaldırı” olarak görölmüş ve bu nedenle de İncil’in farklı dillere çevrilmesi uzun yıllar almıştır. İlerleyen dönemlerde, din adamları dışında kimseye hitap etmeyen dini metinler gizlice farklı dillere çevrilmiş, sonuç olarak Kilisenin baskısı kırılmış ve çeviri de yavaş yavaş özgürlüğüne kavuşmaya başlamıştır. Fakat bu gizli çevirilerin failleri bulduklarında yine ölümle

cezalandırılmışlardır. Ancak çevirmen ölse bile, onun eserleri halkın elinde yüzyıllarca yaşamaya devam etmiştir. Bu da çevirinin hedef odaklı olmasının önemine işaret etmektedir.

Ölüm cezalarına ilişkin olarak, İncil'i İngilizceye çeviren ilk isim olan John Wycliffe (1328 -1384) örneği çarpıcı bir örnektir. İnsanların Tanrı'ya karşı sorumlu olduğunu bu nedenle İncil'e erişerek, dini bizzat İncil'den öğrenmeleri gerektiğine inanan Wycliffe, kiliseyi eleştirmiş ve halkın bilinçlenmesi için İncil'i İngilizceye çevirmiştir. Bununla beraber kiliseye karşı bir ayaklanma hareketi başlamış ancak bu başkaldırının başrol oyuncusu olan Wycliffe idam edilmiştir.

Wycliffe'in ölümünden sonra, öğrencilerinden John Purvey (1354-1421) 1408 yılına kısa bir süre kala Wycliffe'in çevirdiği İncil'i düzenleyerek tekrar yayımlamıştır. Wycliffe gibi, Purvey de İngilizce ifade biçimine uygun olan, halkın anlayabileceği bir metin ortaya koymak istemiştir. Bu amaç başarılı olmuş olsa gerek ki, Katolik Kilisesi tarafından yasaklanmasına rağmen, aforoz edilme pahasına da olsa bu İncil'in yaklaşık 150 kadar kopyası yazılmıştır. Purvey tarafından yayımlanan versiyondaki önsözde, yapılan çevirinin özelliklerini anlatan dört madde bulunmaktadır. Bu maddelerden anlaşılacağı üzere, söz konusu çeviri eski İncil'lerin toplanması, gözden geçirilmesi, dilbilgisi uzmanlarına ve din adamlarına danışılması suretiyle karmaşık anlamların giderilmesi ve sözcüklerin değil, olabildiğince "cümlelerin" çevrildiği, yani anlamın ön planda olduğu bir çeviri şeklinde gerçekleşmiştir.

Wycliffe'in başlatmış olduğu anlamsal çeviri kıvılcımı 16. yüzyılda başlayacak olan çeviri hareketlerinin de bir habercisi olmuştur. Nihayetinde çeviri yalnızca kendi içinde tartışmalara neden olan bir etkinlik olmayıp, dünyada yaşanan siyasi gelişmelere de ön ayak olabilecek bir etkinlik konumundadır. Zira Wycliffe ve destekçilerinin kendilerinden sonra gelen Martin Luther (1483-1546) gibi reformcuları etkilemiş olması bunu kanıtlar niteliktedir.

Çalışmamızın başında çevirinin tarihsel bir devingenliğe sahip olduğunu, savaş, keşif ve icatlar gibi toplumsal hareketlilikle beraber geliştiğini, böylelikle bireysel bir faaliyetken toplumsal olayları tetikleyen bir faaliyete dönüştüğünü söylemiştik. Bunun, çeviriyi klik (hizipçi) bir yapının ve bireyselliğin dar çerçevesinden kurtaran

matbaanın icat edildiği, Reform ve Rönesans hareketlerinin gerçekleştiği 16.yüzyılda görmek mümkündür.

1.1.1.3. 16. Yüzyıl Çeviri Anlayışı

16. yüzyıl denildiğinde, her ne kadar insanlık tarihinin en önemli icatlarından birisi olarak matbaa görülsede matbaanın insanlık tarihini yönlendiren bir gelişme olmasının altında çeviri yatmaktadır. Bununla birlikte, yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelere ek olarak bilimsel gelişmeler de çevirinin gelişimini hızlandırmıştır.

Matbaanın özellikle İncil çevirilerine bir hareketlilik kazandırdığı söylenebilir. Kilisenin baskıcı etkilerinin hala sürdüğü bu dönemde başlatılan bir kültürlenme hareketi olan Rönesans hareketinin etkileri doğrultusunda çeviri faaliyetleri de bu kültürlenme hareketinin başrol oyuncusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı dönemde gerçekleşen Rönesans hareketi, Antik Yunan ve Roma dönemindeki eserlerin çeviri sayesinde gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır. Nitekim Berrin Aksoy (2002:17) da:

Bu dönemde (Rönesans) çeviri kültürel ve zihinsel bir faaliyet olarak görülmüş ve özellikle Roma ve Yunan uygarlıklarına ait olan metinleri çevirileri hız kazanmıştır. Kimi eski metinler güncelleştirilerek, eklenerek veya çıkarılarak aktarılmış, karmaşık bazı bölümler atlanmış ve günlük dil kullanımına ağırlık verilmiştir.

diyerek tespitlerimizi doğrulamaktadır.

İncil çevirileri bu dönemde hız kazanmış olsa da kilisenin etkisi devam etmektedir. Zira kilise doğru kabul ettiği İncil çevirisi dışındaki hiçbir çeviriyi kabul etmemiş; bu çevirileri yapanları aynı şekilde cezalandırmaya devam etmiştir.

Bassnett'den (2002:55-56) yaptığımız okumalardan hareketle cezalandırmayla ilgili, dönemin en çarpıcı örneğinin olarak William Tyndale (1494-1536) olduğunu söylebiliriz. Tyndale idam edilme pahasına halkın rahatlıkla anlayabileceği bir İncil çevirisi yapma adına "Yeni Ahit"i çevirmiş ve 1525 yılında yayımlamıştır. 1536 yılından idam edildiği zamana dek "Yeni Ahit'in" tamamını Yunancadan, Eski Ahit'in de bir kısmını İbraniceden İngilizceye çevirdiği belirtilmektedir. Bu yüzyılın İncil çevirisi bağlamındaki bir diğer önemli ismi Martin Luther'dir. Luther, 15. yüzyılda yaşayan Hieronymus'un dini metinler haricindeki metin türleri için önerdiği "anlam

çevirisi” bir başka ifadeyle “serbest çeviri” yaklaşımını kutsal metinlere uygulamıştır. Tıpkı Hieronymus’un yaptığı gibi detaylı bir araştırma yaparak en eski kaynaklara ulaşmış, İncil’in özgün kaynaklarını temel almış ve Almancaya bu yöntemle çevirmiştir.

Anlam odaklı çeviri anlayışını benimsemesi nedeniyle yapmış olduğu İncil çevirisinde yabancı sözcükler kullanmak yerine Almanca sözcükler kullanmış, Almanca karşılığı olmayan sözcüklere de Almanca yeni karşılıklar türetmiştir. Luther 1530 tarihli “Sendbrief vom Dolmetschen³” çeviri konulu mektubunda, “çevirmek” ve “Almancalaştırmak” ifadelerini kullanarak erek dilde anlaşılır olmaya vurgu yapmıştır.

Luther’in bu görüşünün altında yatan temel gerçek kilisenin dini kullanarak halkın üzerinde bir baskı kurması, İncil’in Tanrı’nın kitabı olmaktan öte kilisenin kutsal kitabı haline gelmesidir. Zira Luther’e göre kilise insanların Tanrı’ya ulaşması sağlayan bir “tekel” dir. Bu tekelleşme halkın cahil, eğitimsiz ve kilisenin kölesi olarak kalmasını sağlayan büyük şeytani bir yapıdır. Luther bu nedenle de bu şeytani yapıyı yıkmamanın ancak çeviri yoluyla olacağını düşünmektedir. Böylelikle bir grup arkadaşıyla birlikte kilisenin kaynak aldığı çevirileri dikkate almadan, doğrudan Yunanca ve İbranice kaynaklara ulaşarak 13 yıl süren (Yücel, 2006:63-65) derin ve titiz bir çalışma sonucu İncil’i Almancaya çevirmiştir. Luther söz konusu mektubunda bu çalışmada karşılaştığı sorunları da anlatmıştır.

Kanımızca Luther, “çevirmek” ve “Almancalaştırmak” konusuna değindiği “Sendbrief vom Dolmetschen” adlı mektubuyla, çeviri yöntemleri üzerine çalışmalar gerçekleştiren Friedrich Schleiermacher (1768-1834), Eugene Albert Nida (1914-2011), ve Lawrence Venuti (1953 -..), gibi isimlere esin kaynağı olmuştur. Her ne kadar dini içerikli bir çeviride karşılaşılan güçlükleri ve çözüm önerilerini içerse de başka bir deyişle “angaje” bir çeviri düşüncesi taşıyor olsa da Luther’in yazdığı bu mektubu, ilerleyen yüzyıllarda çeviribilimcilerin, dilbilimcilerin, anlambilimcilerin üzerinde hâlâ tartışacağı ve İlk Çağ’dan günümüze kadar devam eden sorunsallarından

³ Çeviriye İlişkin Açık Mektup

birisini, yani erek kitleye göre anlam aktarımı yapılmasını gündemde tutması nedeniyle oldukça önemli bulmaktayız.

16. yüzyılda hem Katolik hem Protestan mezhebine mensup çevirmenler tarafından pek çok Avrupa diline İncil çevirileri yapıldığı görülmektedir. Bassnett'in (2002:55-56) notlarına göre, 1488'de İncil İbranice olarak yayımlanırken, 1516 yılında da Hollandalı Desiderius Erasmus (1466-1536) tarafından ilk "Yunanca Yeni Ahit" yayımlanmış ve bu çeviri Luther'in 1552'deki Almanca çevirisinin kaynağı olmuştur. 1529 ve 1550 yıllarında Danca, 1526-41 yılları arasında İsveççe, 1579-93 yılları arasında Çekçe İncil çevirileri yapılmıştır ve bu çevirileri diğer Avrupa dillerine yapılan çeviriler izlemiştir. Kutsal metin çevirilerinin bu denli hız kazanması sonucunda halk Eski ve Yeni Ahit'e doğrudan olarak erişebilmiş ve böylece kilisenin kendi isteğine göre dili yorumladığı açığa çıkmış ve reform hareketleri hız kazanmıştır. Söz konusu bu gelişmeler bizim aslında matbaanın aracılığıyla çevirinin Avrupa'daki değişime ne kadar etki ettiği konusundaki tespitlerimizi doğrulamaktadır.

Öte yandan Bassnett (2002:55) İncil çevirilerinin bu denli çok olmasının nedenini üç amaca bağlamaktadır:

1. İncil eski çevirilerindeki dilsel yetersizlik veya kaynak dillerdeki eserlerin el yazması olması nedeniyle ortaya çıkan eksiklikler ve hataları açığa çıkarmak.
2. Erek dilde estetik anlamda doyurucu ve anlaşılabilir biçimde çeviriler yapmak.
3. Dini sistem ve inanca ilişkin noktaları yeniden yorumlayarak halkın anlayabileceği basit bir düzeye indirmek.

Bassnett'in bu tespitleri de bize Luther'in gerek mektubunda gerekse kitabında ele aldığı konuların çeviri dünyasına ne kadar ışık tuttuğunu göstermektedir.

Bu dönemde her ne kadar Kutsal Metin çevirileri yaygın olsa da çeviri aynı zamanda bir eğitim aracı olarak görülmüş ve "bir beceri, okuma ve yorumlama faaliyeti" (Aksoy, 2002:16) şeklinde değerlendirilmiştir. Yaşanan teknik ve bilimsel gelişmeler sonucu toplumların siyasal, ekonomik ve kültürel yönden birbirlerinden etkilendikleri açıktır. Bu açıdan bakıldığında matbaanın gelişmesi ile çeviri çalışmalarının gelişimi arasında paralel bir ilişki olduğu düşünülebilir. Yalçın (2015:21) bu durumu şöyle

yorumlamaktadır: “Bu yüzyılda büyük Alman bilgini Martin Luther (1434-1536), Etienne Dolet (1509-1546) ve birçok bilginin çeviri konusunda görüş ve düşüncelerini ileri sürdüklerini ve çeviri kuramının gelişmesine katkıda bulduklarını söyleyebiliriz”

Yalçın’ın bu tespitinden sonra Etienne Dolet (1509-1546) isminin üstünde duracağız. Tıpkı diğer anlam odaklı çeviri yapan çevirmenler gibi Dolet de Platon (M.Ö 428/7 – 348/347)’un ölümden sonra nasıl bir hayat olduğuna dair konuşmalar içeren bir diyalogunu çevirirken diyaloga “rien du tout⁴” ifadesini eklemiş ve bu ekleme bir “küfür” olarak görülerek ölümden sonraki hayata inanmadığı gerekçesiyle Dolet idam edilmiştir (Munday, 2010:23).

Etienne Dolet’nin öyküsünün yanı sıra çeviriye dair görüşlerinden de bahsetmek yerinde olacaktır. Dolet 1540 yılında kaleme aldığı “La manière de bien traduire d’une langue en autre⁵” adlı yazısında bir çevirmenin uyması gereken beş ilke öne sürmüştür. Bu ilkeler çeviri tarihinde ilk olma özelliği taşıması nedeniyle oldukça önemlidir. Buna göre çevirmen:

1. Kaynak yazarı tam olarak anlamalı ayrıca anlaşılmaz noktalara açıklık getirmeli,
2. Hem kaynak dili hem de erek dili çok iyi **bilmeli**,
3. Kelimesi kelimesine çeviri yapmaktan **kaçınmalı**,
4. Konuşma diline ait “yaygın” ifadeleri **kullanmalı**,
5. Kaynak metnin sesini yakalamak için uygun kelimeler seçmeli ve erek dile uygun biçimde kullanmalıdır (Bassnett, 2002:61).

İngiliz çevirmen ve şair George Chapman (1559-1634) tarafından da Dolet’nin görüşleri benimsenmiş, Chapman’ın yaptığı “İlyada” çevirisinde yer alan “Epistle to the Reader” adlı bölümde Chapman çevirinin nasıl yapılması gerektiğine dair şu üç ilkeyi dile getirmiştir. Buna göre çevirmen:

1. Kelimesi kelimesine çeviriden **kaçınmalı**,

⁴ Hiçbir şey

⁵ Bir Dilden Başka Bir Dile İyi Çeviri Yapmanın Yolları

2. Kaynak metnin “ruhunu” yakalamalı,
3. Fazla serbest çeviriden kaçınmalıdır (Bassnett, 2002:61-62).

Bir çeviri kuramının oluşmasında öncü olarak kabul gören bu isimlere ait görüşlerinin ortak noktası erek dilde anlaşılacak olup aynı zamanda kaynak metni yansıtmaktır.

Aktardığımız bu görüşlerden hareketle, her ne kadar bazı kalıpları sarsması nedeniyle kimi çevrelerce zıt karşılanıyor olsa da bu dönemin genel çeviri anlayışının erek odaklı olup, kaynak metninle “aynı anlamı” yakalamak üzere kurulu olduğunu söyleyebiliriz. Bunu gösteren en iyi örneğin Luther’in Almanca’ya yapmış olduğu “Yeni Ahit” (1522) ve “Eski Ahit” (1534) çevirileri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Luther’in ereğe ulaşmak amacıyla kullandığı lehçe sayesinde çeviriler çok geniş bir kitleye ulaşmış ve Reform hareketleri hızlanmıştır (Munday, 2010:23) Bunun sonucunda kilisenin otoritesi sarsılmış ve edebi çevirilerin de yapılmaya başlandığı yeni bir döneme girilmiştir.

1.1.1.4. 17. Yüzyıl Çeviri Anlayışı

Reform hareketinin sonucu olarak ortaya çıkan parlamenter sistem düşüncesi ve monarşi mücadelesinin yanı sıra bilimin kilise etkisinden kurtulmaya başladığı ve Fransız Klasisizminin altın dönemini yaşadığı 17. yüzyılda, edebiyat ve sanat anlayışı da yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu çerçevede, Fransız yazar André Malraux’nun (1901-1976) “her Batılı insanın kalbinde gizli bir Yunanistan yatar” (Malraux, 1959) sözünü doğrularcasına özellikle tiyatro türünde Fransız yazarlara büyük esin kaynağı olan Antik Yunan ve Latin eserleri Fransızcaya çevrilmiştir. İngiliz çevirmenler de kaynak metin olarak aldıkları Fransızca çevirilerden hareketle söz konusu eserleri İngilizceye çevirmişlerdir. Böylelikle dini metinler haricinde yapılan ilk edebi çeviriler gerçekleşmiştir diyebiliriz. Artık metnin kutsallığı yerine anlamı ön plana çıkmış ve gelecek yüzyıllarda ortaya çıkacak birçok strateji ve kuramın tartışılacağı bir ortam oluşmuştur. Ayrıca yeni bir sanat tarzı arayışının söz konusu olması sebebiyle bu dönemde “kelimesi kelimesine çeviri” ve “serbest çeviri” anlayışlarına dair tartışmaların güncelliğini koruduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Nitekim bu dönemde, birçok kaynakta aktarıldığı üzere, öne çıkan Sir John Denham (1615-1669) Abraham Cowley (1618-1667) ve John Dryden (1631-1700) gibi yazar, çevirmen ve düşünürlerinin sanata ve çeviriye dair görüşleri gelecek yüzyıllardaki çeviri anlayışlarının habercisi gibidir.

Bassnett (2002:65) eskinin nasıl taklit edileceğinin belirlenmeye çalışıldığı bu dönemde Denham'ın, Virgil'den (M.Ö 70-19) esinlenerek yazdığı "The Destruction of Troy" (1556) adlı şiirinin önsözünde, çevirinin sanatsal yönünden (biçiminden) ve ruhundan (doğasından) bahsederken, dolaylı olarak, kelimesi kelimesine bir çeviri anlayışından kaçınmak gerektiğini; çevirinin bir kelimeyi bir dilden başka bir dile aktarmaktan ibaret olmadığını aynı zamanda çeviriye konu olan türün de korunması gerektiğini vurguladığını ifade etmektedir. Bu bağlamda şiir türünü örnek gösterdiğini ve şiirin yine şiir olarak çevrilmesi, çeviri sonucu kaybolan metindeki ruhu da bir şekilde yakalamak gerektiğini aktarmaktadır. Denham'a göre, yazar ve çevirmen eşit olsa da farklı toplumlara ve dönemlere hitap ettikleri için, çevirmen kaynak metninde önemli gördüğü noktaları hedef metne yansıtmakla yükümlüdür.

Bu dönemin öne çıkan bir diğer ismi Cowley'in de "Pindaric Odes" (1656) adlı çevirisinde yer alan önsöz bölümünde "kelimesi kelimesine" çeviri anlayışını eleştirdiği görülmektedir. Cowley'e göre, çeviri sonucu kaynak metnin güzelliği kaybolur ancak çeviriye çeşitli müdahalelerde bulunularak ortaya yeni bir güzellik çıkarılabilir. "Pindaric Odes" adlı çevirisinde kendine hoş gelen bir takım eklemeler ve çıkarmalar yaptığını dile getirmiş ve sergilediği bu serbest çeviri anlayışı için "öykünme" sözcüğünü kullanmıştır. Cowley'e göre serbest çeviri Romalılar'ın öne sürdüğü gibi çevirmenin kaynak metnin üstüne çıkmasını sağlayan bir anlayış olmaktan öte, kaynak metnin ruhunu en iyi şekilde yansıtmayı sağlayan bir yöntemdir (Munday, 2010:25). Ne var ki bu anlayışa tepkiler gelmiş ve geçmişten bu yana devam eden "serbest" ve "sadık" çeviri tartışması güncelliğini korumayı sürdürmüştür. Cowley'e tepki gösteren isim, kendinden sonraki çeviri kuramcılarını oldukça etkilemiş bir isim olan John Dryden'dir. Sözelimi Dryden Ovid'in (Kenney, 2020) (M.Ö 43-M.S 17) "Epistles" (1680) adlı eserini çevirmiş ve bu çevirinin ön sözünde (Dryden, 2020) Jeremy Munday (2010:26)'in aktardığı üzere çeviriye üç kategoriye ayırmıştır:

1. Kelimesi kelimesine ve satırı satırına çeviri (metaphrase)
2. Açıklama (anlamı aktarmak adına yazarın ifadelerinin dikkate alındığı ancak birebir taklit edilmediği, bir bakıma “anlama sadık” çeviri) (paraphrase)
3. Öykünme (Cowley’in serbest çevirisine benzeyen, bir bakıma “uyarlama” olarak nitelendirilebilecek çeviri) (imitation)

Dryden “kelimesi kelimesine” çeviriyi kopyalamak olarak görmekte ve bunu ayakları bağlı bir şekilde ip üzerinde yürümeye benzeyen boş bir iş olduğunu dile getirmektedir. Çevirmenin kaynağı temel olarak ‘yazar bizim çağımızda yaşasaydı bunu böyle yazardı’ şeklinde düşünerek yaptığı “öykünme” biçimindeki çevirileri ise yazara yapılacak en büyük saygısızlık olarak değerlendirmekte ve “açıklama” yöntemini benimsemektedir. Ancak 1697 yılında Virgil’in “Aenid” (M.Ö 19) adlı eserinin çevirisine yazdığı önsözde bu anlayışlara karşı tutumunun değiştiği görülmektedir. Dryden açıklama ve kelimesi kelimesine çeviri anlayışları arasında bir noktada durmayı tercih ettiğini belirtir. Aynı önsözde kendi çeviri yaklaşımını dile getirdiği satırlardaki ifadelerinin “öykünme” yöntemini açıklamak için kullandığı ifadelerle benzemekte olduğu görülmektedir. Anlaşılacağı üzere, Dryden “yazar erek dili ve kültürü bilseydi böyle yazardı” şeklinde bir çevirini anlayışını diğer bir ifadeyle yazar merkezli bir çeviri anlayışını benimsemiştir (Munday, 2010:26).

17. yüzyıl çevirilerin erek okur tarafından anlaşılmasıyla ilgili tartışmaların yaşandığı ancak anlaşılmak adına da kaynak metne ait tür ve sanatların yok sayılmasının yazara hakaret olarak değerlendirildiği bir yüzyıl olmakla Aydınlanma Çağı da denilen 18. yüzyıldaki dili ve kültürü zenginleştiren “anlaşılabilir” çeviri düşüncesinin temelini atmıştır diyebiliriz.

1.1.1.5. 18. Yüzyıl Çeviri Anlayışı

Akıl Çağı olarak adlandırılan 18. yüzyılda eğitime verilen önem sonucunda okur sayısı geçmiş dönemlere kıyasla ciddi bir artış göstermiştir. Buna paralel olarak İncil dışındaki yapıtlara olan ilgi artmış; çeşitli yapıtlar çevrilerek yayımlanmış ve bir okuma kültürü oluşmaya başlamıştır (Yücel, 2016:86). Orta Çağ zihniyetinin sönmeye yüz tuttuğu 18. yüzyılda çeviri, dili ve kültürü geliştirme aracı olarak görülmüştür. Bu

anlayış doğrultusunda, özellikle Latince ve Yunanca klasik eserler yerel dillere çevrilmiş ve bu sayede kültürel kazanımlar elde edilmeye başlanmıştır.

Hemen her şeyin “akılcılık” çerçevesinde yeniden tanımlandığı ve açıklandığı bu yüzyılda, dil ve çeviri üzerine de yeni tanımlamalar ve açıklamalar yapılmıştır. Dil, sınırları insan aklı tarafından çizilen mantıksal bir çerçeve içinde çalışmaktadır. Dolayısıyla her bir dil kendine özgü mantıksal bir sisteme sahiptir. Bununla birlikte farklı dillerde ifade edilen tüm gerçeklikler birbirine aynı şekilde olmasa da benzer şekilde uyarlanabilirler. Bir başka ifadeyle dildeki “göstergeler” her ne kadar farklı olsalar da anlatılacak olgu aynı olduğundan kaynak dildeki bir göstergenin erek dilde eşdeğer olan başka bir göstergeyle karşılanması suretiyle aynı olguyu dile getirmek mümkündür (Yücel, 2016:87-88). Söz konusu tanımlama ve açıklamaların “anlam çevirisi” odaklı olduğu görülmektedir.

Çeviriye dair görüşleriyle bu dönemde öne çıkan önemli isimlerden biri olan İngiliz şair Alexander Pope (1688-1744), Bassnett, (2002:67)’in aktardığı üzere çevirmenin erek okura karşı sorumluluk taşıdığına dikkat çekmiş ve çevirideki asıl sorunun bu olduğunu belirtmiştir. Pope bir yazarın amacının okunmak olduğunu düşünmüş ve çevirmenin de yazarı okunabilir kılan kişi olduğunu savunmuştur. Bu nedenle Pope çevirmenin erek okura anlayacağı şekilde hitap etmesi gerektiğini ve bunun için gerekirse erek okura özgü ifadeler kullanabileceğini belirtmiştir.

Öte yandan, bu dönemde ön plana çıkan bir başka düşünür olan Alman Johann Christoph Gottsched’in (1700-1766) de çeviride erek okurun beklentilerine işaret ettiği görülür. Gottsched her dilin kendi mantıksal sınırları içerisinde işlediğini ve olguların bu sınırlar çerçevesinde ifade edildiğini düşünmektedir. Bu düşünceden hareketle bir dilden başka bir dile çeviri yaparken, mekanik bir aktarım yapılmaması gerektiğine ve böylesi bir aktarımın doğuracağı olumsuz sonuçlara dikkat çeken Gottsched, çeviriye konu olan dil sistemlerin farklılık göstermesinden dolayı bilhassa ortaya çıkabilecek anlam kayıplarına vurgu yapmaktadır. Zira Gottsched çeviride yaşanacak anlamsal kayıpların okurun metinden tat almasını olanaksız kılacağına inanmaktadır. Bu nedenle Gottsched’e göre çeviri ancak kaynak metnin kopyası olan ikincil nitelikte bir metindir (Kitzbichler, 2016:32). Dolayısıyla çeviride yapılması gereken biçimin değil,

içeriğın korunmasıdır. Ancak bu sayede okurun tat alabileceği bir metin ortaya çıkarılabilir ve kaynak metinde iletilmek istenen mesaj okura aktarılabilir

Bilimsel anlamda çeviri eleştirisi yapan ilk isim olarak anılan Alman düşünür Georg Venzky ise çeviriyi yorumlamayla bir tutmakta ve yazarı anlaşılır kılmaktır. Bir başka ifadeyle okurun yazarı anlamasını sağlamak için çevirmenin çevirisine yorum katabileceğini belirtmiştir. Ancak Venzky'e göre yazarın neyi nasıl anlattığı yani biçim ve biçem de önemlidir. Bu nedenle çeviriye eklenen bu yorumların başarısının yazarı tanımakla doğru orantılı olduğunu savunmaktadır. Venzky, çevirmenin yazara göre daha avantajlı olabileceğini ve yaptığı yorumlarla konuyu yazardan daha iyi bir biçimde okura aktarabileceğini de belirtmiş ve hatta Gottsched'in aksine çeviriyi bir öykünme olarak görmeyip tıpkı erek kültürdeki bir yazarın elinden çıkan özgün bir yapıt gibi olması gerektiğini savunmuştur (Kitzbichler, 2016:33).

Bu anlayışlara ek olarak, bir önceki dönemde (17.yüzyıl) Dryden'in savunduklarının aksine iyi çevirinin okur odaklı olması gerektiğini ve yazarın biçeminin aktarılmasını savunan Alexander Fraser Tytler (1747-1813), İngilizce yazılmış ilk sistematik çalışma olan "Essay on the Principles of Translation" (1791) adlı eserinde çeviriye dair üç ilke sıralamaktadır:

1. Çeviri, kaynak metinde yer alan düşünceleri yansıtmalıdır.
2. Çevirinin biçemi kaynak metinle aynı olmalıdır.
3. Çeviri kaynak metninle aynı akıcılıkla olmalıdır (Munday, 2010:21).

Munday'a (2010:27-28) göre, Tytler'in görüşleri 16. yüzyılda değindiğimiz Dolet'in görüşleriyle benzerlik göstermektedir. Tytler'in sunduğu birinci ilkeyi Dolet'in çevirmen "kaynak yazarı tam olarak anlamalı, ayrıca anlaşılmaz noktalara açıklık getirmeli" ve "hem kaynak dili hem de erek dili çok iyi bilmeli" şeklindeki ilk iki ilkesiyle açıklamaktadır. İkincisini ise yine Dolet'in çevirmen "kaynak metnin sesini yakalamak için uygun kelimeler seçmeli ve erek dile uygun biçimde cümle içinde kullanmalıdır" şeklindeki beşinci ilkesiyle açıklamaktadır. Üçüncü ilkesini açıklarken Tytler'in bunu en zorlu ilke olarak gördüğünü ve "çevirmen ünlü bir tabloyu kopyalayan bir ressam gibidir kaynağa ve alıcısına karşı sorumluluğu vardır" şeklinde bir metaforla açıkladığını belirtmiştir. Munday'a göre bu metafor çevirmenin birebir

bir taklit yapmaktan ziyade kaynak metindeki ruhu yansıtan bir çeviri ortaya koyması şeklinde yorumlanabilir. Munday aynı zamanda Tytler'in ilk ilkesinin "anlam çevirisi", ikinci ilkesinin de "kelimesi kelimesine çeviri" şeklinde de düşünülebileceğini belirtmiş ve Tytler'in bu maddeleri hiyerarşik olarak sıraladığını, böylece anlamın korunmasına işaret ettiğini belirtmiştir.

Bireye verilen değerin arttığı akılcı, sorgulayıcı ve araştırmacı bir tutumun benimsendiği ve çevirinin sorgulandığı bu dönemde çeviri dili ve edebiyatı geliştiren bir araç olarak görülmüştür. Çeviri yoluyla erek okuru aydınlatma amacına ulaşabilmek için çevirinin anlaşılır olması gerektiği kanaati oluşmuştur. Bu nedenle erek odaklı bir çeviri anlayışı bir başka ifadeyle kaynak metindeki yabancı unsurların erek okurun anlayabileceği biçimde çevrilmesi anlamına gelen "yerelleştirme" anlayışı benimsenmiştir. Bu doğrultuda çeviride "ekleme", "açıklama", "yorumlama" gibi yöntemlerin uygulanmış olması da kaçınılmaz olmuştur. Ancak bir sonraki dönemin aksine bu dönemde benimsenen "yerelleştirme" anlayışının çeviride kültürel farklılıkların açığa çıkmasını engellediği savunulabilir. Erek okurun konuyu anlaması en önemli kaygıdır dolayısıyla çevirilerin anlaşılır kılınması gerekmektedir. Anlaşılabilirliğe ket vuracak her unsur çevirmen tarafından manipüle edilmektedir. Bu doğrultuda çevirmenin gerekirse yeni sözcükler türetebileceği de ifade edilmektedir.

Öte yandan 18. yüzyıl sonlarına doğru, 1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilalinin de etkileriyle akılcılık yerini duygusallığa ve idealizme bırakmaya başlamış; "akılın gücü" yerine "hayal gücü", bir başka ifadeyle "imgelem" önem kazanmıştır. Bu doğrultuda yazarın ve şairlerin hayal gücüne vurgu yapılırken çevirmenin aynı üretkenliği yakalayamayacağı görüşü ağırlık kazanır ve her ne kadar kendi kültürüne katkılar sağlıyor olsa da Aksoy (2002:19)'un belirttiği gibi "çevirmen ve çeviri özgün yazar ve eserinin yanında ister istemez ikincil öneme indirgenir".

1.1.1.6. 19. Yüzyıl Çeviri Anlayışı

Akılcılığın ön plana çıktığı 18. yüzyılda yaşanan gelişmeler sonrası insanlar benmerkezci bir anlayışa bürünerek, içlerine kapanmış ve bir bakıma yalnızlaşmışlardır. Bu dönemde ise akılcılığın çizdiği kurallara bir tepki vardır, insanının özgürlüğüne ket vuran her türlü kurala karşı bir duruş sergilenir. Akılcılığın

sınırlar koyduğu sıkıcı dünyadan ancak hayal gücü ve doğa sayesinde uzaklaşılabilir görüşü egemendir.

Gerçek hayatta ulaşılması olanaksız olan değerleri sanatçılar soyut düzlemde idealleştiren simgelerle yapıtlarında dile getirmeye çalışmışlardır. Alışılmışın dışında bulunan bu anlatım, sanat yapıtlarında yabancılığın vazgeçilmez bir etmen olmasını sağlamıştır (Yücel, 2016:102).

Bu bağlamda, sağladığı anlatım kolaylıkları bakımından güçlü bir ifade aracı olarak roman türü ve çevirileri ön plana çıkmıştır. Farklı, ulaşılamaz ve yabancı olanın kıymet görmesinin etkileri çevirilere de yansımış ve çevirilerde bir önceki döneme zıt bir anlayış olan “yabancılaştırma” anlayışı güç kazanmıştır. Yabancılaştırma anlayışı kültürel farklılıkların ortaya çıkarılmasına yardımcı olan bir anlayış olarak görülmektedir. Kültürel farklılıklara dikkat çekilmesi, çevirinin mekanik bir işlem olarak görülmediğinin ve dil dışı etmenlerin de dikkate alındığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

18. yüzyılda çevirmenin hem kaynağa hem de alıcısına karşı ahlaki bir sorumluluğu olan bir ressam benzetildiği görüş, bu dönemde bir dizi önemli değişikliğe uğrar. Çünkü sanat anlayışı farklılık göstermeye ve bu sanat anlayışını tanımlamaya yönelik açıklamalar da değişmeye başlamıştır. Doğal olarak çeviriye yaklaşım da farklılaşmıştır. Romantizmin ön plana çıktığı bu dönemde yabancı ve egzotik olana ilgi vardır. Çeviriler sayesinde kültürlerarası farklılıklar ele alınmakta; “bireysel” ve “ulusal” kimlik bu yolla irdelenebilmekte ve sonuç olarak “yabancılığın” vurgulandığı birbirinden ayrışan kültür ve geleneğe sahip kaynak kültür ve erek kültür varlığı ortaya konabilmektedir.

Alman teolog ve düşünür Fredrich Schleiermacher’ın, 1813 tarihli “Über die Verschiedenen Methoden des Übersetzens” (Çevirinin Farklı Yönleri Üzerine) adlı bildirisi birçok araştırmacıya göre çeviri tarihinde çığır açan bir niteliğe sahiptir. Schleiermacher modern Protestanlık anlayışının kurucusu olan bir teolog ve aynı zamanda bireylerin kendi duygu ve algılarına göre olguları yorumladığı, mutlak bir doğrunun olmadığını savunan modern “hermeneutik” anlayışın kurucusu (Hermans, 2009:130) olan bir düşünür ve çevirmen olarak bilinmektedir.

Her ne kadar çeviri yöntemlerini ayıran ilk isim “Çiçero” olarak kabul edilse de bu ayrımı “çağdaş” çeviri çalışmalarına uygulayan kişi olan Schleiermacher’ın sırasıyla Nida’nın “biçimsel” ve “dinamik” eşdeğerlik, Peter Newmark’ın “iletişimsel” ve “anlamsal” çeviri ve Lawrence Venuti’nin “dirençli” ve “akıcı” çeviri anlayışlarına esin kaynağı olduğu (Al-Ali, 2018) ifade edilmektedir.

Schleiermacher söz konusu bildirisinde çevirmen ve çeviriye dair bir ayrım yapar ve iki tür çevirmen ve çeviriden bahseder:

1. Ticari metinleri çeviren “Dolmetscher” (interprète) (Langenscheidt, 2020a)
2. Sanatsal metinleri çeviren “Übersetzer” (traducteur) (Langenscheidt, 2020b; Munday, 2010:28)

Ticari metinler günümüzdeki teknik metinler ve ticari söylemleri kapsarken, sanatsal metinlerin felsefe, edebiyat, tarih gibi beşerî bilimlere dair metinler olduğu düşünülebilir. Schleiermacher’e göre sanatsal metinler üretkenliğin üst düzeyde olduğu ve dili canlandıran metinlerdir. Her ne kadar bu metinlerde iç içe olan anlam ile kültür, özgün bir dilin içinde gizli kalmış ve bu nedenle tam olarak çevrilemiyor olsalar da asıl sorunun yazar ve erek okuru buluşturmak olduğu söylenebilir.

Dolmetscher ve Übersetzer kavramlarını “çevirmen” ve “dilmaç” (Nişanyan Sözlük, 2020) şeklinde Türkçeye aktaran Göktürk (2018:19) bu kavramları birbirinden net bir biçimde ayıran Schleiermacher’ın büyük olasılıkla “çeviribilim” kavramını kullanan ilk isim olma ihtimalinden söz etmiş ve çeviribilimde önemli bir yer tuttuğunu ifade etmiştir. Schleiermacher’ın söz konusu metin türü ayrımını metinlerin işlevlerine göre yaptığını dile getiren Göktürk, bu metin türlerini şöyle açıklamaktadır:

İş yaşamında, konu ya da nesne öncelik taşıdığı için, anlam her zaman tektir, değişik yorumlara açık değildir. (...) Öznel dil kullanımıyla oluşmuş bilim-sanat metinleri ise, alışılmış anlam kalıpları ötesindeki şeyleri de dile getirmeyi amaçladıklarından, çoğul anlamlı iletileri ancak yorumla, bir bakıma, dolaylı olarak kavranabilir.

Öte yandan, Tahir-Gürçağlar (2016:110) “Dolmetscher” grubundaki çevirmenlerin günümüzdeki “konferans çevirmeni” anlamına gelmediğini belirtmektedir. Bunlar, “kategorisi daha çok ticari çeviriyle uğraşan çevirmenleri, dolayısıyla yazılı çevirinin bazı türlerini” gerçekleştiren çevirmenleri kapsamaktadır. “Übersetzer” grubundaki

çevirmenleri ise Tahir-Gürçağlar “akademik metinler ve edebiyat alanında çalışan” çevirmenler şeklinde açıklamaktadır.

Schleiermacher “kelimesi kelimesine” ve “anlam çevirisi” şeklinde çeviri yaklaşımlarını bir kenara bırakarak gerçek bir çevirmenin izlemesi gerek iki yol olduğunu öne sürmüştür. Buna göre çevirmen ya okuru yazara getirecek ya da yazarı okura götürecektir. Bu bakımdan çeviri tartışmalarını farklı bir boyuta taşımıştır.

Schleiermacher’ın sunduğu söz konusu iki yaklaşım arasındaki tercihi, okuru yazara getirmek şeklindedir ve çevirmenlere bunu telkin etmektedir. Bu yaklaşımlar aslında “yabancılaştırma” ve “yerelleştirme” olarak önerdiği stratejilerdir. Çevirmen kaynak metin yazarını sanki bir Almanmış gibi düşünerek çeviri yapmanın ötesinde olacak, okuru ise Alman olsaydı kaynak metni nasıl algıladı şeklinde düşünerek çeviri tutumu sergileyecektir. Bunu yaparken de kaynak dil ve kaynak metni göz önünde tutarak “yabancılaştırma” stratejisini uygulayacaktır. Munday’a (2010:29) göre böylesi bir yaklaşımın iki sonucu vardır:

1. Çevirmen kaynaktan anladığını yansıtır fakat çevirmenin anladığı ile erek okurun anladığı farklı olabilir. Çünkü erek okurun anladığı, eğitim seviyesi ve anlama düzeyine bağlı olarak değişiklik gösterebilir.
2. Anlamın herhangi bir kelimeyle karşılanamayacağı durumlarda “imgesel” bir kelime kullanmak yani özel bir dil kullanmak gerekebilir.

18. yüzyılda gerçekleşen Fransız İhtilali’nin etkilerinden dolayı Avrupa’da milliyetçilik anlayışının ön plana çıktığı bilinmektedir. Bu anlayışın hem dillere hem de çeviriye yansıdığı gözlemlenebilir ve kimi kaynaklara göre, Schleiermacher’ın bildirdiği bu durumu kanıtlar niteliktedir. Zira Alman dilinin ve kültürünün İngiliz ve Fransız dillerinden ve kültürlerinden geri kaldığını düşünen Schleiermacher aradaki farkı kapatmanın “yabancılaştırma” yönteminin benimsendiği çevirilerle mümkün olabileceğini düşünmektedir. Bu çeviriler sayesinde yabancı kaynaklı yeni bir kültürel kimlik oluşturulabileceğine inanmaktadır. Schleiermacher’e göre bu amaçlara ancak farklı kültürlerle aşina olan, yabancı unsurları anlamakta zorluk çekmeyen seçkin okurlar aracılığıyla erişilmektedir. Seçkin okurlar yabancı unsurları kolaylıkla benimseyebilen ve bunu halka yayabilen kişilerdir. Bu nedenle Schleiermacher

çeviride kaynak kültüre ait olan yabancı unsurların ön plana çıkarılmasını ve çevirinin seçkin okurlara hitap etmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak bu anlayış, beraberinde çevirinin “elitist” kitlesine (Al-Ali, 2018) yani seçkin okura yönelik bir etkinlik olarak görülmesine neden olabilmektedir.

Bassnett'ten (2002:73-74) yaptığımız okumalar sonucu tespit ettiğimiz üzere, Schleiermacher'ın ayrı bir dil oluşturma önerisi Francis William Newman (1805-1897), Thomas Carlyle (1795-1881) ve William Morris (1834-1896) gibi 19. yüzyıl İngiliz yazar ve çevirmenlerinde yankı uyandırır. Newman, çevirmenin kaynak metne özgü unsurları olabildiğince korumasının altını çizer ve bu unsurlara ne oranda dikkat edilirse çevirinin de aynı ölçüde “yabancılığı” yansıtacağını belirtir. Öte yandan Homeros'un (M.Ö 800-701) “Odyssey”, Virgil'in “Aeneid” çevirilerinin yanı sıra pek çok roman çevirisi yapan Morris de benzer bir anlayışı benimsemiştir. Oscar Wilde (1854-1900) bu çeviri için “yalnızca bir dili diğerine aktarmakla kalmayıp, şiiri de şiire aktaran gerçek bir sanat eseridir” ifadelerini kullanarak kendisinden övgüyle bahsetmiştir. Thomas Caryle (1795-1881), çevirilerde yabancı unsurların çok olmasını yeğlemekte ve çevirilerin yaygınlaşması gerektiğini vurgulamıştır. Dante Gabriel Rossetti (1828-1882) de benzer şekilde düşünmekte çevirilerde başka uluslara ait güzelliği ortaya çıkarmanın önemine dikkat çekmiştir. Bassnett'e (2002:75) göre dönemin öne çıkan isimlerinden biri de şair Matthew Arnold (1822-1888) olmuştur. Arnold “On Translation Homer” (1861) adlı eserinde, çevirmenin “yazar erek dilin bir mensubu olsaydı cümleleri nasıl kurardı?” biçiminde düşünmek yerine hem kaynak dili bilen hem de edebi bir eser okumayı seven kişileri hedef alması gerektiğini belirtmiştir. Arnold bunun yanı sıra çevirmenin daha çok kaynak metne odaklanıp erek okuru kaynak metne taşıyarak kaynak metindeki yabancılığı yansıtması gerektiğini savunmuştur.

Henry Wadsworth Longfellow (1807-1881) ise çevirmenin görevlerine ilişkin bazı görüşler sunarak tartışmayı farklı bir noktaya taşımıştır. Dante Alighieri'nin (1265-1321) “Divina Commedia” adlı eserinin çevirisine yazdığı önsözde Dante bir İngiliz olsaydı nasıl cümleler kurardı diye düşünmekten ziyade, Dante'nin söylediği her şeyi Dante gibi aktarmaya çalıştığını dile getirmiştir. Longfellow'a göre çevirmenin

görevi yazarın söylediğini açıklamak değil aktarmaktır; başka bir deyişle çevirmenin görevi yazarın neyi nasıl söylediğiyle ilgilidir.

Öte yandan (Bassnett, 2002:75-76) “The Rubaiyat of Omar Khayyam” (1858) adlı çevirisiyle bilinen Edward Fitzgerald’ın (1809-1883) erek metni yaşatmanın daha önemli olduğunu vurguladığını ve bu konuya ilişkin bir benzetme yaparak “ölü bir kartal yerine, yaşayan bir serçeye” sahip olmayı yeğlediğini dile getirmiştir. Zira Fitzgerald’a göre kaynak metni erek dile indirmek, erek dili kaynak metne uyarlamaktan daha yararlıdır çünkü kültür yaşayan bir unsurdur.

19. yüzyılda yaygın olan yabancılaştırma anlayışıyla yapılan çevirilerdeki dil kullanımı, okurun konuya hâkim olması ile ilgili beklenti ve sayıca fazla olan yabancı unsurlara dair bir ön bilgi verilmemesi okurun çeviriyi anlamasını zorlaştırmıştır. Milliyetçiliğin Avrupa’ya yayılmasıyla Alman, Fransız ve İngiliz çevirmenlerin çeviriye bakış açısı değişmiştir. Çeviri seçkin okurlara yönelik “elitist” yani seçkin bir etkinlik olarak görülmüş ve bu durum çevirinin değerinin azaldığı (Bassnett, 2002:75) şeklinde yorumlanmıştır.

Bassnett (2002:77-78) 19. yüzyıldan başlayarak I. Dünya Savaşına kadar olan süre içerisinde gelişen çeviri anlayışlarını şu şekilde sıralar:

1. Kaynak metnin ön planda olduğu, akademik bir faaliyet olarak çeviri.
2. Kültürlü okurları kaynak metne yönelten bir faaliyet olarak çeviri.
3. Yabancı unsurları ön plana çıkararak erek okuru kaynak metin okuru statüsüne yükselten bir faaliyet olarak çeviri.
4. Gizemli bir dünyada yolculuğa çıkan çevirmenin, aldığı kararları erek okura sunduğu bir faaliyet olarak çeviri.
5. Kültürel olarak daha düşük bir seviyede görülen kaynak metnin statüsünün çevirmen tarafından yükseltildiği bir faaliyet olarak çeviri.
6. Daha düşük düzeyde olduğu varsayılan kaynak metni yüceltmeye çalışan bir faaliyet olarak faaliyeti.

Görüldüğü üzere, bu yüzyılda çevirinin nasıl olması gerektiğine dair tartışmalar devam etmiş ve kaynak ve erek metnin konumu gibi konular tartışılmıştır. Bununla birlikte,

19. yüzyıl çeviri tarihi bilhassa Schleiermacher'in bu dönemde “yerelleştirme” ve “yabancılaştırma” anlayışlarını ortaya atması ve bu anlayışların ilerleyen dönemlerde gerçekleşecek pek çok çalışmanın kaynağı olması nedeniyle kanaatimizce çeviri tarihi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Zira Schleiermacher kültürler arası etkileşime dikkat çeken modern isimlerden birisi olmuş ve gelecekteki çalışmalara da yön vermiştir. Bu bağlamda, günümüzün önde gelen çeviribilimcilerinden biri olan Lawrence Venuti'nin “yerelleştirme” ve “yabancılaştırma” stratejilerinin Schleiermacher'in görüşlerine dayandığını belirtmenin yerinde bir örnek olacağı görüşündeyiz.

Tarihi süreç içerisinde farklı nitelikler kazanan çeviri etkinliği kimi zaman kültürel mirası ve dili geliştirmeye yarayan bir etkinlik, eğitim ve öğretim aracı veya sanatsal bir etkinlik olarak değerlendirilmiştir. Benzer şekilde çeviri çalışmalarının gündemi de tarihi süreç içerisinde farklılık göstermiş sırasıyla 17. yüzyılda öykünme, 18. yüzyılda kaynak metnin ruhunun zamanının okurunun anlayacağı şekilde yansıtılması, 19. yüzyılda çevrilebilirlik ve çevrilemezlik gibi meseleleri çeviri çalışmalarının gündemini meşgul etmiştir. 20. yüzyılda bu tartışmalar devam edecek olsa da çok daha derinlikli ve kuramsal bir çerçevede gerçekleşmiştir.

1.1.1.7. 20. Yüzyıl Çeviri Anlayışı

20. yüzyıla kadar gerçekleştirilen çeviri çalışmalarındaki en büyük sorunun, çeviri faaliyetlerini yönlendirecek sistematik bir kuramın gelişmemesi olduğu görüşü oldukça yaygındır. Bu dönemdeki çeviri anlayışının, dil olgusunu bilimsel olarak ele almaya çalışan ve aynı zamanda çeviriyi de inceleyen bir bilim dalı olması sebebiyle, dilbilim odaklı bir yaklaşım etrafında şekillendiği görülür. Çevirinin bir bilim dalı olup olmadığı, iyi ve kötü çevirilerin nasıl ayırt edileceği, çevirinin başarısının nasıl ölçüleceği, anlamın ne olduğu ve nasıl aktarılacağı gibi sorunlar dilbilimin sınırları dâhilinde tartışılmıştır. Bu doğrultuda araştırmacılar “kelimesi kelimesine çeviri” ve “serbest çeviri” kavramlarını yeniden tanımlamaya, “anlam” kavramını sınıflandırıcı ve sistematik bir biçimde ele almaya, çevirinin başarısını da “eşdeğerlik” kavramıyla belirlemeye çalışmıştır. Bununla birlikte tüm bu girişimlerin çevirinin bağımsız bir bilim dalı olarak kabul görmesinin önünü açtığını söyleyebiliriz.

Öte yandan pek çok araştırmacı bu dönemi iki alt döneme ayırmaktadır. Buna göre 1970’li yıllara kadar olan dönemde yürütülen çeviri çalışmaları “dilbilim odaklı” ve 1970 sonrası dönemde yürütülen çeviri çalışmaları ise “erek kültür odaklı” yaklaşım çerçevesinde ilerlemiştir.

Dilbilim odaklı yaklaşım doğrultusunda, 20. yüzyıl başlarında dilbilim uzmanı Ferdinand de Saussure (1857-1913) dillerin kendi mantık çerçeveleri içerisinde çalışan sistemler olduğunu belirtmiş ve Vardar’ın (2001:73) da altını çizdiği üzere oldukça uzun bir geçmişi olan “gösteren” ve “gösterilen” kavramlarının bir araya gelerek oluşturduğu “gösterge” ilişkisini “yeniden ele almıştır”. Bu anlayışa göre diller çeşitli yapılardan oluşan farklı sistemlerdir. Doğadaki her gerçeklik ve dildeki her sözcük arasında yapısal bir ilişki vardır. Bu ilişki dilden dile farklılık gösterir. Örneğin “tr.koyun” ifadesi gösterdiği gerçeklik bakımından “fr.mouton” ifadesinden farklıdır. “Koyun” ifadesi yalnızca bir canlıyı göstermekteyken “mouton” ifadesi hem bir canlıya hem de o canlının etine gönderme yapmaktadır. İşte bu örnekte olduğu gibi, bir gösterenin bir gösterilene işaret etmesi ve bunun sonucunda bir göstergenin oluşması yapısal bir ilişki olarak değerlendirilir. Bu yapısal ilişkiler dili anlamlı kılan unsurlar olduğundan incelenmeye değerdir.

Dilde “yapısalcılık” (fr. structuralisme) olarak adlandırılan bu anlayışı benimseyen dilbilimciler, dillerin birbirlerinden farklı yapı sistemlerine sahip olduğunu ve bu nedenle hiçbir dilin birbirine tam olarak çevrilemeyeceğini, dolayısıyla birebir çevirinin mümkün olmadığını, bir dildeki olgunun bir başka dile yaklaşık olarak çevrilebileceğini öne sürmüştür. Bu durum kimi araştırmacıların çeviriyi bir “ihanet” (Gasset, 2004:49) olarak değerlendirilmesine de yol açmıştır. Çevirinin başarısının “eşdeğerlik” kavramıyla ölçülmesi de yine yapısalcı anlayışın bir sonucudur. Yıllar içerisinde farklı şekillerde ele alınmış olan “eşdeğerlik” kavramı çalışmamızda ayrı bir başlık altında ayrıca detaylandırılacaktır. Bununla birlikte eşdeğerlik bağlamında önemli çalışmalar yaptığını düşündüğümüz bazı isimlerden 20. yüzyıl başlığı altında bahsetmek gerektiği kanaatindeyiz.

Bu anlamda akla gelen ilk isimlerden birisi Roman Jakobson (1896-1928) olmaktadır. Çevirinin birebir yapılamayacağı görüşünü savunan Jakobson “On Linguistic Aspects

of Translation” (1959) adlı makalesinde dillerin birbirlerine tam olarak çevrilemeyeceğini, bir dilde yer alan mesajın ancak yaklaşık olarak farklı bir dile aktarılabilceğini belirtmektedir. Jakobson’a (2012:126-131) göre çeviri diller arasındaki farklılıklara rağmen ortak bir noktada buluşmaktır ve Jakobson bu ortak noktada buluşma işini “farklılıktaki eşdeğerlik” (equivalence in difference) olarak adlandırmaktadır.

Jakobson’un “farklılıktaki eşdeğerlik” ifadesi söz konusu yazısında bahsettiği çeviri türlerinden üçüncüsüyle alakalıdır.

1. Dil içi çeviri (interlingual): Bir dilde yer alan dilsel göstergelerin yine o dilde yer alan farklı ancak aynı anlamı sağlayan dilsel göstergelerle değiştirilmesi.
2. Diller arası çeviri (intralingual): Bir dildeki dilsel göstergelerin, farklı bir dildeki dilsel göstergelerle değiştirilmesi.
3. Göstergelerarası çeviri (semiotic): Dilsel göstergelerin görsel göstergelerle ifade edilmesi (Jakobson, 2012:127).

Jakobson “uygun çeviri” (Suçin, 2013:29) olarak da nitelediği diller arası çeviriden diğer çeviri türlerine oranla daha fazla bahsettiği görülür. Buna göre, diller arası çeviride kaynak dilde yer alan ifadeler erek dilde eş anlamlar taşıyan göstergelerle karşılanmaya çalışılır. Ancak bu sanıldığı kadar kolay bir iş değildir. Zira yukarıda da değindiğimiz gibi, her dil farklı bir gerçeklik algısına sahiptir ve farklı gerçeklikleri ifade etmektedir. İsviçreli Dilbilimci Ferdinand de Saussure tarafından dilin işleyişine açıklık getirmek için öne sürülen “gösteren-gösterilen-gösterge” ilişkisini benimsemiş olan Jakobson, bu anlayıştan hareketle yalnızca ait oldukları dil sistemleri içerisinde çalışan dilsel göstergeler arasında tam anlamıyla bir eşdeğerlik sağlanamayacağını öne sürmüştür. Fakat bu durumun çeviriye engel teşkil etmeyeceğini de ifade etmiş ve çevirinin bir dildeki dilsel kodları başka bir dile aktarmaktan ziyade, bu kodların oluşturduğu anlamı bir başka dilde karşılamak olduğunu ifade etmiştir (Munday, 2010:37). Her ne kadar dilsel göstergeler farklı gerçeklikleri niteleseler de çeviride anlamsal olarak bir benzerlik sağlanabileceğini düşünmekte olan Jakobson’un kullanmış olduğu “farklılıktaki eşdeğerlik” ifadesiyle çeviride “anlamsal eşdeğerlik” yakalamanın altını çizmekte olduğu görülmektedir (Pym, 2010:108). Tahir-

Gürçağlar'a göre Jakobson "iki ayrı dilde kullanılan sözcüklerin birbirine eşdeğer olamayacağı sonucuna varır. Bu nedenle çevirinin en büyük sorununun eşdeğerlik sorunu olduğunu belirtir" (Tahir-Gürçağlar, 2016:115). Öte yandan çevirmenin bu uğraş sırasında çeşitli zorluklarla karşılaşabileceğini ve bu zorlukları aşmak için çeşitli yöntemlere başvurabileceği de belirtilmektedir.

[Erek dilde] herhangi bir açığın olduğu durumlarda terminoloji, ödünç sözcükler ya da ödünç çeviriler, yeni sözcük türetme (*neologism*) ya da anlamsal kaymalar ve nihayetinde dolambaçlı sözler kullanılarak nitelenip kontrol edilebilir (Jakobson, 1959:234 çev. Suçin 2013:30).

Kanaatimizce, Jakobson'un görüşlerinden hareketle, "farklı" dillerdeki göstergeler arasında bir benzerlik kurulmaya çalışılması aynı zamanda "kültürler arası bir eşdeğerlik", bir başka ifadeyle "kültürel eşdeğerlik" sağlamaya çalışmayı ve biçim yerine, anlama sadık kalmayı vurgulamaktadır.

Dilbilimsel yaklaşımlardan etkilenen ancak kültüre de verdiği önem nedeniyle dilbilimsel yaklaşım ve kültürel yaklaşım arasında bir geçiş noktası olarak görülen isimlerden biri olan Nida (1964) dilbilimsel görüşleri daha da ileri bir noktaya götürerek anlam kavramını sistematik bir biçimde ele almaya çalışmıştır. Naom Chomsky'nin "ürütec-i-dönüşümsel dilbilgisi" ve dilbilimin alt dalları olan anlambilim ve edimibilim yaklaşımlarından yararlanan Nida, sözcüklerin sabit anlamları olduğunu öne süren yaygın görüşten uzaklaşmıştır (Pym, 2010:39). Nida böylelikle sözcüklerin aslında kullanıldıkları bağlama ve kültüre göre anlam kazandığını öne süren işlevsel bir anlam tanımlaması yapmaya çalışmıştır. Nida'nın Chomsky'nin çalışmalarından hareketle öne sürdüğü bu görüşler çalışmamızın "eşdeğerlik" kısmında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1970'ten itibaren kaynak odaklı dilbilimsel yaklaşımların terk edilmeye başlandığı, işlev ve erek odaklı çeviri anlayışlarının ortaya çıktığı görülür. İşlev ve erek odaklı çeviri anlayışlarının ortaya çıkışını çeviri tarihinde yaşanan önemli gelişmelerden biri olarak değerlendiren Venuti'ye (2012:137-138) göre bu anlayışlar eşdeğerlik kavramının boyutunu değiştirmiş ve çevirilerde dilsel bir eşdeğerlik arayışı yerine, işlevsel, iletişimsel ve pragmatik bir eşdeğerlik aranmaya başlanmıştır.

İşlev odaklı yaklaşımlarla ilgili verilebilecek ilk örnek Katherina Reiss'in önerdiği yaklaşımdır. Munday'in (2010:72) aktardığı üzere Reiss (1971) iletişimin sözcük ve cümlelerden ziyade, metin düzeyinde gerçekleştiğini iddia etmekte ve bu nedenle çeviride metin türleri düzeyinde bir "eşdeğerlik" oluşturmayı önermektedir. Buna göre Reiss (2014:26-27) 4 farklı metin türü belirlemiştir. Reiss'in dilbilim uzmanı Karl Bühler'in (1879-1963) önermiş olduğu dil işlevlerinden hareketle sunduğu metin türleri çalışmamızın eşdeğerlik kısmında ayrıca ele alınacaktır.

1. Bilgilendirici (Informative) metinler
2. Anlatımsal (Expressive) metinler
3. İşlevsel (Operative) metinler
4. İşitsel Araçlı (Audio –Medial) metinler (Munday, 2010:72)

Öte yandan Reiss, 80'li yıllarda Hans J. Vermeer (1930-2010) tarafından ortaya atılan ve Türkçede "amaç" anlamına gelen Yunanca "Skopos" kelimesinden ilham aldığı kuramın gelişimine katkılar sağlamıştır. Bu bağlamda bir araya gelerek "Grundlegung einer allgemeine Translationstheorie"⁶ (1984) adlı eseri kaleme alan Reiss ve Vermeer tüm metin türlerini kapsayan genel bir çeviri kuramı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Geliştirdikleri kurama göre kabul edilebilir bir çeviri metin oluşturmak için çeviride her şeyden önce amaca odaklanılmalı, çeviri yöntem ve stratejileri bu amaca göre belirlenmelidir. Vermeer bu bağlamda ortaya çıkarılacak olan çeviri metne "translatum" adını vermektedir. Bu durum aynı zamanda Skopos kuramının "çeviri metni belirleyen unsur, çevirinin amacıdır" (Munday, 2010:79) şeklindeki ilk kuralını teşkil etmektedir.

Hans J. Vermeer ve Katharina Reiss tarafından geliştirilen Skopos Kuramı, çeviride kullanılacak yöntem ve stratejilerin çevirinin amacı veya işlevi doğrultusunda belirleneceğini varsaymaktadır. Buna göre çevirinin hedef kültürde yerine getirmesi amaçlanan işlevi, çevirmenin belirli seçimler yapmasını gerektirmektedir. Bu durum çevirmenin öznelliğine ve erek okura önem verilmeye başlandığına dair bir işaret olarak yorumlanabilir. Bassnett (2007:14) kaynak odaklı çeviri kuramlarında görmeye alışkın olmadığımız bu durumun erek odaklı çeviri yaklaşımlarının ortak bir özelliği

⁶ Genel Bir Çeviri Kuramının Temeli

olduğunu belirtmektedir. Skopos kuramının eşdeğerlik meselesine yaklaşımı da çalışmamızın eşdeğerlik kısmında ayrıca ele alınacaktır.

1970’li yıllarda ortaya çıkan bir diğer erek odaklı yaklaşım Itamaar Even-Zohar tarafından öne sürülen “çoğuldizge” yaklaşımıdır. Çoğuldizge yaklaşımı daha ziyade edebiyat çevirilerinin incelenmesine yönelik olup, çeviri eserlerin erek dizgedeki rolü ve etkisini araştırmaktadır. Çevirinin ulusal kültürlerin gelişmesinde önemli bir rol oynadığını düşünen Even-Zohar, “The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem” (Even-Zohar, 2012:162) başlıklı yazısında bu önemli rolün edebiyat tarihçileri tarafından geri plana atıldığını ve çevirinin edebiyat tarihinde hakkettiği değeri bulamadığını dile getirmektedir. Düşüncesini desteklemek adına edebiyat tarihçilerinin yalnızca Orta Çağ ve Rönesans gibi dönemler söz konusu olduğunda çeviriden bahsettiği örneğini veren Even-Zohar, her ne kadar başka dönemlerde gerçekleştirilen bireysel edebi çevirilere ara sıra atıflar yapılmış olsa da bunların nadiren hesaba katıldığını ifade etmektedir. Ayrıca, Even-Zohar’a göre, çevrilmiş edebiyatın belirli bir edebi sistem olarak var olabileceğine dair bir farkındalık da yoktur. Çeviri eserler edebiyata olan genel katkıları tartışılmaksızın “iyi” veya “kötü” ya da “sadık” veya “serbest” gibi kıstaslar çerçevesinde kendi içlerinde bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Sonuç olarak bir bütün olan edebiyat içerisindeki çevrilmiş eserlerin işlevi ya da bu edebiyat içerisindeki yeri hakkında hiçbir fikir elde edilememektedir.

Even-Zohar’ın (2012:163) yaklaşımının merkezinde çeviri eserlerin edebiyata olan katkısını göz ardı eden yerleşik edebi kurallara karşı bir duruş bulunduğu söylenebilir. Even-Zohar’a göre çeviri sürekli değişime ve yeniliğe dayalı olarak yapıldığından edebi eser çevirileri bir yazın geleneğinin gelişimine katkı sağlamaktadır. Even-Zohar, bir edebiyat sistemi henüz gelişme aşamasındaysa, farklı edebiyatların etkisi altında veya zayıfsa, çeşitli kırılma noktaları, boşluklar veya tartışmalı noktalar içeriyorsa çevirinin ilgili edebiyat sisteminin gelişiminde önemli bir rol oynayacağını dile getirmektedir.

Bassnett (2007:14-17) 1970’lerde yaşanan gelişmelere değinerek bu dönemde ortaya çıkan çeviri kuramlarının kaynak yerine edebi sistemlere odaklandıklarını ifade

etmekte ve çoğuldizge yaklaşımının önemini vurgulamaktadır. Bassnett'e göre çeviri ile ilgili daha önceki çalışmalar çeviri sırasında kaynak metne ne olduğuna, özellikle süreçte hangi unsurların kaybolduğu veya etkisinin azaldığına yoğunlaşırken çoğuldizge çalışmaları edebi sistemler arasındaki ilişkilere, hedef kültürdeki bir çevirinin kaderine ve çevirinin ilgili zamandaki etkilerine odaklanmaktadır. Çoğuldizge araştırmaları bir çevirmenin çeviri esnasında uygulayacağı stratejiler ve çevirinin erek dizgedeki alımlanışına vurgu yapmaya çalışırlar. Bu bağlamda Itamar Even-Zohar, çeviri tarihi ve kültür kuramları ile ilgili araştırmaları bir araya getiren ilk araştırmacılardan biridir. Even-Zohar edebiyat başlığı altında yer alan tüm türleri "çoğuldizge" kavramı çerçevesinde toplayarak bir bütün olarak ele almış ve çevirinin çoğuldizgenin gelişmesinde etkili bir rol oynadığını vurgulamıştır.

Farklı zamanlarda ve farklı kültürlerde çevirinin oynadığı çeşitli rollere dikkat çekerek, bazı kültürlerin neden diğerlerinden daha kapsamlı bir şekilde tercüme edildiğini, neden belirli zamanlarda diğer faaliyetlere göre daha yüksek veya alt statüde bir faaliyet olarak görüldüğünü ve çevirinin yükseliş gösterdiği dönemleri sorgulamıştır. 1978'de kaleme aldığı bir makalede çevirilerin üretimini etkileyen farklı sosyal koşulların olduğu hipotezini ortaya koyan Even-Zohar, çevirinin bir edebiyatın gelişiminin ilk aşamalarında veya zayıf olduğu dönemlerde etkili bir rol oynayacağını ve edebiyata yön vereceğini⁷ ifade etmiştir (Aytaç, 1996).

"Poly" kelimesinin "çok" veya "çoğul" anlamları taşıdığına dikkat çeken Pym (2010:72), Even-Zohar'ın çeviri ve kültür arasındaki ilişkiyi incelerken kullandığı "polysystem" ifadesiyle bir kültürün yalnızca kendi içerisinde değil dünya üzerindeki tüm kültürlerde gerçekleştirilen dilbilim, edebiyat, ekonomi, politika, askeriye ve gastronomi gibi çeşitli alanlardaki faaliyetlerle ilişkisi bulunduğuna dikkat çekmeye çalıştığını ifade etmektedir. Even-Zohar'a göre çeviri edebiyat, onu barındıran edebi çoğuldizge içerisinde yer alan bir alt sistem olarak değerlendirilebilir. Çeviriler bir edebiyat dizgesi içinde anahtar bir unsur haline gelerek yenilikçi olarak görülebilir

⁷ Gürsel Aytaç Edebi çeviri etkinliğinin yoğun olarak yapıldığı 1940'lı yılların kültür tarihimizde Batılı değerlere açılım anlamında Roma-Yunan unsurunun ve hümanizmanın tanınması açısından kendi edebiyatımıza da büyük bir zenginlik kattığını vurgular.

veya bir dış unsur olarak değerlendirilerek ikincil ve önemsiz addedilebilir ya da bu iki konum arasında yer alabilmektedir

20. yüzyılda ön plana çıkan bir diğer isim de Peter Newmark'tır. 70'li yıllardan 90'lı yıllara kadar gerçekleştirdiği çalışmalarda Newmark'ın çeviride yalnızca dilsel unsurlara değil aynı zamanda dilin işlevlerine, metin türlerine ve kültürel farklılıklara önem vermesi diğer çeviri çalışmalarının seyrine etki etmiştir. Newmark, Karl Bühler (1879-1963) ve Roman Jakobson'un önermiş olduğu dil işlevlerinden hareketle metinlerin anlatımsal özelliklerinin tespit edilebileceğini (Newmark, 1988:13) ve bu sayede çeşitli türlere ayrılabilceğini (Newmark, 1988:44) belirterek metinlerin daha rahat bir biçimde ele alınabileceğini dile getirmiştir.

Newmark (1988:45), 19. yüzyıla kadar olan çeviri tarihini özetlediği bölümde çeviride kaynak ve erek odaklılık sorununun yıllar boyu süregeldiği belirtmektedir. Bu bağlamda tarihten hatırlatmalar yapan Newmark, İncil çevirilerinde doğruluğu savunan Tyndale, Dolet ve Wycliffe gibi pek çok çevirmenin serbest çeviriyi benimseyerek kelimelerden çok (Ataç, 1999)⁸ metinlerin ruhunu çevirmeye dikkat çektiklerinin altını çizmektedir.

Bununla birlikte Newmark (1988:45), 20. Yüzyıl ile ilgili olarak, kültürel antropoloji çalışmalarının da etkisiyle yaygınlık kazanan “dil kültürel bir üründür” ve “dilsel engeller aşılamaz” şeklindeki görüşler çerçevesinde çevirinin olanaksız olup olmadığına ilişkin birtakım tartışmalar yaşandığına dikkat çekmektedir. Bu tartışmaları oldukça kuramsal bulduğunu belirten Newmark çevirinin kültürel engellere rağmen gerçekleşebileceğini düşünmektedir. Newmark'a göre bu dönemde de her ne kadar yıllar boyu süregelen “serbest çeviri” “sadık çeviri” tartışması devam etmekte olsa da bu tartışma “serbest çeviri” lehine ilerlemektedir.

Bununla birlikte, ortaya çıkan işlevsel yaklaşımların devamı niteliğindeki çoğuldizge çalışmaları çeviri alanında önemli bir araştırma alanı olan ve çeviri tarihini incelemenin önemini de yansıtan, kültürel ve edebi normların oynadığı rollerle ilgili

⁸ Nurullah Ataç insanın kelimelerle değil, cümlelerle düşündüğünü, bu nedenle çeviri ediminde yazarın kelimelerine bağlı kalarak her bir sözcüğe karşılık bulma arayışının boş bir uğraşı olduğunu vurgulayarak “o yazarın meramını kavrayıp dilimizde onu anlatmaya çalışmak gerekir.” Demektedir.

birçok araştırmaya yol açmıştır. Bu araştırmalar kapsamında akla ilk gelen isimlerden biri Gideon Toury (1942-2016) dir.

Toury (1995:56-59) “Descriptive Translation Studies and Beyond” (1995) başlıklı kitabında kültürel ve edebi normları ele alarak “betimleyici çeviri çalışmaları” adında yeni bir yaklaşım öne sürer. Söz konusu kitabında çevirinin erek dizge çerçevesinde var olabileceğini ve çevirinin ereğe hizmet etmesi gerektiğini belirten Toury bu bağlamda çevirinin seyrini belirleyen üç grup “norm” öne sürer. Toury’e göre normlar birbiriyle ilişkili ancak farklı şeyleri kapsamakta olup bir çevirinin nasıl yapılması gerektiğini belirleyen yönergelerdir.

İlk grupta yer alan normlar “öncül (initial)” normlar olarak adlandırılmaktadır. Buna göre Toury (1995:56) kaynağa bağlı olarak yapılan çevirileri “yeterli (adequate)” ve erek kültüre yönelik olarak yapılan çevirileri “kabul edilebilir (acceptable)” şeklinde adlandırarak iki tür öncül çeviri normundan bahseder. Öncül normları belirleyen unsurlar çeviri öncesinde alınan kararları kapsayan “süreç öncesi normlar (preliminary norms)” ile; çeviri süreci boyunca alınan kararları kapsayan “süreç içi normlar (operational norms)” olup bu normlar da kendi içlerinde alt gruplara ayrılmaktadır.

Çeviri öncesinde alınan kararları kapsayan “süreç öncesi normlar” sırasıyla “çeviri politikası (translation policy)” ve “çevirinin doğrudanlığı (directness of translation)” adında iki alt grubuna ayrılmaktadır. Buna göre “çeviri politikası” çevirmenin yaşadığı dönemde herhangi bir yazarı, bir konuyu ve hatta bir metin türünü erek kültüre ve dile çevirip çeviremeyeceğini belirleyen unsurdur. Bu bağlamda siyasi rejim, din, kültür gibi unsurların çok etkili bir rol oynadığını belirtmek yerinde olacaktır. Öte yandan “Çevirinin doğrudanlığı” ise, kaynak eserin yazıldığı dilden “direkt” olarak mı yoksa başka bir dilden hareketle, yani “dolaylı” bir yolla mı çevrildiğiyle ilgilidir (Toury, 1995:58). Kanaatimizce Yunancadan Latinceye yapılan İncil çevirilerinin, yerel dillere çevrilmesi bu duruma örnek gösterilebilir. Zira “dolaylı bir dil vasfı gören Latinceye Yunancadan çevrilen İncil’de bazı kayıplar olabileceği gibi, Latinceye herhangi bir yerel dile yapılacak olan çeviride daha fazla kayıp olması muhtemeldir. Bu bağlamda “çevirinin doğrudanlığı” çevirinin kaynak dil dışında “dolaylı” bir dil üzerinden yapılıp yapılmadığına, başka bir ifadeyle çeviride yaşanan kayıplara odaklanır.

Çeviri eyleminde alınan tüm kararları kapsayan ve böylece çevirideki dilsel aktarımı etkileyen normlar ise “süreç içi normlar” olarak adlandırılmaktadır. Bunlar kendi içinde “matriks normlar (matricial norms)” ve “metinsel-dilsel normal (textual-linguistic norms)” şeklinde adlandırılmaktadır (Toury, 1995:58-59). “Matriks normlar” çevirideki çıkarma (omission), ekleme (addition) ve cümle içi bazı unsurların yer değiştirmesi gibi unsurlarla ilişkili olup çevirideki cümlelerin biçimiyle alakalıdır. Buna bağlı olarak çevirinin bir “bütün” olarak oluşumunu belirlemektedirler. Son olarak “metinsel-dilsel normal” ise kaynak metinde yer metinsel ve dilsel özelliklerin çeviriye de yansıtılıp yansıtılmayacağını belirlemesiyle ilgilidirler.

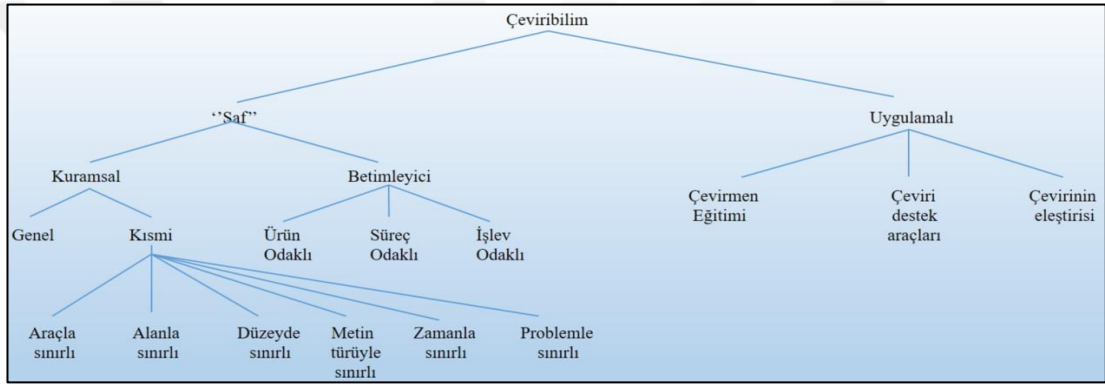
Pym (2010:74) Toury'nin yaklaşımını çevirilerin nasıl olması gerektiğinin belirlenmeye çalışıldığı bir yaklaşım olarak değerlendirir. Pym'in aktardığı üzere Toury çevirilerin kültürel sistemlerin geliştirilmesinde etkili bir rol oynadığını düşünmektedir. Bu anlayış doğrultusunda çeviriler eşdeğerlik paradigmasında baskın olan kaynak-kültür bağlamının aksine, sadece hedef kültürün gerçeklerini yansıtan ürünler olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda çevirmenin uygulayacağı çeviri yöntemi ve stratejiler, yukarıda bahsi geçen normlara göre şekillenecektir.

Çeviribilimci Marie Snell-Hornby de “The Turns of Translation Studies” eserinde 20. yüzyıl çeviri anlayışını özetlemektedir. Snell-Hornby (2006:47) cümle, sözcük ve metin boyutunda bir eşdeğerlik sağlamak adına çeviriye kurallar koyan yapısal dilbilim odaklı yaklaşımların kuralcı ve kaynak odaklı olmaktan ötürü eleştirildiğini belirtir. 1970'lere kadar yapısal dilbilim anlayışının etkilerinde kalan çeviri çalışmaları, 1980 itibarıyla edimbilimsel (pragmatics) anlayışının etkisi altına girmiş ve çeviri bağımsız bir bilim dalı olma özelliği kazanmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, çeviride “işlev” ve “kültür” kavramlarını ön planda tutan erek odaklı yaklaşımlar, aynı zamanda çevirinin bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilmesinin de önünü açmıştır. Birçok araştırmacı çevirinin “dilbilim”, “göstergebilim” “metindilbilim” gibi farklı disiplinlerle olan ilişkisine dikkat çekerek bu disiplinlerin çevirinin bağımsız bir bilim dalı olarak temellenmesine olanak sağladığını dile getirmiştir. Yazıcı (2010:16) farklı bilim dallarıyla ilişki içerisinde olan çevirinin bağımsız bir bilim dalı olarak görülmesini şu ifadelerle açıklamaktadır:

[...] Çevirinin etkilerinin sadece dilsel olmadığı, toplumsal ve ekonomik yönlerinin de bulunduğu anlaşılmasıyla birlikte, sadece dilbilimin değil, iktisat ve sosyolojiden gelecek çözümler de çevirinin etkilerini ortaya çıkarabileceği düşünülmüştür. Ne var ki, bu bilim dallarının sorun ve çözümleri doğrudan ortaya çıkaramayacağı gündeme gelmesiyle birlikte, bu bilim dallarının ötesinde “çeviribilim” adıyla yeni bir bilim dalı doğmuştur.

Çevirinin bir bilim dalı olarak kabul görmesi, erek odaklı yaklaşımların da etkisiyle, James Holmes (2004:172-185) tarafından ilk olarak 1972 yılında yayınlanan “The Name and Nature of Translation Studies” adlı makaleye dayandırılmaktadır. Holmes çeviri çalışmalarının bir tür haritasını çizdiği bu makalede Türkçe’ye “Çeviribilim” biçiminde yerleşen “Translation Studies” kavramını kullanmakla, çeviri etkinliğinin salt bir bilim dalı olarak kabul edilmesi çağrısında bulunmuştur.

Şekil 1. Holmes’in Çeviribilim Haritası (Toury, 1995:10)

Çeviribilimin hangi alanlarla ilgileneceği gösteren bu haritada Holmes çeviribilimi öncelikle “saf” ve “uygulamalı” olmak üzere ikiye ayırmıştır. Görüldüğü üzere, “uygulamalı” çeviribilim çevirmen eğitimi, çeviri destek araçları ve çevirinin eleştirisi gibi alt başlıklara ayrılırken, “saf” çeviribilim ise “kuramsal” ve “betimleyici” olarak ikiye ayrılmaktadır. Tahir-Gürçağlar (2016:103)’ın aktardığı üzere Holmes kuramsal çeviribilimin amacını “çeviri süreçlerini ve çevirileri gözle görülür olgular olarak betimleme”, betimleyici çeviribilimin amacını ise “bu olguların açıklanıp ön görülebileceği genel ilkeler oluşturma” şeklinde izah eder.

Çevirinin çok disiplinli bir alan olması ve günümüz dünyasında kültürel sınırların kalkmış olması nedeniyle bu haritanın çeviri faaliyetlerini tam olarak kapsayamayacağı pek çok araştırmacı tarafından dile getirilmektedir. Göktürk bu döneme kadar olan genel tutumu şu sözlerle özetlemektedir “çeviri geleneğinde çağlar

boyu hep tartışılmalayan sorun, metin türlerinden çok, çeviri yönteminin doğrudan doğruya kendisiyle ilgilidir” (Göktürk, 2018:18). Gerçekten de yıllar boyu süregelen bir tartışmadır bu. 19. yüzyıla dek ciddi anlamda bir kuram oluşmamış, nasıl çeviri yapılacağına dair tartışmalar her zaman gündemde kalmıştır. Çevirmenler kelimesi kelimesine çeviri veya anlam çevirisi, bir başka ifadeyle sadık veya serbest çeviri yaklaşımlarımdan birini benimsemişlerdir. 20. yüzyılın ilk yarısında ön planda olan dilbilim odaklı çeviri yaklaşımları çeviriyi “sözcük-cümle” ya da “metin” düzeyinde kurulacak bir eşdeğerlik yakalama işi olarak görmüşler bu nedenle çeviriye kaynak odaklı yaklaşmakla, erek kültürü geri plana atmışlardır. Kaynak kültür odaklı olmalarıyla beraber aynı zamanda kuralcı da olan dilbilim odaklı çeviri yaklaşımları çevirinin yalnızca dilsel bir aktarma işi olmayıp kültürle ilişkili olduğunun da anlaşılmasıyla beraber yerini salt kültür odaklı anlayışlara bırakmaya başlamıştır. 70’li yıllar itibariyle ortaya çıkmaya başlayan işlev odaklı yaklaşımlar beraberinde pragmatik bir anlayışı da getirmiş ve çevirinin amaçları, erek dizgedeki işlev ve etkileri sorgulanmıştır. Böylece çeviriye hâkim olan kaynak odaklı dilbilim anlayışları terk edilerek, erek odaklı çeviri yaklaşımları tercih edilmeye başlamıştır. Bu durum Aksoy (2002:31) tarafından şu şekilde özetlenmektedir:

1970’lerden sonra bilimsel çeviri ya da dilbilim ağırlıklı çeviri yaklaşımlarının, çeviri olgusunu, sürecini ve ürününü metin, kültür, toplum ve kurallar çerçevesinde ele almakta yetersiz kaldığı kanısıyla ortaya atılan çeviriyle ilgili bu yeni yaklaşımlar, ister “betimleyici” ister “deneysel” ya da “hedef odaklı”, ister “çoğuldizge” ve “dizgesel”, ister “yönlendirme” adı altında olsun “çeviri araştırmaları” başlığı içinde bir yer oluşturur ve birbirinin yerine rahatlıkla kullanılabilir.

Görüldüğü üzere İlkçağ itibariyle süregelen “kaynak odaklılık” ve “erek odaklılık” tartışmaları 20. yüzyılın ikinci yarısında erek odaklılık lehine ilerlemiştir. Bu döneme kadar çevirinin sistematikleştirilmesine yönelik olarak gerçekleştirilen tüm çalışmalar, belki de en başta ele alınması gereken “kültür” kavramını yeteri kadar işleyemediklerinden “kaynak metin, erek metin, çevirmen ve dil düzeyinde gidip gelmiş ve en nihayetinde çevirinin bir kültür işi olduğunun anlaşılmasıyla kültür merkezli bir boyut kazanmıştır. Çeviri çalışmalarının kapsamının git gide genişleyerek kültürün çeviriye olan etkilerinin araştırılmaya başlanması erek odaklı anlayışların yaygınlaşmasıyla birlikte özellikle 1990’lı yıllardan itibaren kültürel dönüş olarak karşılık verebileceğimiz “cultural turn” adlı yaklaşım ortaya çıkmıştır.

1.1.1.8. Kültürel Dönüş

1970’li yılların “erek odaklı” çeviri yaklaşımları, 80’li yıllarda “kaynak odaklı” dilbilimsel çeviri yaklaşımlarına evrilmiştir. 90’lı yıllardan itibaren ise çeviride “kültür ve erek odaklı” anlayışın öne çıkmasıyla “cultural turn⁹” terimiyle verilen yeni bir bakış açısı gelişmiştir.

Betimleyici çeviri yaklaşımları diğer yaklaşımlarla etkileşime girdikçe pragmatik ve bağlamsal bir araştırma modeline dönüşmüştür. Bu değişimin “kültürel dönüş” adı verilen yaklaşımın temelini oluşturduğu (Baker ve Saldanha, 2020:144) kabul edilmektedir. “Kültürel dönüş” öncelikle Susan Bassnett, André Lefevere ve daha sonra Lawrence Venuti gibi isimlerin çalışmalarında öne çıkan, “kuramsal” ve “metodolojik” (Marinetti, 2011:26) bir değişimdir.

Çevirideki “sadakat” veya “eşdeğerlik” teriminin ne anlama geldiğine dair tartışmaların terk edilmesiyle çeviri çalışmalarının daha geniş bir bağlamda ele alınmaya başladığını ifade eden Bassnett (2007:13) çeviride yaşanan bu değişimi şöyle özetlemektedir:

Çeviri çalışmaları 1980’lerde farklı bir disiplin olarak geliyordu, dilbilim ve karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarına dayanan metodolojiler kullanılıyordu ancak bu metodolojiler yetersiz ve kuralcıydı. Çeviri alanında çalışan birçok insanla birlikte, çeviride kültürel odağın artması gerektiği kanaatindeydik.

Çeviride odağın metin, dil, biçim ve biçem gibi unsurların ötesine geçtiği bu yaklaşımda, çeviriler kendi kültürel bağlamları içerisinde değerlendirilerek, bunların “ideolojik etkileri” ve “toplumlar arası güç ilişkileri” (Bassnett, 2007:14) keşfedilmeye çalışılmaktadır. Kronolojik olarak çeviri çalışmaları incelendiğinde bu hareketin birdenbire başlamadığı; Even-Zohar, Toury veya Holmes gibi isimlerin çalışmalarından çok daha önce (Nida, 1964) bu anlayışın temellerinin atıldığı söylenebilir.

Bassnett “A Companion to Translation Studies” (2007) adlı eserde yer alan “Translation and Culture” adlı yazısında, Lefevere ile bir araya gelerek ortaya attıkları

⁹ Kültürel Dönüş

“kültürel dönüş” anlayışına açıklık getirmeye çalışır. Bu bağlamda ilgili yazısında André Lefevre ile birlikte hazırlamış oldukları “Translation History and Culture” (1990) adlı eserin ön sözünde yer alan şu ifadeleri hatırlatır:

Çeviri nasıl öğretilir?” ve “Çeviri nasıl incelenir?” gibi sorular bir zamanlar çeviri çalışmalarına yönelik en sık sorulan sorulardı. Kendilerini çevirmen olarak kabul edenler çoğu zaman çeviri öğretimi girişimlerini küçümsemekte, çeviri öğretimiyle ilgilendiklerini iddia edenler ise çeviri yapmamakta ve bir çeviriyi diğerinin yanına koyarak her ikisini de biçimsel bir yaklaşım çerçevesinde, eski değerlendirme yöntemlerine başvurarak incelemektedirler. Ancak artık tüm bu meseleler geçmişte kaldı. Çevirinin odağı yeniden tanımlandı. Buna göre çevirinin odak noktası hem kaynak hem de erekte yer alan kültürel unsurların etkisi altındaki metinlerdir. Çeviri çalışmaları bu bağlamda dilbilimsel yaklaşımdan yararlanabileceği gibi onların ötesine de geçebilir (Bassnett ve Lefevre, 1990: 11–12; akt. Bassnett 2007:13).

Görüldüğü üzere dilbilim odaklı yaklaşımlar tam anlamıyla terk edilmemiş, ancak bu yaklaşımlar kültürel bağlamları ele almakta yetersiz kalmakla eleştirilmiştir. Böylelikle metinler üzerindeki kültürel etkiler tartışılmaya başlanmış ve çevirinin ideolojik, tarihi, sosyolojik ve budunsal yönlerden ele alınmasının önü açılmıştır. Bu durum birçok araştırmacı tarafından çeviride büyük bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

Öte yandan, 2003 basımı, editörlüğünü Lefevre’in yaptığı ve Bassnett’in de katkıları sunduğu “Translation History Culture: A Source Book” adlı eserin ön sözünde yer alan şu ifadeler, kanaatimizce “kültürel dönüş” anlayışının çeviriyi ne olarak gördüğünü özetlemekte ve büyük önem arz etmektedir:

Çeviri kaynak metni erek dilde yeniden yazmaktır elbet. Niyetleri her ne olursa olsun, tüm çeviriler bir ideolojiyi, bir edebi özgünlüğü taşır ve edebiyatı etkiler. Yeniden yazmak, manipüle etmektir ve etki altında yürütülen bir faaliyettir. Toplum ve edebiyatın gelişimine katkı sağlar. Yeniden yazma, yeni anlayışların, yeni türlerin ve yeni yolların gelişmesine olanak sağlar. Bu nedenle çeviri tarihi aynı zamanda edebiyatın tarihi gelişimi ve toplumlar arası güç dengelerinin nasıl değiştiğine dair izler de taşır. Ancak yeniden yazma işi aynı zamanda yeniliğin önüne geçebilir ya da kısıtlayabilir de. Her türlü manipülasyonun artış gösterdiği bir çağda, çeviri ile örneklenen edebiyat içerisindeki manipülatif süreçlerinin incelenmesi, içinde yaşadığımız dünya hakkında daha fazla farkındalık kazanmak açısından bize yardımcı olabilir (Lefevre, 2003:XI).

Bassnett ve Lefevre’e göre, çeviri toplumun gelişiminde etkili bir rol oynar. Kaynak metni yeniden yazma işi olması sebebiyle çeviri, yalnızca dilsel bir etkinlik olmayıp aynı zamanda kültürel bir etkinlik olma özelliği de taşır. Çeviri bu özelliğiyle hem dili geliştirir hem de kültürel etkileşime olanak sağlar. Kültürel etkileşim olumlu sonuçlar doğurduğu gibi, zaman zaman olumsuz sonuçlar da doğurabilir. Kültürel etkileşimin

toplumlararası güç dengelerine göre şekillendiğinin altını çizen Bassnett ve Lefevere, çeviriye incelemek suretiyle söz konusu güç dengelerinin daha iyi anlaşılabilceğini izah etmeye çalışırlar. Yukarıdaki bilgilerden hareketle “kültürel dönüş” yaklaşımı çeviriye dil boyutuyla olduğu kadar kültürel etkileşim boyutuyla konu alır.

Nedim Gürsel Batı toplumlarının kültürel dönüşümlerinin çeviri yoluyla gerçekleştiği vurgusunu yaparken, söz konusu dönüşümün çeviri yoluyla “geçmişin kültürel kalıtını değerlendirip aktarmak” ve “yeni bir anlayışla yeniden üretilmesini sağlamak” şeklinde savlamaktadır.

Geçiş dönemindeki bir toplum, nitel bir sıçramanın eşiğindeyse, ancak, ancak kendi dışındaki kültürlere gönderme yaparak sıyrılabiliyor geleneksel ideolojinin etkisinden Yeni ideolojinin, dolayısıyla da yeni kültürün üretilmesini sağlayacak düşünsel temelin çeviriye gereksinim duyması bundan (Gürsel, 1978:23).

Görüldüğü üzere tarihi süreç boyunca devam eden eski (geleneksel) yeni (modern) toplumsal düzen içinde hem ideolojik hem kültürel dönüşümün gerçekleşmesinde çeviri etkinliğinin önemli bir yeri olduğun görebilmekteyiz. Serbest çeviri ve sadık çeviri tartışmaları geçmişte dilin arkasında kalan bir “fon” olarak görülen “kültür”ün çeviri çalışmalarının merkezine yerleşmesi şeklinde bir dönüşümü de gözlemleyebilmekteyiz. Kanaatimizce bu sonucun ortaya çıkmasına katkı sağlayan önemli çeviri yaklaşımlarını detaylandırmak yerinde olacaktır.

1.2. KADİM BİR İKİLEM: SERBEST ÇEVİRİ Mİ, SADIK ÇEVİRİ Mİ?

Çeviri tarihi konusundaki tespitlerimizde de görüldüğü gibi, çevirinin nasıl bir anlayışla yapılacağı, bir diğer ifadeyle çeviride “sadık çeviri” ve “serbest çeviri” anlayışlarından hangisinin benimseneceğine dair tartışmalar uzunca bir süre çeviri çalışmalarının ana konularından biri olmuştur. “Dil” odaklı bir çerçevede ilerleyen bu tartışmalar “kültür”ün ikincil planda tutulmasına neden olmuş ve 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu durum çok fazla değişmemiştir. Bununla birlikte 70’li yıllar itibarıyla işlev odaklı çeviri yaklaşımların ortaya çıkması çeviri anlayışının ve tartışmaların artık yavaş yavaş “kültür” odaklı bir yöne kayması şeklinde yeni sayılabilecek bir durum ortaya çıkarmıştır.

Tarihi süreç içerisinde, farklı dönemlerde olsa da “serbest çeviri” ve “sadık çeviri” tartışmasını ele alarak “kültürün” çeviri çalışmalarının merkezine yerleşmesine katkı sağlayan bazı isimler aşağıda aktarılmıştır.

Tablo 1. Tarih Boyunca Öne Çıkan Bazı Çeviri Anlayışları (Pym, 2010:33)

DÖNEM	KURAMCI	SERBEST ÇEVİRİ	SADIK ÇEVİRİ
İlkçağ	Çicero	Ut interpres (anlam çevirisi)	Ut orator (kelimesi kelimesine)
19.yüzyıl	Schleiermacher	Domesticating (yerelleştirme)	Foreignizing (yabancılaştırma)
20.yüzyıl	Vinay ve Darbelnet ¹⁰	Dolaylı (oblique)	Direct (direct)
20.yüzyıl	Nida	Dinamik Eşdeğerlik (dynamic equivalence)	Biçimsel Eşdeğerlik (formal equivalence)
20.yüzyıl	Newmark	İletişimsel (communicative)	Anlamsal (semantic)
20.yüzyıl	Levy	Anti-illusory (sözde)	İllusory (gerçek)
20.yüzyıl	House	Overt (açık)	Covert (örtük)
20.yüzyıl	Nord	Documentary (belgeleyici)	Instrumental (araçlı)
20.yüzyıl	Toury	Adequacy (yeterli)	Acceptability (kabul edilebilir)
20.yüzyıl	Venuti	Resistant (dirençli)	Fluent (akıcı)

Tabloda görüldüğü üzere, İlk Çağ ve 19. yüzyıl arasında bir boşluk bulunmaktadır. Kanaatimizce bunun nedeni 19. yüzyıla kadar yapılan çeviri çalışmalarının kuramsal nitelikte olmamasıdır. Pek çok araştırmacı çevirinin kuramsal bir nitelik kazanmasını Schleiermacher’la ilişkilendirmektedir. Bu bakımdan, Schleiermacher’in çalışmaları çeviri tarihinin seyrini değiştirmiş ve modern çeviri çalışmalarını etkilemiştir.

Öte yandan çevirinin “kültür”le olan ilişkisini vurgulayan ve “sadık çeviri”- “serbest çeviri” tartışmaları doğrultusunda ortaya çıkan bu yaklaşımlar arasından çalışmamız için önemli olduğunu düşündüğümüz bazı isimlerin söz konusu tartışmaya nasıl yaklaştıklarını aktarmanın da yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Çeviri-kültür ilişkisine öncelik veren öncü isimler olmaları sebebiyle ilk olarak Vinay ve Darbelnet’in çeviri yaklaşımından bahsetmenin yerinde olacaktır. Vinay ve Darbelnet, İngilizce ve Fransızca dillerini biçimsel olarak karşılaştırdıkları

¹⁰ Vinay&Darbelnet’in önerilen çeviri yaklaşımlarını tabloya biz ekledik.

“Stylistique comparée du français et de l’anglais¹¹” (1958) adlı çalışmalarında bu iki dilde yazılmış metinleri incelemiş; iki dil ve iki kültür arasındaki farklılıkları tespit ederek çeşitli çeviri yöntemleri ve stratejiler önermişlerdir. Munday’ın (2010:56) aktardığına göre, Vinay ve Darbelnet’in yapmış olduğu bu çalışma farklı ülkelerde yaşayan çeviri araştırmacılarının çalışmalarını, örneğin Malblanc’ın “Stylistique comparée du français et de l’allemand” (1963), Vazquez-Ayora’nın “Introduccion a la traductologia” (1977) ve Garcia Yebra’nın “Teoria y practici de la traduccion” (1982), etkilemiş olması sebebiyle oldukça önemli bir eserdir.

1.2.1. Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet: Doğrudan Çeviri ve Dolaylı Çeviri

Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet söz konusu eserde yıllar boyu süregelen “sadık çeviri” ve “serbest çeviri” yaklaşımlarını değerlendirerek, bu yaklaşımları “doğrudan (direct)” ve “dolaylı (oblique)” çeviri şeklinde yeniden adlandırmışlardır.

Vinay ve Darbelnet’e (1995:31-34) göre çevirmen, çeviri esnasında aktarılan anlamın diller arasındaki yapısal ve kültürel farklılıklar nedeniyle çeşitli boşluk ve kopukluklar içerdiği durumlarla karşılaşabilmektedir. Böylesi durumlarda, kaynak ve erek mesajın birbirine benzemesi için bu boşluk ve kopuklukların uygun karşılıklar bulunarak giderilmesi gerekir. Söz konusu boşluklar bazı çevirilerde kaynak dildeki mesajı oluşturan birimlerin sözlük yoluyla veya hiçbir değişikliğe uğratılmadan teker teker erek dile aktarılmasıyla giderilebilir. Bu tür çeviriler “doğrudan çeviri” olarak adlandırılmaktadır. Öte yandan, doğrudan çevirinin sözdizimi ve anlam bozukluklarına yol açtığı durumlarda çevirmenin “dolaylı” yollarla anlamı aktarabileceği belirtilmiş ve bu şekilde yapılan çeviriler “dolaylı çeviri” olarak nitelendirilmiştir.

“Doğrudan” ve “Dolaylı” çeviri başlıkları altında çeşitli çeviri stratejileri öneren Vinay ve Darbelnet (1995:31-34), doğrudan çevirinin özellikle benzer kültürlere sahip olan ve aynı dil ailesinden gelen diller arasındaki çevirilerde başarılı sonuçlar vereceğini ve çevirmenin öncelikle doğrudan çeviri stratejilerini uygulaması gerektiğini

¹¹ Bu eser ilerleyen yıllarda İngilizce’ye de çevrilmiştir.

belirtmişlerdir. Doğrudan çeviriden sonuç alınmadığı durumlarda ise dolaylı çeviri stratejilerinin uygulayabileceğini vurgulamışlardır.

Bu bilgilerden hareketle, Vinay ve Darbelnet'in çeviride kaynaktaki anlamın aktarılmasına öncelik verdikleri görülmektedir. Yazarlar bir anlam aktarımı olan çeviride, aynı dil ailesinden gelen ve benzer kültürlere sahip olan diller arasında yapılan çevirilerde “doğrudan çeviri” yönteminin seçilmesini, farklı dil ailelerinden gelen ve kültürel farklılıklar barındıran diller arasında yapılan çevirilerde ise “dolaylı çeviri” yönteminin seçilmesini önermektedir. Bu doğrultuda çevirmenlere iki dil arasındaki kültürel engelleri aşmalarında yardımcı olabilecek, bir başka ifadeyle farklı kültürler arasında müzakereye varmalarına kolaylık sağlayacak çeviri stratejileri de öneren yazarların ortaya koyduğu çeviri yaklaşımı ilerleyen yıllarda çalışmalar gerçekleştiren Javier Franco Aixela (1996) ve Eirly E. Davies (2003) gibi pek çok araştırmacıyı etkilemesi sebebiyle kanaatimizce büyük önem taşımaktadır.

Tablo 2. Vinay ve Darbelnet'in Çeviri Yöntemleri ve Stratejileri

Çeviri Stratejileri	
Doğrudan	Dolaylı
1. Ödünçleme (Borrowing)	4. Dönüştürüm (Transposition)
2. Öykünme (Calque)	5. Değişirim (Modulation)
3. Birebir Çeviri (Literal Translation)	6. Eşdeğerlik (Equivalence)
	7. Uyarlama (Adaptation)

Doğrudan çeviri ve dolaylı çeviri başlığı altında toplanan bu stratejiler çalışmamızın inceleme kısmında konu edinileceği için ilerleyen bölümlerde ayrıca ele alınacaktır. Bununla birlikte “kültür” ve “çeviri” ilişkisine dikkat çekerek dilbilim odaklı çeviri çalışmalarının seyrini değiştiren ve çalışmamız için büyük önem arz eden bir diğer isim Nida (1964)'nin çalışmalarından bahsetmek de yerinde olacaktır.

1.2.2. Eugene Albert Nida: Biçimsel Eşdeğerlik ve Dinamik Eşdeğerlik

Çeviri ve kültür arasındaki ilişkiyi konu edinen ve pek çok araştırmacıyı etkileyen bir başka isim de Eugene Albert Nida'dır. Yıllar süren “serbest çeviri” ve “sadık çeviri” tartışmaları kapsamında kültürün önemine vurgu yapan Nida bu yaklaşımları kültür süzgecinden geçirerek modern bir şekilde yeniden ele alır. Çeviri çalışmalarının

gündemini yıllar boyu meşgul eden bu yaklaşımlar Nida'da “Biçimsel Eşdeğerlik” ve “Dinamik Eşdeğerlik” şeklinde karşılık bulur.

Nida'nın ortaya koyduğu bu yenilikçi bakış “kültürel eşdeğerlik” ifadesinin anlaşılması bakımından tıpkı çeviriyi “doğrudan” ve “dolaylı” olmak üzere ikiye ayıran Vinay ve Darbelnet'in yaklaşımları gibi, önem taşımaktadır. Bu nedenle Nida'nın öne sürdüğü modern yaklaşımın çıkış noktası olan “serbest çeviri” ve “sadık çeviri” anlayışlarını nasıl değerlendirdiğini ele almanın yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Nida “Towards a Science of Translating” (1964) adlı eserinin “Principles of Correspondence” başlıklı bölümünde “serbest çeviri” ve “sadık çeviri” şeklindeki klasik çeviri yaklaşımları arasında modern bir ayrım yapmaktadır. Eserin ilgili bölümü incelendiğinde Nida'nın bu iki yaklaşımı “biçimsel eşdeğerlik” ve “dinamik eşdeğerlik” olarak yeniden adlandırdığı¹² görülür.

Nida'ya göre (Herbert P. Phillips 1959 akt. Nida, 2012:141-142) eşdeğerlik kavramını anlayabilmek için “serbest çeviri” ve “sadık çeviri” arasındaki farklılıkların çok iyi bilinmesi gerekir. Nida'ya göre “serbest” ve “açıklayıcı” çeviriler “sadık” ya da “kelimesi kelimesine” çeviri anlayışlarıyla ayrılmaktadır ve bu ikiliğin altında oldukça farklı imalar bulunmaktadır. Serbest çeviri kaynak metnin birebir aktarımdan ziyade anlamsal aktarımı kapsarken, sadık çeviri kaynak metnin sözcük düzeyinde birebir aktarılmasını ifade eder. Buna göre serbest çeviride kaynaktaki biçimin dayattığı kısıtlamalardan sıyrılarak, erek okurun dilinde doğal bir ifade oluşturulmaya ve kaynaktaki anlam aktarılmaya çalışılır. Sadık çeviride ise, kaynak metindeki biçimi yansıtmak amaçlanır. Bu özelliğinden ötürü sadık çeviri aşırı geleneksel ve hatta “arkaik” bir hal alabilir ve sonuç olarak erek dilde kulağa yapay gelen, hatta zaman zaman anlamı bozulmuş ya da hiçbir şey ifade etmeyen çeviri ürünleri ortaya çıkabilir.

Nida (2012: 142), ayrıca şu üç faktörün çevirinin türünü belirlemede önemli bir rol oynadığını savunur: “(1) mesajın doğası, (2) yazarın ve çevirmenin amacı veya amaçları, (3) okur kitlenin türü”. Bu faktörleri sırayla açıklayan Nida (2012:142) ilk

¹² Biçimsel Eşdeğerlik “sadık çeviri” yaklaşımının, Dinamik Eşdeğerlik ise “serbest çeviri” yaklaşımının modern adlarıdır.

olarak “mesajın doğasından” bahseder. Mesajın doğası temelde içerik veya biçim arasında yapılan tercihe bağlı olarak farklılık gösterir. Bu bağlamda, mesajdaki içerik ve biçimin sürekli bir ilişki içerisinde olduğunu ve hiçbir zaman birbirlerinden tamamen soyutlanamayacağını altını çizen Nida, bazı mesajlarda içeriğe önem verilirken, bazı mesajlarda da biçime öncelik verilmekte olduğunu belirtir. Bununla birlikte içeriğe önem veren çevirilerde “serbest çeviri” yaklaşımı, biçime önem veren çevirilerde ise “sadık çeviri” yaklaşımının benimsendiğini vurgular.

Nida'nın “yazarın ve çevirmenin amacı veya amaçları” şeklinde adlandırdığı faktör, çeviri türünü belirleyenler arasında ikinci sırada gelmektedir. Nida (2012:142-143), çevirmenin ve yazarın amaçları arasında benzerlikler olduğu şeklinde yaygın bir düşünce olsa da bu düşüncenin her zaman doğru olmadığına dikkat çekerek yazar ve çevirmenin farklı amaçlar taşıyabileceğini belirtir. Örneğin, bir yazar okurun keyifli vakit geçirmesi amacıyla yazarken; çevirmen o yazarın kaleme aldığı eseri erek kültüre kazandırmak amacı ile çeviri yapabilir. Bununla birlikte, çevirmenin amacı hem içerik hem de biçim hakkında bilgi vermek, okur üzerinde duygusal bir etki uyandırmak ya da çeviri yoluyla erek okura belirli bir davranış türünü dayatmak şeklinde de olabilir. Sonuç olarak çevirmen, yazardan tamamen bağımsız olarak, belirlediği amaç doğrultusunda bir çeviri anlayışı benimseyip, kaynaktaki mesajı birtakım değişikliklere uğratmak suretiyle veya kaynağa bağlı kalarak aktarabilir.

Nida (2012:143) için çevirmenin amacı, “serbest çeviri” ve “sadık çeviri” anlayışları arasında yapılacak seçimi belirleyen en önemli faktördür. Bunun yanında, çevirmenin belirli bir mesajı aktarmak için doğru stratejiyi seçmesi de bir o kadar önemlidir. Nida'nın işaret ettiği ve “çevirmen tutumu” olarak tanımlanabilecek söz konusu strateji seçimi çalışmamızın üçüncü bölümü için bir alt yapı oluşturmuştur: “Benim Adım Kırmızı” romanında yer alan kültüre özgü öğelerin, Fransızca ve İngilizce dillerine hangi stratejiler yoluyla aktarıldıkları karşılaştırmalı şekilde ele alınmıştır.

Nida'ya göre çeviride “mesajın doğası” ve “yazarın ve çevirmenin amacı veya amaçları” gibi faktörlere ek olarak “okur kitlenin türü” de çeviri türünü belirleyen etkili faktörlerdendir. Nida (Nida, 2012:143) okur kitlenin türünü temelde erek

okurların dilsel kodları çözüme yeteneğine ve ilgi alanlarına bağlı biçimde değerlendirir ve dilsel kodları çözüme yetkinliğini dörde ayırır:

1. Kelime haznesi ve kültürel deneyimleri sınırlı olan çocukların yetkinliği.
2. Sözlü mesajları kolaylıkla çözebilen ancak yazılı mesajları çözüme yetenekleri sınırlı olan yeni okur-yazarların yetkinliği.
3. Hem sözlü hem de yazılı mesajları görece kolay bir şekilde idrak edebilen yetişkinlerin yetkinliği.
4. Doktorlar, ilahiyatçılar, filozoflar, gibi çeşitli alanlarda uzmanlaşmış bilim insanlarının kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili mesajları çözümlene yetkinliği.

Nida'nın (Nida, 2012:143) belirttiği üzere okurların dilsel kodları çözüme yetkinliklerini dikkate alan bir çevirmen, örneğin çocuklara yönelik olarak yapacağı çeviri ile ileri yaştaki yetişkin okurlar için yapacağı çevirinin farklı olması gerektiğinin bilincinde olacak ve çevirisini buna göre yapacaktır Bunun yanı sıra, Nida okurların yalnızca dilsel kodları çözüme becerileriyle değil, ilgi alanlarına bağlı olarak da birbirlerinden ayrılmakta olduğunu belirtir ve okumayı teşvik etmek amacıyla yapılan bir çeviri ile teknik bir çevirinin farklı olacağını altını çizer.

Nida çeviride benimsenecek yaklaşımı “mesajın doğası”, “yazar ve çevirmenin amaçları” ve “okurun doğası” gibi unsularla ilişkilendirmektedir. Nida burada her ne kadar çevirmenin benimsediği amaç doğrultusunda bir çeviri yaklaşımı seçebileceğini belirtmiş ve buna ayrı bir önem vermiş olsa da eşdeğerliği konu edineceğimiz bölümde de görüleceği üzere, bir çevirinin her şeyden önce okurun anlayabileceği bir biçimde yapılması gerektiğine de aynı derecede önem vermiştir. Bu bağlamda okurun kültürel özelliklerinin gözetilmesi gerektiğinin altını çizen Nida klasik çeviri yaklaşımlarını kültür bağlamında değerlendirmiş, “biçimsel eşdeğerlik” ve “dinamik eşdeğerlik” adıyla yeniden sunmuştur. Nida'nın çeviri alanına kazandırdığı bu yaklaşım birçok araştırmacıya göre çeviriye “kültürel” bir bakış açısı kazandırmıştır. Bunun yanı sıra Nida'nın çalışmaları çevirinin bir bilim dalı olarak görülmesiyle de ilişkilendirilmektedir. Örneğin Yazıcı (2010:16) çeviriye bir “bilim” olarak nitelendiren ilk ismin Nida olduğunu belirtir. Çalışmamızın “eşdeğerlik” kısmında ayrıntılı olarak aktarılacak olan söz konusu yaklaşımlar Vinay ve Darbelnet (1995)

tarafından önerilen çeviri stratejilerine ek olarak, Üçüncü bölümde başvuracağımız bir diğer yaklaşımdır.

1.2.3. Peter Newmark: İletişimsel Çeviri ve Anlamsal Çeviri

“Serbest çeviri” ve “sadık çeviri” tartışmalarına dahil olan bir başka isim de dilbilim ve çeviribilim uzmanı Peter Newmark’dır. Bu bağlamda Newmark (1988:47-48) Nida’nın “biçimsel eşdeğerlik” ve “dinamik eşdeğerlik” yaklaşımına benzerlik gösteren bir yaklaşım sunarak, çeviriyi “anlamsal çeviri” ve “iletişimsel çeviri” olarak ikiye ayırmıştır. Buna göre, kaynak yazarın dilinin ön planda tutulduğu çeviri “anlamsal çeviri”, erek okurun dili ve beklentilerinin ön planda tutulduğu çeviri ise “iletişimsel çeviri” olarak değerlendirilmektedir.

Newmark’ın (1988:47-48) belirttiği üzere, “iletişimsel çeviri”de, kaynak metnindeki bağlamsal anlam, erek okur kitlesinin anlayabileceği bir biçimde aktarılmaya çalışır. Bunu yaparken erek dilde kabul gören ve kulağa doğal gelen söylemler kullanılmaya dikkat edilir Bunun yanı sıra Newmark, iletişimsel çeviride çevirmenin mesaja ve metne odaklandığını, eksik tercüme etme, basit, açık ve kısa olma eğilimi gösterdiğini; her zaman doğal ve yaratıcı bir tarzda çeviri yaptığını dile getirir. Öte yandan “anlamsal çeviri”de ise çevirmenin daha ziyade kaynak metindeki anlamı biçimsel olarak aktarmayı amaçladığını belirtir. Bu nedenle sözcük ve ifadelerin anlamsal ve biçimsel olarak eşdeğer karşılıklarını bulmaya çalışır. “İletişimsel çeviri” ile kıyaslandığında “anlamsal çeviri” kaynak odaklıdır. Newmark ayrıca “anlamsal çevirinin” kişisel ve bireysel olduğunu, yazarın düşünce süreçlerini takip ettiğini, aşırı çeviri yapma eğiliminde olup anlamdaki nüansları takip ettiğini belirtir. Buna göre “anlamsal çeviri” yazarın dili düzeyinde, “iletişimsel çeviri” ise okurun dili düzeyinde gerçekleşmektedir. Anlamsal çeviri “açıklayıcı” (expressive) metinler için, iletişimsel çeviri ise “bilgilendirici” (informative) ve “çağrısız” (vocative) metinler için daha uygundur. Sonuç olarak anlamsal çeviri “yorumlamak” (interpret), iletişimsel çeviri ise “açıklamak” (express) durumundadır. Newmark ayrıca her iki çeviri yönteminin de birbirini desteklemekte olduğunu; dolayısıyla birbirlerinin zıttı olarak düşünülmemeleri gerektiğini ve gerekli durumlarda birlikte kullanılacaklarını

belirtmiştir. Newmark'ın bu anlayışı kaynaktaki anlamın erek okura aktarılması için tek bir yöntem benimsemediği şeklinde de yorumlanabilir.

Newmark'ın (1988) bu bağlamda dilin işlevlerine göre belirlenen metin türlerinden bahsetmesi onun yalnızca dilsel çözümlemelere dayalı bir çeviri anlayışının olmadığını da gösterir niteliktedir. Kanaatimizce Newmark, bu özelliğiyle kendinden önce gelen yapısal dilbilimcilerden ayrılmaktadır. Erek odaklı yaklaşımlar her ne kadar bu dönemde (80'li yıllar) yeni yeni gelişmeye başlıyor olsa da Newmark'ın "iletişimsel çeviri" ifadesiyle okurun anlayabileceği şekilde çeviri yapılmasına işaret etmesi önemli bir detay olarak kabul edilebilir.

Bu bağlamda kültürü çevirinin önündeki en büyük engel (Newmark 1998:94-95; Newmark, 2010:173) olarak gördüğünü ifade eden Newmark, tıpkı Vinay ve Darbelnet (1958/1995) gibi, çevirmenlerin farklı kültürler arasında bir müzakere kurmalarına, bir başka ifadeyle bir uzlaşma sağlamalarına yardımcı olabileceğini düşündüğü birtakım stratejiler önererek çevirinin kültürel bariyerlere rağmen gerçekleştirilebilir olduğunu göstermeye çalışmıştır. Newmark'ın önerdiği bu stratejiler çalışmamızın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak verilecektir.

Görüldüğü üzere Newmark (1988) hem Vinay ve Darblenet (1958/1995) gibi çeviri stratejileri sunmuş; hem de Nida'nın (1964) öne sürdüğü "biçimsel eşdeğerlik" ve "dinamik eşdeğerlik" yaklaşımlarından hareketle "serbest çeviri" ve "sadık çeviri" yaklaşımlarına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Öte yandan, bazı kaynaklarda "dilbilim" uzmanı olarak nitelendirilen Newmark'ın dilin işlevleri ve metin türlerine önem veren diğer isimlerden farklı olarak, çeviride "cultural words" (kültürel kelimeler) ifadesine de vurgu yapması kanaatimizce onu diğer araştırmacılardan farklı kılmaktadır. Kültürü çevirideki en büyük engel olarak gören, ancak çevirinin buna rağmen gerçekleştirilebileceğini düşünen Newmark'ın "kültürel kelimeler" şeklindeki ifadesi çalışmamızın inceleme kısmında "kültüre özgü öğeler" şeklinde ele alınacaktır.

20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan "dilbilim" odaklı yaklaşımlardan etkilenerek, çalışmalar gerçekleştiren tüm bu isimlerin yıllar boyu süregelen "serbest çeviri" ve "sadık çeviri" yaklaşımlarına ve dilbilim odaklı yaklaşımların bir sonucu olarak ortaya çıkan "eşdeğerlik" anlayışına farklı bir ivme kazandırdıkları söylenebilir. Zira

“anlamın erek okura aktarılması” önerilen bu çeviri yaklaşımlarında öne çıkan “ortak” bir amaç olarak değerlendirilebilir. Anlamın erek okurun kültürüne göre şekilleneceğinin bilincinde olan söz konusu isimler tarafından yapılan bu çalışmalar, her ne kadar “işlev” ve “erek” odaklı yaklaşımlar altında değerlendirilmiyor olsalar da kanaatimizce 90’lı yıllarda ortaya çıkan “kültürel dönüş” anlayışına kaynak oluşturmuşlardır. Bunun yanı sıra, dilbilim odaklı yaklaşımlarda çevirinin nasıl yapılması gerektiğini belirleyen ve başarısını ölçen bir faktör olarak ortaya çıkan “eşdeğerlik” kavramını ele almak da çevirideki araştırma odağının “kültüre” evrilmesini anlamak bakımından önemlidir.

1.3. EŞDEĞERLİK

1.3.1. Eşdeğerlik Nedir?

Eşdeğerlik, 1960 ve 70’li yıllarda ön planda olan, dilbilim odaklı çeviri yaklaşımlarında sıkça kullanılan bir kavramdır. Çeviride kaynak metnin hakimiyetinin ön planda olduğu dilbilim odaklı çeviri yaklaşımlarında, çevirinin doğruluğunu ölçmek adına bir ölçüt olarak görülen “eşdeğerlik” (ing. equivalence, fr. équivalence), en temel anlamıyla kaynak ve erek metin arasında “aynı değerde olma” şeklinde tanımlanabilir. Eşdeğerlik dilbilimsel yaklaşımların gelişmeye başladığı ilk yıllarda sözcük düzeyinde ele alınırken, zaman içerisinde işlev ve erek odaklı yaklaşımların gelişmesi sonucu dilin işlevi, metin türü, biçem, biçim ve kültür gibi çeşitli parametreler dahilinde ele alınmaya başlamıştır.

Eşdeğerlik kavramının çeviride tartışmalı bir konu olduğu bilinmektedir; zira çevirinin hem kuramsal hem de uygulama yönleriyle sıkı biçimde bağlantılı olduğu için araştırmacılara özel bir inceleme konusu olmuştur. Araştırmacılar eşdeğerlikle ilgili farklı kuramları öne sürdükçe eşdeğerlik bir tartışma konusu olarak kalmaya devam etmiştir. Eşdeğerliğin bu kadar ön planda olmasının nedeni Edward Sapir’in öne sürdüğü gibi “hiçbir dilin aynı toplumsal gerçekliği temsil edecek kadar benzer olmadığı” (Susanto, Dewi ve Nyandra, 2014) gerçeğidir.

Pym (2010:6)’e göre, “eşdeğerlik”, 20. yüzyılın ikinci yarısında çeviri kuramları kapsamında sık sık tartışılan bir kavramdır. Pym 1960 ve 70’lerde, özellikle yapısalcı

dilbilim çerçevesinde gelişen eşdeğerlik anlayışının bir kaynak metnin ve bir çevirinin belirli bir düzeyde aynı değeri paylaşabileceğini varsaymakta olduğunu belirlemektedir. Pym ayrıca 1980 yılı itibariyle, özellikle Snell-Hornby gibi araştırmacılar tarafından varsayımlara dayandığı gerekçesiyle, eşdeğerlin yetersiz bulunmaya başladığını da ifade etmektedir.

“Sadık” ve “serbest” çeviri anlayışları çerçevesinde yüzyıllardır süregelen tartışmalardan sonra, 1960 yılı sonrasında daha sistematik çeviri kuramları oluşturmak için çabalayan araştırmacılar dikkatlerini “eşdeğerlik” dahil olmak üzere bazı anahtar kavramlara yöneltmeye başlamıştır. Eşdeğerlik kavramı birçok araştırmacının dikkatini çekmiş olsa da tanımı ve uygulanabilirliği bakımından çeviri çalışmaları alanında bir sorunsal olarak hararetili tartışmalara neden olmuş ve bu tartışmalar sonucu ortaya birbirinden farklı eşdeğerlik anlayışları ortaya çıkmıştır.

Çalışmamızın ilerleyen bölümünde Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet (1958,1995), Roman Jakobson (1959), Eugene Albert Nida (1964,2012), Peter Newmark (1981,1988), Mona Baker (1992), Katherina Reiss (2014) gibi araştırmacılar tarafından kavramsallaştırılan “eşdeğerlik” kavramını ele alarak eşdeğerliğin farklı boyutlarına dikkat çekmeye çalışacağız.

1.3.2. Eşdeğerlik Türleri

1.3.2.1. Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet’e Göre Eşdeğerlik

Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet (1995:84) kaleme aldıkları “La Stylistique comparée du Français et de l’Anglais” (1958) adlı eserde Fransızca ve İngilizcede kullanılan farklı çeviri stratejilerinin karşılaştırmalı analizini yapmışlardır. Yazarlar bu bağlamda “doğrudan” ve “dolaylı” çeviri terimlerini ortaya atmışlardır. Buna göre “doğrudan çeviri” gerçek çeviriye atıfta bulunurken, “dolaylı çeviri” serbest çeviriye atıfta bulunmaktadır. Öte yandan Vinay ve Darbelnet’in bu ikilem dahilinde önerdikleri stratejileri çalışmamızın ikinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde aktaracak olup, yazarların çeviri anlayışını ve sunmuş oldukları stratejileri bu bölümde yalnızca eşdeğerlik kapsamında değerlendirmeye çalışacağız.

Sözelimi yazarlar “doğrudan çeviri (direct)” başlığı altında “ödünçleme (borrowing)”, “öykünme (calque)”, “birebir çeviri (literal translation)” ve “dolaylı çeviri (oblique)” başlığı altında ise “dönüştürüm (transposition)”, “değiştirim (modulation)”, “eşdeğerlik (equivalence)” ve “uyarlama (adaptation)” adında bazı çeviri stratejileri önerirler.

Vinay ve Darbelnet’e (1995:31) göre dilsel farklılıklar ve kültürel boşluklar bu stratejilerle aşılabılır ve böylece çeviri gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte, yazarların kaynaktaki anlamın aktarılmasına öncelik verdiklerini belirtmekte ayrıca fayda vardır. Önerilen bu stratejilerin her biri aslında kaynaktaki mesajı yansıtmaya yöneliktir. Buna göre çevirmen öncelikle “doğrudan çeviri” başlığı altındaki stratejilere başvurarak kaynak metni aktarmalıdır, ancak bu stratejilerin uygulanması sonucunda aktarımda kopukluklar oluyorsa çevirmen “dolaylı çeviri” başlığı altındaki stratejilere başvurarak kaynak metni aktarabilir. Öte yandan, Vinay ve Darbelnet’in “eşdeğerlik” stratejisini kaynak metinde yer alan durumun farklı ifadeler kullanılarak erek dilde de tekrar edildiği bir strateji olarak değerlendirdikleri görülür (Vinay ve Darbelnet 1995:32). Buradaki eşdeğerliği şöyle değerlendirebiliriz: kaynak metne ait sözce, basmakalıp ifadeler, deyimler ya da ünlemler çevirmen tarafından kendine göre değerlendirilerek hedef metinde kullanır; böylece, iki kültürün kendi ifadelerinin arayışında *denkliği* sağlamak gibi bir yöntem (Berk ve Meriç, 2015; Yazıcı, 2007)¹³ oluşturulmuş olur.

Yazarlar eşdeğerlik stratejisi sayesinde, kaynak dil metninin üslup etkisinin erek dil metninde korunabileceğini iddia etmektedir. Bu nedenle, atasözleri, deyimler ve klişe ifadelerin eşdeğerliği imge düzeyinde değil anlam düzeyinde aranır. Birebir çevrildiğinde “a dog in a set of skittles”¹⁴ şeklinde çevrilen “comme un chien dans un jeu de quilles” (Langue Francaise, 2020) ifadesi bu nedenle “like a bull in a china shop” (Lexico, 2020b) biçiminde çevrilmektedir (Munday, 2010:58). Verilen örnekte görüleceği üzere Vinay ve Darbelnet (1995)’in “eşdeğerlik” stratejisinde önerdikleri yaklaşım, kaynak metinde yer alan ifadedeki “etkinin” erek metne aktarılmasına yöneliktir. Sonuç olarak, çeviriyi “doğrudan” ve “dolaylı” olmak üzere ikiye ayıran

¹³ Çeviribilim alanında çalışan Türk akademisyenler, edebi çeviri konusundaki kaynak metin ve erek metin odaklı yöntemlerden hareketle, çeviri stratejilerini genelde makro ve mikro stratejiler olarak sıralamıştır.

¹⁴ Bowling oyunundaki bir köpek gibi

yazarların “eşdeğerlik” anlayışının katı bir biçimde kaynağı biçimsel olarak yansıtmaktan ziyade, bağlamsal olarak yansıtmak üzere olduğu sonucuna varabiliriz.

1.3.2.2. Roman Jakobson ve Farklılıkta Eşdeğerlik

Yapısal Dilbilimci Roman Jakobson “On Linguistic Aspects of Translation¹⁵” (1959) adlı makalesinde dil içi çeviri (bir dil içinde yeniden sözcükleme veya yorumlama), diller arası çeviri (iki dil arasında yeniden sözcükleme veya yorumlama) ve göstergeler arası çeviri (işaret sistemleri arasında yeniden ifade etme veya yorumlama) olmak üzere üç tür çeviri (Jakobson, 2012:127) olduğunu iddia etmektedir.

Jakobson’un (2012:127-128) çeviri çalışmalarının odağı olan çeviri türü diller arası çeviridir. Jakobson farklı dillerde yapılan çevirilerdeki anlamsal eşdeğerlik sorununu ele alırken, farklı dillere ait kelimeler arasında tam bir eşdeğerlik olamayacağına vurgu yapar. Bu bağlamda İngilizce "cheese", ifadesinin Rusçadaki karşılığı "syr" ile aynı olmadığına dair bir örnek verir. Bu örneğe göre her iki gösteren sözlükte birbirlerinin karşılıkları olarak verilse de aslında aynı gösterileni işaret etmemektedirler. Ancak diller arasında bu farklılık çevirinin gerçekleşmesine engel değildir. Zira söz konusu örnek ile çeviri dillerin yapısı ve terminolojisindeki farklılıkların altını çizmeye çalışan Jakobson’a göre çeviri “iki farklı dilde, iki eşdeğer mesaj” üretme işidir. Bir başka ifadeyle çeviri aslında kelimelerin değil anlamların eşdeğerini bulmaktır. Dolayısıyla “eşdeğerlik” diller arasındaki farklılıkta aranmalıdır ve Jakobson buna “farklılıkta eşdeğerlik” demektedir. Öte yandan, tıpkı Vinay ve Darbelnet gibi, Jakobson da çevirmenin dilsel ve kültürel farklılıklardan ötürü karşılaşılabileceği sorunları “ödüncleme”, “öykünme”, “kaydırma”, “sözcük türetme” ve “dolaylama” gibi stratejilerle (Jakobson, 2012:128) aşabileceğini belirtmektedir.

Bahsedilen eşdeğerlik görüşlerinin daha yakından incelenmesi sonucu, Vinay ve Darbelnet’in çeviri yaklaşımı ile Jakobson’un çeviri yaklaşımı arasında bazı benzerlikler kurulabilir. Dilbilimsel anlayışa sahip olan her iki yaklaşım da kaynak dil ve erek dil arasındaki kültürel veya dilbilgisel farklılıklara rağmen çevirinin mümkün olduğunu savunmaktadırlar. Bu teoriler dilbilimsel yaklaşımın sınırlılıklarının

¹⁵ Çevirinin Dilbilimsel Yönleri Üzerine

farkında olup çevirmenin rolünün ihmal edilmemesi gerektiğini kabul etmektedir. Bu bağlamda yazarların çevirmenleri kaynak metindeki mesajı erek metinde daha etkili ve kapsamlı bir şekilde oluşturmasını sağlayacak stratejilere başvurmaları konusunda telkinde bulunmaları görüşümüzü destekler niteliktedir.

1.3.2.3. Eugene Albert Nida ve Eşdeğerlik

Çeviriyle ilgili olarak öne sürülen tüm görüşlerin tarih süreci boyunca yaşanan gelişmelerin etkisi altında olduğunu önceki bölümlerde belirtmiştik. Bu bağlamda çeviri tarihiyle ilgili bazı hatırlatmalar yapmanın yerinde olacağı kanaatindeyiz. İlk Çağ döneminde çeviride “kelimesi kelimesine” ve “anlam çevirisi” çeviri anlayışlarını ileri süren Çiçero, çeviride anlamın önemine vurgu yapan ilk isimlerdendir. Öte yandan tarih süreci boyunca İncil çevirileriyle uğraşan Tyndale, Wycliffe, Luther gibi isimlerin de yapmış oldukları çevirilerde anlama büyük önem verdikleri görülür.

Çeviri tarihi incelendiğinde, anlam, eşdeğerlik ve çevrilebilirlik kavramlarının birer sorunsal olarak ele alındığı; 1960 sonrası çeviri araştırmalarının da odak noktası haline geldiği görülür. Bu bağlamda Eugene Albert Nida yapmış olduğu çalışmalarla bu kavramları “bilimsel” (Bassnett, 2002:38) olarak ele alan ilk isim olup, çeviribilim alanına büyük katkılar sağlamıştır.

Nida'nın çeviri çalışmaları alanına katkısı büyüktür. 1960'larda yayımlanan “Toward a Science of Translating” (Nida, 1964) ve Taber ile hazırladığı “The Theory and Practice of Translation” (Nida ve Taber, 1969) adlı iki ünlü eserde Nida çeviriye “bilimsel” bir şekilde yaklaşmaya çalışmıştır. Teorik kavramları anlambilim ve edimbilimden ödünç alan ve Naom Chomsky'nin üretici-dönüşümsel dilbilgisi teorisinden etkilenen Nida'nın, çeviri çalışmaları alanına daha sistematik bir yaklaşım kazandırdığı farklı araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir.

Kültür ve dil arasındaki bağlantının yadsınamayacağını öne süren Nida ve Taber (1969:12) dili kültürün ayrılmaz bir parçası olarak tanımlar ve kelimeleri kültürel semboller olarak değerlendirir. Nida ve Taber'e göre çeviri, kültürler ve diller farklılık gösterdiğinden, kaynak dildeki kelimelerin birebir eşdeğerlerinden ziyade; kaynak dildeki mesajın, erek dildeki en yakın ve doğal eşdeğerini üretmektir.

Nida'nın temelde iki eşdeğerlik yaklaşımından, "biçimsel eşdeğerlik" ve "dinamik eşdeğerlik" olarak bahsettiğini ve bu yaklaşımların aslında "serbest çeviri" ve "sadık çeviri" yaklaşımlarının modern bir yorumu olduğunu ifade etmiştik. Eşdeğerliğe ilişkin olarak "Doğrusunu söylemek gerekirse, birebir eşdeğer diye bir şey yoktur" (Belloc, 1931:36 akt. Nida, 2012:144) alıntısını aktaran Nida çeviride "birebir" eşdeğerlik sağlamanın mümkün olmadığını düşündüğünden olabildiğince "yakın" bir eşdeğer aramaya çalışmaktan bahseder. Bu bağlamda sadık çeviri ve serbest çeviri anlayışlarından hareketle "biçimsel eşdeğerlik" ve "dinamik eşdeğerlik" (Nida, 2012:144) adlı yaklaşımları ortaya koyarak eşdeğerliği temelde ikiye ayırır.

Ancak daha önce de belirttiğimiz üzere pek çok araştırmacı Nida'nın yaptığı bu ayırımı temelde Noam Chomsky'nin "üretici-dönüşümsel dilbilgisi" kuramının etkileri olduğundan bahsetmektedir. Bu nedenle Chomsky'nin kuramının anlaşılması kanaatimizce Nida'nın "serbest çeviri" ve "sadık çeviri" hakkındaki görüşlerinin anlaşılması kadar kritik olup, ilerleyen bölümlerde ele alacağımız "biçimsel eşdeğerlik" ve "dinamik eşdeğerlik" yaklaşımlarını anlamamız açısından bir bütünlük arz etmektedir. Bu nedenle söz konusu eşdeğerlik yaklaşımlarına değinmeden önce "üretici dönüşümsel dilbilgisi" kuramına değinmenin yerinde olacağı görüşündeyiz.

1.3.2.3.1. Eugene Albert Nida'da Noam Chomsky Etkisi

Çinli araştırmacılar Huaizhou Mao, Yingling Gu ve Ming Liang (2012:1287)'in aktardığına göre, İncil çevirilerine "bilimsel" anlamda katkı sağlayabilecek, başvuru kılavuzunda bir eser üretme amacıyla olan Nida, 19. yüzyılda ortaya çıkan ve "klasizmin yeniden doğuşu" olarak adlandırılabilir teknik doğruluk arayışı, biçime bağlılık, anlamın kelimesi kelimesine aktarılması gibi çeşitli yaklaşımları eleştirmektedir. Araştırmacıların belirttiği üzere, Nida bu doğrultuda geliştirdiği çeviri kuramını Noam Chomsky'nin "üretici-dönüşümsel dilbilgisi" kuramının yöntemleriyle güçlendirerek "Toward a Science of Translating" (1964) adlı eseri kaleme almıştır. Nida'nın bu eseri araştırmacılara göre yalnızca İncil çevirileriyle ilgili kuramsal çalışmaları değil, aynı zamanda çeviriye dair bütün kuramsal çalışmaları etkileyen önemli bir kaynak olma niteliği taşımaktadır.

Chomsky'nin tüm dillerin ortak yapısını ortaya koymak için geliştirdiği “üretici-dönüşümsel dilbilgisi” kuramı bir kurallar sistemi olup, bir dili anadil olarak konuşan konuşucuların cümle kurarken kullandıkları dilbilgisi kurallarını göstermeye çalışır (Müldür, 2016:61).

Üretici-dönüşümsel dilbilgisi, pek çok araştırmacıya göre, temelde her dilin belli kurallar çerçevesinde “çekirdek cümle” olarak adlandırılan cümleler aracılığıyla işlediğini öne sürmektedir. Dilbilim uzmanı Özcan Başkan'ın (1988:240) aktardığına göre “her tümce, adına çekirdek tümce denilen ve bir özne, bir fiil, bir tümleçten oluşan yalın bir tümceden geliştirilir” ve üretici-dönüşümsel dilbilgisi kuramı işte bu çekirdek cümlelerin oluşumuna odaklanmaktadır.

Araştırmacı Fatih Müldür'e (2016:61) göre Chomsky'nin geliştirdiği kuramın altında zihinci geleneği temsil eden Platon, Aristo, Descartes, Humboldt gibi isimlerin etkileri vardır. Tıpkı bu isimler gibi Chomsky de zihinsel becerilerin doğuştan geldiğine inanmaktadır. Bu bağlamda Chomsky'e göre “dil” olgusu da zihinsel ve doğuştan gelen bir beceri olup yalnızca insana özgüdür. Bununla beraber dillerin “ortak” kurallara sahip olduğunu düşünen Chomsky bu düşüncesini “universal grammar” (evrensel dilbilgisi) ifadesiyle kavramsallaştırmıştır. Chomsky dillerdeki bu kuralların uygulanma biçimleri farklı olsa da aslında aynı mantıkta işlediklerini savunmakta ve “bütün dillerin genel soyut birtakım yasalara bağlı dilbilgisel kurallara göre üretimler gerçekleştirdiğine” işaret etmektedir.

Chomsky'nin kuramın temelini oluşturan “Syntactic Structure” (1957) ve “Aspect of the Theory of Syntax” (1965) adlı eserlerde kurama dair iki kavramın ön plana çıktığı görülür. Bunlar “deep structure” (derin yapı) ve “surface structure” (yüzey yapı) kavramlarıdır. Müldür söz konusu kavramlarla ilgili incelemesine göre “derin yapı” “zihnin derinliklerinde bulunduğu düşünülen, dilin sesçil kullanımını önceleyen ve sözdiziminin anlamsal yorumlamasını içeren yapıları karşılar” şeklinde tanımlanırken, “yüzey yapı” kavramı “derin yapıların çeşitli dönüşümlerden geçerek dışa vurulmuş, yüzeye açılmış şeklidir” (Müldür, 2016:65) ifadesiyle tanımlanmaktadır.

Derin yapı ve yüzey yapının ne olduğuna ilişkin olarak bir başka kaynakta aktarılan bilgilere göre, “ifade yapısı kuralları” derin yapıyı oluştururken, derin yapı da

“dönüşümsel kurallar” doğrultusunda yüzey yapıyı oluşturmaktadır. Yüzey yapı daha ziyade sesbilimsel ve biçimbirimsel kurallarla ilgiliyken, derin yapı çeşitli ses ve biçimlerin bir araya gelerek oluşturdukları anlamı ifade etmek için kullanılır (Wu ve Xu, 2011:396). Buradaki “ifade yapısı kuralları” ifadesi ise insan zihninin, yüzey yapıdaki cümle ve sesin altındaki anlamı belirleyen derin yapıyla olan bilinçsiz birlikteliğini, bir başka ifadeyle dilbilgisi kuralları çerçevesinde cümle kurabilme becerisini (Mao, Gu ve Liang, 2012:1286) ifade eder.

Öte yandan Başkan (1988:240) “Bildirişim” adlı eserinde “derin yapı” ve “yüzey yapı” ilişkisine dair şu ifadeleri kullanmaktadır:

.... insan kafasındaki dil düzeneği içerisinde, ta derinde bulunan bu tümce kalıbının kuruluşuna “dip yapı” denir. Yapılan çeşitli dönüşümler aracılığı ile bu dip yapı tümce, biçim değiştirerek karşı taraftan algılanacak biçimde üste, yüzeye çıkar. Bu yüzden böyle bir “dönüşük tümce” içindeki yapıya yüzey yapı denir.

Başkan’a (1988:240) göre cümleler bu şekilde yorumlanarak, bazı cümlelerdeki yapısal dilbilimin çözemediği anlamsal sorunlar çözülebilir. Başkan bu bağlamda “çok anlamlılık” taşıyan iki farklı örnek verir. İki farklı cümleden oluşan ilk örnek aşağıdaki şekildedir:

- “Çocuk susuyordu” (susamak)
- “Çocuk susuyordu” (susmak)

Yüzey yapısı birbirine benzeyen bu cümleleri derin yapılarına göre analiz ederek aralarındaki farkın ortaya konabileceğini belirten ikinci örnekte ise şu cümleyi ele alır:

- “Arkadaşın gibi çalışıp başarısız olma”

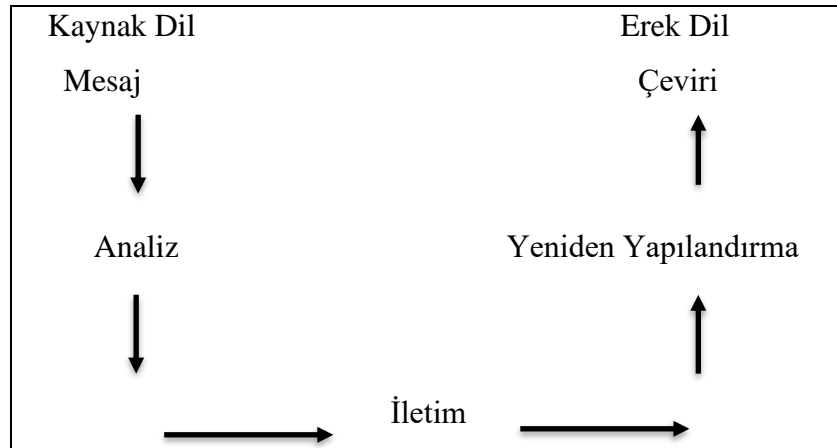
Görüleceği üzere örneklerde yüzey yapısı tek olup, farklı derin yapılarla sahip olan cümleler söz konusudur. Başkan (1988)’a göre böylesi cümlelerin yer aldığı bir çeviriyi veya bir yazıyı “dip yapıdan başlayarak yeni baştan yazmak, bitmiş gibi görünen tümceleri değiştirip de yoluna koymaktan çok daha kolay ve çok daha az zaman alıcı olabilmektedir” (Başkan, 1988:242). Bununla birlikte Başkan tıpkı yapısal dilbilimin anlam sorunlarını her zaman çözemediği gibi, üretici dilbilgisinin de anlam sorunlarını çözmekte yetersiz kaldığı noktalar olduğu belirterek dilin kullanım alanına yönelik, yani “bağlam” kavramına da işaret eder. İşte Nida ve Chomsky arasındaki farklılıklar da bu noktada belirginleşir. Zira Chomsky daha ziyade zihindeki düşüncelerin dönüşüm kurallarına göre

şekillenerek yüzey yapıyı oluşturmasına odaklanırken, Nida ise “geri çeviri” yoluyla yüzey yapıdan derin yapıya inmeye (Wu ve Xu, 2011:397) odaklanmaktadır.

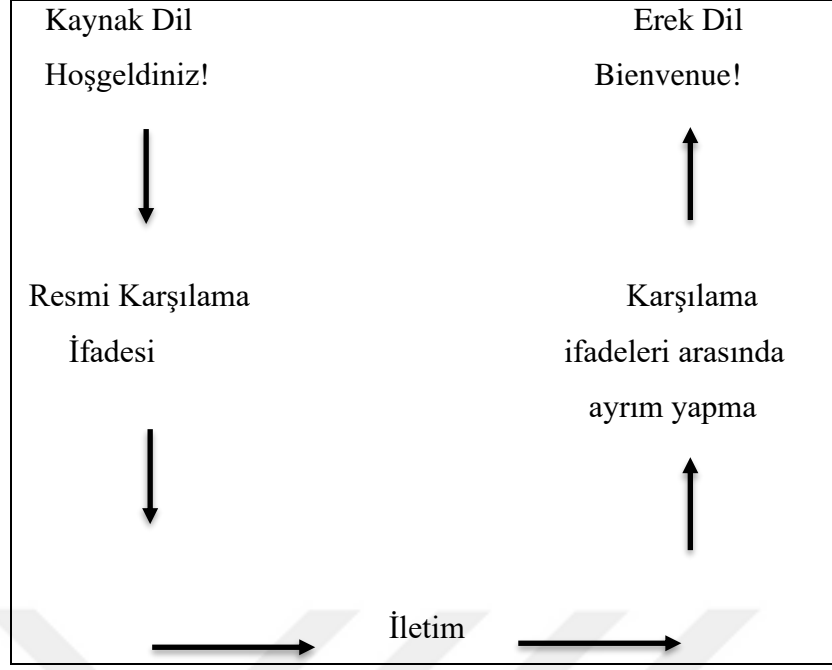
1.3.2.3.2. Eugene Albert Nida'nın 3 Aşamalı Çeviri Modeli

Bu noktada geri çeviri sürecini detaylandırmak da yerinde olacaktır. Mao, Gu ve Liang (2012:1288)'in aktardığı üzere, Eugene Albert Nida öncelikle kaynak metnin derin yapısını çözümlenmeyi, ardından bu yapıyı erek dilin derin yapısına aktararak, erek dilde yeni bir yüzey yapı oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Nida kaynak metindeki cümleleri yapısal olarak basit ve anlamsal olarak belirgin olan çekirdek cümlelere indirgemeye çalışır ve kaynak dildeki anlamı biçimsel ve anlamsal olarak kabul görececek şekilde erek dile yeniden aktarır. Zira Nida'ya göre erek dilde biçimsel ve anlamsal olarak kabul edilebilir bir “eşdeğer” üretmek daha etkili bir çeviri yoludur.

Nida, Chomsky tarafından önerilen modelin çevirmene kaynak metni çözümlenme tekniği ve hedef metni yeniden kodlama yordamı sağladığını düşünmektedir. Buna göre erek metnin yüzey yapısı, derin yapının temel unsurlarına göre analiz edilir. Bunlar çeviri süreci boyunca aktarılır ve anlamsal ve biçimsel olarak erek metnin yüzey yapısında yeniden yapılandırılır. Bu üç aşamalı çeviri modeli (analiz, transfer ve yeniden yapılandırma) aşağıdaki şekilde sunulmuştur (Munday, 2010:40).

Şekil 2. Nida'nın Çeviri Süreci Modeli (Nida ve Taber, 1969: 33 akt. Bassnett 2002:25)

Şekil 3. Nida'nın Çeviri Süreci Modeli

Nida'nın analiz aşamasında Chomsky'nin modelini tersine çevirdiğini görülebilir. Chomsky dönüşüm yoluyla bir yüzey yapısının üretimine odaklanırken, Nida kaynak metindeki yüzey yapısını indirgeyici bir geri dönüştürme süreciyle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Chomsky'nin çalışmalarında olduğu gibi, “çekirdek cümleler” Nida'nın modelinde de önemli bir yer teşkil eder (Munday, 2010:41).

Bununla birlikte Çinli araştırmacılar Huaizhou Mao, Yingling Gu ve Ming Hua Liang'ın aktardığı üzere (2012:1288) Nida'yı Chomsky'den ayıran en önemli özellik, anlamı işlevsel olarak değerlendirmesi ve ifadelerin kullanım biçimlerini gözeterek bir çeviri yapılmasını teşvik etmesidir. Nida'nın pragmatik derin yapı kavramı, Chomsky'den yüzeysel olarak farklıdır, zira Nida'ya göre anlamın pragmatik yönü, yüzey seviyesinde değil, daha derinde aranmalıdır. Sonuç olarak Nida'ya göre "derin yapı" ikili bir doğaya sahiptir, buna göre derin yapı sözdizimsel yapılara göre incelendiği gibi, evrensel insan deneyimleri de hesaba katılarak ele alınmalıdır. Nida göstergelerden oluşan derin yapının bu göstergelerin dil ve kültür bağlamında yorumlanarak aktarılabilceğini savunmaktadır, zira derin yapı ancak bu yolla çözümlenebilir ve aktarılabilir. Sonuç olarak, Nida biçimsel eşdeğerliği değil, dinamik eşdeğerliği öne çıkarır; bir başka ifadeyle kelimelerin sözlük anlamlarına değil,

kullanımla ilgili anlamlarına bağı kalır. Nida için “hangi” dilin iletişim kurduğı değıl, “nasıl” iletişim kurduğı önemlidir.

Araştırmacılara göre, bu görüşün temelini oluşturan en büyük neden Nida'nın özellikle dini metinler üzerinde çalışması ve bu nedenle de iletişimi oldukça ciddiye almasıdır. Nida'ya göre anlam kişisel tecrübelerden ayrı düşünülemez bu nedenle de İncil çevirilerinde farklı kültürler ve dünya görüşleri dikkate alınmadığı takdirde “mesaj” tam olarak iletilmez. Mesajın tam olarak iletilmemesi çevirinin temel hedefi olan iletişim sağlanamaması anlamına gelmektedir. Bu nedenle de Nida iletişimde mesajın nasıl oluştuğuna değıl, ne anlattığına odaklanmaktadır. Kanaatimizce çevirmeni anlam aktarması gereken bir “misyoner” olarak nitelendirmesinin temel nedenlerinden birisi de Nida'ya göre iletişimin misyonerlerce sağlanmasıdır. Dolayısıyla pragmatik bir yaklaşım benimsediğı görülen Nida için kelimeler ve sembollerin şekli ikincil durumdadır ve birincil amaç herhangi bir toplumdaki göstergelerin işlevleri arasında bir benzerlik yakalamaktır (Mao, Gu ve Liang, 2012:1288). Nida'ya göre çeviri erek okurun yaşam tecrübeleri bir başka ifadeyle yaşam biçimi dikkate alınarak yapılmalıdır. Çalışmamızın giriş kısımlarında aktardığımız kültür tanımları dikkate alındığında, buradaki yaşam tecrübesi ve yaşam biçimi ifadelerinin aslında “kültür” kavramına işaret ettiği anlaşılacaktır. Tüm bu bilgiler ışığında, Nida'nın çeviride erek kültürün önemine dikkat çekmekle kalmayıp, çevirinin erek odaklı olması gerektiğine işaret ettiğini söyleyebiliriz.

1.3.2.3.3. Biçimsel Eşdeğerlik ve Dinamik Eşdeğerlik

Yukarıdaki bilgilerin devamı olarak, “biçimsel eşdeğerlik” ve “dinamik eşdeğerlik” yaklaşımlarının ayrıntılarını ele alacağız. Eugene Albert Nida'nın (2012:144) aktardığı üzere, biçimsel eşdeğerlik yaklaşımı hem biçim hem de içerik açısından mesajın kendisine odaklanır ve biçimsel eşdeğerlik sağlamak adına yapılan bir çeviride, şiir=şiir, cümle=cümle ve kavram=kavram gibi denklikler söz konusudur. Bu bağlamda erek dildeki mesajın kaynak dildeki farklı unsurlarla mümkün olduğunca yakından eşleşmesi gerekmektedir. Erek kültürdeki mesaj doğruluk açısından kaynak kültürdeki mesajla sürekli olarak karşılaştırılır. Çevirmenin biçimsel eşdeğerlik anlayışını benimseyerek kaynak mesajı şekil ve içerik bakımından mümkün olduğunca

kelimesi kelimesine ve anlamlı bir şekilde aktarmaya çalışması “sadık çeviri” olarak adlandırılabilir. Sadık çeviriler, erek okurun kendisini kaynak dil bağlamındaki okurla mümkün olduğunca özdeşirmesine ve kaynak okurun geleneklerini, düşünce tarzını ve ifade biçimlerini olabildiğince anlamasına olanak sağlamaktadır (Nida, 2012: 144). Bu noktada Nida’nın sadık çevirinin nasıl olacağına dair İncil’den verdiği bir örneği aktararak meseleyi daha da somut hale getirmek yerinde olacaktır. Nida’ya göre Romalılar 16:16’da “kutsal öpüş” anlamına gelen ifadenin “holy kiss” (Bock, 2006:203; Chase, 2018) şeklinde çevrilmesi ve bir dipnot aracılığıyla bunun eski dönemlerde geleneksel bir selamlama yöntemi olduğunun açıklaması bir sadık çeviri örneğidir.

Öte yandan, yaptığımız araştırmalarda bu ifadenin eski İncil çevirilerinde “mukaddes öpüş”, (KMEYA: Turkish Bible Old Translation, 1941) yeni İncil çevirilerinde ise “kutsal öpüş” (TCL02: Kutsal Kitap Yeni Çeviri, 2008) biçiminde Türkçeye çevrildiğini ve her iki kaynakta da bir dipnota rastlamadığımızı belirtmek yerinde olacaktır. Ayrıca İngilizce dilindeki çeşitli İncil çevirilerde (Godtube, 2020) ise daha ziyade “holy kiss” ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Buradan çıkarılabilecek sonuç: yapılan çevirilerde kelimesi kelimesine bir çeviri yöntemi benimsenmesidir. Bununla birlikte, biçimsel olarak kaynağa bağlı bir anlayışla “mukaddes öpüş” veya “kutsal öpüş” olarak aktarılan ve dipnotla desteklenmeyen bu çevirilerin okurlar tarafından anlaşılamayabileceğini söyleyebiliriz.

Nida biçimsel eşdeğerlik yoluyla, bir başka ifadeyle birebir ya da kelimesi kelimesine çeviri yöntemiyle yapılan çevirilerin erek okurun zihninde bir karşılık oluşturduğu böylesi durumlarda çevirinin daha farklı bir biçimde yapılmasını önermektedir. İşte bu noktada temelde biçimden ziyade, anlamın aktarılması üzere kurulu olan “dinamik eşdeğerlik” yaklaşımının devreye gireceğini söyleyebiliriz. Nida’nın (2012:144) belirttiği üzere dinamik eşdeğerlik “eşdeğer etki ilkesine” dayanmakta olup, dinamik eşdeğerlik anlayışıyla yapılan çeviriler, kaynak dildeki mesaj ve erek dildeki mesajın anlamsal olarak eşleşmesini amaçlar. Bu tür çeviriler daha ziyade erek okur ve mesaj arasındaki ilişkinin, kaynak okur ve mesaj arasındaki ilişkiye benzer şekilde olmasına odaklanır.

Dinamik eşdeğerlikte, kaynak dildeki ifadenin erek dile doğal bir biçimde aktarılması amaçlanır. Bu doğrultuda kaynak dildeki mesaj erek okurun “kültüründeki” ilgili davranış biçimleriyle ilişkilendirilmeye çalışılarak aktarılır ve mesajın erek okur tarafından anlaşılabilmesi için kaynak dilin kültürel kalıplarını anlaması gerekmez (Nida, 2012:144). Yine İngilizceye yaygın olarak “birbirinizi kutsal öpüşle selamlayın¹⁶” (Nida, 2012:145) şeklinde çevrilen Romalılar 16:16’nın çevirisinden örnek veren Nida, J. B. Phillips’in “her nerede olursanız olun, birbirinizi içten bir şekilde selamlayın¹⁷” (Nida, 2012: 144) şeklindeki çevirisinin diğer çevirilere nazaran eşdeğerliği daha fazla yansıttığını savunur. Çevirideki birincil amacın kaynak metindeki anlamın erek dilde biçimsel ve anlamsal olarak kabul edilebilir bir şekilde aktarılması gerektiğini düşünen Nida’nın verdiği bu örnek kanaatimizce oldukça ilginçtir.

Görüldüğü üzere dinamik eşdeğerlikte kaynaktaki biçimin aktarılmasından ziyade, erek okurun daha aşina olduğu ifadeler kullanılarak çeviri yapılmakta ve erek okurun daha kolay anlayabileceği bir metin oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ek olarak, çevirinin temelde "(1) bir anlam ifade etme, (2) kaynak metnin ruhunu ve tarzını iletme, (3) erek dilde doğal ve basit bir ifade biçimine sahip olma ve (4) kaynak metne benzer bir etki üretme" gibi nitelikler taşıması gerektiğini belirten Nida (2012:148), bu niteliklerin her birini taşıma amacıyla olan bir çeviride zaman zaman içerik ve biçim, bir başka ifadeyle anlam veya tarz arasında çatışmalar çıkabileceğini ve sadık çeviri veya serbest çeviri anlayışlarından birinin bir diğerinin önüne geçebileceğini vurgular.

Nida (2012:148) kaynak metnin nitelikli bir edebi eser olması durumunda tamamen doğal bir çeviri yapmanın kolay olmayacağını belirtir. Zira nitelikli bir eser, üretildiği dilin ve kültürün benzersiz özelliklerini (söz sanatları, deyimli ifadeler vb.) taşır. Doğal olarak böylesi bir eserin çevirisinde de benzer nitelikler olması beklenir. Bu noktada, Nida’ya göre, çevirmenler sadece kaynak dildeki zorluklarla mücadele

¹⁶ İfadenin pek çok İngilizce çeviride “greet one another with a holy kiss” şeklinde çevrildiği görülmektedir.

¹⁷ Nida’nın belirttiği üzere J.B Philips söz konusu ifadeyi İngilizceye “give one another a hearty handshake all around” şeklinde çevirmiştir.

etmekle kalmaz, aynı zamanda erek dilde kabul edilebilir bir eşdeğer üretmek için de bir mücadele verirler.

Aktarılan bilgilerden hareketle, erek dilde kabul edilebilir bir eşdeğerlik sağlamak isteyen çevirmenin “biçimsel eşdeğerlik” ve “dinamik eşdeğerlik” arasında bir seçim yapmak durumunda kaldığı söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında çevirmen anlayamayan iki farklı taraf arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışan “kültür elçisi” gibi düşünülebilir. Çevirmenin iki farklı kültür bağlamında sağlayacağı bu uzlaşma genelde anlam aktarımı üzerine (Tancock 1958: 29 akt. Nida, 2012:149) kuruludur.

Nida (2012), çevirmenlerin kaynak metne tamamen aşına olmalarını, hatta yazarla aynı ruhu taşımaları gerektiğini belirtmektedir. Nida'nın yazarla aynı ruhu taşımak ifadesinden kastı, yazarın niyetine tam bağlılıkla ilgilidir. Bir başka ifadeyle Nida'nın kuramının kaynaktaki mesajın bağlamına odaklanmakta olduğu söylenebilir. Zira Nida, çevri metnin, bir kaynak metnin kaynak dil okurlarında oluşturduğu etkiye benzer bir etki oluşturması gerektiğini belirtmektedir. Nida'ya göre "çeviri" kelimelerin gücünü, bir başka ifadeyle kelimelerin oluşturduğu etkiyi bir başka dilde yeniden aktarmaktır. "Dinamik eşdeğerlik" anlayışı bu ilkelere dayanmaktadır.

Nida (2012) “biçimsel eşdeğerlik” ifadesiyle kaynak metnin hem biçim hem de içerik bakımından erek metne olan benzerliğine, “dinamik eşdeğerlik” ifadesiyle de kaynak metindeki mesajın erek dilde mümkün olduğunca doğal bir şekilde iletilmesine dikkat çekmeye çalışmaktadır. Bununla beraber, Nida'nın daha etkili bir çeviri yöntemi olduğunu düşündüğü için dinamik eşdeğerliği tercih ettiği görülür. Zira İncil çevirileriyle ilgilenen Nida'nın çeviriyi Hristiyanlığı yayma aracı olarak görmesi ve dolayısıyla farklı okur kitleleri üzerinde aynı etkiyi oluşturma arayışında olması (Munday, 2010:42), böylesi bir tercihin nedeni olarak gösterilebilir.

Pym (2010:42)'in biçimsel eşdeğerlik ve dinamik eşdeğerlik kapsamında verdiği örnekler kanaatimizce konunun anlaşılması adına oldukça önemlidir. Pym öncelikle İncil'de Hz. İsa'nın masumiyetine atıfta bulunmak için kullanılan “Agnus Dei” ifadesini örnek verir. Pym'in aktardığı üzere İngilizce konuşulan ülkelerde, Hristiyan kültürüne “Lamb of God” (tanrının kuzusu) şeklinde çevrilen bu ifade Nida'nın

dinamik eşdeğerlik yaklaşımına göre “kuzu” kavramına yabancı olan “Eskimo” kültürüne çevrilirken “Seal of God” (tanrının foku) biçiminde çevrilebilir.

Pym (2010:8) eşdeğerlik meselesini ele aldığı kısımlarda “biçimsel eşdeğerlik” ve “dinamik eşdeğerlik” yaklaşımları kapsamında farklı örnekler de verir. Örneğin İspanyolca’da uğursuz gün anlamına gelen “Martes 13” ifadesinin İngilizce’ye “Tuesday the Thirteenth” (Onüçüncü Salı) ya da “Friday the Thirteenth” (Onüçüncü Cuma) biçiminde çevrilebileceğini belirtir. Bununla birlikte “Martes” kelimesinin sözlüksel karşılığı dikkate alınarak “Tuesday” şeklinde çevrilmesini “biçimsel eşdeğerlik”; “Martes 13” ifadesinin bir bütün olarak ele alınıp, kültürel niteliği göz önünde bulundurularak çevrilmesini ise “dinamik eşdeğerlik” olarak yorumlar. Bu bağlamda değerlendirilecek bir başka örnek ise yine Pym (2010:8-9)’ın aktardığı “Kim 500 Milyar ister?” (Wikipedia, 2020a) veya yeni adıyla “Kim Milyoner Olmak İster?” adlı yarışma adının çevirisidir. İngilizce’de “Who Wants to Be a Millionaire?” ve Fransızca’da “Qui veut gagner des millions?” adıyla bilinen bu yarışma ülkemizde yayınlanmaya başladığı ilk yıllarda, döviz cinsinden Türk lirasına bir dönüşüm yapılarak mı “Kim 500 Milyar İster?” şeklinde adlandırıldı bilinmez ama, Pym’a (2010:9)¹⁸ göre bu karşılık bir “dinamik eşdeğerlik” örneği olarak kabul edilebilmektedir.

Öte yandan başta Edwin Gentzler (2001:45-46), Tahir-Gürçağlar, (2016:118) ve Lawrence Venuti (1995:21) gibi isimler, Nida’nın “dinamik eşdeğerlik” odaklı çeviri anlayışını Hristiyanlığı yaymak için benimsenen bir çeviri anlayışı olarak nitelemiş ve eleştirmişlerdir. Ancak tüm eleştirilere rağmen, Munday (2010:42)’in de belirttiği gibi, Nida çeviri çalışmasına erek odaklı bir yön kazandırmıştır. Benzer şekilde Tahir-Gürçağlar (2016:118) da Nida’nın eşdeğerlik anlayışının dilbilim odaklı yaklaşımlar ve kültür odaklı yaklaşımlar arasında bir geçiş noktası olarak görülebileceğini ifade etmektedir. Çevirinin erek okurun deneyimlerinin dikkate alınarak yapılması gerektiğini düşünen Nida’nın görüşleri çalışmamıza yön vermiş ve bu nedenle ayrıntılı bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır.

¹⁸ Pym’in vermiş olduğu örnek “pound” biriminin “dolar” birimine çevrilmiş hali üzeredir.

Sonuç olarak pek çok araştırmacının da belirttiği üzere, Nida farklı metin türleri üzerinde çalışan çevirmenler için sistematik ve analitik bir yaklaşım önermiş ve okurların kültürel beklentileri göz önünde bulundurmıştır. Nida'nın önerileri kendinden sonraki isimler tarafından da benimsenmiş ve kültür odaklı bir çeviri anlayışının gelişimine katkı sağlamıştır. Bahsedilen tüm bu durumlar, aktardığımız tüm eşdeğerlik anlayışları arasından çalışmamızın inceleme kısmında neden Nida'nın eşdeğerlik anlayışını benimsediğimize gerekçe olarak gösterilebilir.

1.3.2.4. Peter Newmark ve Eşdeğerlik

Peter Newmark çeviri kuramının gelişimi üzerinde büyük etkileri olan başka bir araştırmacıdır. Nida'nın “biçimsel” ve “dinamik” eşdeğerlik anlayışlarını daha da ileriye taşıyan Newmark “anlamsal” ve “iletişimsel” çeviri olgularını geliştirmiştir. Newmark “Approaches to Translation” (1981) ve “Textbook of Translation” (1988) adlı eserlerinde herhangi bir çeviri teorisini teşvik etmeyi amaçlamamakta olduğunu ve daha çok çeviri sürecinde karşılaşılan sorunların ele alınması için temel bir tanımlama yapmaya çalıştığını belirtmektedir. Newmark'a (1988:5) göre çeviri “bir metnin anlamını o metnin yazarıymış gibi başka bir dile çevirmek” tir.

Eşdeğerlik söz konusu olduğunda Newmark (1988:48) eşdeğerliğin genelde “erek okurda aynı etkiyi uyandırma” şeklinde ele alındığını belirterek, eşdeğerliğin aslında bir amaç değil, sonuç olması gerektiğini vurgular. Ayrıca Newmark'ın çeşitli metin türlerine göre eşdeğerliği tartıştığı görülür. Ancak çalışmamızın niteliği gereği bu ayrıntılara değinilmeyecektir.

Newmark'ın da tıpkı Vinay ve Darbelnet gibi, çevirmenlere çeviri sorunlarını aşmalarında kolaylık sağlayabileceğini düşündüğü birtakım stratejiler sunduğunu daha önce belirtmiştik. Söz konusu stratejileri çalışmamızın ilerleyen kısımlarında ayrıca detaylandıracağız. Ancak konu gereği bu stratejiler arasında yer alan “biçimsel eşdeğerlik (formal equivalence)”, “işlevsel eşdeğerlik (functional equivalence)” ve “kültürel eşdeğerlik (cultural equivalence)” stratejilerine çalışmamızın bu bölümünde ayrıca değinerek Newmark'ın eşdeğerlik anlayışına açıklık getirmeye çalışacağız.

“İşlevsel eşdeğerlik” (Newmark, 1988:83) stratejisi kültüre özgü öğelerin çevirisinde kültürden bağımsız bir kelime kullanma işlemidir. Bu kapsamda Newmark çevirmenin kaynak dildeki bir kültürel öğeyi erek dile aktarırken, erek dilde herhangi bir kültürel işlevi olmayan, nötr bir kelimeye başvurabileceğini belirtir. Başka bir ifadeyle, bu stratejide kaynak dildeki kültürel ögenin taşıdığı kültürel nitelik etkisizleştirilerek, erek dile aktarılması söz konusudur. Öte yandan “betimsel eşdeğerlik” (Newmark, 1988:83) stratejisinde ise kaynak dildeki kültürel öğelerin taşıdığı anlam birkaç kelimeyle açıklanmaktadır. “İşlevsel eşdeğerlik” stratejisinden farklı olan bu stratejide çeviriye konu olan kültürel öğelerin işlev ve nitelikleri açıklanır.

“Kültürel eşdeğerlik” stratejisinde kaynak dildeki kültürel bir ögenin erek dilde benzer bir işlev veya niteliğe sahip olan bir kültürel unsurla değiştirilmesi söz konusudur. Newmark (1988:83) bu bağlamda bazı örnekler vermiştir. “Pause-café” ifadesinin “tea break” şeklinde çevrilmesi buna örnektir. Bu noktada Fransız kültüründe kahve, İngiliz kültüründe ise çay ön planda olmasına rağmen, çeviride bu ifadeler birbirine denk sayılır. Newmark’ın bu bağlamda verdiği bir diğer örnek ise “vingt metres derriere lui” (onun yirmi metre arkasında) ifadesidir. İngilizce’ye “twenty yards behind him” şeklinde çevrilen bu ifadede “yard” kelimesi göze çarpmaktadır. “Yard” ifadesi “metre” ifadesiyle birebir örtüşmemekte olup, “bir” yardlık ölçü biriminin “0.9144” metreye tekabül ettiğini belirtmek yerinde olacaktır. Bu bağlamda “kültürel eşdeğerlik” uyarınca böyle bir çeviri yapılması oldukça doğaldır, zira Amerika’lı insanlar “metre” ifadesine Avrupalı insanlar ise “yard” ifadesine yabancıdır. Verilen örnekte erek kültüre yabancı olan kavramın, bilinen bir kavramla yer değiştirdiği görülür.

Bu doğrultuda verilen bir başka örnek ise “Il l’a retrouvée dans le café” (Onunla kafede buluştu) ifadesidir. Bu ifadenin İngilizce’ye “He met her in the pub” (Onunla bir barda buluştu) şeklinde çevrildiği görülür. Söz konusu örnekten hareketle bir kültürde kafelerin diğer kültürde ise “pub”ların insanların buluşma noktası olarak kabul gördüğü sonucuna ulaşılabilir.

Önerdiğimiz çeviri örneğinde, “pub” ifadesini bir ödünç kelime olan “bar” kelimesiyle karşıladığımızı ayrıca belirtmek yerinde olacaktır. “Bar” ifadesi Türkçeye geçen bir

ödünç kelime olmasına karşın halk arasında yaygın olarak bilinmektedir ve “pub” kelimesine karşılık olarak verilebilir. Bununla birlikte söz konusu cümle “Onunla bir pubta buluştu” şeklinde de çevrilebilir. Ancak bu şekilde yapılacak olan bir çeviri “pub” kavramını bilmeyen okurlar için bir yabancılık oluşturacağından ötürü, “kültürel eşdeğerlik” sağlanamamaya neden olabilir. Verilen örneklerden görüldüğü üzere “kültürel eşdeğerlik” kaynak dilde yer alan kültürel bir unsurun, erek dilde aynı işleve sahip başka bir kültürel unsurla yer değiştirmesidir.

Çeviriyi “anlamsal” ve “iletişimsel” olmak üzere ikiye ayıran Newmark’ın bu iki çeviri türünden birini diğerinden üstün veya öncelikli görmüyor olması, metin türlerine göre bir eşdeğerlikten bahsetmesi ve çeşitli eşdeğerlik stratejileri önermesi, çeviride “erek odaklı” bir anlayış benimsediği şeklinde yorumlanabilir. Kanaatimizce Newmark’ın bu yaklaşımı, çevirinin yalnızca belirli bir çeviri yöntemiyle (anlamsal – iletişimsel) ve belirli bir stratejiyle yapılamayacağını gösterir nitelikte olup çeviride odağın kültüre kaymasına katkı sağlamıştır.

1.3.2.5. Mona Baker ve Eşdeğerlik

Eşdeğerliğin göreceli bir kavram olduğunu; çeşitli dilsel ve kültürel faktörlerden etkilendiğini savunan Mona Baker (1992) eşdeğerliği farklı boyutlarda ele almaktadır: kelime düzeyinde eşdeğerlik (equivalence at word level), kelime ötesi düzeyde eşdeğerlik (equivalence above word level), dilbilgisel eşdeğerlik (grammatical equivalence), metinsel eşdeğerlik (textual equivalence) ve pragmatik eşdeğerlik (pragmatic equivalence).

İlk olarak kelime düzeyinde eşdeğerliği ele alan Baker (1992:11-12) çeviri sürecinde kelimelerin önemine dikkat çekerek, kaynak metnin eşdeğerlerini oluşturmak isteyen çevirmenin öncelikle kaynak metindeki kelimelere ayrı ayrı birimler olarak yaklaştığını ifade eder. Kelimelerin karmaşık yapılarına vurgu yapan Baker, çeviride kelimelerin taşıyabileceği farklı anlamları ve bunun yanı sıra, bazı dillerde olduğu üzere, kelimelere eklenen sayı ve cinsiyet gibi niteliklerin dikkate alınması gerektiğini belirtir.

Dilbilgisel eşdeğerlik (Baker, 1992:82-117), diller arasındaki dilbilgisel kuralların çeşitliliği nedeniyle erek metninde eşdeğer bir karşılık bulma zorluğunu ifade eder. Bu bağlamda Baker dilbilgisel farklılıkların, kaynakta yer alan bilgi veya mesajın aktarılma şeklini önemli ölçüde değiştirebileceğini vurgular. Sonuç olarak, çevirmen, belirli dilbilgisi kategorilerinin erek dilde yer almaması nedeniyle erek metne kimi eklemeler veya çıkarmalar yapmak zorunda kalabilir. Çevirmenler için sık sık sorun yaratan başlıca kategorilerden bazıları sayı, ses, kişi, cinsiyet, zamandır.

Metinsel eşdeğerlik, kaynak metin ve erek metin arasında bağlaşıklık (ing. cohesion, fr. cohésion) açısından elde edilebilecek eşdeğerliği ifade eder. Bağlaşıklık bağlamında farklı modeller olduğunu belirten Baker, bir kaynak metnin taşıdığı özelliklerin çevirmenler için büyük önem taşıdığını belirtir. Zira Baker'a göre bu özellikler kaynak metnin anlaşılmasını ve çözümlemesini kolaylaştırmakta, böylelikle çevirmenlerin erek dilde bağdaşıklık ve bağlaşıklık içeren bir metin üretmelerine yardımcı olmaktadır. Baker ayrıca, çevirmenlerin hedef kitle, çevirinin amacı ve metin türü gibi unsurlara bağlı olarak kaynak metinde bağdaşıklık (ing. coherence, fr. cohérence) ve bağlaşıklık gösteren yapıları korumak veya korumamak arasında bir tercih yapabileceğini de belirtir (Baker, 1992:119-215).

Edimsel eşdeğerlik (pragmatic equivalence), dilin kullanımıyla ilgili dil düzeyine bağlı olarak ortaya çıkan anlamı kapsar. Baker, edimsel eşdeğerliğin gerçek ya da sözlüksel anlamla değil, ima edilen anlamla (ing. implicature, fr.allusion) ilgili olduğunu belirtir. Başka bir deyişle, odağın açık bir şekilde söylenenlere değil, belirli bir bağlamda amaçlanan veya ima edilenle ilişkili olması gerektiğini dile getirmektedir. Baker'a göre çevirmenin görevi, kaynak metnin neyi ima ettiğini çözmek ve bu imayı mümkün olduğu ölçüde erek dile aktarmaktır. Dolayısıyla çevirideki birincil amaç, kaynak dilde hedeflenen mesajı, erek kitle tarafından erişilebilir ve anlaşılabilir olacak şekilde yeniden üretmek olmalıdır (Baker, 1992:217-259).

Çevirmenlerin günlük olarak karşılaştıkları sayısız çeviri problemiyle başa çıkmak için kullanılacakları belirli stratejileri ayrıntılı olarak ele alan Baker'in, çevirmenlere sistematik bir yaklaşım sunduğu ve böylece çeviri çalışmalarına katkılar sağladığı kabul edilmektedir. Bu stratejiler çalışmamızın adlı bölümünde ayrıca ele alınacaktır.

1.3.2.6. Katherina Reiss ve Metin Türleri Düzeyinde Eşdeğerlik

Karl Bühler tarafından öne sürülen “dilin iletişimsel işlevlerini” göz önüne alarak bir metin tipolojisi oluşturan Katherina Reiss (1923-2018) eşdeğerlik kavramının gerekli ve belirleyici bir özellik olduğunun altını çizmektedir. Reiss’in oluşturduğu çeviri modeli kaynak ve hedef metin türleri arasındaki işlevsel ilişkiye odaklanması nedeniyle işlevsel yaklaşımların başlangıç noktası olarak görülmektedir (Nord, 2013:202).

Reiss'e göre, çeviri yöntemi, çeviri stratejileri ve çevirinin kalitesi kaynak metnin işlevine göre belirlenir. Bu bağlamda Reiss, Bühler tarafından öne sürülen dilin üç iletişimsel işlevinden: betimleme işlevi, anlatım işlevi ve çağrı işlevi, hareketle işlev odaklı bir metin “tipolojisi” (Munday, 2010:72) geliştirmiştir.

Reiss (2014:26-27) söz konusu dil işlevlerine dayanarak üç farklı metin türü belirler ve bunları “bilgilendirici”, “anlatımsal” ve “işlevsel” metinler olarak adlandırır. Bununla birlikte bu metin türlerini açıklar. Reiss’e göre dilin betimleme işlevinin ön planda olduğu “bilgilendirici metinler” içerik odaklı olup, adından da anlaşılacağı üzere bilgi vermeyi amaçlar. “Anlatımsal metinlerde” ise dilin anlatım işlevi hakimdir, okurda dilsel bir haz uyandırma amacı güderler, bu nedenle biçim odaklıdır ve estetik kaygı taşırlar. “İşlevsel metinler” ise okurda dilsel bir haz uyandırmak yerine, daha ziyade okurda eylemsel etki uyandırmayı, bir başka ifadeyle okuru harekete geçirmeyi amaçlamaktadırlar. Dolayısıyla dilin çağrı işlevinin baskın olduğu metinlerdir. Reiss bu üç metin türüne ek olarak, “işitsel araçlı” (audio-medial) şeklinde adlandırdığı bir başka metin türü daha ekler. Buna göre “işitsel araçlı” metinler sesli veya yazılı olabilmekte ve genellikle bir dil ötesi bir araç vasıtasıyla okur tarafından fiziksel olarak okunmasalar da “işitme yoluyla” okunabilmektedirler.

Buna göre bir çevirmenin seçtiği çeviri yöntemi öncelikle kaynak metnin türüne göre belirlenir (Reiss, 2014: 24); Munday’in (2008: 73-74) aktardığı bilgilerden hareketle, bir metnin çevirisinde amaç, kaynak metindeki tüm referansları veya kavramsal içeriği iletmektir. Anlatımsal bir metnin çevirisinde ise aktarılacak olan mesaj kaynak metindeki benzer şekilde, yani sanatsal bir tarzda iletilmelidir. Öte yandan işlevsel bir

metnin çevirisinde ise erek metin okurunda, kaynak metin okurunda oluşan “eylemsel” tepkiye eşdeğer bir etki oluşturmak amaçlanır.

Görüldüğü üzere Reiss'in yaklaşımı kaynak metin tabanlıdır ve bu nedenle, çevirinin işlevini, erek metnin durumuna göre belirleyen diğer yaklaşımlardan farklıdır. Reiss'e (2014:160) göre diller arası çeviri kaynak dil metnine işlevsel olarak eşdeğer olan bir erek dil metninin üretilmesini amaçlayan iki dilli bir iletişim sürecidir. Bu nedenle Reiss (2014:90) öncelikle erek metnin tür olarak kaynak metni temsil eden bir ürün olması gerektiğini savunmaktadır.

Reiss (2014:3-4) ayrıca, çevirmenin arabuluculuk rolüne ve kaynak metninin belirleyici etkisini de vurgulamaktadır. Zira Reiss her çeviri eylemini, kaynak metnin baskısı altında bir erek metin oluşturularak bu ikisi arasında bir denge kurma süreci olarak görür. Bu nedenle Reiss'e göre çeviri, “kaynak dil metninin kavramsal içeriği, dilsel biçimi ve iletişimsel işlevi” bakımından “eşdeğerlik” sağlamayı amaçlayan bir uğraştır. Dolayısıyla çevirmen erek dilde en yakın eşdeğerleri bulmaya çalışırken, eşdeğerliği korumak için kaynak metni her zaman göz önüne alması gerekir. Eşdeğerlik sorunsalıyla ilgili olarak, “çeviribilim açısından eşdeğerlik önemli bir kavramdır” ifadesini kullanan Reiss (2014:3), eşdeğerliği etimolojik olarak da değerlendirerek “eşit değerde olmak” şeklinde yorumlamıştır. Bunun yanı sıra Reiss (2014:9), tıpkı Nida gibi, çevirmenin görevini “erek dilde en yakın eşdeğeri” bulmak olarak tanımlamaktadır. Ancak, kanaatimizce, Nida'dan farklı olarak, Reiss yalnızca anlama odaklanmamaktadır.

Sonuç olarak Reiss'e (2014: 3-4) göre eşdeğerlik hem metin türü olarak hem de metindeki çeşitli unsurlar ile çevirileri arasında elde edilebilir. Eşdeğerlik yalnızca bir uyuma olmadığı gibi, kaynak dil birimlerin yeniden üretimi de değildir. Başka bir ifadeyle, bir çeviride kaynak metne karşılık gelen erek dil ifadeleri şayet kaynak metindeki bağlamı, biçimi ve yazarın niyetini temsil ediyor ve kaynak dildeki ifadelerle aynı değeri taşıyorsa, Reiss'e göre o çeviri “eşdeğer” kabul edilebilir

Munday'a (2010: 72) göre Reiss'in eşdeğerlik görüşü, çeviri kuramının gelişimi için önemlidir, zira Reiss diğer kuramcılardan farklı olarak iletişimin metin düzeyinde gerçekleştiğini ve eşdeğerliğin de metin düzeyinde sağlanması gerektiğini

düşünmektedir. Görüldüğü üzere Reiss'in metin türü yaklaşımı, çevirinin normal amacının kaynak metnin metin türünü korumak olduğunu vurgular. Bunun yanı sıra başta metin türünün, metin içi unsurların (kelime, biçem) ve yazarın niyetini aktarmak da Reiss'e göre önemlidir. Reiss'in eşdeğerliğe farklı bir boyut kazandıran bu görüşleri daha önce de belirttiğimiz üzere çeviride “kültürel dönüş” anlayışının çıkış noktası olan işlevsel yaklaşımların başlangıcı olarak görülmesi ve ilerleyen yıllarda çalışmalar gerçekleştiren kuramcılarını etkilemesi nedeniyle oldukça önemlidir.

Çalışmamızın giriş kısmında da ifade ettiğimiz gibi, çeviri, tanımlanması zor olan karmaşık bir olgudur. Eşdeğerlik ise bir anlam ve dolayısıyla da kültür aktarımı olarak kabul edilen çevirinin başarısını tanımlamaya yardımcı olan bir ölçüt olarak değerlendirilmiştir. Çeviri üzerine çalışan araştırmacılar, farklı görüşler ortaya koysalar da çeviride özellikle eşdeğerliğe dikkat çekmiştir. Eşdeğerliğin çok çeşitli yönlerden ele alınması aslında birebir eşdeğerlik sağlanamayacağını da gösterir niteliktedir. Zira pek çok kaynakta birebir eşdeğerlik sağlama arzusunun, belirli sınırlamalar ve kısıtlamalara sebebiyet verebileceği ve aynı zamanda biçim ve yapı üzerinde aşırı odaklanmaya neden olabileceği belirtilmiştir.

Eşdeğerliğe dair farklı görüşler sunan isimler arasında özellikle Vinay ve Darbelnet (1958,1995) Nida (1964,2012) ve Newmark (1988:95) gibi isimlerin çeviride kültürün önemine vurgu yaparak biçimi aktarmaktan ziyade anlamın aktarılmasına öncelik verdiği görülür. Bu bağlamda kültürü, anlamlandırma sürecinin bir parçası olarak değerlendiren Nida kaynak kültürde yer alan unsurların¹⁹ biçimsel olarak erek dile aktarılması şeklinde yapılan çevirileri eleştirerek, farklı yaşam tecrübelerine sahip olan erek okurun zihninde bir anlam ifade etmeyeceğini belirtmiş ve çevirmenin kaynak ve erek kültür arasında bir uzlaşmaya vararak çeviri yapmasını önermiştir. Söz konusu isimlerin sunmuş oldukları görüşler yapacağımız kültürel karşılaştırmaya zemin oluşturmuştur. Ancak söz konusu karşılaştırmayı yapmadan önce çalışmamızın ikinci bölümünde “kültür, dil, çeviri” kavramlarına ve bu kavramlar arasındaki ilişkiye değinecek; ardından “kültüre özgü öğeler kavramını” ve “çeviri stratejilerini” ayrıntılı olarak ele alacağız.

¹⁹ Newmark bu tür unsurları “kültürel kelimeler” olarak değerlendirmektedir. Yaptığı “kültürel kelimeler” sınıflandırmasında Nida'dan esinlendiğini de ayrıca belirtmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİDE KÜLTÜREL ÖGELERİN VARLIĞI VE KULLANIMI

2.1. KÜLTÜR VE DİL ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ÖNEMİ

Son yüzyılda ve özellikle son yıllarda çeviri alanında çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Tarih boyunca yaşanan teknolojik, politik, ekonomik ve coğrafi gelişmeler çevirmenin rolünü ve çevirinin önemini pekiştirmiş, günümüzdeki küreselleşmeyle birlikte kültürler arası iletişim, günlük yaşamın kaçınılmaz bir parçası haline gelmiştir. Yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda çeviri çalışmalarının kuramsal ve uygulamalı boyutlarının titiz bir şekilde değerlendirilmesi, çevirinin farklı disiplinlerdeki bakış açısı ve kuramsal anlayışlardan yararlanarak zenginleştirilmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, çeviri alanındaki “kültürel dönüş” anlayışı büyük bir dönüm noktası niteliğindedir. "Kültürel dönüş" anlayışı daha önceki çeviri kuramları ve anlayışlarını sorgulayarak, kültürün dil ve çeviri üzerindeki etkilerine dair farklı bir bakış açısı sunar. Seksenli yıllarda, Susan Bassnett, “Translation Studies” (1980/2002) adlı kitabında, metinlerin kültürel ve tarihsel arka planına dikkat çekmiş, genelde çeviri ve özelde çeviri stratejilerini etkileyen kültürel faktörler hakkında bazı bilgiler sunmuştur. Bassnett'in çalışması çevirilerde kültürün yanı sıra siyasi ve tarihsel olguların da dikkate alınması yönünde pek çok araştırmacıyı etkilemiştir. Bassnett'e göre çeviri çalışmaları ve kültürel çalışmalar arasındaki bu yaklaşma şaşırtıcı değildir zira her iki disiplin de benzer konuları ele almaktadır (Bassnett, 2014). Benzer şekilde Lefevere de (1992:15), “çevirmenlerin belirli bir zamanda belirli bir kültürde işlev gördüğünü” öne sürmüş ve çevirmenlerin kendilerini ve kültürlerini algılama biçimlerinin çevirilere büyük ölçüde etki ettiğine dikkat çekmiştir.

Kültürlerarası çalışmalar, kültür ve kültürlerarası iletişim söz konusu olduğunda dilin öneminin göz ardı edilemeyeceğini göstermektedir. Bunun da ötesinde bazı araştırmacılar “dil olmadan kültürden bahsetmenin mümkün olamayacağını” iddia ederek dil ve kültür arasında güçlü bir bağlantı olduğunu savunurlar (Jiang, 2000:328).

Bu nedenle çeviride kültürün öneminin ortaya konulması adına öncelikle kültürün anlaşılması ve kültürle ilgili farklı tanımların incelenmesi yerinde olacaktır.

2.1.1. Kültür Nedir?

Kültürü tanımlamak karmaşık ve zorlu bir iştir. Farklı alanlarda çalışmalar yürüten birçok araştırmacı kültürü kendi disiplinleri açısından tanımlamaya çalışmıştır. Kültür üzerinde birçok çalışma yapan yazar ve akademisyen Raymond Williams'a (1985:87) göre kültür, İngilizcedeki en karmaşık iki veya üç kelimedenden biridir. Bu duruma Avrupa dillerinde yaşanan karmaşık tarihsel gelişimin neden olduğu söylenebilir. Zira "kültür" kelimesinin farklı disiplinlerde ve farklı düşünce sistemlerinde önemli kavramlar için kullanılmış olması kültür kavramının karmaşık bir kelime olarak karşımıza çıkmasına sebep olarak gösterilebilir.

Genel bir kültür tanımına örnek verecek olursak "insan üretimi olan her şey" (Giri, 2006:124) kültür olarak değerlendirilebilir. İletişim konulu çalışmalar yürüten akademisyen Vijai N. Giri (2006:15)'ye göre kültür ile kastedilen, belirli bir toplumun değerlerini yansıtan anlamlı nesnelere, kurumlar ve metinlerin bütünüdür. Kültür, birey ve toplum arasındaki iletişimi sağlar. Bu iletişim, kitaplar, resimler, filmler, televizyon ve diğer medya ürünleri yoluyla gerçekleşmektedir. Ayrıca kültürün devingen olduğunu ve durağan olamayacağını belirtir. Zira Giri'ye göre değişim, doğanın en önemli gerçeğidir; bu yüzden kültür de doğanın bu özelliğinden ayrı tutulamaz. Kültür, insanların hayatta kalma ihtiyaçlarını olabildiğince karşılayabilmeleri için zaman içinde gösterdikleri ortak çabaların bir sonucudur. Bu nedenle, insanlar bir kültüre tamamen bağlı kalmak yerine, mevcut ihtiyaçlarına göre kültürel değer sistemlerini güncellemektedirler.

Bir sosyolog ve antropolog olan Geert Hofstede (2010) kültürün bir grubun veya insan topluluğunun üyelerini diğerlerinden ayıran kolektif hafızanın sürekli programlanması olarak değerlendirmektedir (Hofstede, Hofstede ve Minkov, 2010:6). Hofstede, bu bağlamda "programlama" teriminin bilişimle ilgili olmadığını, daha ziyade bir kişinin hayatını şekillendiren ve içinde bulunduğu sosyal çevre tarafından önceden belirlenmiş düşünme-hissetme kalıplarıyla ilgili bir ifade olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle kültürü, kolektif programlama olarak adlandırmaktadır (Hofstede, Hofstede

ve Minkov, 2010). Hofstede'e göre bir kültürün vazgeçilmez özellikleri, semboller, kahramanlar, ritüeller, inançlar gibi (Hofstede, Hofstede ve Minkov, 2010:7) toplumsal değerlerdir. Ayrıca bu değerler toplumdaki tüm bireylerin ortak hafızasını oluşturmaktadır.

Öte yandan dil eğitimcisi P. W. J Nababan (1974:19)'a göre kültür şu dört farklı açıdan değerlendirilebilir:

1. Toplumu bir arada tutan ve düzenleyen bir unsur olarak kültür,
2. Gelişen ve değişen bir kavram olarak kültür,
3. İnsan alışkanlıklarını ve davranışlarını yansıtan bir unsur olarak kültür,
4. Karmaşık bir "mesaj sistemi" olarak kültür.

Nababan'ın 4 maddede ortaya koyduğu "kültür" tanımlamasını yorumlayacak olursak öncelikle kültür insanın ve toplumun hayatta kalması ve korunması için vazgeçilmez bir unsur olarak değerlendirilebilir. Zira insan fiziksel olarak nispeten zayıf bir yaratıktır ve hayatta kalması büyük ölçüde bir grup içinde olmasına bağlıdır. Bu, yaşama dürtüsünün bir sonucudur.

İkinci olarak, kültür; insanı diğer canlılardan ayırt eden önemli bir faktördür. Zira insan kültürü çok karmaşık olup büyümeye ve değişime açıktır; bu devingenlik insanın yaşamı boyunca karşılaştığı olaylardan edindiği tecrübelerin bir birikimidir.

Üçüncü olarak, insan; içinde büyüdüğü ailenin ve toplumun ortak hafızası olan kültürü farkında olmadan içselleştirir. Bu nedenle kültür, insan üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Kültür insanın davranışlarını, düşüncelerini, duygularını, umutlarını ve ideallerini büyük ölçüde belirler. Kültürün bu özelliği insanın kolaylıkla asimile olmasını engeller.

Son olarak, bir toplumun bireyleri birbirleriyle uyum içinde yaşayabilmek ve varlıklarını sürdürebilmek için birbirlerine dil ve davranış yoluyla birtakım mesajlar göndermek suretiyle iletişim kurarlar. Bir kültürün paylaşılması, o toplumdaki bireylerin anlaşabilmesini sağlar. Bu bağlamda bireyler gönderdikleri mesajlarla birbirlerinin düşüncelerini, duygularını, isteklerini ve tutumlarını daha kolay

anlayabilirler. Bu anlamda kültür hem toplumdaki bireyler hem de gelecekte dahil olacak bireyler arasında bilgi aktarımı sağlayan bir araç olarak düşünülebilir. Atalardan alınan genetik özelliklerin gelecek nesillere aktarılması gibi kültürel değerler de geleceğe aktarılır. Böylelikle kültürel birikim varlığını sürdürebilmektedir.

Çeviribilim uzmanı Mildred Larson (1998:149-150) ise kültürü bir insan topluluğunun yaşamını yansıtan bir bütün ve aynı zamanda hayata bakış açısı olarak görmektedir. İnsanların dış dünyadaki olguları algılamasında kültürün önemli bir rol oynadığı vurgusunu yapan Larson bir anlamda kültürü insanların hayata baktıkları pencere olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda “pig” (domuz) ifadesinin Papua Yeni Gine’de zenginlik ve bolluk anlamına gelirken, Yahudi kültüründe pisliği temsil ettiğini ve hatta Amerikan kültüründe ise “nötr” bir karşılığı olduğunu örnek vererek, toplumların hayata bakışının kültüre göre değişebileceğine dikkat çekmeye çalışmaktadır.

Newmark da “A Textbook of Translation” (1988) adlı kitabında ve “Translation and Culture (2010) adlı makalesinde dil ve kültür arasında sıkı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Kültürü antropolojik bir yaklaşımla değerlendiren Newmark (1988:94) kültürü, “kendini ifade etmek için belirli bir dil kullanan bir topluluğa özgü yaşam biçimi ve bunun dile yansması” olarak tanımlar. Ayrıca Newmark (2010:173) kültürün sınırlarının dile bağlı olduğunu belirterek “belirli bir coğrafi bölgede yaşayan insanlara özgü yaşam tarzı” şeklinde tanımlar. Görüldüğü gibi, Newmark, her dil grubunun kendi kültürel özelliklerine sahip olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle Newmark, kültürü çevirideki en büyük engel olarak değerlendirmektedir.

Dil üzerine çalışmalar yapan bir antropolog olan Alessandro Duranti “Linguistic Anthropology” (1997) adlı çalışmasında kültürü çok farklı açılardan değerlendirir. Kitabın ikinci bölümünde kültürün ne olduğu etraflıca tartışılmıştır. Duranti (1997:24) kültürü genellikle nesilden nesile aktarılan yüz yüze, özellikle de dil yoluyla, gerçekleştirilen eylemler bütünü olarak tanımlamaktadır. Yazarın bu görüşü bir çocuğun içinde bulunduğu ailenin kültürel özelliklerini benimsemesinin nedeni olarak gösterilebilir. Genetik mirası ne olursa olsun, evlat edinilmiş bir çocuk dahi olsa, insan

bulunduğu toplumun kurallarını benimser, dil sosyalleşmesi yoluyla içinde yaşadığı toplumun kültürünün bir parçası olur.

Çeviribilimci Eirly E. Davies (2003:68) kültürü "bir grup tarafından paylaşılan ve öğrenme yoluyla aktarılan değer, tutum ve davranışlar bütünü" olarak tanımlamış; ayrıca kültürü "iç" ve "dış" kültür olarak ikiye ayırarak kültürün adetler, davranış normları, sanat eserleri ve sembollerle temsil edilebileceğini belirtmiştir.

Sonuç olarak kültür şu üç şekilde özetlenebilir, buna göre kültür:

1. Entelektüel, manevi ve estetik gelişim sürecini ifade eder.
2. Belirli bir dönemdeki, bir gruptaki veya genel olarak tüm insanlığa ait, belirli bir yaşam biçimini gösterir.
3. Ayrıca; müzik, edebiyat, resim, heykel, tiyatro ve film gibi entelektüel ve özellikle sanatsal faaliyet eserlerini ve uygulamalarını tanımlamak için de kullanılır (Williams, 1985:90).

Görüldüğü üzere her toplum kendine has bir kültüre sahiptir. Kültürler zaman zaman benzerlik gösterip, küreselleşmenin de etkisiyle birbirlerine yaklaşırlar da genelde kendilerine özgü nitelikler taşırlar. Bu durum iki kültürün yaklaşmasına olanak sağlayan çeviri etkinliğinin yalnızca bir dil aktarımı işi olmadığını bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu nedenle insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden biri olan dilin önemi üzerinde durmak faydalı olacaktır.

2.1.2. Dil Nedir?

İnsanın kültürel etkileşiminin ve iletişiminin ana aracı olan dil, teknik ve bir o kadar da karmaşık bir mesaj sistemidir.

Nababan "Language, Culture and Language Teaching" (1974) adlı çalışmasında dili farklı şekillerde tanımlamıştır. Nababan'a göre dil, insanların etkileşime geçmesine veya iletişim kurmasına yarayan çeşitli sözcükler bütününden oluşan bir koddur. Bu nedenle dili öncelikle somut bir varlık olarak değerlendirir ve dilin üç ana alt sistemden oluştuğuna işaret eder. Bu üç ana alt sistem şöyle sıralanmaktadır:

1. Fonolojik sistem (ses sistemi)
2. Dilbilgisel sistem (farklı düzeylerdeki dilsel birimler arasındaki ilişkiler sistemi)
3. Sözcüksel sistem (birbirinden farklı anlamlı birimlerin bir araya geldiği sistem) (Nababan 1974:20).

Öte yandan, Nababan (1974:20) dili soyut bir sistem olarak da ele almaktadır. Buna göre sesler ve anlamlar arasındaki bağlantıyı soyut bir sistem olarak değerlendiren Nababan'a göre anlamsız seslere gürültü denir, sesler veya beden dili yoluyla ifade edilmeyen mesajlar toplum nezdinde yok kabul edilir. Zira dil anlam taşıyan bir unsurdur ve insanları diğer canlılardan ayırt edici en önemli özelliktir. Bu bağlamda bazı örnekler veren Nababan dilin yalnızca insana ait bir yeti olduğunu ortaya koymaya çalışır. Psikolog Withrop Kellogs (1933) tarafından yetiştirilen bir şempanzenin, (Wikipedia, 2020b) yetmiş kadar ifadeye uygun tepkiler verebilmesine karşın (The Montreal Gazette, 1954) konuşmayı asla öğrenemediğini ifade eden Nababan, benzer bir çalışmanın da Keith Hayes ve Catherine Hayes (1952) tarafından yapıldığını; bu çalışmadaki şempanzenin (Wikipedia, 2020d) birkaç kelime söyleyebildiğini (Vassar Chronicle, 1950) ve bunun konuşma olarak kabul edilmediğini belirtir. Nababan'ın bu örneklerinden anlaşıldığı kadarıyla bu denek hayvanlarının verdiği tüm bu tepkiler güdüsel veya taklitle dayalı olduğu için konuşma olarak kabul edilmemiştir. Halbuki insanın konuştuğu dil ise genetik bir yeti olup sürekli gelişim göstermektedir.

Benzer şekilde, dil ve kültür üzerinde çalışmalar yapan bir dilbilimci olan Claire J. Kramsch (2013:62) de dili anlam taşıyan bir unsur olarak ele almış ve dilin ne olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Kramsch'e göre dil, gerçek dünyada yer alan dil dışı gerçekliklerin nedensiz bir şekilde dilsel biçimlere uyarlanmasından ibaret değildir. Dil ve diğer sembolik sistemler olmadan, kültür başlığı altında ifade ettiğimiz her şey sadece gözlemlenebilir gerçekler olup birer kültürel fenomen olma niteliği taşıyamazlar. Bu unsurların kültürel fenomen olmaları bir anlam taşımalarına bağlıdır. Dil, kültürü oluşturan tüm unsurlara; yiyeceklerden giyeceklere, tutumlardan davranışlara, jestlerden mimiklere, daha genel bir ifadeyle yaşam biçimine anlam katan bir unsurdur.

Anlaşıldığı üzere dil, toplumsal ve bireysel anlamda hemen hemen tüm insan faaliyetlerine etki eder ve bunları anlamlı hale getirir. Öznesi insan olan her eylemde dil ön plandadır. Bu bağlamda dilin birincil işlevi iletişim olup, en az iki birey arasındaki iletişimi sağlamak olarak değerlendirilebilir. Dil aynı zamanda insanların kültürel yönlerini geliştirmeleri ve diğer kültürlerle bağ kurmalarını sağlayan temel bir faktördür. Dolayısıyla bu kültür alışverişinin temel dinamiği olan dil-kültür-çeviri ilişkisinin birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir.

2.1.3. Kültür, Dil ve Çeviri İlişkisi

Pek çok araştırmacı dili, kültürün sözlü bir ifadesi olarak görmekte ve bu nedenle dil ve kültür arasında yakın bir ilişki olduğunu dile getirmektedir. Kültürün sözlü bir ifadesi olarak dilin, kültür ve kültürel bağları korumak ve aktarmak için kullanıldığı söylenebilir. Dilbilimci Edward Sapir (1884-1939) (Britannica, 2020a), dilin, düşüncelerimizi ifade etmekte kullanıldığı gibi, düşünce dünyamızı da şekillendirdiğini belirtmektedir. Sapir'e göre kişisel deneyimler ve algılar dil alışkanlıklarına bağlıdır ve her farklı dil, farklı bir gerçeklik algısı sunmaktadır. Dolayısıyla hiçbir şekilde iki dil aynı gerçekliği yansıtmaz. Bu nedenle Sapir dünya üzerindeki her bir toplumu aslında ayrı ayrı dünyalar olarak değerlendirir (Bassnett, 2002:22). Bu bağlamda dil, insanların kendilerini ifade etmeleri ve birbirleriyle iletişim kurmaları adına önemli bir araçtır. Aynı zamanda dil, kültürün gelişimi ve şekillenmesi için önemli bir rol oynamaktadır.

Antropolog ve dilbilimci Paul Friedrich (1927-2016) ise dil ve ideoloji arasında bir bağlantı olduğunu söyleyerek kültürün dilin bir parçası olmasının yanı sıra dilin de kültürün bir parçası olduğuna işaret etmektedir (Friedrich, 1989). Bu bağlamda büyüdüğümüz ülkedeki değerler ve geleneklerin, bir başka ifadeyle kültürün, belirli bir ölçüde düşüncelerimizi şekillendirdiği ve dili ne zaman, nerede ve nasıl kullanacağımızı belirlediği söylenebilir. Dolayısıyla dil ve kültür birbirinden ayrı düşünülemeyecek bir bütündür.

Öte yandan Claire Kramersch (1998:3-4) dili temelde üç şekilde kültüre bağlamaktadır. Buna göre:

1. Dil kültürel gerçeklikleri ifade eder; dil kullanıcıları arasında paylaşılan kelimeler ve ifadeler hem ortak olan toplumsal deneyimleri, gerçekleri ve olayları ifade etmek için hem de bireysel duyguları, davranışları, görüşleri yansıtmak için kullanılırlar.
2. Dil kültürel gerçeklikleri bünyesinde barındırır; dil kullanıcıları yalnızca birbirlerine mevcut deneyimlerini ve düşünceleri aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda dil yoluyla yeni deneyimler de edinirler. Bireyler birbirleriyle iletişime geçme şekline ve kullandıkları ifade, tonlama, jest ve mimiklere bağlı olarak dili farklı şekillerde anlamlandırır. Böylece iletişim yoluyla kültürel gerçeklikleri anlamlı hale getirmiş olurlar.
3. Dil, kültürel gerçekliği sembolize eder; çünkü dil, kültürel bir değer taşıyan karmaşık ses ve semboller sistemidir. Belirli bir dilin kullanıcıları, dillerini sosyal kimliklerini yansıtan ve kendilerini diğer bireylerden ayıran bir sembol olarak görürler. Yani dil başlı başına bir kültürel kimlik işlevi görür.

Bu bilgilerden hareketle dilin bir topluluğun iletişim kurabilmek için belirli kurallar çerçevesinde ilişkilendirdiği sesler ve semboller bütünü olduğunu düşünülebilir. Bununla beraber dilin, bireylerin, toplulukların ve ulusların kimliklerini ortaya koyan önemli bir araç olduğu da söylenebilir.

Öte yandan kültür ise dinamik bir sosyal sistemi ve paylaşılan davranış kalıplarını, inançları, bilgiyi, tutumları ve değerleri ifade eden bir unsur olarak düşünülebilir. Kültür, dilin nasıl kullanılacağını ve anlamlandırılacağını etkilediği gibi dilin geliştiği ortamı da oluşturur. Bu açıdan bakıldığında Larson (1998:151)' un da belirttiği gibi, bir kaynak metni farklı inanç, tutum, değer ve kurallara sahip olan erek dil okurlarının anlayabileceği biçimde aktarmak isteyen bir çevirmen öncelikle kaynak dil okurlarının inançlarını, tutumlarını, değerlerini ve kurallarını bilmek-anlamak zorundadır.

Bassnett (2002:22-23) ise kültür, dil ve çeviri ilişkisini farklı şekilde ele alır. Çeviri faaliyetlerinin “göstergebilim” alanıyla olan ilişkisine vurgu yapan Bassnett, çevirinin dilbilimsel yaklaşımın çizdiği sınırların ötesinde bir faaliyet olduğuna dikkat

çekmektedir. Ayrıca Bassnett, Rus araştırmacı Juri Lotman'ın (1922-1993) da dilin kültürel bir bağlama girmeden var olamayacağını ve kültürün de dil olmadan varlığını sürdüremeyeceğini ifade ederek dil ve kültür arasındaki ilişkinin altını çizmekte olduğunu belirtmektedir. Bu bilgilerden hareketle Bassnett dil, kültür ve çeviri ilişkisine dair şu sonuca varır:

Kültür bir beden olarak düşünülürse, dil bu bedenin kalbidir. Bu ikisi arasındaki ilişki yaşamsal bir döngü sağlar. Kalp ameliyatı yapan bir cerrah, hastanın bedenini tamamen yok sayamayacağı gibi, bir çevirmen de dili kültürden bağımsız düşünemez (Bassnett, 2002:23).

Küreselleşme, uluslararası ilişkiler ve dünya üzerinde yaşanan hızlı gelişmeler, insanların sadece kendi ülkeleri ve kültürleri arasında değil, aynı zamanda uluslararası ve kültürlerarası ortamda da iletişim kurmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle, farklı ve hatta bazen tamamen birbirine uzak kültürlerle kurulan temaslar modern yaşamın kaçınılmaz bir sonucudur. Birbirini tanımayan iki kültürün temas ve iletişimde çeviri büyük bir rol oynar. Çeviri yoluyla her iki kültürün birbirini tanması kolaylaşmaktadır. Böylelikle çeviri hem “iletişim” hem de “kültür aktarımı”nı sağlayan temel bir faktör olarak karşımıza çıkar.

Javier Franco Aixela (1996:53) “Her dilsel topluluğun bazen net bir biçimde farklılık gösterebilecek veya tamamen örtüşebilecek bir dizi alışkanlığı, değer yargısı ve sınıflandırma sistemi vardır” ifadesiyle kültürler arası farklılıklara işaret etmektedir. Birbirine yakın kültürler arasında gerçekleştirilen çeviri çalışmalarında çok fazla sorunla karşılaşılmazken, birbirinden farklı kültürler arasında yapılan çevirilerde çevirmenin işi biraz daha zorlaşmaktadır. Bu zorluk derecesi çevirmenin her iki kültüre hakimiyeti oranında azalmaktadır.

Özetlenecek olursa, dil, kültürün önemli bir bileşeni ve destekçisi olduğu gibi, kültüre bağlı olarak şekillenen fikir veya düşünceleri aktarmak için kullanılan temel bir araçtır. Aixela'nın (1996:57) belirttiği gibi başta dilin kendisi olmak üzere, dil yoluyla üretilen her şey aslında kültürel bir ürün konumundadır. Tüm bu durumlar bizlere dil, kültür ve çeviri unsurlarının birbirleriyle sıkı bir ilişki içinde de olduklarını gösterir niteliktedir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle; dil, kültür ve çeviri unsurlarının vazgeçilmez bir şekilde birbiriyle ilintili olduğu söylenebilir. Bu nedenle çevirmenin öncelikle kaynak ve erek dilleri çok iyi bilmesinin yanı sıra, bu dillerin ait olduğu kültürleri de çok iyi tanınması çevirinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi bakımından önemlidir. Çevirmenin kaynak ve erek kültürlere hâkim olması demek, çeviride sorunlara yol açan “kültüre özgü öğeler”i her iki kültürde de birbirine uyarlayabilecek derecede hâkim olması demektir. Dolayısıyla bu uyarlama eyleminin zorluğundan ötürü “kültüre özgü öğeler” üzerinde durmanın yerinde olacağı kanaatindeyiz.

2.2. KÜLTÜRE ÖZGÜ ÖGELER VE ÖNEMİ

Çok yönlü bir kavram olan “kültür” dil ile iç içe olup, bu iki unsur birbirini şekillendirmektedir. Böylelikle başta dilsel bir faaliyet olan çeviri aynı zamanda “kültürel” bir faaliyet olma özelliği kazanır; çeviri tarihi incelendiğinde uzun yıllar göz ardı edilen veya bir başka ifadeyle “adı konmayan” bu durumun kabul edilmeye başlanması sonucu çeviri çalışmaları ayrı bir boyut kazanmış ve “cultural turn” (kültürel dönüş) adıyla bilinen bir anlayış ortaya çıkmıştır.

“Kültürel dönüş” toplumların dünyayı kendi kültürel algılarına göre yorumladığına ve kavramlara buna bağlı olarak anlamlar yüklediğine dikkat çekmeye çalışan ve bu farklılıkların çeviriye yansımalarını ele alan bir anlayıştır. Ağırlıklı olarak çevirinin toplumlar arası güç dengesine göre şekillendiğini vurgulayan “kültürel dönüş” anlayışı çeviriyi şekillendiren asıl unsurun “baskın” kültürler olduğunu vurgulamaya çalışmış ve bu durumun bir sonucu olarak çeviri çalışmalarında kültürel karşılaştırmaların yapılması önem kazanmıştır.

Bir kültürel ürün olan dil, belirli bir yaşam biçiminin yansıması olduğundan iki ayrı kültür arasında iletişim kurma durumu söz konusu olduğunda bazı sorunlar yaşanır. Bu sorunlar çalışmamızın “eşdeğerlik” kısmında da belirttiğimiz gibi, çok farklı boyutlarda ortaya çıkabilmektedir; ancak bu çalışmada öncelikle kültür odaklı sorunlara değinileceğinden, çeviride eşdeğerlik sorunsalının önemli bir unsuru olan “kültüre özgü öğeler” ele alınacaktır.

Çeviride “kültüre özgü ögeler”, eşdeğerlik sorunlarına neden olduğu belirtilen önemli konular arasında yer alır ve temelde bir dilde var olan ancak başka bir dilde birebir karşılığı bulunmayan kelime, deyiş veya söz kalıplarını ifade etmek için kullanılır. Bu kavramı birçok, çeviribilimci, dilbilimci ve araştırmacı tanımlamaya çalışmış ve bunun sonucunda ortaya çok farklı terimler çıkmıştır. Örneğin Newmark “*cultural words*” (Newmark, 1988), Nord “*cultureme*” (Nord, 1997), Aixela ve Davies “*culture-specific item*” (Aixela, 1996; Davies, 2003), Baker “*culture-bound phenomena/concepts*” (Baker, 1992) ve Douglas Robinson “*realia*” (Robinson, 2012) terimlerini önermiştir. Tanımların bu denli fazla olması, kültüre özgü ögelerin ciddi bir sorunsal olduğu ve araştırmacıların bu sorunsala dair bir terim birliğine varamadığı şeklinde yorumlanabilir.

Bu iç içe geçmiş terimleri daha yakından inceleyecek olursak, kültüre özgü ögeleri “kültürel kelimeler” olarak adlandıran Newmark (1988:119), kültürel kelimeleri çevirmenler açısından aktarılması ve erek okurlar tarafından anlaşılması güç olan unsurlar olarak değerlendirir. Ayrıca Newmark (2010:172-173) kültürü, “doğru ve düzgün bir çevirinin önündeki en büyük engel” olarak görür.

Öte yandan Aixela (1996:57-58) kültüre özgü ögeleri “kaynak metindeki işlevi veya anlamı bakımından erek kültürde tam karşılığı bulunmayan veya farklı bir kullanımı olan, dolayısıyla da çeviri sorununa neden olan ögeler” olarak nitelemiştir. Kültüre özgü ögeler genellikle yerel kurumlar, cadde ve sokak adları, tarihi şahsiyetler, yer adları, kişisel isimler, süreli yayınlar, sanat eserleri vb. ile ilgilidir.

Nord (1997) ise “*cultureme*” (Nord, 1997:34) şeklinde adlandırdığı kültüre özgü ögeleri Aixela’nın tanımına benzer şekilde açıklar. Nord’a göre kültüre özgü ögeler bir “*K*²⁰” kültüründe bulunup “*E*²¹” kültüründe bulunmayan ögeler olup çeviri sorunlarına yol açarlar.

Benzer şekilde Baker (1992:21) da kültüre özgü ögeleri çevirmenler için en zorlayıcı konulardan biri olarak değerlendirmektedir. Baker bu kavramları “erek kültüre

²⁰ Kaynak kültürü temsil etmektedir.

²¹ Erek kültürü temsil etmektedir.

tamamen yabancı olan kaynak dil kelimeleri” olarak tanımlar. Bu tür kavramlar din, sosyal gelenekler veya beslenme ile ilgili olabilirler.

Robinson (2012:172) ise “realia” terimiyle referansta bulunduğu kültüre özgü öğeleri “sözlü veya farklı bir şekilde, başka bir kültüre çevrilmeleri ve aktarılmaları neredeyse imkânsız olan, bir kültüre derinden bağlı kelime ve ifadeler” olarak açıklar.

Bu tanımlardan hareketle “kültüre özgü öğeler” kavramı belirli bir etnik gruba, bir ülkeye veya bir bölgeye özgü olan ve genellikle başka kültürlerde veya dillerde eşdeğeri olmayan deneyimleri, maddi ve manevi unsurları niteleyen benzersiz öğeler olarak tanımlanabilir.

Kültüre özgü öğelerle ilgili bazı önemli tanımları değerlendirdikten sonra, bu öğelerin çeviride neden ve nasıl önemli olabileceğini de izah etmek yerinde olacaktır.

Larson (1998:103-104), bir metinle ilgili anlamlandırma eyleminin kültürel şartlara bağlı olduğunu dile getirmektedir. Larson her toplumun görsel ve işitsel her türlü mesajı kendi kültürü açısından yorumladığını söyler. Buna göre erek okur, bir çeviri metnini kaynak metnin yazarı ve okurunun kültürü veya deneyimleri doğrultusunda değil, kendi kültürü ve deneyimleri açısından değerlendirir. Çevirmen bu noktada devreye girerek kaynak metinde asıl anlatılmak isteneni, her iki kültürü de dikkate alarak, erek okura aktarmalıdır.

Benzer şekilde Venuti (1995: 17), çeviriyi "kaynak dil metnini oluşturan işaretler zincirinin, çevirmenin yorum gücü doğrultusunda erek dildeki işaretler zinciri ile değiştirildiği bir süreç" olarak değerlendirir ve anlamın kültüre bağlı olduğunu belirtir. Ayrıca Venuti (1995: 18) çevirinin amacı, “kültürel farklılığı erek dile aynı şekilde ya da benzer biçimde aktarmaktır” diyerek kaynak ve erek metinlerin üretildikleri kültürel ve sosyal koşullarla olan ilişkisine dikkat çeker ve anlamın bu ilişkiye göre şekillenebileceğini vurgular.

Anlamın kültüre göre şekillenebiliyor olması, kültürlerarası farklılıkları bariz bir biçimde ortaya koyan “kültüre özgü öğeler”in önemini vurgulamaktadır. Kültürün devingenliği dikkate alınacak olursa, “kültüre özgü öğeler”in çevirisinin neden zorlu

bir iş olarak görüldüğü daha iyi anlaşılacaktır. Dil ve kültür sürekli iç içe olduğundan kültürlerarası farklılıkları bariz bir biçimde yansıttığını söylediğimiz “kültüre özgü ögeler”in çevirisinde en iyi eşdeğeri bulmak, bir çeviride gözetilmesi gereken en temel kaygılarından birisi olarak değerlendirilebilir.

Gerçekten de kültürler arasındaki farklılıklar çeviride sık sık sorunlara yol açar. Örneğin, toplumlar arası kültürel zenginliğe bağlı olarak, belirli bir konu hakkında konuşmak ve çeviri yapmak zorlaşabilir. Bu durum kaynak kültürdeki kelime dağarcığıyla erek kültürdeki kelime dağarcığı arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, benzer kültürler arası çevirilerde daha az çeviri sorunu yaşanır:

Kültürler benzer olduğunda, çeviri daha kolaydır. Bunun nedeni, her iki dilin de muhtemelen kültürün çeşitli yönlerini ifade etmekte kullanılan eşdeğer terimlere sahip olmasıdır. Kültürler çok farklı olduğunda, eşdeğer sözcükler bulmak genellikle zorlaşır (Larson,1998:150).

Çeviri yalnızca dil bilmeyi değil, aynı zamanda kültürel farklılıkları bilmeyi de gerektirir. Kültürler arasındaki arabulucular, yani çevirmenler, çeviri yaparken kültürel benzerlik ve farklılıkları dikkate almak zorundadırlar. Böylece belirli bir kültürün çatısı altında şekillenen anlam, farklı bir kültür çatısı altında “eşdeğer” olabilir. Bazen kaynak kültür ve erek kültür önemli bir farklılık göstermeyebilir ve örtüşebilir. Bu tür durumlar genellikle çeviride sorun teşkil etmeyebilir; ancak aralarında büyük boşluklar olan kültürler birbirlerini yanlış anlamaya oldukça müsaittir. Böylesi kültürler arasında yapılan çevirilerde kültürel farklılıkların gözetilmemesi büyük çeviri sorunlarına neden olabilir. Küreselleşmenin hızla yaygınlaştığı günümüz dünyasında aralarında bir kültürel uyumsuzluk olsun veya olmasın, farklı kültürlerin birbirleriyle karşılaşmaları neredeyse kaçınılmazdır. Bu bağlamda aşağıda Robinson (2012:167-168)’dan aktarmaya çalışacağımız bazı örneklerin kültürel farklılıkların önemini somut bir şekilde ortaya koyacağı kanaatindeyiz:

İskandinav kökenli elektronik ev aletleri firması Electrolux Amerika Birleşik Devletleri’nde satmak istediği bir elektrik süpürgesinin tanıtımı için kullanacağı sloganın “Nothing sucks like an Electrolux” şeklinde olması nedeniyle komik duruma düşer. Buna göre “suck” (Cambridge Dictionary, 2020) fiiliyle süpürgecin çekim

gücüne dikkat çekmek isteyen firma bu fiilin Amerikalılar için sokak dilinde “berbat” veya “kötü” olmak anlamına geldiğini hesaba katmamıştır.

Colgate “Cue” (Cool Tool, 2018) adını verdiği popüler diş macunu ürününü Fransa’da satmak ister. Ancak “Cue” Fransa’da oldukça bilinen müstehcen içerikli bir derginin de adıdır. Colgate bu nedenle söz konusu diş macununu piyasadan çekmek durumunda kalmıştır.

Katoliklerin ruhani lideri Papanın Miami’ye yapacağı bir ziyaret dolayısıyla bölgedeki İspanyol kökenli vatandaşlara hatıra tişört satmak isteyen bir tişört firması, tercümanın İspanyolcadaki artikelleri karıştırması nedeniyle “Yo vi el Papa – Papa’yı gördüm” ifadesini “Yo vi la papa – Patatesi gördüm” şeklinde tişörtlere bastırmıştır (Collins, 2012).

Ofis malzemeleri üreten Olympia, “Roto” ismini verdiği fotokopi makinelerini Şili’de satmak ister ve ürünü pazara sürer. Ancak bir süre sonra “Roto” kelimesinin İspanyolcada “bozuk” anlamına geldiğini fark ederek ürünü piyasadan çeker.

Ford firması ise ürettiği arabaları yurtdışı pazarlarında satmakta zorluklar yaşar. Örneğin “Fiera” adını verdiği düşük fiyatlı model İspanyol pazarında “Fiera” kelimesinin “çirkin yaşlı kadın” anlamına gelmesinden ötürü pek tutulmamıştır. Benzer şekilde “Caliente” adlı model ise Meksika’da kelimenin “hayat kadını” anlamına gelmesinden ötürü Meksika pazarında satılamamıştır.

Kellogg “Bran Buds” adını verdiği mısır gevreğinin İsveççeye çevrilirken “yanmış çiftçi” şeklinde çevrildiğini görünce ürünün adını değiştirmek durumunda kalmıştır.

3M ise ürettiği bantların Japonya’daki satışı için “It sticks like crazy (Oxford Learner’s Dictionaries, 2020) – hemen yapışır” şeklinde bir slogan belirler. Ancak çevirmen deyimsel anlamda kullanılan “like crazy” ifadesini farklı yorumlaması nedeniyle sloganı “It sticks foolishly – aptalca yapışır” şeklinde çevirmiştir.

Kentucky Fried Chicken'in "finger-lickin good" (birebir çevirirsek "parmak yalatan lezzet", ancak Türkiye'de "parmak ısırtan lezzet" (Marketing Türkiye, 2017) olarak bilinen" sloganı, Çin pazarına girdiğinde "eat your fingers off – parmaklarınızı yiyin" şeklinde çevrilmiştir. Bu ifade bize çok garip gelmese de Çin kültüründe garip karşılanmıştır.

Son olarak, Nike farklı ülkelerden pek çok insanın "Just do it- yap gitsin veya sadece yap" şeklindeki sloganını kendi dillerinde söylediği bir ayakkabı reklamı çeker. Ancak reklam yayına girdikten bir süre sonra Kenya'da yaşayan Samburu kabilesi dilinde söylenen ifadenin "bunları istemiyorum, bana daha büyük ayakkabılar verin" (The New York Times, 1989) anlamına gelecek şekilde yanlış çevrildiği fark edilir.

Robinson (2012:167-168) tarafından verilen bazı örnekleri yaptığımız araştırmalar doğrultusunda açıklayarak, çeviride kültürel farklılıkların mutlaka dikkate alınması gerektiğini ve bu tür farklılıklar söz konusu olduğunda eşdeğerlik sağlamanın ne denli zorlu bir iş olduğunu somut olarak göstermeye çalıştık. İngilizce, İspanyolca veya Fransızca bilgisine sahip olanların daha net anlayabileceği bu çeviri hatalarını her ne kadar Türkçeye çevirsek de kaynak dillerden okumakla aynı etkiyi oluşturmadığı kanaatindeyiz. Bu noktada ortaya çıkan hataların kültürel farklılıklardan ötürü kaynaklandığının altını bir kez daha çizmek yararlı olacaktır.

Sonuç olarak çevirmenler kültürel farklılıkları mutlaka gözetmeli ve dikkatli bir biçimde çevirilerini yapmalıdır. Bu durumun farkında olan birçok araştırmacı çeviride zorluklara sebep olan "kültüre özgü ögeler"i sınıflandırma yoluna giderek, çevirmenlere yol göstermeye çalışmıştır. Çalışmamızın ilerleyen kısmında çeşitli araştırmacıların yapmış olduğu "kültüre özgü öge" sınıflandırmalarına yer vererek, inceleme bölümünde çevirilerini karşılaştıracığımız kimi "kültüre özgü öge" türlerini de aktarmaya çalışacağız.

2.2.1. Kültüre Özgü Ögelerin Sınıflandırılması

Daha önce de değindiğimiz gibi, kültür kavramı uzun yıllar boyunca tarihçiler, antropologlar ve dilbilimciler tarafından analiz edilmiştir. Kültür kelimesinin çok çeşitli tanımlara sahip olması, bu kelimeyle ilgili kavramsal bir karmaşanın olduğu

şeklinde yorumlanabilir. Zira bu kavrama dair farklı anlayışlar, farklı yaklaşımlar ve farklı tanımların olması bu savımızı destekler niteliktedir. Bu tanımlar yakından incelendiğinde her birinin kültürü, toplumdan topluma farklılık gösteren gelenek, görenek, inanç, alışkanlık, çevre, coğrafi gerçeklik, edebiyat ve din gibi kavramlar üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir.

Çeviride eşdeğerlik sorununu ele alan önemli isimlerden biri olan Nida (1964:30), çeviride eşdeğerlik açısından kültürel farklılıkların önemine dikkat çekmeye çalışmış ve çevirideki kültürel farklılıkların dil yapılarındaki farklılıklardan daha ciddi eşdeğerlik sorunlarına neden olabileceğini belirtmiştir.

Genel bir ifadeyle kültüre özgü öğeleri, bir dili ana dil olarak konuşan ve ortak yaşam tecrübelerine yani kültüre sahip olanlar için “anlaşılır” olup, o dile ve kültüre yabancı olan ve dolayısıyla benzer tecrübelere sahip olmayanlar için “anlaşılmaz” olabilen, farklı kategorilerdeki kültüre özgü kavramları ifade etmek için kullanılan özel kelimeler ve ifadeler şeklinde tanımlayabiliriz. Ancak ne tür öğelerin kültüre özgü öge statüsünde değerlendirilebileceğini daha net bir biçimde ortaya koymak için söz konusu öğeleri örneklerle somutlaştırmak gerektiği kanaatindeyiz.

Araştırmacılar her ne kadar kültüre özgü öğelerin çevirisi üzerinde tartışmış ve çalışmış olsalar da bu öğeleri sınıflandırmak söz konusu olduğunda, tıpkı bu öğeleri ifade etmek için ortak bir terim birliği sağlanamadığı gibi, mutlak bir sonuca da varılamadığı görülür.

Araştırmacılar her ne kadar kültüre özgü öğelerin çevirisi üzerinde tartışmış ve çalışmış olsalar da bu öğeleri sınıflandırmak söz konusu olduğunda, tıpkı bu öğeleri ifade etmek için ortak bir terim birliği sağlanamadığı gibi, mutlak bir sonuca da varılamadığı görülür.

Newmark “A Textbook of Translation” (1988) adlı kitabında ve “Translation and Culture” (2010:173-177)) makalesinde kültüre özgü öğeleri sınıflandırmaya çalışır.

1988 tarihli çalışmasına eklemelerde bulunan Newmark'ın sınıflandırmasının güncel hali²² aşağıdaki şekildedir:

- 1) “Çevresel Unsurlar: Coğrafi çevreye ilişkin durum ve ifadeleri kapsamaktadır” (Yıldırım 2015:188), örneğin: *Ağrı Dağı, Sarıkamış, Topuk Yaylası*
- 2) “Kamu Hayatı: Politika, hukuk ve yönetime ilişkin durum ve ifadeleri kapsamaktadır” (Yıldırım, 2015:188), örneğin: *Türkiye Büyük Millet Meclisi, Beyaz Saray*
- 3) “Sosyal Yaşam: Ekonomi, meslekler, sağlık, toplumsal refah ve eğitime ilişkin durum ve ifadeleri kapsamaktadır” (Yıldırım, 2015:188), örneğin: *Akçe, Sikke, Hacamat, Nakkaş, Hattat*
- 4) “Kişisel Yaşam: Ev eşyaları, yiyecekler ve kılık kıyafetlere ilişkin durum ve ifadeleri kapsamaktadır (Yıldırım, 2015:188), örneğin: *Keşkek, Mirra, İbrik, Peştamal, Şalvar*
- 5) “Gelenek-görenekler ve aktiviteler: Toplumlara özgü gelenek-görenekler ve aktiviteler özgü durum ve ifadeleri kapsamaktadır” (Yıldırım 2015:188), örneğin: *Asker uğurlaması, kırkı çıkan anneyi ziyarete gitmek, cenazelerde helva dağıtmak, güreşte tuş etmek, cirit oynamak.*
- 6) “Kişisel Merak ve Tutkular: Müzik, din, sinema gibi çeşitli alanlar ve bu alanlara ilişkin kurum ve kuruluşları ifade eden unsurları kapsar” (Yıldırım, 2015:188), örneğin: *Mevlâna, Ayasofya, Riff, Academy of Motion Picture Arts and Sciences.*

Aixela (1996:57), “araştırmacılar, kavramın anlamını bir tür kolektif sezgiyle ilişkilendirerek herhangi bir tanımdan kaçınırlar” diyerek kültüre özgü öğelerin bir şekilde sezgisel olarak bir okur veya çevirmen tarafından fark edilebileceğini ima eder. Bununla birlikte Aixela kültüre özgü öğeleri "Özel İsimler" ve "Ortak İfadeler" şeklinde iki başlık altında toplar. Ancak bir önceki ifadeden de anlaşılacağı üzere, Aixela'nın bu kategorilere dahil edilebilecek öğeleri listelemediği görülür. Bu nedenle öncelikle “Özel İsimler” ve ardından “Ortak İfadeler” kategorilerini farklı kaynakların yardımıyla detaylandırarak, bu kaynaklarda verilen açıklamalar doğrultusunda kendi örneklerimizi ortaya koyup somutlaştırmaya çalışacağız.

²² Sınıflandırmaya ait terimlerin Türkçe çevirileri Yıldırım'a ait olup verilen örnekler tarafımıza aittir.

B. Howard'a (2009:1) göre “özel isimler” belirli bir kişiye, yere veya nesneye atıfta bulunur ve genellikle büyük harfle yazılır. Bununla birlikte Howard özel isimleri 8 başlıkta toplar:

1. Kişi adları,
2. Evcil hayvanlara verilen adlar,
3. Coğrafya ve gökyüzüyle ilgili adlar,
4. Anıtlar, binalar, toplantı ve zirve adları,
5. Tarihsel olaylar, belgeler, yasalar ve dönemlerle ilgili adlar,
6. Gruplar ve dillerle ilgili adlar,
7. Dinler, tanrılar, kutsal metinlerle ilgili adlar,
8. Ödüller, araçlar, araç modelleri, marka isimleri ile ilgili adlar.

1. Kişi adları kişilerin ad ve soyadlarını içerir (Howard, 2009: 1), örneğin: *Mustafa Kemal Atatürk*
2. Evcil hayvanlara verilen adlar, hayvanlara verilen takma adları ve isimleri kapsar (Howard, 2009: 1), örneğin: *Duman, Karabaş*
3. Coğrafya ve gökyüzüyle ilgili adlar, gök cisimlerinin tüm yer adlarını ve isimlerini ifade eder (Howard, 2009: 1), örneğin: *Sarıkamuş, Samanyolu*
4. Anıtlar, binalar, toplantı ve zirve adları bir ünlü kişi veya tarihi bir olayın anısına inşa edilen anıt-bina isimleri ve toplantıların yapıldığı yerlerin isimlerini içerir (Howard, 2009: 1), örneğin: *Anıtkabir, Çanakkale Şehitler Abidesi, Astana Zirvesi, G-20 Zirvesi*
5. Tarihsel olaylar, belgeler, yasalar ve dönemlerle ilgili adlar tarihsel öneme sahip adlandırmaları içerir (Howard, 2009: 1), örneğin: *Başkomutanlık Meydan Muhaberesi, İl Özel İdaresi Kanunu, Lale Devri.*
6. Gruplar ve dillerle ilgili adlar, gruplara ve dillere verilen adlandırmaları kapsar (Howard, 2009:1), örneğin, *Genç Fenerbahçeliler, Demokratlar, Türkçe.*
7. Dinler, tanrılar, kutsal metinlerle ilgili adlar, dini terimlere atıfta bulunur (Howard, 2009: 1), örneğin: *Budizm, Allah, Tevrat, Hz. İsa.*
8. Ödüller, araçlar, araç modelleri, marka isimleri ile ilgili adlar (Howard, 2009: 1) *Altın Portakal Ödülü, Tofaş, Şahin, Torku* gibi çeşitli kelimeleri içerir.

Öte yandan Aixela'nın önerdiği ikinci kategori ise "ortak ifadeler"dir. Aixela'ya (1996: 59) göre "ortak ifadeler" kategorisindeki kültüre özgü ögeler özel isimler alanına dahil edilemeyen nesnelere, kurumlar, alışkanlıklar ve görüşleri kapsamaktadır. Başka bir deyişle, ortak ifadeler, özel isimler kategorisine girmeyen ve büyük harfle yazılmayan çeşitli kültüre özgü ögeleri kapsar. Bu kategoriye ait kültüre özgü ögeler çeviri açısından daha fazla sorun teşkil etmektedir, zira bunları tanımlamak ve çeviri yoluyla anlamlarını iletmek daha zordur. Bununla birlikte ortak ifadeler kategorisinin 138 alt başlığa ayrılabilceğini belirten Litvanyalı araştırmacılar Diana Blažytė ve Vilmantė Liubinienė söz konusu kategoriyi 6 alt başlığa²³ ayırmaktadırlar:

1. Ritüeller, Gelenekler, Din ve Manevi Yaşam,
 2. Kavramlar, Sloganlar ve Popüler Kültüre Ait Unsurlar,
 3. Kurgusal Karakterler,
 4. Yiyecek ve İçecek Adları,
 5. Milliyetler ve Diller,
 6. Para ve Ölçü Birimleri (Blažytė ve Liubinienė, 2016:43).
1. Ritüeller, Gelenekler, Din ve Manevi Yaşam kategorisi dini ve manevi yaşama dair toplumdan topluma değişen gelenek ve kutlamaları kapsamaktadır (Blažytė ve Liubinienė, 2016:48), örneğin *Kurban Bayramı, Kadir Gecesi, Saint Patrick's Day, Namaz, Oruç*.
 2. Kavramlar, Sloganlar ve Popüler Kültüre ait unsurlar kategorisi çeşitli sloganlar, film ve şarkı adları gibi popüler kültüre ait ürünlere dair adlandırmaları kapsar (Blažytė ve Liubinienė, 2016:50), örneğin: *Just Do It, Babam ve Oğlum, Ah Bir Ataş Ver*.
 3. Kurgusal Karakterler kategorisi hayali karakterlere ve mitolojik unsurlara atıfta bulunur (Blažytė ve Liubinienė, 2016:51), örneğin: *Quasimodo, Raskolnikov, Zeus, Tepegöz*
 4. Yiyecek ve İçecekler kategorisi belirli bir kültüre ait yiyecek ve içecek adlarını kapsamaktadır (Blažytė ve Liubinienė, 2016:50), örneğin: *Adana Kebap, Şalgam, Mumbar, Şıra, Etlı Ekmek, Kibbe Lebeniye*.

²³ Söz konusu kategorilerin Türkçe çevirileri ve bu bağlamda verilen örnekler tarafımıza aittir.

5. Milliyetler ve Diller kategorisi dil ve milliyetleri ifade etmek için kullanılan ifadeleri kapsamaktadır. Bu ifadeler bazı dil ve kültürlerde küçük harfle yazılmaları nedeniyle “Özel İsimler” kategorisine dahil edilmemektedir. Kaynak olarak kullandığımız makalede de Litvanya kültüründe bu isimlerin küçük harfle yazıldıkları açıkça belirtilmiştir (Blažyte ve Liubinienė, 2016:53), örneğin: *Türk, Azeri, Fransız, Türkçe, Almanca, İngilizce*.
6. Para ve Ölçü Birimleri kategorisi toplumdan topluma farklılık gösteren para, uzunluk, ağırlık gibi ölçü birimlerini kapsamaktadır. Dünya üzerinde “metrik” ve “emperial” olmak üzere yaygın olarak kullanılan iki ölçü birimi bulunmaktadır (Blažyte ve Liubinienė, 2016:54). Bununla birlikte ülkemizde de gerek Osmanlı Döneminden kalma gerek yöreye göre farklılık gösteren farklı ölçü birimleri bulunduğu bilinmektedir. Bu bilgilerden hareketle *Çeki, Okka, Dönüm, Kot, Arşın, Şinik, Mil, Galon, Akçe, Sikke* gibi ifadeler ilgili kategoriye örnek olarak verilebilir.

Son olarak Elaine Espindola ve Maria Lucia Vasconcellos tarafından önerilen kültüre özgü öğeler sınıflandırmasına yer vermek yerinde olacaktır. Espindola ve Vosconcellos (2006 49-50) kültüre özgü öğeleri 12 alt başlıkta ele almaktadır²⁴:

1. Yer Adları
2. Kişi Adları
3. Eğlence Biçimleri
4. Ulaşım Araçları
5. Kurgusal Karakterler
6. Hukuk Sistemi
7. Yerel Kurumlar
8. Ölçü Sistemleri
9. Yiyecek ve İçecekler
10. Eğitimle İlgili İfadeler
11. Dini Bayram ve Törenler
12. Diyalekt

²⁴ İfadelerin çevirileri ve verilen örnekler tarafımıza aittir.

1. Yer Adları kategorisi, doğal ve yapay fark etmeksizin, örneğin: *Gotham, Sarıkamış, Kars* gibi çeşitli yer isimlerine, bir yere veya bölgeye ait özel isimleri kapsar.
2. Kişi Adları, insan isimlerini ve takma adları içerir, örneğin: *Muhteşem Süleyman, Cingöz Recai, Fatih, Leyla*.
3. Eğlence biçimleri, çeşitli eğlence biçimlerine atıfta bulunur, örneğin: *Damat Halayı, Tango, Çayda Çıra, Kaşık Havası, Sıra Gecesi, Barana*.
4. Ulaşım araçları, insanların ve çeşitli nesnelere bir yerden başka bir yere taşınması için kullanılan araçları ifade eder, örneğin: *Kaşka, Kağrı, Dolmuş, Metrobüs*.
5. Kurgusal karakterler kategorisi, hayal gücüne dayanan eserlerde yer alan kişilere atıfta bulunur, örneğin: *Batman, Black Widow, Lucky-Luke (Redkit)*.
6. Hukuk Sistemi kategorisi İnsan doğasında var olan ve insan toplumu için gerekli ve bağlayıcı olan davranış kuralları ile ilgili ifadeleri ve cezaları kapsar, örneğin: *falaka*.
7. Yerel kurumlar kategorisi insanlara yardım etmeyi veya hizmet etmeyi amaçlayan sağlık, eğitim, iş, siyasi, dini ve sanatsal kurumları ifade eder, örneğin: *Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bakanlığı, Kızılay, Kızılhaç*.
8. Ölçüm sistemleri kategorisi boyut, ağırlık, hız ve uzunluk ile ilgili ifadeleri kapsar, örneğin *Kilometre, Galon, Mil, Okka, Fersah, Litre*.
9. Yiyecek ve içecekler kategorisi, beslenmek için kullanılan tüm katı veya sıvı maddeleri içerir, örneğin: *Ayran, Kokoreç, Şalgam, Çemen, Acuka, Pastırma, Baklava, İskender Kebap*.
10. Eğitimle ilgili ifadeler okul ve eğitimle ilgili ifadelerdir, örneğin: *Yds, Ales, Kpss, Gano, Büt*.
11. Dini tören ve bayramlar kategorisi, Ramazan Bayramı, Kadir Gecesi, vaftiz gibi dini etkinliklere atıfta bulunur.
12. Dialekt kategorisi dil kullanıcısının sosyal sınıf, yaş, cinsiyet, eğitim vb. ile ilgili durumunu ortaya koyan dil kullanımlarına atıfta bulunur (Halliday, 1978:110-111, akt. Espindola ve Vosconcellos, 2006:50). Bu bağlamda örneğin *Ex olmak*,

*Binaenaleyh, Mamañih, Boş Yapmak*²⁵, (Sorumani, 2019) *Cringe*²⁶ (Bulut, 2020) gibi ifadelerin bu kategoriye örnek oluşturacağı kanaatindeyiz.

Sonuç olarak, kültüre özgü öğelerin ne olduğuna dair kesin bilgiler olsa da verilen sınıflandırmalardan da anlaşılacağı gibi tüm kültüre özgü öğeleri mutlak bir sınıflandırma altında toplamanın pek olası olmadığını söyleyebiliriz. Espindola ve Vosconcellos (2006: 55), bazı durumlarda, bir kültürel ögenin hangi kategoriye dahil edileceğini belirlemenin zor bir eylem olduğunu belirtmektedir. Sınıflandırmalar kültürden kültüre değişebilmekte, bir araştırmacının belirlediği sınıflandırma diğer bir araştırmacının gerçekleştirdiği çalışmada farklı bir şekilde incelenebilmektedir. Bu nedenle aktardığımız tüm bu sınıflandırmaları eklektik bir biçimde değerlendirerek çalışmamızın inceleme bölümünde konu edilecek kültüre özgü öğeleri şu sekiz başlık altında toplayacağız:

1. Yiyecek Adları
2. Kıyafet, Eşya ve Ev ile İlgili Adlar
3. Kişi Adları, Ünvanlar ve Meslekler
4. Coğrafi Yer ve Mekân Adları
5. Jargon
6. Dini İfadeler ve Ritüeller
7. Deyimsel İfadeler
8. Ölçü ve Para Birimleri

Kültürün bir parçası olan dil, kültürden etkilenmekte ve hatta kültüre göre şekillenmektedir. Kültüre özgü öğeler, bir dili ana dil olarak konuşan ve ortak tecrübelere sahip olanlar için açık olup, o dile yabancı olan ve dolayısıyla benzer tecrübelere sahip olmayanlar için anlaşılmaz olabilmektedir. Zira her dil, farklı kategorilerdeki kültüre özgü kavramları ifade etmek için özel kelimeler ve ifadeler kullanır. Robinson'a göre, antik Roma'dan bu yana, kaynak dil metninde yer alan kültüre özgü öğelerinin erek dil metnine nasıl aktarılacağı konusunda bir tartışma olmuştur (Robinson, 2012:186). Her ne kadar 20. yüzyıla kadar bu durumun bir adı

²⁵ Z Kuşağı tarafından sıkça kullanılan ve “boş konuşmak” anlamına gelen bir ifade.

²⁶ Z Kuşağı tarafından özellikle internet ortamında paylaşılan bir içeriği eleştirmek adına kullanılan bir ifade.

konmamış olsa da çeviri sürecinde kültürel derinliği olan kelimeler için doğru eşdeğerleri bulmanın tarihi süreç boyunca bir sorunsal olarak kabul gördüğü söylenebilir. Çevirmenlerin bu tür öğelerle en çok karşılaştıkları çeviri türleri edebi çeviri türleri olmaktadır. Bu nedenle çalışmamızın bir sonraki kısmında “edebi metinler” ve “edebi çeviriler” hakkında bilgiler vermeye çalışacağız.

2.3. EDEBİ METİNLER VE EDEBİ ÇEVİRİ

Dilin sanat amacıyla kullanıldığı her eser edebi eserdir diyebiliriz. Jakobson’un belirttiği gibi “dilnin görevlerinden birisi de sanat görevi (Filizok, 2020) (fonction poétique)dir”. Edebi eserler yazılış niyetleri ne olursa olsun, doğdukları toplumun kültürel yaşamı ve normlarına göre şekillenirler. Bu nedenle her edebi eser aynı zamanda bir kültür aktarıcısıdır.

Yazarlar zengin anlatım biçimleri sunan roman, tiyatro, şiir ve hikâye gibi edebi türleri hem kişisel görüşlerini hem de içinde yetiştiği toplumların özelliklerini ve duygularını okura yansıtmak için bir araç olarak kullanırlar.

Edebi eserlerde günlük dil çoğunlukla kullanılmaz. Özellikle şiir, roman ve hikâye türlerinde söz sanatlarına başvurulur. Böylelikle eserlerde kullanılan ifadelerin anlamları hem zenginleşir hem de farklılaşır. Bu durum okuyucunun yeni kelimeler öğrenmesi, söylem biçimleri geliştirmesi gibi dilsel faydaların yanı sıra kültürel kazanımlar edinmesine de olanak sağlar. Fakat bu kazanımlar aynı kültürü paylaşan okurlar tarafından rahatlıkla elde edilirken söz konusu eser başka bir dile çevrildiğinde farklı kültürdeki okurların bu kazanımları elde etmesi çevirmenin yapacağı aktarıma bağlıdır.

Yazarın kullandığı dil farklı okurların zihinlerinde farklı anlamlar oluşturmaktadır. Gasset (2012:39-40) yazarın, dili farklı bir biçimde kullanırken aynı zamanda anlaşılabilir olma uğraşı için “Bu ikisini aynı zamanda yapmak, ip üzerindeki gösteriden daha zordur” ifadesini kullanmıştır. Yazarın bu uğraşının bir sonucu olarak sözcüklerin ve nesnelerin anlamsal açıdan ayrılıklar oluşturabileceğini düşünen Gasset söz konusu anlamsal ayrılıkları “yazarın biçemi” şeklinde nitelemiştir.

Her edebi eser bir kurgudur. Yazar gerçeklerden ve gerçekliklerden faydalanmış olsa bile, bunlar eserin içine girdikleri an bir kurgunun unsurları haline gelirler. Zira yazar gerçek bir mekânda gerçekleşmiş veya gerçekleşemeyecek her türlü olayı anlatısına dahil edebilir. Böylelikle zaman içinde zaman, mekân içinde mekân hatta bir dünya içinde yeni bir dünya yaratabilmektedir. Nihayetinde bunun örneklerini birçok eserde görmek mümkündür. Bu konuyla ilgili olarak Balzac Evren'i (l'Univers de Balzac) ifadesini hatırlatmak yerinde olacaktır.

Yazarın kurguladığı, bir başka deyişle hayal gücünün ürünü olan eser aynı zamanda okurun da hayal gücünü zenginleştirmektedir. Zira okur yazarın gözüyle bakmaya başlar. Nihayetinde Orhan Pamuk "Yeni Hayat" eserinde kahramanına "Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti" (Pamuk, 2019:7) sözünü söyleyerek eserin okuyucu üzerindeki etkisini göstermektedir.

Bilindiği gibi, roman toplumun kültürünü, alışkanlıklarını ve duygularını, bir başka ifadeyle insanlık durumunu ve koşullarını detaylı şekilde yansıtan önemli edebi türlerden birisidir. Bu nedenle roman türünün özelliklerinden bahsedeceğiz.

Roman, gerçek ya da kurgusal olaylarla güncel hayatı ve toplumu anlatan edebi bir türdür. Roman yazarı eserini meydana getirirken bulunduğu çevreden edindiği izlenimlerin ve iç dünyasında gelişen düşüncelerin bir sentezini yapar. Olay örgüsünü kurgularken dilin sanatsal işlevini kullanır. Yazarın dili kullanma becerisi okura duygu ve düşüncelerini aktarmadaki başarısının anahtarıdır. Dilin sanatsal işlevinin özellikle ön plana çıktığı romanlarda yazarlar kelimeleri birden çok anlama gelecek şekilde kullanarak her bir okurun eserden farklı anlamlar çıkarmasına olanak sağlar.

Yazarlar toplumun her tabakasındaki yaşam biçimlerinden beslendiği için roman türünde kültüre özgü öğelerin yoğun bir biçimde yer aldığı görülür. Zira yazarın kurguladığı romanda toplumun hemen her tabakasından bahsedildiği ve hatta bu tabakalardaki insanlara ait davranış biçimlerinin, düşüncelerin, sözlerin, deyişlerin yer aldığı bir dünya vardır. Bu durum anlatıma bir yoğunluk ve derinlik kazandırdığı gibi kültürel bir nitelik de kazandırır.

Romadaki mekânın, zamanın ve kişilerin gerçek dünyanın bir yansıması olduğu düşünülürse romanda yalnızca anlatıma bağlı bir kültürel niteliğin olmadığı anlaşılacaktır. Örneğin roman eski bir dönemde geçebilir, karakterler günümüz dünyasında var olmayan bir düzen içinde yaşayabilir veya bir mesleği icra edebilirler. Yazar bu doğrultuda tarihsel araştırmalar yaparak eserindeki bina, meslek, eşya, yiyecek-içecek ve giyim-kuşam gibi somut unsurları buna göre kurgular. Ancak insani ilişkilerle ilgili olarak yazarın ana esin kaynağı yaşadığı dönemin toplumu olacaktır. Çünkü eski dönemle ilgili insani ilişkileri detaylı bir biçimde görebilmesi çok mümkün olmayabilir. Bu nedenle yazar yaşadığı dönemdeki insani ilişkileri geçmişe uyarlayarak bir sentez yapar. Geleceği konu edinen romanlar için de insani ilişkilerin mevcut toplumdaki esinlenerek yazılacağı, ancak eşya, yiyecek-içecek gibi somut unsurların tamamen yazarın hayal dünyasının ürünleri olabileceği söylenebilir. Zira gelecekle ilgili bir araştırma alanı veya arşivi bulunmamaktadır.

Romanlar çeviri çalışmalarında hem sayı bakımından hem de çeviri sorunsalı açısından önemli bir yer tutmaktadır. Kültürel ürünler olmaları nedeniyle roman çevirilerinde kültürel aktarım sorunları ortaya çıkmaktadır. Yaşanan bu sorunlara rağmen roman çevirileri kültürel aktarımın en fazla gerçekleştiği çeviri türüdür. Bu nedenle tezimizde de roman çevirilerindeki kültürel aktarım sorunları ele alınmaktadır.

Hem dilsel hem de kültürel açıdan dikkat çekmeye çalıştığımız edebi metinlerin çevirilerinden beklenen ne olmalıdır? Kuşkusuz zor bir iş olan edebi çeviriden, edebiyat dışı çevirilerden ne bekleniyorsa benzer şeyler beklenecektir: en başta, kaynak dilde verilmek istenen mesajın erek dile ulaştırılması gelecektir. Bu aynı zamanda kaynak metnin anlamsal olarak bir eşdeğerinin sağlanması demektir. Ancak yukarıda ifade ettiğimiz gibi, diğer metin türlerinden ayrılan edebi metinlerin çevirilerinde *eşdeğerlik* denince, akla yalnızca “anlam” boyutu gelmemelidir.

Önceki bölümde, çevirinin, tarihi süreci içinde, temelde kaynak ve erek odaklılık olmak üzere ikiye ayrıldığını ifade etmiştik. Kaynak odaklı yaklaşımlarda kaynak eserdeki biçim, erek odaklı yaklaşımlarda ise anlam ön plana çıkartılmıştı. Ancak zamanla çeviride yalnızca anlam veya biçimi aktarmanın yeterli olmayacağı, aynı zamanda kültürün de aktarılması gerektiği konuyla ilgili pek çok araştırmacı

tarafından kabul edilmiş ve bunun sonucunda “işlevsel” ve “kültürel” çeviri yaklaşımları ortaya çıkmıştır.

Çeviri çalışmalarında işlevsel ve kültürel faktörlerin ön plana çıkması her çeviri türünde olduğu gibi edebi çeviriyi de etkilemiştir. Bu bağlamda metindilbilimci Robert de Beaugrande'nin (1946-2008) görüşleri bir edebi çeviride nelere dikkat edilmesi gerektiğine dair aydınlatıcı niteliktedir. Buna göre edebi çevirinin ilkeleri şöyledir:

1. Metinde sunulan dünyanın çevirmen-okur kafasında somutlanarak bir tasarıma dönüştürülmesi,
2. Alışılmış olmayan anlamda kullanımların, çeviri dilinde eşdeğer ögelere yüklenebilmesi,
3. Metin dışı bağlam (ing. context) ile metin içi bağlamın (ing. cotext) içerdiği bilgilerin toplanarak, bu bilgilerin, yorumlanması sorun olan noktalara yöneltilmesi,
4. Bütün bu süreçlerde kafada oluşan tasarımın, çeviri dilinde karşılığının araştırılması
5. Özgün metnin hem oluşmaktaki çeviri, hem de çevirmenin kafasındaki çoğul düzeyli tasarım ile yan yana getirilerek örtüştürülmesi (Beaugrande 1978:29 akt. Göktürk, 2018:57).

Beaugrande'nin bu görüşleri edebi çeviride sırasıyla yazarın hayal gücünün aktarılması, dil aktarımı ve dilsel eşdeğerlik, anlam ve anlamsal eşdeğerlik, erek dilin-kültürün normları ve metinsel eşdeğerlik gibi hususlara dikkat edilmesi gerektiğine işaret ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Öte yandan kültürel niteliklerine de vurgu yaptığımız edebi metinlerde kültürel unsurlara dikkat edilmesi gerekliliğinin altını çizen şu ifadeleri aktarmak yerinde olacaktır:

Yazın çevirisinde genel olarak, çevirmenlerden kültürel unsurları kaynak kültürden erek kültüre aktarmaları beklenir. Bu aktarım işlemi, kaynak metindeki etki erek metin aracılığıyla erek okur kitlesine yansıdığı ölçüde başarılı olur. Bununla birlikte, çevirmen kaynak metnin kültürüne ne kadar yabancıysa çeviri süreci o kadar zorlaşır ve kaynak kültürdeki kültürel unsurların aktarımı, çeşitli kültürel göndergeler, anlam ve bilgi aktarımları o ölçüde eksik kalır (Yıldırım, 2015:190).

Edebi çeviride kaynak dilin dilsel özellikleri, metnin anlamı, kültürel özellikleri, yazarın üslubu ve hayal gücü, erek dilin ve erek kültürün nitelikleri gibi özelliklerin ayrı ayrı dikkate alınması gerekmektedir. Bir başka ifadeyle tüm bunlar, edebi çevirilerde anlamsal, dilsel ve kültürel bir eşdeğerlik sağlanmasına dikkat edilmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir.

Bu bağlamda Newmark ve Beaugrande'den aktardığı çeşitli çeviri tanımlarından hareketle Aksoy, edebi çeviriye iki görev yüklemektedir. Bunlar şöyledir:

Birincisi, anlam aktarımının öne çıktığı bir dildeki metnin diğer dille yer değiştirmesi, ikincisi de bir metindeki iletinin, diğer metindeki iletinin kapsamı, unsurları ve göstergesel bileşkelerinin eşdeğerliklerinin sağlanarak yeniden yaratılmasıdır (Aksoy, 2002:54).

Bu bilgiler ışığında, “kültür”ün çeviride vazgeçilmez ve ihmal edilmemesi gereken bir kavram olduğu söylenebilir. Çünkü çevirmen her şeyden önce bir metne okur olarak bakar. Sonrasında metindeki “kültürel öğeleri” kendi algısı ve kaynak kültür bağlamında yorumlar ve ardından bunları erek kültüre uyarlar. Böylelikle okur vasfının ardından çevirmen vasfını da yerine getirmiş olur. Bir kaynak metnin üretildiği toplumun normlarına göre şekillendiği (Yıldırım, 2015:185) düşünülürse, bu metni farklı normlara sahip olan bir kültüre aktarma işi olan edebi çevirinin diğer çevirilerden ayrıldığı sonucuna varabiliriz.

Edebi eserlerde duygu ve düşünce aktarımı söz konusu olduğu gibi, okuru eğlendirme amacı da güdülebilir. Bu çerçevede çeviride okur faktörünün de ön planda tutulması gerekmektedir. Edebi çeviriler de kaynak metinle aynı nitelikleri taşımalı, okurun ilgisini çekmeli, yazarın hayal dünyasını yansıtmalı, yazarın kaynak okura aktarmak istediği duygu ve düşünceleri erek okura anlayacağı bir biçimde sunmalıdır.

Yazarın okurun kitlesi, yazarla aynı kültürü paylaşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yazarın okuruyla bazı ortak noktalar paylaştığı, bu ortak noktaların her birinin kültürle ilintili olduğunu görülür. Bu durum edebi çeviri açısından şu şekilde yorumlanabilir:

Edebiyat yapıtları, içinde üretildikleri kültürü yansıttıklarından bir bakıma kültürün aynasıdır. Edebiyat çevirisi bu nedenle kültürel bir süreçtir. Çevirmen iki farklı kültür arasındaki iletişim ve etkileşimde rol alır (Yıldırım, 2015:186).

Yazar da çevirmen de ayrı ayrı kültürlere mensup olan bireylerdir. Dolayısıyla çevirmenin tıpkı yazar gibi davranması beklenemez. Çevirmen erek kültürü gözetmek zorunda olup, yabancı olan kültürü erek kültüre aktarmaktadır. Bir başka deyişle iki kültür arasında bir elçi görevi görmektedir de denebilir. Bu nedenle kültür aktarımının yoğun olduğu edebi çeviriler tam anlamıyla bir “kültürel süreç” olarak değerlendirilebilir.

Belirli bir amaç doğrultusunda yazılan, okurun ilgisini çekmeyi amaçlayan, aynı zamanda yazarın hayal dünyası ve kültürel birikimiyle beraber, toplumun da kültürel niteliklerini yansıtan ve anlatım yönü kuvvetli olan edebi metinlerin çevirileri de aynı nitelikleri taşımalıdır. Dolayısıyla çevirmen hem kaynak metnin hem de erek kültürün sınırları dahilinde çevirisini yapmalıdır. Bir başka ifadeyle, çevirmen bir yazarın anlatmak istediklerini erek okurun dilsel ve kültürel niteliklerine uygun bir biçimde aktarmalıdır. Bu durum çevirmenin üretken olması gerektiğine dair bir işarettir. İşte bu noktada devreye giren çeviri stratejileri çevirmenin üretkenliğini pekiştirmesine yardımcı olur. Ancak bu üretkenlik çevirinin amacına göre farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle edebi çevirinin ne amaçla yapıldığını da bilmek gerekir.

2.3.1. Edebi Çevirilerin Amacı

Edebi çevirilerin amaçlarına değinmeden önce, edebi metinlerin ortaya çıkış nedenlerini iyi kavramak gerektiği kanaatindeyiz.

Herhangi bir yazın metni, bir boşluk içinde var olmaz. Belirli bir kültürde, bir topluma seslenen, belirli bir zamanda yazılmış ve belirli bir dili kullanan bir sanatçının bu kapsam içinde bir özanlatımı, yaşantısı ve duyarlılığın ürünüdür (Aksoy, 2002:60).

Edebi eserler, yazarın dilini, yaşantısını, içinde yetiştiği toplumun kültürünü yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra topluma hitap ederek toplumu harekete geçirme gibi işlevler üstlenmektedirler. Bu bağlamda bir edebi çevirinin de benzer görevler üstlenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Zira, bu görevler üstlenilmezse kaynak eserin asıl ortaya çıkış nedeni yok sayılmış olacağından, çeviri de bir boşluk içinde gerçekleştirilmiş olacaktır.

Öte yandan tarihi süreç içinde gelişen ve çevirinin kültür gelişimine katkı sağladığını savunan bazı çeviri kuramlarından tekrar bahsetmek gerektiği kanaatindeyiz. Bu bağlamda akla ilk gelen kuramlardan birisi çeviri eserlerin yerel edebiyatları büyük oranda etkilediğini ve edebi çevirilerin de yerel edebiyat kapsamına dahil edilmesi gerektiğini savunan “çoğuldizge” kuramıdır. Çoğuldizge çalışmaları edebi çevirilerin bir edebiyat dizgesini etkileyebileceğini ve bir “üst kültür” ürünü gibi görülebileceğini işaret etmiş ve edebi çevirilerin farklı amaçlarına dikkat çekmiştir. Öte yandan 90’lı

yıllarda ortaya çıkan “kültürel dönüş” anlayışı da çevirinin kültürle olan ilişkisine vurgu yapmış ve bunun sonucu olarak bir kültür ürünü olan edebi eserlerin çevirileri “kültürel mücadele” kapsamında incelenmeye başlamıştır. Bu doğrultuda bir boşluk içinde üretilmemiş olan ve belirli bir amaç taşıyan edebi eserler, çevirileriyle karşılaştırılmış ve çeviri eserlerin kaynak metne yüklenen görevleri yerine getirip getirmediğine veya baskın kültürün etkisi altında yapılıp yapılmadığına odaklanılmıştır.

Bu bilgilerin yanı sıra, yine çeviri tarihinden hareketle, edebi çevirilerin amaçlarını üç farklı açıdan değerlendirmeye çalışacağız.

1. Erek topluma yeni bilgiler kazandırma, farklı bir toplumu ve kültürü erek dile tanıtmaya gibi amaçlar, kültürel amaçlar olarak nitelendirilebilir. Kendi edebiyatlarını ve dillerini geliştirmek isteyen Roma İmparatorluğu tarafından gerçekleştirilen çeviri faaliyetleri kültürel amaç taşıyan çevirilere örnek olarak verilebilir (Tahir-Gürçağlar 2016:106). Benzer şekilde ülkemizde Hasan Ali Yücel tarafından teşvik edilen çeviri faaliyetleri²⁷ de (Soysal 2017) yine bu kapsamda örnek olarak verilebilir.

Öte yandan bazı devletlerin kültürel kazanımlar elde etmek adına çeviri kampanyaları yürüttüğü de görülür. 18. yüzyılda İsveç’te bulunan bir devlet kurumu olan Chancery College’in, John Locke’un “Second Treatise on Government” (Hükümet üzerine İkinci İnceleme) adlı eserinin İsveççe çevirisinin yapılmasını istemesi kanaatimizce bu anlamda verilebilecek bir diğer örnektir. Ayrıca yine 18. yüzyılda, Rusya’da, Rus Akademisi için çalışan çevirmenlerin bazı eserleri çevirmeleri için görevlendirildiği (Burke, 2012:16) ifade edilmektedir. Her iki ülkenin de Avrupa’daki kültürel gelişmeleri yakalamak için çeviri faaliyetlerine hız vererek bilinçli çeviri kampanyaları düzenlemiş olması çevirinin kültür aktarımındaki önemli rolünü bir kez daha gözler önüne sermektedir.

²⁷ Hasan Ali Yücel’in öncülüğünde 1940 yılında amacı en başta Batı’lı eserleri kültürümüze kazandırmak olan Tercüme Bürosu kurulmuştur. Bu bağlamda dünya klasikleri, çeşitli felsefe kitapları ve Kuran-ı Kerim çevirileri yapılmıştır.

2. Bir fikri veya düşünceyi yansıtmak, benimsetmek ya da karşı bir düşünceyi veya fikri çürütmek amacıyla gerçekleştirilen çeviriler ideolojik çeviriler olarak değerlendirilebilir. İncil çevirileri Katolik Kilisesi'nin denetimi altında yapılarak çoğu zaman sansüre uğramış ve bu nedenle halkın anlayacağı şekilde çeviriler yapılması oldukça uzun bir zaman almıştır. Katolik Kilisesi'ne karşı bir duruş sergileyen Wycliffe, Tyndale ve Luther gibi isimlerin gerçekleştirmiş oldukları çeviriler sayesinde (Tahir-Gürçağlar, 2016:107-108) halk aydınlanmış ve Orta Çağ karanlığı sona ermiştir. Bu durumla birlikte Katolik, Ortodoks ve Protestan yazarların kendi mezheplerini yaymak adına bir propaganda aracı olarak edebi eserler kaleme aldıkları ve bunları yaymak adına sistemli bir şekilde farklı dillere çevirttikleri (Burke, 2012) bilinmektedir. Bilhassa, çevirinin dinin yayılmasında etkili bir rol oynadığının bilincinde olan Katoliklerin, mezheplerini yaymak için geniş çaplı misyonerlik faaliyetleri yürüttüğü birçok kaynakta yazılıdır. Bu bağlamda Michele Ruggiori (1543-1607) ve Matteo Ricci (1552-1610) adlı iki İtalyan Katolik Cizvit misyoner başta olmak üzere Cizvit tarikatına mensup olan diğer misyonerlerin dini metin çevirileri dışında farklı çeviriler de yapmak suretiyle (Hsia, 2012:40) misyonerlik faaliyetleri yürüttükleri belirtilmektedir.
3. Edebi çeviriler ekonomik amaçlara bağlı olarak da gerçekleştirilebilir. Bilindiği gibi, matbaanın gelişmesi sonucu çeviri eserler sayıca artmış ve böylece yayıncılık sektörü oluşmaya başlamıştır. Buna paralel olarak maddi kazanç elde etmek adına çok çeşitli çeviriler yapıldığı ve bu anlayışın günümüzde de devam ettiği görülmektedir.

2.3.2. Edebi Çeviride Karşılaşılan Eşdeğerlik Sorunları

Edebi metinlerin özelliklerini, edebi çevirilerin nasıl olması gerektiğini ve amaçlarını aktarmaya çalıştıktan sonra edebi metinlerdeki eşdeğerlik sorunlarını farklı açılardan ele almanın yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Edebi metinleri diğer metinlerden farklı kılan en önemli özellik doğrudan olmamalarıdır, zira edebi metinlerde görünenin arkasında her zaman gizli anlamlar vardır. Söz konusu anlamları çevirmek dilsel ve kültürel bağlamları çok iyi bilmeyi, bir başka ifadeyle çeviri sürecine hâkim olmayı gerektirir. Bu nedenle edebi metinleri

çevirmek kolay değildir. Bassnett (2002:82-83) bu bağlamda çeviri sürecinin kurallarını öğrenmeye çalışmayan bir çevirmeni, araba sürmeyi bilmeyen bir “Rolls-Royce” sahibine benzetir. Ayrıca edebi metinleri çok geniş sınırları olan karmaşık sistemler olarak değerlendirerek çevirmenlerin bu durumu göz ardı ettiğine dikkat çeker. Bassnett’e (2002:120) göre çoğu çevirmen edebi eserlerde yer alan her ifadenin aslında bir bütünün parçalarını oluşturan ayrı ayrı unsurlar olduğu gerçeğini kavrayamamaktadır.

Çevirmenler, edebi metinleri doğru bir şekilde yorumlama yeteneğine sahip olmalı ve bu metinler için tutarlı ve kabul görmüş çeviriler üretmelidir. Bu nedenle Bassnett (2002:86), yorumlamak ve çevirmek eylemlerini birbirinden ayrı tutarak, bir çevirmenin görevinin "yorumlamak değil, çevirmek olduğu" görüşüne karşı çıkar ve diller arası çeviride, çevirmenin yaratıcı bir biçimde yorumlamalar yapması gerektiğini belirtir. Çeviri ve yorumlama aynı madalyonun iki yüzü gibi düşünülebilir. Bu nedenle, "çeviri, dilsel eşdeğerleri oluşturmak için bir çaba olarak kabul edilirken, yorumlama ise anlamı korumaya yöneliktir" (Seleskovitch, 1976:92).

Çevirmenin kaynak dil metninin biçimini, ritmini, tonunu vb. üretme derecesi, kaynak dil sistemi kadar erek dil sistemine ve aynı zamanda çevirinin işlevine de bağlıdır (Bassnett 2002:86). Dolayısıyla çevirmenin dilsel sınırların farkında olması ve çevirinin işlevini göz önünde bulundurması gerekmektedir. Ayrıca çevirmenler, edebi metinleri, özellikle de romanları çevirirken, çevrilen her cümlenin veya paragrafın eserin bütünüyle ilişkilendirilmesi gerektiğinin bilincinde olmalıdır (Bassnett 2002:121). Zira, bir romandaki her cümle ve paragraf, kendinden önce veya sonra gelenlerle ilişkilidir. Dolayısıyla “anlamı korumak” adına cümle ve paragraflar arası ilişkileri yorumlamak oldukça önemlidir.

Çeviribilimci Hasan Ghazala (2008: 18) ise "kaynak metnin çevirisini engelleyebilecek her şeyi" çeviri sorunu olarak tanımlar ve çeviri sorunlarını dört başlık altında ele alır. Bunlar “dilbilgisel”, “sözcüksel”, “biçemsel” ve “sesbilimsel” sorunlardır.

Ghazala “dilbilgisel sorunların” kaynak dilin dilbilgisi sisteminin karmaşıklığı, erek dil ve kaynak dil arasındaki dilbilgisel farklılıklar veya kelime düzenindeki

farklılıklardan kaynaklanabileceğinin altını çizer. “Sözcüksel sorunlarla” ilgili olarak, çevirmenlerin genellikle edebi çeviride, eşanlamlıların çevirisi, günlük dil kullanımına yönelik ifadeler, çokanlamlı ifadeler, deyimler, metaforlar, özel isimler ve kültürel terimlerle karşı karşıya kaldıklarını belirtmektedir (Ghazala 2008:18-19). Ghazala'nın dikkat çektiği bu hususlar dil, kültür ve çeviri ilişkisinin önemini bir kez daha yansıtır niteliktedir.

Ghazala'ya göre ayrıca, daha önceki yıllarda yapılan çeviri çalışmalarında anlamın bir parçası olarak kabul görmeyen biçem de anlam üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. “Biçemsel sorunlar” resmi-gayri resmi dil, iki anlamlılık, tekrarlama, adlaştırma-eykleştirme, pasif-aktif cümle, uzun-kısa cümle, laf kalabalığı ve ironi gibi farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkabilir (Ghazala 2008:20-22). Bu yöntemlere başvurularak oluşturulan bir anlatının okurda karşılık bulması, yazar ve okurun aynı kültürü paylaşmasıyla ilişkilendirilebilir. Başka bir ifadeyle dil yoluyla yapılan aktarımlar aynı zamanda kültürel aktarımlar olarak değerlendirilebilir.

Son olarak, “sesbilimsel sorunlar” sesler ve bunların anlam üzerindeki etkisi ile ilgilidir. Özellikle şiir gibi, kafiyeli metinlerinde ön plana çıkarlar. Dilin güzelliğini olduğu kadar anlamı da etkilemektedirler. Dil hakimiyetine bağlı olarak kolaylıkla aşılacak sorunlardır. Reklam yazıları ve özellikle şiir gibi az sayıdaki edebi metinle sınırlıdır (Ghazala 2008:23).

Öte yandan Nida (2012) gibi araştırmacılar, çeviride dilbilgisi, biçem veya sesletim odaklı eşdeğerlik sorunlarından ziyade “anlam” odaklı eşdeğerlik sorunları üzerine durmaktadırlar. Anlamın dünyayla ilgili gerçeklere veya teorilere göre elde edildiği düşüncesinden hareketle, anlamın özellikle dil kullanıcılarının çevresi ve bu çevreyle olan ilişkileri ile ilgili olduğunu savunurlar. Bu düşünceye göre kaynak metnin taşıdığı bilgiler, o metnin üretildiği kültür gibi, sadece belirli dil ötesi bağlamlarda anlam kazanabilir. Bu nedenle bir çevirmen yalnızca sözdizimi ve sözcük öğeleri gibi metin içi faktörleri değil, aynı zamanda kültürel bağlam gibi metin dışı faktörleri de hesaba katmalıdır. Şayet kaynak metin dilinin farklı bir kültürel bağlama aktarılacağı hesaba katılmaz ve gerekli uyarlamalar yapılmaz ise, erek metin kaynak metinden tamamen farklı bir anlam taşıyabilir veya hiçbir anlam ifade etmeyebilir.

Edebi metinlerdeki "ifade tarzı" ve "biçimi", diğer metin türlerine göre daha ön plandadır. Ayrıca edebi metinleri çevirmenin zorluğu, çevirmenin "elçi" rolünü oynamasıyla ilişkilendirilebilir. Elçi konumunda olan çevirmen hiç de kolay olmayan bir görev üstlenmekte, dil ve kültür engellerini ortadan kaldırarak edebi alandaki sanat eserlerini bir başka dil ve kültüre taşımaya çalışmaktadır.

Öte yandan çeviri birimlerinin (kelime, cümle, cümlecik, metnin bir kısmı veya tamamı) tam olarak eşdeğer bir biçimde çevirisi her zaman mümkün olmamaktadır. Eşdeğerlik sorunsalı olarak adlandırabileceğimiz bu sorunlara farklı yöntemlerle yaklaşılmaktadır. Söz konusu çözüm yolları ilgili edebi türe, okura ve kültürel bağlama göre değişebilir. Bu bağlamda açıklama, ekleme, çıkarma, eş anlamlı kullanma gibi çok sayıda çeviri stratejisi devreye girer. Eşdeğerlik arayışında olan bir çevirmen için bu stratejilerin kullanımı kaçınılmazdır. Çevirmenin yapacağı strateji seçimleri, bir başka ifadeyle alacağı kararlar eşdeğerlik sorunlarının çözülmesi ve çevirinin şekillenmesinde etkili bir rol oynar. Bu nedenle bir çevirinin gerçekleşmesinde başarılı üstlenen ve aldığı kararlarla farklı kültürler arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışan çevirmenin kimliğinden ve görevlerinden ayrıca bahsetmemiz yerinde olacaktır.

2.3.3. Çevirmen Kimdir, Görevleri Nelerdir?

Çeviriyle ilgili farklı tanımlar yapıldığı gibi çevirmenle ilgili de farklı tanımlar bulunmaktadır.

Tarihi süreç içerisinde çeviriye verilen değere paralel olarak çevirmene verilen değer de artmış veya azalmıştır. Öyle ki çevirmen kimi zaman bir soylu, kimi zaman bir uzman, kimi zaman bir hain, kimi zaman yazar kimi zaman da sadece bir taklitçi olarak görülmüştür. Bu bağlamda farklı örnekler verilebilir.

Örneğin İlk Çağ'da çevirmen anlamı aktarması gereken bir "elçi" konumundayken, Antik dönemde kaynak metni manipüle eden bir "taklitçi" olarak görülmüştür. Orta Çağ'da ise, tıpkı bir "köle" gibi, Kilise'nin istediği şekilde çeviri yapan ve hatta yapmadığı zaman da idam edilen çevirmen, 16. yüzyıla gelindiğinde anlam aktarımını savunan ve bunun için gerekirse çevirisine eklemeler yaparak insanlığın bilinçlenmesine katkı sağlayan bir "aydın" rolündedir. 17. yüzyıla gelindiğinde ise,

klasik eser çevirilerinin de hız kazanmasıyla, bir önceki dönemdeki “aydın” rolünün yanı sıra bir “kültür uzmanı” niteliği de kazanmıştır. Bu durum “aydınlanma çağı” olarak bilinen 18. yüzyılda farklı gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur.

18. yüzyıl çeviri tarihinde adı ön plana çıkan isimlerden biri olan Alman düşünür Gottshced, çeviride içeriğin anlaşılmasına önem vermiş ve çevirmeni yazara öykünen bir “aracı” olarak değerlendirmiştir. Aynı dönemde çalışmalar yapan bir başka Alman düşünür Venzky ise çevirmeni yazarın biçimini dikkate alan aynı zamanda onu çok iyi tanıyan ve konuya da oldukça hâkim olan bir “uzman” olarak görmüş, çevirmenin yazarı geçebileceğini ve hatta konuyu okura daha iyi aktarabileceğini savunmuştur. Sonuç olarak tarihi süreç içerisinde anlam odaklı çevirinin ön plana çıkması nedeniyle çevirmenin sorumluluğu da arttırmıştır diyebiliriz.

Genel bir çeviri kuramının temellerinin atılmaya başlandığı 19.yüzyılda çevirinin dili ve kültürü geliştirmek adına bir araç olarak görülmesi de çevirmene ek bir sorumluluk yüklemiştir. Özellikle bu dönemde Schleiermacher ’in yapmış olduğu “çevirmen” ve “dilmaç” ayrımı çevirmenin görevlerini belirleyen çalışmalara yön vermiştir. Bu dönemde biçemden çok yabancı unsurların ön plana çıkması ve bu sayede kültürel farklılıkların belirlenmesi amaçlandığı için, çevirmen okuru yazara götüren kişi olarak kabul edilmiştir.

20.yüzyıldan itibaren, çevirinin bir bilim dalı olarak kabul edilmesi sonucu, çeviriye ve çevirmene bakış bir kez daha farklılaşmıştır. Çeviride erek odaklılık ve erek kültür kavramları önem kazanmış ve çevirmenin nasıl aktarım yapması gerektiğine dair bazı kurallar belirlenmeye başlanmıştır. Bu bağlamda çevirmen bir kültürlerarası aktarım yapan bir aracı (Bassnett, 2011) olarak kabul edilmiştir.

Çeviri tarihine dayandırarak aktardığımız bu görüşlerden hareketle genel bir çıkarım yapacak olursak, çevirmenin her iki dili ve kültürü bilen ve bunlar arasında aktarım yapan bir elçi olarak kabul gördüğünü söylemek mümkündür. Çevirmenler toplumda el üstünde tutuldukları gibi, yaptıkları hatalar sebebiyle kimi zaman maddi ve manevi kayıplara da neden olabilmektedirler. Her ne kadar toplum yararına çalışıp kilisenin toplum üzerindeki baskısını kırmış olsalar da İncil çevirisi ile uğraşmış olan Wycliffe,

Tyndale, Luther gibi isimlerin öyküleri çevirinin ne gibi sonuçlar doğurabileceğini, çevirmenin sorumluluğun ne kadar ağır olduğunu göstermektedir.

Newmark'a (1988:6-8) göre çeviri çeşitli motivasyonları ve amaçları olan bir uğraştır, buna bağlı olarak pek çok farklı nitelik taşımaktadır. Çeviri öncelikle bilimdir, zira dil sayesinde gerçekler, doğrular ve yanlışlar öğrenilir veya teyit edilirler ve böylece bilgi dağarcığı da gelişmiş olur. İkinci olarak, çeviri bir yetenektir, dili doğru şekilde doğru yerde kullanmayı gerektirir. Üçüncü olarak, çeviri, ilham verici, sezgisel ve üretkenlik gerektiren bir uğraş olması sebebiyle sanattır. Dördüncü olarak, çeviri bir haz meselesidir, çevirmenin çeşitli seçenekler arasında yaptığı tercihleri gösterir. Bununla birlikte çeviri aynı zamanda diller arası iletişim aracı, farklı kültürler arasında işleyen bir kültür aktarım aracı, bilgi edinme aracı ve yabancı dil öğrenme aracıdır.

Newmark'a (1988:6-8) göre çeviri çeşitli motivasyonları ve amaçları olan bir uğraştır, buna bağlı olarak pek çok farklı nitelik taşımaktadır. Çeviri öncelikle bilimdir, zira dil sayesinde gerçekler, doğrular ve yanlışlar öğrenilir veya teyit edilirler ve böylece bilgi dağarcığı da gelişmiş olur. İkinci olarak, çeviri bir yetenektir, dili doğru şekilde doğru yerde kullanmayı gerektirir. Üçüncü olarak, çeviri, ilham verici, sezgisel ve üretkenlik gerektiren bir uğraş olması sebebiyle sanattır. Dördüncü olarak, çeviri bir haz meselesidir, çevirmenin çeşitli seçenekler arasında yaptığı tercihleri gösterir. Bununla birlikte çeviri aynı zamanda diller arası iletişim aracı, farklı kültürler arasında işleyen bir kültür aktarım aracı, bilgi edinme aracı ve yabancı dil öğrenme aracıdır.

Newmark'a (1988:6-12) göre, çevirmen öncelikle bir metni okur gözüyle ele alarak okur ve anlamaya çalışır. Ardından bir çevirmen gözüyle değerlendirerek metnin yazılma amacını tayin eder ve metnin amacına en uygun çeviri yöntemini seçerek çevirisini yapar. Tatmin edici çeviri her zaman mümkündür ancak iyi bir çevirmen asla bununla yetinmez. Kendini ifade etmenin farklı yollarını arar, kelimelerin ve kavramların peşine düşer. Metni iyi anlamak adına genel ve detaylı okumalar yapan çevirmenin metinde yer alan bir terim, bir tarihi olay veya bir formülün daha iyi anlaşılması adına yan okumalar da yapması gerekebilir. Anlamı doğru bir biçimde aktarabilmek için sürekli kararlar vermek zorunda kalır. Bu bağlamda Newmark

çeviriyi bir buzdağına benzetmiş, buzdağının görünen ucunu çeviri ürünü, görünmeyen kısmını ise çevirmenin sarf ettiği emek olarak değerlendirmiştir.

Göktürk (2018:17) ise çevirmenin görevlerinden bahsederken, çevirmenin sözcükleri değil metinleri çevirmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca her iki dili ve kültürü iyi tanınmasının yanı sıra, dilbilgisine de hâkim olması ve yaptığı çevirinin başarılı olabilmesi için de erek dile dair iletişim unsurlarını iyi bilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Göktürk'e göre çeviride görünmeyen unsurlar daha büyük önem taşımaktadır. Çevirmen bu görünmeyen unsurların bilincinde olmalıdır. Göktürk'ün çeviride görünmeyen unsurlara işaret etmesi, çevirmenin “kültüre özgü öğeler”, metin türleri, dil işlevleri gibi farklı unsurlara dikkat etmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir.

Son olarak çeviride kültürün önemine dikkat çeken çalışmalar gerçekleştiren Bassnett (2014:168) de çevirmenin görevlerine ve kültür aktarımındaki rolüne vurgu yapmıştır. Bassnett'e göre çevirmen bir okur kitlesi için üretilen metni, farklı beklentilere, farklı zevklere, farklı estetik kavramlara ve farklı ihtiyaçlara sahip olabilecek bir başka okur kitlesine aktarır. Çevirmenin bu noktadaki en önemli görevi, aktarımı en iyi şekilde yapmanın yollarını aramaktır. Bu son derece zorlu bir görevdir, zira hiçbir dil çifti birbirine özdeş olmadığından, hiçbir çeviri eser de kaynak eserle aynı olamaz. Dolayısıyla çevirmenin kaynak metni erek dilde yeniden yapılandırma noktasında bazı kararlar alması gerekir. Ayrıca, dil kültürel bir bağlamda kullanıldığı için, çevirmen sadece dilsel boyutları değil, dil kullanımına etki edecek kültürel bağlamları ve bu bağlamlar dahilinde oluşacak farklı anlamları da dikkate almak zorundadır. Zira kültürel bağlamlar ve bunların sıkça görüldüğü kültüre özgü öğeler diğer unsurlara nazaran çeviride aktarım, bir başka ifadeyle eşdeğerlik sorunlarına yol açan en önemli unsurlardır.

Dilsel veya kültürel, her türlü aktarım sorununu aşmak kaynak ve erek kültür arasında bir elçi konumda olan çevirmenin en önemli görevleri arasındadır. Çevirmen, daha önce de belirttiğimiz gibi, çeviri süreci boyunca birtakım kararlar alarak çeviride karşılaşılan dilsel ve kültürel sorunları aşmaya çalışır. Bu bağlamda farklı çeviri stratejilerine başvurur. Yapılan strateji seçimleri çevirideki eşdeğerliği etkilemektedir.

2.4. KÜLTÜRE ÖZGÜ ÖGELERİN ÇEVİRİSİNDE KULLANILAN STRATEJİLER

Kültüre özgü ögeler çeviride en az dilsel birimler kadar sorun teşkil edebilmektedir. Bu sorunu çözmek adına dilbilimciler, çeviri kuramcıları ve araştırmacılar kültüre özgü ögelerin çevirisinde kullanılabilecek çeşitli stratejiler sunmaktadır. Stratejiler iki kültür arasında bir elçi konumunda olan çevirmenin söz konusu kültürler arasında bir uzlaşmaya varmasına yardımcı olur. Ayrıca yeniden üretme işi olarak kabul edilen çeviri ediminde çevirmenin üretkenliğine de katkı sağlarlar. Araştırmacılar bu duruma dikkat çekerek çeviri stratejilerinin önemini vurgulamaya çalışmıştır.

Aixela'ya (1996:52) göre, çeviri karmaşık bir yeniden yazma sürecidir ve çevirmen bu süreç boyunca birtakım kararlar almalıdır. Venuti (2004:468)'ye göre ise "çevirmen "yabancı" metnindeki dilsel ve kültürel farklılıkları "müzakere" eder". Çeviri ve kültür ilişkisini açıklarken, çeviriye konu olan diller ve kültürler arasındaki benzerlik ve farklılıklara dikkat çeken Davies (2003:68) ise, çevirmenin iki dil ve kültür arasında bir "arabulucu" vazifesi gördüğünü belirtmektedir. Kaynak metindeki dilsel ve kültürel farklılıkların erek kültüre aktarılması zor bir iş olup çevirmenin farklı yöntem ve stratejiler kullanmasını gerektirir. Aşağıda bazı stratejilere değinmeye çalışacağız.

2.4.1. Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet Tarafından Önerilen Stratejiler

Çevirmenlerin çevirecekleri metinleri ele alırken dikkat etmeleri gereken kuralları özetleyen ve herhangi bir aktarım zorluğuyla karşılaştıklarında çeşitli stratejilere başvurmalarını öneren bazı kaynaklar vardır. Bunlardan en önemlisi "Stylistique Comparée du Français et de l'Anglais" (1958) adlı eserdir. İlk baskısı 1958 yılında yayımlanan ve 1995 yılında İngilizceye çevrilen bu eser Kanadalı iki araştırmacı Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada İngilizce ve Fransızca dilleri arasındaki farklılıkları detaylı bir şekilde ele alan Vinay ve Darbelnet'e (1995:30) göre çeviri süreci sırasında çevirmenlerin dikkat etmesi gereken hususlar şöyledir:

1. Çeviri birimlerini tespit etme
2. Kaynak metni inceleme ve çeviri birimlerinin betimleyici, duygusal ve düşünsel yönlerini değerlendirme
3. Mesajın ortaya çıkmasına neden olan durumu yeniden oluşturma
4. Çeviri metninin biçimsel etki vb. çeşitli etkilerini değerlendirme

Vinay ve Darbelnet (1995:30-41) bu hususlara dikkat çektikten sonra, çevirmenlerin çeviri sürecinde karşılaştıkları zorlukları aşmalarına kolaylık sağlayacak bir takım çeviri stratejileri önermiştir.

Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde de belirttiğimiz üzere Vinay ve Darbelnet, çeviriyi “doğrudan çeviri” ve “dolaylı çeviri” olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu ayırım aynı zamanda iki farklı “çeviri yöntemi” şeklinde de düşünülebilir. Ayrıca, söz konusu ayırımın tarihi süreç boyunca devam eden “serbest çeviri” ve “sadık çeviri” anlayışlarıyla paralellik gösterdiğini hatırlatmak da yerinde olacaktır. Söz konusu ayırma bağlı olarak çevirmenlerin kaynak veya erek odaklı olmak arasında tercihler yapacağını düşünen Vinay ve Darbelnet önerdikleri stratejileri bu iki başlık altında toplamaktadır.

Doğrudan çeviri yöntemi, bir diğer ifadeyle kaynak odaklı çeviri başlığı altında toplanan stratejileri şu şekilde açıklayabiliriz:

1. Ödünçleme (Borrowing): Kaynak dildeki sözcüğün birebir biçimde erek dile aktarılmasıdır. Genellikle kültürel farklılıklardan ötürü ortaya çıkan anlamsal boşlukları kapatmak için ve zaman zaman da bilinçli olarak çeviriye kültürel bir renk katmak için uygulanan bir stratejidir.
2. Öykünme (Calque): Özel bir ödünçleme türü olan öykünme stratejisi kaynak dildeki bir ifadenin veya yapının anlamsal olarak kelimesi kelimesine erek dile aktarılmasıdır.
3. Birebir Çeviri (Literal Translation): İfade boyutuyla kelimesi kelimesine çeviri stratejisi. Vinay ve Darbelnet bu stratejisinin aynı dil ailesine mensup diller arasında yapılan ve kültürleri birbirlerine yakın olan çevirilerde en çok kullanılan strateji olduğunu dile getirmişlerdir (Vinay ve Darbelnet 1995:31-34).

Çeviride anlam aktarımına büyük öncelik veren Vinay ve Darbelnet “doğrudan çeviri” yöntemini başarılı bir çevirinin anahtarı olarak görmektedirler. Çevirmenler öncelikle “doğrudan çeviri” başlığı altındaki çeviri stratejilerini uygulamalı ve kaynaktaki anlamı yakalamaya çalışmalıdır. Ancak bu stratejiler uygulanmasına rağmen kaynaktaki anlam yakalanamıyorsa, bir başka ifadeyle bu stratejilerin uygulanması yoluyla yapılan doğrudan çeviri:

1. Farklı bir anlam veriyorsa,
2. Anlamsızlığa yol açıyorsa,
3. Yapısal nedenlerden ötürü uygulanması olanaksızsa,
4. Dil ötesi bağlamda erek dilde kullanımı olmayan bir sonuç ortaya çıkıyorsa,
5. Farklı bir dil düzeyinde yer alan olgulara işaret ediyorsa (Vinay ve Darbelnet, 1995:34-35) bu yöntem terk edilebilir ve “dolaylı çeviri” yöntemine başvurulabilir.

Doğrudan çeviri stratejileriyle anlam elde edilemediği durumlarda çevirmenler “dolaylı çeviri” yöntemine ve buna bağlı stratejilere başvurabilir. Dolaylı çeviri stratejilerini şu şekilde açıklayabiliriz:

1. Dönüştürüm (Transposition): Kaynak metinde yer alan ifadenin, anlamı bozmayacak şekilde kısmen değiştirilerek aktarılması.
2. Değiştirim (Modulation): Kaynak dildeki biçimsel yapının ve bakış açısının değiştirilmesi ancak anlamın korunması. Bu strateji, doğrudan çeviri stratejileri ve buna ek olarak “dönüştürüm” stratejisiyle yapılmış çevirilerin dilbilgisel olarak doğru olduğu ancak kullanımsal olarak alışılmadık sonuçlara yol açtığı durumlarda uygulanmaktadır.
3. Eşdeğerlik (Equivalence): Deyim çevirileri için önerilmekte olup, dillerin aynı şeyi farklı yapılar ve biçimsel yollarla ifade ettikleri durumlarda uygulanan bir stratejidir.
4. Uyarlama (Adaptation): Kültürel bir ifadenin hedef kültürde yer almaması durumunda uygulanan bir stratejidir. Vinay ve Darbelnet bu bağlamda Fransa’da yapılan bisiklet yarışları ve İngiltere’deki kriket oyunlarını örnek vermiş, eğer kriket oyunu bir Fransız’da çağrışım yapmıyorsa, bisiklet yarışı

ifadesinin kriket yerine kullanılabileceğini belirtmiştir (Vinay ve Darbelnet, 1995:36-39).

Vinay ve Darbelnet tarafından önerilen bu stratejiler diller arasındaki farklılıklardan ötürü “zorunlu” ya da çevirmenin tercih veya tarzı nedeniyle “isteğe bağlı” olarak sözcük, sözdizimi ve mesaj olmak üzere üç düzeyde uygulanabilmektedir (Munday 2010 58-59). Söz konusu stratejiler göz önüne alındığında, ilk üç stratejinin çoğunlukla diller arasındaki yapısal farklılıklar ile ilgili olduğu, son dört stratejinin ise temel olarak dilin kültürel yönlerinin aktarılmasına yönelik olduğu söylenebilir.

Tıpkı Jakobson’un yaklaşımında olduğu gibi Vinay ve Darbelnet’in yaklaşımında da “kaynak dil ile erek dil arasındaki kültürel ve dilbilgisel farklılıklara rağmen, çeviri her zaman mümkün bir işlem olarak kabul edilmektedir” (Suçin 2013:45). Bu bağlamda söz konusu kültürel ve dilbilgisel farklılıklardan ötürü ortaya çıkan zorlukları aşmak adına çeşitli kararlar alarak kaynaktaki mesajı aktarmaya çalışan, farklı bir ifadeyle çeviriyi mümkün kılan bir elçi olarak çevirmenin görevinin ne denli önemli olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır.

Öte yandan, kanaatimizce Vinay ve Darbelnet’in (1958/1995) bu stratejileri aslında henüz “kültürel kelimeler” veya “kültüre özgü öğeler” kavramı ortada yokken öne sürmüş olmaları; bunun yanı sıra “lacunae” (Vinay ve Darbelnet, 1995:65) ifadesini kullanarak çeviride kültürel farklılıklardan ötürü oluşabilecek anlam kopukluklarına çok önceden işaret etmeleri bu iki ismi çeviri alanında bir “ilk” kılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu isimlerin önermiş olduğu stratejiler inceleme bölümümüzde de konu edinilecektir. Bu bilgileri aktardıktan sonra iki ana başlık altında toplanan bu stratejileri açıklamaya çalışacağız.

2.4.2. Peter Newmark: Çeviri Yöntemleri ve Çeviri Stratejileri

Çeviri tarihi boyunca, çeviri çalışmalarını meşgul eden en önemli sorunun sadık veya serbest çeviri sorunu olduğunu ifade eden Newmark (1988) 19. yüzyıl itibariyle pek çok araştırmacının serbest çeviri anlayışını benimseyerek metnin değil ruhun, sözcüklerin değil anlamın, mesajın değil biçimin çevrilmesi hususunda hemfikir olduğunu dile getirir. Bu bağlamda Newmark çeviri yöntemleri ve çeviri stratejileri

arasında bir ayrım yapar. Çeviri yöntemlerinin tüm metinlerle ilişkili olduğunu, cümleler ve daha küçük dil birimleri için ise çeviri stratejilerinin uygulanacağını belirtir. Newmark metinlerin çevirisinde uygulanabilecek yöntemleri kaynak odaklı ve erek odaklı olmak üzere iki başlık altında toplar ve bunları “V Diyagramı” şeklinde adlandırdığı bir görselde aşağıdaki şekilde aktarır:

Kaynak Metin Odaklı	Hedef Metin Odaklı
Kelimesi Kelimesine Çeviri	Uyarlama
Birebir Çeviri	Serbest Çeviri
Sadık Çeviri	Deyimsel Çeviri
Anlamsal Çeviri	İletişimsel Çeviri

Şekil 4. Newmark’ın V Diyagramı (Newmark, 1988:45)

Newmark’ın metinlerle ilişkili olduğunu belirttiği çeviri yöntemleri²⁸ (Morsy, 2019; Newmark, 1988:45-48) aşağıdaki şekilde açıklanabilir:

- 1) Sözcüğü Sözcüğüne Çeviri (Word-for-word Translation): Kaynak metnin sözdiziminin korunduğu ve sözcüklerin genel anlamlarıyla, bağlam dışı çevrildiği bir yöntemdir. Kültüre ilişkin kelimeler birebir çevrilir. Bu yöntem kaynak dilin yapısını anlamak veya zor metinleri çözümlmek için bir ön çeviri yöntemi olarak kullanılmaktadır.
- 2) Birebir Çeviri (Literal Translation): Kaynak metinde yer alan dilbilgisel yapılar en yakın eşdeğer karşılıklarıyla erek dile çevrilirler. Sözcükler ise bağlama bakılmaksızın, birer birer çevrilirler. Bu yöntem çeviride sorun oluşturabilecek öğelerin açığa çıkarılması bakımından bir ön çeviri yöntemi olarak da değerlendirilmektedir. Aynı dil ailesine mensup diller arasında ve teknik çevirilerde uygulanmaktadır.
- 3) Bağımlı / Sadık Çeviri (Faithful Translation): Erek dilin dilbilgisel sınırları dahilinde kaynak metinde yer alan bağlamsal anlam aktarılmaya çalışılır. Kültürel sözcükler “aktarılarak” kaynak dilin dilbilgisel ve sözcüksel farklılığı çeviriye yansıtılır. Yazarın ve kaynak metnin niyetine sadık kalınarak çeviri yapılır.

²⁸ Söz konusu çeviri yöntemlerinin terimsel karşılıkları Morsy’den aktarılmıştır.

- 4) Anlamsal Çeviri (Semantic Translation): Anlamsal çeviride de anlamı aktarmak ön plandadır ancak erek metnin estetik kaygılarını da ön planda tutması bakımından bu yöntem sadık çeviriden ayrılır. Anlamsal çeviri hem kaynaktaki anlamı yakalamaya çalışır hem de doğal bir erek metin oluşturmayı amaçlar. Sadık çeviri, çevirmenin kurallara uymasını gerektirirken anlamsal çeviri çevirmene serbestlik tanır. Bu bağlamda kaynak metinde yer alan söz sanatları aktarılmazken kültürel öğeler ise nötr veya işlevsel olarak aktarılabilir.
- 5) Uyarılama (Adaptation): Kaynak metinde yer alan yabancı ifadeler erek dildeki benzer ifadelerle karşılanır. Genellikle edebi eserlerde, özellikle şiir ve komedi türündeki piyeslerin çevirileri için kullanılan bir yöntemdir. En serbest çeviri yöntemlerinden birisidir. Kaynak kültür erek kültüre uyarlanır ancak karakterler, olay örgüsü ve konu ise korunur.
- 6) Serbest Çeviri (Free Translation): Kaynak metnin biçim, içerik ve üslubuna bakılmaksızın, her bir unsurun erek dilde yeniden oluşturulduğu çeviri türüdür. Kaynak metindeki cümleler erek dilde açıklanarak çevrilir dolayısıyla erek metin kaynak metinden daha uzun olabilir. Bu nedenle serbest çeviri gerçek bir çeviri olarak değerlendirilmez.
- 7) Deyimsel Çeviri (Idiomatic Translation): Kaynak metinde yer almamasına karşın mesajın erek dile özgü gündelik dil ve deyimler vasıtasıyla erek dile aktarılmasıdır.
- 8) İletişimsel Çeviri (Communicative Translation): Kaynak metinde yer alan anlamsal bağlamın dil ve içerik bakımından okurun rahatça anlayabileceği bir biçimde aktarılmasıdır.

Kültürü çevirinin önündeki en büyük engel olarak gören Newmark (2010:173) (1998:94-95), yukarıda aktardığımız çeviri “yöntemlerine” ek olarak çevirmenin sözcük ve cümle düzeyinde görülen kültür kaynaklı sorunları aşmasına yardımcı olacak çeşitli “stratejiler” de önermiştir. Yöntemler büyük birimler, stratejiler ise küçük birimler için uygundur. Buna göre Newmark’ın öne sürdüğü çeviri stratejileri²⁹ şöyledir (Morsy, 2019; Newmark, 1988: 81-93):

²⁹ Söz konusu stratejilerin terimsel karşılıkları Morsy’den aktarılmıştır.

- 1) Aktarma (Transference): Kaynak dilde yer alan bir kelimenin gerek yazım gerek okunuşunun korunarak erek dile aynen aktarılması yöntemidir. Aktarılan bu kelime böylece “ödünç kelime” (ing. borrowing, fr. emprunt) haline gelir. Bu bakımdan ödünçleme yöntemi olarak da adlandırılmaktadır.
- 2) Doğallaştırma (Naturalization): Kaynak dildeki sözcük erek dildeki sesletime ve morfolojik özelliklere uygun biçimde aktarılır. “Transliterasyon” stratejisi ile bir tutulabilir.
- 3) Kültürel Eşdeğerlik (Cultural Equivalent): Kaynak dildeki kültürel bir sözcüğün erek dilde yer alan farklı bir kültürel sözcük ile çevrilmesidir. Genellikle kültürel sözcükler bu yöntemle çevrilirler. Söz konusu stratejide kültürel sözcükler kelimesi kelimesine çevrilmekten ziyade erek dilde benzer bir kültürel işleve sahip olacak şekilde çevrilir.
- 4) İşlevsel Eşdeğerlik (Functional Equivalent): Kaynak dilde yer alan kültürel unsurların kültürel etkilerinin etkisizleştirilerek yalnızca taşıdıkları işlevin erek dile aktarılmasıdır.
- 5) Betimleyici Eşdeğerlik (Descriptive Equivalent): Kaynak dilde yer alan kültürel bir ifadenin açıklanarak erek dile aktarılmasıdır.
- 6) Eş Anlamlılık (Synonymy): Kaynak dilde yer alan bir sözcüğün erek dilde tam bir eşdeğer karşılığının olmadığı durumlarda bağlama uygun olan eşanlamlı bir sözcük kullanılarak çevrilmesidir. Çevirmenler gerek aynı sözcüğü tekrar etmemek için gerek anlamı daha açık bir biçimde yansıtmak için bu stratejiye başvururlar. Ancak aşırı kullanımı kötü çevirinin bir işareti olarak değerlendirilmektedir.
- 7) Öykünme / Alıntılama (Through-translation / Calque / Loan Translation): “Dünya Sağlık Örgütü”, “bon appetit”, “Superman” gibi yaygın olan uluslararası kurum ve kuruluş adları, kalıp ifadeler ve birleşik isimlerin erek dilde oluşturduğu kültürel boşlukları gidermek için uygulanan kelimesi kelimesine çeviri stratejidir.
- 8) Değiştirim (Shifts / Transposition): Kaynak dildeki ifadelerin dilbilgisel farklılıklardan ötürü erek dile aktarılmasının mümkün olmadığı durumlarda uygulanan stratejidir. Genellikle tekillik veya çoğulluk, sıfatın cümle içindeki yeri gibi çevirmenin çok fazla seçeneğinin bulunmadığı durumlardan ötürü uygulanır.
- 9) Düzenleme (Modulation): Kaynak dildeki ifadelerinin birebir çevirisinin erek dilde anlamsal olarak bir karmaşıklığa yol açtığı durumlarda, ifadeler farklı

açılardan değerlendirilerek anlam erek dile aktarılmaya çalışılır. Bu bağlamda cümledeki etken ve edilgenlik durumu yer değiştirilebilir, dolaylı bir aktarım varsa direkt bir aktarım tercih edilebilir.

- 10) Makul / Kabul Gören Standart Çeviri Yapma (Recognized Translation): Bir kurum veya kuruluş adının erek dilde resmi bir karşılığının olmadığı durumlarda erek dilin kurallarına ve kullanım alışkanlıklarına uygun olacak şekilde bir karşılık verilmesidir.
- 11) Ödünleme / Telafi (Compensation): Kaynak dildeki ifadenin herhangi bir yerinde yer alan anlam, sesletim, metafor veya edimsel etkinin erek dildeki cümle içinde aynı yerde aktarılamadığı durumlarda cümlenin farklı bir yerinde veya ek bir cümleyle aktarılarak telafi edilmesidir.
- 12) Çok Bileşenli Tahlil (Componential Analysis): Birbirleriyle tam anlamıyla eşdeğer olmayan ancak benzer anlam taşıyan kaynak ve erek dile ait sözcüklerin öncelikle ortak daha sonra farklı olan yönlerinin tespit edilerek kaynak dildeki anlamın aktarılmasıdır.
- 13) Redaksiyon ve Genişletme (Reduction and Expansion): Diğer stratejilere göre daha esnek olan bu stratejiler kaynak metindeki özensiz yazılmış ifadelerin birtakım dönüşümlere uğratarak daha güçlü bir biçimde erek dile aktarılmasıdır.
- 14) Açıklama (Paraphrase): Dolaylı anlatım bir başka ifadeyle betimlemeler içeren metinlerde ya da noksanlıklar barındıran kötü yazılmış metinlerde yer alan anlamın genişletilerek veya açıklanarak erek dile aktarılmasıdır.
- 15) Çoklu Strateji Kullanma (Couplets): Birden fazla stratejinin kullanıldığı durumlar için verilen genel isimdir. Çevirmen bir çeviri sorununu aşmak için iki, üç hatta dört stratejiyi birden kullanabilir.
- 16) Notlar, Eklemeler ve Açıklamalar (Notes, Additions, Glosses): Kaynak dilde yer alan bir sözcüğü notlar, ekleme ve açıklama yoluyla çevirme işidir. Bunlar cümle içerisinde yer alabileceği gibi, sayfa sonunda, bölüm sonunda veya kitabın sonunda yer alabilirler.
- 17) Eksiltme / Çıkarma (Deletion): Kaynak metindeki bazı öğelerin çıkarılarak çeviri yapılmasıdır (Newmark, 1988:103).

2.4.3. Lawrence Venuti: Yerelleştirme - Yabancılaştırma

Newmark'ın ardından, 20. yüzyılda ortaya çıkan erek odaklı yaklaşımlardan etkilenen ve bu dönemde yürütülen çeviri çalışmalarında adı ön plana çıkan Lawrence Venuti'nin de kültüre büyük önem verdiği görülür. Venuti Alman düşünür Schleiermacher'dan esinlenerek önerdiği “yerelleştirme” (domestication) ve “yabancılaştırma” (foreignization) stratejileriyle bir kültür aktarımı işi olan çevirinin nasıl yapılması gerektiğine dair görüşler paylaşır. Venuti'nin bu bağlamda önermiş olduğu stratejiler daha önceki dönemlerde de göze çarpan kaynak ve erek odaklı çeviri anlayışlarının bir yansıması gibi görünse de birçok araştırmacıya göre Venuti kültürün farklı boyutlarına dikkat çeker. Zira Venuti çeviride bir kültür politikası güdülmesi gerektiğini düşünmektedir, bu nedenle diğer kuramcılardan ayrılmaktadır.

Çalışmamızın ilk bölümünde ele aldığımız, Schleiermacher'ın görüşlerini bu bağlamda bir kez daha hatırlatmak yerinde olacaktır. Schleiermacher, çevirmenin “yazarı okura getirmek” veya “okuru yazara götürmek” arasında bir tercih yapması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, Venuti'nin çevirmenin “yazarı okura getirme” tercihinin “yerelleştirme”, “okuru yazara götürme” biçimindeki tercihinin ise “yabancılaştırma” olarak adlandırdığı görülür.

Bu iki stratejiyi biraz daha detaylandırmak gerekirse, Venuti (2001:240), erek kültürde kabul gören din, dil, politika ve edebiyat gibi unsurlar çerçevesinde oluşan kurallar gözetilerek kaynak metnin yeniden yazılmasını “yerelleştirme” stratejisi olarak adlandırmaktadır. Öte yandan kaynak metnin dolayısıyla da kaynak kültüre ait değerlerinin erek metne yansıtılmasını ise “yabancılaştırma” olarak adlandırmıştır.

Her iki stratejinin de çevirmen ve okura avantaj ve dezavantajlar oluşturduğu söylenebilir. Bu avantaj ve dezavantajları ele alacak olursak, yazarı okura getirmek olarak nitelendirilen “yerelleştirme” stratejisinde erek okur, yazarı anlamak bir başka ifadeyle kaynak kültürü anlamak gibi bir durumla karşı karşıya kalmaz. Zira kaynak metindeki yabancı unsurlar erek okurun anlayabileceği şekilde “yerelleştirilerek” aktarılmıştır. Böylece metnin anlaşılmasını engelleyebilecek yabancı unsurlar etkisizleştirilmiş olur. Yerelleştirme stratejisine göre, erek dilin dilsel ve kültürel

özellikleri gözetilerek, ortaya kaynak kültürün değil, erek kültürün izlerini taşıyan bir çeviri ürünü çıkarmak amaçlanır.

Öte yandan Schleiermacher'ın "okuru yazara götürmek" olarak nitelendirdiği "yabancılaştırma" stratejisinde ise erek okur, yabancı bir ortama sürüklenir. Böylece erek okur yazarın kültürel dünyasında bir yolculuğa çıkmış olur. Kendi kültürüne yabancı olan unsurları anlamak durumunda kalır ve yabancı bir kültürle bizzat etkileşime geçer. Bu açıdan bakıldığında söz konusu stratejinin bir bakıma çevirmenin işini kolaylaştırdığı da söylenebilir. Zira bu stratejiyi uygulayan bir çevirmen yabancı kültüre özgü unsurlarla daha az mücadele edecek, onlara uygun bir karşılık bulmak zorunda kalmayacaktır.

Söz konusu stratejiler avantaj ve dezavantajlar oluşturduğu gibi, uygulanma nedenleri de farklılık göstermektedir. Örneğin, İncil çevirilerini hatırlayacak olursak, yerleştirme stratejisinin yabancı bir eserin erek okur tarafından benimsenmesine olanak sağladığını söyleyebiliriz. Luther, Tyndale ve Wycliffe'nin erek kültürü gözeterek yapmış olduğu İncil çevirileri dünyanın dini ve siyasi gündemini derinden etkilemiştir. Benzer şekilde yerleştirme bir yazarın erek okur tarafından benimsenmesinin önünü de açabilir. Yabancı bir yazarın erek toplum tarafından benimsenip benimsenmediği yerleştirme yoluyla yapılan çevirilerin satış rakamlarına bakmak ve eleştiri yazılarını okumak suretiyle anlaşılabilir. Öte yandan yabancılaştırma stratejisinin de dile yeni ifadeler ve terimler kazandırabileceğini ve böylece dili ve kültürü geliştirebileceğini söyleyebiliriz.

Venuti bir çevirinin yerleştirici veya yabancılaştırıcı olup olmadığını belirlemek için o çevirinin üretildiği ve tüketildiği topluma ait olan ve sürekli değişiklik gösteren kültürel değerlere bakılmasını önermiştir (Venuti, 2001:243). Görüldüğü üzere burada da kültür yine ön plana çıkmaktadır.

Öte yandan Venuti'nin önermiş olduğu stratejilerin Nida ve Vinay-Darbanelnet'in çeviri yaklaşımlarına benzediği söylenebilir. Zira söz konusu isimler çeviriyi, kaynak odaklı-

erek odaklı olmak üzere iki başlık altında incelemektedir. Sonuç olarak bu yaklaşımlar arasında aşağıdakine benzer bir bağlantı (Newmark, 1988)³⁰ olduğu varsayılabilir.

Dolaylı Çeviri = Dinamik Eşdeğerlik = Yerelleştirme (erek odaklı)

Doğrudan Çeviri = Biçimsel Eşdeğerlik = Yabancılaştırma (kaynak odaklı)

Bu bilgileri aktardıktan sonra, Vinay ve Darbelnet (1995) tarafından sunulan ve çalışmamızın inceleme bölümünde de kullanacağımız stratejileri, Venuti'nin (2001) stratejileriyle ilişkilendirerek yukarıda ifade etmeye çalıştığımız düşüncüyü somutlaştırmaya çalışacağız. Bu bağlamda kaynak odaklı olan “yabancılaştırma” stratejisi ile ödünçleme, öykünme ve birebir çeviri stratejileriyle ilişkilendirilebilir. Benzer şekilde, erek odaklı olan “yerelleştirme” stratejisiyle de dönüştürüm, değiştirim, eşdeğerlik ve uyarlama stratejileri arasında bir paralellik olduğunu söylenebilir.

Bununla birlikte söz konusu yaklaşımların farklı temelleri olduğunu belirtmekte fayda vardır. Örneğin, “doğrudan” çeviriyi savunan Vinay ve Darbelnet (1958) çeviride anlam aktarımına öncelik verdikleri için, “dinamik eşdeğerliği” savunan Nida (1964) İncil çevirilerini farklı kitlelere ulaştırmak için, “yabancılaştırmayı” savunan Venuti (2001) ise çevirilerin baskın kültürlerin güdümünde olmasına karşı bir duruş sergilediği için bu anlayışları savunmuşlardır.

Farklı amaçlar çerçevesinde temellenmiş olsalar da tıpkı yukarıda bahsettiğimiz stratejiler gibi, çeviri stratejilerine dair çalışmalar gerçekleştiren bazı önemli araştırmacılar tarafından önerilen stratejilerin de benzerlikler taşıdığı söylenebilir.

2.4.4. Mona Baker ve Çeviri Stratejileri

Kültüre özgü öğeleri, kelime düzeyinde bir eşdeğeri bulunmayan kavramlar olarak değerlendiren Baker (1992:26-42) kelime düzeyindeki eşdeğerlik sorunlarını çözmeye faydalı olabilecek bazı stratejiler önermektedir. Örneğin “daha genel bir sözcükle

³⁰ Newmark, herhangi bir çeviri yöntemini veya stratejisini bir diğerinden üstün görmediği için bu denklige dahil edilmemiştir.

çeviri”, “daha nötr / daha az anlamlı bir sözcükle çeviri”, “açıklama yoluyla çeviri”, “bağlamla ilgili bir sözcük kullanarak çeviri” gibi.

Bununla birlikte, bazı stratejilerin özellikle kültüre özgü öğelerin çevirisi için daha uygun olacağını vurgulamaktadır. Bu tür stratejiler arasında “kültürel ikame”, “ödünç kelime” veya “ödünç kelime ve açıklama” gibi stratejiler yer alır (Baker, 1992:26-42).

“Kültürel ikame” stratejisi, kaynak metindeki kültüre özgü bir ögenin hedef kültürdeki kültürel bir öğeyle değiştirilmesini ifade eder. Bu ögenin önerme anlamı farklı olabilir, ancak erek metin okur üzerinde benzer bir etki oluşturur. Bunun yanı sıra Baker, “ödünç kelime” stratejisi ile kaynak metinde yer alan bir kelimenin herhangi bir açıklama yapılmadan erek metne aktarılabilceğini belirtir. “Ödünç kelime ve açıklama” stratejisinin ise, erek metne eklenen ödünç kelimenin ne olduğunu açıklamak için kullanılabileceğini ifade eder. Ödünç kelime bir kez açıklandıktan sonra bir daha açıklanmaksızın tek başına tekrar tekrar kullanılabilir (Baker, 1992:26-42).

2.4.5. Javier Franco Aixela ve Çeviri Stratejileri

Javier Franco Aixela (1996) da kültüre özgü öğelerin çevirisinde kullanılabilecek çeşitli stratejiler (Araboğlu, 2020:702-703) önerir ve aynı zamanda bunları kaynak ve erek odaklılık derecesine göre sıralar.

Bu bağlamda Aixela önerdiği stratejileri “Korunum (conservation) ve “İkame (substitution)” şeklinde ikiye ayırır (Aixela, 1996). “İkame” başlığı altındaki stratejilere nazaran, daha kaynak odaklı olan “Korunum” başlığı altındaki stratejiler “tekrarlama (repetition)”, “ortografik uyarlama (orthographic adaptation)”, “sözcüğü sözcüğüne çeviri (linguistic translation)”, “metin dışı açıklama (extratextual gloss)” ve “metin içi açıklama (intratextual gloss)” gibi stratejileri içerir (Aixela, 1996:96).

“İkame” başlığı altındaki erek odaklı stratejiler ise “eş anlamlılık (synonymy)”, “sınırlı evrenselleştirme (limited universalization)”, “mutlak evrenselleştirme (absolute universalization)”, “yerlileşme (naturalization)”, “silme (deletion)”, ve “özerk yaratıcılık (autonomous creation)” gibi stratejileri kapsamaktadır (Aixela, 1996:96).

“Korunum” başlığı altındaki stratejilerden birisi olan "tekrarlama" stratejisinde çevirmen kaynak metni mümkün olduğunca korur, ancak bunun sonucunda okurların çeviri metni yanlış anlama riski söz konusudur. Çeviri metin, okura yabancı ve uzak gelebilir. “Ortografik uyarlama stratejisi”, bir konuşma sesinin veya yabancı bir karakterin temsil edildiği formun farklı bir alfabedeki en yakın karşılıklar kullanılarak yeniden yazılması anlamına gelen bir tür "transliterasyon" durumunu içerir. Aixela'nın (1996) belirttiği gibi, bu strateji genellikle “kaynak ögenin erek okurun kullandığı alfabedeki biçimde yazılması" (Aixela, 1996:61) şeklinde uygulanır.

“Sözcüğü sözcüğüne çeviri” stratejinde ise kaynak metindeki öge birebir anlamıyla çevrilir (Aixela, 1996:61). “Metin dışı açıklama” ve “metin içi açıklama” stratejileri, daha önce belirtilen stratejilerin yanında ek bilgi vermeyi ifade etmektedir. “Metin dışı açıklama” stratejisinde dipnotlarla veya son notlarla açıklamalar yapılırken, “metin içi açıklama” stratejisinde ek bilgiler ifadenin hemen ardından iki virgül arasına yazılmak suretiyle veya parantez içinde verilir (Aixela, 1996: 61-62).

Öte yandan “ikame” başlığı altındaki çeviri stratejilerinde ise kaynak metnin manipülasyona uğratıldığı görülür. “Eş anlamlılık”, çevirmenin tekrara düşmesini önlemeye yardımcı olur. Bu stratejinin, özellikle üslup gereği aynı ögeyi tekrarlamayı uygun görmeyen bazı dillere çeviri yapan çevirmenlere yardımcı olduğu söylenebilir (Aixela, 1996:61-62).

Aixela'ya göre “evrenselleştirme” stratejisi ikiye ayrılmaktadır. Bunlar “sınırlı evrenselleştirme” ve “mutlak evrenselleştirme”dir. “Sınırlı evrenselleştirme” stratejisi, kaynak dil kültürüne ait ve aynı zamanda erek okurun da tanıyacağı ancak asıl ögenin verdiği etkiyi birebir yansıtamayan farklı bir kültürel öge kullanımını ifade eder (Aixela, 1996:62-63).” Mutlak evrenselleştirme” stratejisi ise herhangi bir yabancı çağrışımı “nötr” referanslarla değiştirmeyi ifade etmektedir (Aixela, 1997:63).

“Yerlileşme” stratejisi çevirmenin kaynak kültüre özgü bir ögeyi, erek kültürdeki bir ögeyle değiştirmesini ifade eder (Aixela, 1996:64). “Silme” stratejisi ise bazı kültürel öğelerin çeviriden çıkarılmasıdır. Çevirmenin erek metin okuruna ters gelebileceğini düşündüğü veya erek metinle alakasız olduğuna inandığı öğeleri çevirmemesi yoluyla gerçekleşir (Aixela, 1996:64).

Son olarak, “silme” stratejisine tamamen zıt düşen “özerk oluşturma” stratejisinde ise anlamı kuvvetlendirmek veya metne farklı bir renk katmak gibi çeşitli amaçlarla erek metne kaynak metinde yer almayan bir kültürel referans eklenebilir (Aixela, 1996:64).

2.4.6. Eirly E. Davies ve Çeviri Stratejileri

Eirly E. Davies (2003) de çeviri stratejilerini ele alan bir başka isimdir. Davies çalışmasında isimleri farklı olsa da daha önceki stratejilere benzerlikler gösteren 7 strateji³¹ (Öztemel-Akbay ve Metin-Tekin, 2018:177) önerir: “koruma (preservation)”, “ekleme (addition)”, “çıkarma (omission)”, “küreselleştirme (globalization)”, “yerelleştirme (localization)”, “değiştirme (transformation)”, “yaratım (creation)”.

Söz konusu stratejileri açıklamak gerekirse, “koruma” stratejisi kaynak metindeki ögenin hedef kültürde yakın bir eşdeğeri bulunamadığında, çevirmenin kaynak metindeki ögeyi korumak adına başvurduğu bir strateji olarak açıklanabilir (Davies, 2003:79-80).

“Ekleme” stratejisinde kaynak ifadedeki kültürel referans korunur, ancak bunun yanında çevirmen tarafından metne bir "ekleme" de yapılır. Eklenen bilgi veya ifadeler parantez içine, dipnotlara vb. yerleştirilebilir veya ilgili bölümün bir parçası olarak çeviri metne dahil edilebilir (Davies, 2003:79-80).

"Ekleme" stratejisinin tam tersi olan “eksiltme” stratejisi ise çevirmenin bir kültürel ögeyi silmesi şeklinde uygulanmaktadır. Kaynaktaki asıl anlamı iletmek için yeterli bir yol bulamayan çevirmen tarafından gerçekleştirilen bir "çaresizlik" eylemi olarak nitelendirilebilir (Davies, 2003:79-80).

Davies'in sınıflandırmasında yer alan bir başka strateji de “evrenselleştirme” dir. “Evrenselleştirme” bir kültürel ögeyi daha tarafsız veya genel bir referansla değiştirme eylemi şeklinde ifade edilebilir (Davies, 2003:80).

³¹ Buradaki “değiştirme” stratejisi Vinay ve Darbelnet’in önerdiği stratejilerde yer alan “değiştirme” stratejisiyle birebir aynı değildir.

Çevirmenler, zaman zaman tarafsız bir çağrışım içeren kültürel referanslar kullanmak yerine “çeviri metnin erek dilin ürünü müş gibi görünmesini” hedeflerler (Davies, 2003:84), bu nedenle kaynak dildeki referanslar, erek okurların bildiği ve aşına olduğu erek dil öğeleri ile değiştirilir; bu strateji “yerelleştirme” stratejisi olarak adlandırılır.

“Değiştirim” stratejisi ise “bir kültürel ögenin değiştirilmesinin "evrenselleştirme" veya "yerelleştirmenin" ötesine geçtiği ve kaynak ifadenin "değiştirimi" veya “bozulması” olarak değerlendirildiği durumları ifade etmektedir (Davies, 2003:84).

Davies (2003:84) tarafından önerilen son strateji, Aixela'nın "özerk yaratımına" eşdeğer olan “yaratım” stratejisidir. Bu stratejide çevirmen tarafından bir kültürel öge üretilerek çeviri metne eklenir.

Sonuç olarak, verilen tüm stratejiler gerek isimleri gerek işlevleri bakımından dikkatlice incelendiklerinde aslında Vinay ve Darbelnet'in 1958 yılında kaleme aldıkları “La Stylistique Comparée du Français et de l'Anglais” adlı eserde yer alan çeviri stratejilerin birer türevi şeklinde değerlendirilebilirler. Söz konusu eserin kaleme alındığı yıllarda henüz ortada “kültürel kelimeler” veya “kültüre özgü öğeler” gibi kavramlar olmasa da yazarların kültürler arası farklılıklara dikkat çekmek için “lacunae” (Vinay ve Darbelnet 1995:65) ifadesini kullanmış olmaları ve bu bağlamda çeşitli çeviri stratejileri sunmuş olmaları kanaatimizce bu isimleri alanda bir ilk yapmaktadır. Ayrıca bunlar öne sürdüğümüz düşünceye temel oluşturmaktadır.

Bu nedenle yapacağımız incelemede diğer tüm çeviri stratejilere ilham kaynağı olduğunu düşündüğümüz Vinay ve Darbelnet tarafından önerilen stratejilerden yararlanacağız.

Bunun yanı sıra çevirinin “bilim” olmasına ve “kültürel” bir bakış açısı kazanmasına öncülük eden ve bu nedenle çalışmamızda görüşlerinden yararlanacağımız bir diğer isim olan Nida'nın “biçimsel eşdeğerlik” ve “dinamik eşdeğerlik” yaklaşımlarıyla söz konusu stratejileri ilişkilendirmek yapacağımız incelemenin anlaşılması bakımından yerinde olacaktır.

Biçimsel Eşdeğerlik

1. Ödünçleme (Borrowing)
2. Öykünme (Calque)
3. Birebir Çeviri (Literal Translation)

Dinamik Eşdeğerlik

1. Dönüştürüm (Transposition)
2. Değişirim (Modulation)
3. Eşdeğerlik (Equivalence)
4. Uyarlama (Adaptation)

Yapacağımız incelemede belirlediğimiz kategorilerdeki kültüre özgü öğelerin çevirilerine dair ele alacağımız örneklerde kaynak odaklı olan 1-2-3 numaralı stratejilerin kullanımı söz konusuysa “biçimsel eşdeğerlik”, erek odaklı olan 4-5-6-7 numaralı stratejilerin kullanımı söz konusuysa “dinamik eşdeğerlik” durumu bulunup bulunmadığını değerlendirmeye çalışacağız. Türk kültüründe var olup, İngiliz ve Fransız kültürlerinde birebir şekillerde var olmayan “kültüre özgü öğeler”in çevirileri üzerinde karşılaştırmalar yapacak olmamız çeviride yaşanabilecek “kültürel eşdeğerlik” sorunlarının nasıl çözülmeye çalışıldığını tespit etmemize olanak sağlayacağı gibi aynı zamanda iki farklı yabancı kültürü Türk kültürüyle karşılaştırmamıza da imkân tanıyacaktır. Ülkemizde bu tür “üç” dilli karşılaştırmaların çok fazla yapılmamış olmasının çalışmamıza ayrı bir önem kazandıracağı kanaatindeyiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“BENİM ADIM KIRMIZI” ROMANININ FRANSIZCA VE İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİ

3.1. ORHAN PAMUK’UN EDEBİ KİŞİLİĞİ

Edebi metinlerin çevirileri diğer metin türlerinin çevirilerinden daha zor olduğuna daha önce dikkat çekmeye çalışmıştık. Edebi metinlerde yalnızca okura bilgi vermek amaçlanmaz, aynı zamanda okuru düşünmeye-hayal kurmaya sevk etmek ve eğlendirmek gibi amaçlar da aynı anda söz konusudur. Bu nedenle amacı sadece bilgi vermek olan metinlerin aksine, metinde yer alan dilsel öğelerin çevrilmesi sonucu edebi çeviri gerçekleşmiş sayılmaz. Edebi metin yazarları amaçlarına göre dilin tüm imkanlarından yararlandıkları gibi, dil ötesi unsurlara ve kültüre özgü öğelere de sık sık başvururlar. Bu nedenle edebi çevirilerde çevirmenlerin dilsel öğeler dışında, dil ötesi unsurları ve kültüre özgü öğeleri de dikkate almaları gerekir. Edebi metinler aynı zamanda belirli bir geleneğe göre yazıldıkları için çevirmenlerin hem kaynak dilin yazın geleneklerini hem de erek dilin yazın geleneklerini iyi bilmeleri oldukça elzemdir. Ayrıca edebi metinler dil kullanımı ve kurgu açısından sanatsal bir nitelik taşırlar. Sanatsallık noktasında kaynak metnin yazarı, daha açık bir ifadeyle yazarın yaratıcılığı ön plana çıkar. Sonuç olarak tüm bu durumlar bir edebi metnin çevirisinde kaynak ve erek dil-kültürleri iyi bilmenin yanı sıra kaynak metnin yazarını da iyi tanımak gerektirdiğine dair bir işarettir. Yücel (2013:123) bu durumu şöyle özetlemiştir:

Çeviri olgusunu etkileyen ve onu biçimlendiren etmenlerden biri, hiç kuşkusuz kaynak metnin yazarıdır” ifadesiyle bu duruma dikkat çekmektedir. Özellikle yazınsal metinlerin yorumlanması ve çözümlenmesinde yazarı yakından tanımak son derece önemlidir. Çünkü yazınsal metinler, onu yaratan yazarın izlerini taşımaktadır.

Bu nedenle İngilizce ve Fransızca çevirilerinin incelemesini yapacağımız “Benim Adım Kırmızı” adlı romanın yazarı olan Orhan Pamuk’u biraz daha yakından tanımak gerektiği kanaatindeyiz.

Ülkemizdeki en tanınmış romancılardan biri olan Ferit Orhan Pamuk 7 Haziran 1952 tarihinde İstanbul’da doğmuştur. Kalabalık ve varlıklı bir mühendis ailede

büyüdüğünü belirten Pamuk'un çocukluğu, anılarında belirttiği üzere (Pamuk, 2017:130-133), İstanbul'un elit semtlerinden biri olan Nişantaşı'nda geçmiştir. Bir zamanlar Türkiye'nin en zengin isimlerinin de yaşadığı bu semt Pamuk için ayrı bir öneme sahiptir. Zira romanlarına da yansıttığı hayatındaki pek çok ilki bu semtte görmüştür. Nişantaşı'nı kendi kimliğiyle özdeşleştirdiğini dile getiren Pamuk, "Kara Kitap" (1990) ve "Cevdet Bey ve Oğulları" (1982) adlı romanlarında da uzun uzun bu semtten bahsettiğini belirtir. Nişantaşı'nın yanı sıra, Pamuk, Türkiye'nin en büyük ve en kozmopolit şehri olan doğup büyüdüğü ve çok sevdiği İstanbul şehrini neredeyse tüm romanlarında konu edinmektedir. Romanlarında oldukça zengin bir kültür mirası olan İstanbul'u işleme nedeniyle zaman zaman eleştiriler olsa da kanaatimizce yıllardır ortada duran İstanbul'u herkesten daha farklı bir biçimde işleme ve bu yolla yaşanan kültürel değişimlere değinmesi Pamuk'u ayrıcalıklı kılmaktadır.

Pamuk (2017:130) öğrenim ve meslek hayatıyla ilgili olarak Nişantaşı'nda bulunan Şişli Terakki ve Işık Lisesi gibi okullarda okuduğunu söyler. Bunun yanı sıra anılarında ve röportajlarında gençlik yıllarında resme karşı aşırı bir ilgisi olduğu ve hatta ressam olmak istediğini sıkça dile getirir. Üniversite çağına geldiğinde ise İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde öğrenim görmeye başlar. Ancak mimarlık fakültesindeki öğrenciliğini yarıda bırakarak İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Bölümünde eğitim hayatına devam eder. Anılarında küçük yaşlardan itibaren resim yapmaya ilgi duyduğunu ve ressam olmak istediğini belirten Pamuk, bu ilgisinin yirmi iki-yirmi üç yaşlarından itibaren azalması nedeniyle ressam olmaktan vazgeçtiğini ve ilk romanını bu yaşlarda kaleme aldığını dile getirmektedir (Pamuk, 2018:440).

Pamuk'un ilk romanı olan "Cevdet Bey ve Oğulları" 1982 yılında yayınlanmıştır. Birçok internet kaynağında (Wikipedia, 2020c) aslında bu romanın ilk olarak 1974 yılında yayınlandığı ve ilk adının "Karanlık ve Işık" olduğu ve Pamuk'un "Milliyet Roman Yarışması"na bu romanla katılarak birincilik ödülü kazandığı yazılıdır. Bu romanın ardından 1983'te "Sessiz Ev", 1985'te "Beyaz Kale" ve 1990'da "Kara Kitap" adlı romanları yayınlanmıştır. Genellikle İstanbul'u işlediği romanlar Türk okuru tarafından ilgi görmeye başlamış ve bu ilgi sonucu ülkemizde çeşitli edebiyat ödüllerine layık görülmüştür. Aldığı bu ödüller Pamuk'un ülkemizde bilinen bir yazar olmasını sağlamıştır.

Pamuk aynı zamanda romanlarının yabancı dillere çevrilmesiyle dünya çapında da tanınmaya başlamıştır. Çeşitli ülkelerde aldığı prestijli edebiyat ödüllerinde çevirilerin katkısı olduğunu açıklar ve bunu kendisi de dile getirmektedir. 2001 yılı Ekim ayında Fransızca çevirisi yayınlanan “Benim Adım Kırmızı” (1998) hakkında basına demeç (Gerçek, 2011) veren Pamuk, eserin İngilizce çevirisi gibi, Fransızca çevirisinin de büyük ilgi gördüğünü belirterek, Fransa’nın önde gelen yayınevlerinden olan Gallimard’ı eserlerini yayımlamaya ikna etmesi sebebiyle söz konusu demecinde çevirmen Münevver Andaç’tan (1917-1998) da ayrıca bahseder.

Birçok akademisyen ve eleştirmen de çevirmenlerin yazarın tanınmasına büyük katkılar sağladığını belirtmektedir. Örneğin Tanju İnal ve Mümtaz Kaya (2009) “Çok Sessizlikten Tek Sessizliğe: Benim Adım Gilles Authier” başlıklı yazılarında Pamuk’un dört eserini Fransızca ’ya çeviren Andaç’ın ve “Kar” romanını çeviren Jean-François Pérouse’nin yazarın Fransız okurların gözünde “nobélisable (Nobel adayı olabilir)” bir yazar olarak tanınmasına olanak sağladığını belirtirler.

Bilineceği üzere, edebiyat ödülleri arasındaki en prestijli ödül Nobel Edebiyat Ödülü’dür. İlk basımı 2002 yılında gerçekleşen “Kar” romanıyla (Yılmaz ve Uras Yılmaz, 2018) 2006 yılında Nobel Edebiyat Ödülü’ne layık görülmesi Pamuk’un dünya çapındaki tanınırlığını perçinlemiştir. Pamuk aynı zamanda Nobel ödülü alan ilk Türk yazardır. Pamuk bunun yanı sıra dünyaca ünlü “TIME” dergisi tarafından yayınlanan “Yılın En Etkili 100 Kişisi” listesine girmeyi (Canikligil, 2007) de başarmıştır. Bugün Pamuk’un kitaplarının 60 farklı dile çevrildiği, 100’ü aşkın ülkede yaklaşık 11 milyon adetten fazla sattığı tahmin edilmektedir (Baş, Erdem ve Yılmaz, 2006; İlke Haber, 2011).

Ancak tüm bunlara rağmen, eserlerini ödül almak için değil, “ailesi ve yakınları” (Çopur, 2016) için kaleme aldığını belirten Pamuk sıkı bir biçimde çalışmaya devam etmektedir. 2020 yılı Ekim ayı itibarıyla romanlarına konu olan o çok sevdiği şehrin, yani İstanbul’un eski zamanlarına ait birçok fotoğrafının yer aldığı “Turuncu” (Yapı Kredi Yayınları Web Sitesi, 2020) adlı bir fotoğraf albümü yayınlamıştır.

Pamuk’un çalışma biçiminden de ayrıca bahsetmek yerinde olacaktır. Pamuk her şeyden önce temsil ettiği yazın geleneğine yenilikler kazandıran bir yazardır. Türk

Edebiyatına yeni bir bakış açısı kazandırmış olması sebebiyle bazı araştırmacılara göre ülkemizdeki çağdaş romanın kurucuları arasında yer almaktadır.

1974 yılından bu yana tek uğraşı ‘yazmak’tır Orhan Pamuk’un. Ortaya çıkardığı roman metinlerinde onun, yazma edimi, kurgu teknikleri ve biçim sorunları üzerinde kafa yorduğu, Batı’nın öncü kurmaca yazarlarının ve kuramcılarının kitaplarını okuduğu, bunlardan etkilendiği, otantik öğeleri de dokuya katarak özgün bileşimler elde etmeye çalıştığı görülmektedir (Ecevit, 1996:27).

Pamuk’un kitaplarında çoğunlukla bir doğu-batı veya eski-yeni çatışması durumu söz konusudur. Pamuk böylelikle geçmiş kültürü ve geleneği de yansıtmış olur. Eserlerindeki olayları, karakterleri ve mekanları yaptığı gözlemler, röportajlar (Pamuk, 2017: 339-351)³², araştırmalar ve okumalar (Pamuk, 2018: 442-444)³³ doğrultusunda kurgulayarak kendine has bir üslupla okuruna aktarır. Pamuk böylelikle gerçek hayata ayna tutar. Romanlarındaki karakterler kendi hayatı ve kişiliğinden izler de taşır.

Okumalarım, araştırmalarım, tarih kitapları belgeler, baktığım binlerce, on binlerce minyatürde, tarihin bir masal değil, 19.yüzyıl Fransız romancılarının “acı gerçek” dediği şeyden yapıldığını bana hep hatırlatmasına rağmen, kitabımda masalsi bir hava olması gerektiği duygusunu da hiç kaybetmedim (Pamuk, 2018:441).

Pamuk’un “Benim Adım Kırmızı”daki anlatım biçimini ortaya koyan bu ifadeler ayrıca onun araştırmacı bir kişiliğe sahip olduğunu da göstermektedir. Bu bağlamda “Yeni Hayat” (1994) adlı romanını bitirdikten “Benim Adım Kırmızı”yı yazmak için artık tarih kitapları okumaya bir son vereceğini ancak yine de kendini bu alışkanlıktan alıkoyamadığını ifade eder. Bu durum bir yıl daha devam ettiğini, bu süre boyunca sürekli okumalar yaptığını söyleyen Pamuk (2018:442), araştırma yapmaktan ve okumaktan büyük keyif aldığını, okudukça yeni roman yazma isteğinin de arttığını belirtir.

Pamuk aynı zamanda çevresinden çok iyi beslenip, bunları romanlarına ustaca yansıtan bir yazardır. Örneğin “Kara Kitap” ve “Kar” romanlarını yazdığı dönemlerde

³² Kar adlı romanını yazarken Pamuk Kars’a gelmiş ve bu şehirde yaşayan pekçok insanla röportaj yapmıştır.

³³ Benim Adım Kırmızı romanını yazarken Osmanlı “narh” defterlerini incelemek, British Museum ve British Library dahil olmak üzere birçok müze ve kütüphaneye gitmek suretiyle yapmış olduğu araştırmaları ve bu araştırmalar sonucu edindiği bilgileri ayrıntılı bir şekilde aktarmaktadır

gördüğü bir haberi, gazete küpürünü, yazıyı, el ilanını ve hatta lokanta menüsünü bile romanlarına eklediğini ifade eder.

Günümüzde geçen uzun romanlarımdan birini – mesela “Kara Kitap”ı ya da “Kar”ı – yazarken, bu romanlarımdan iyice içindeyken, o günlerde okuduğum her şey, gazetede küçük bir haber, bir lokantanın menüsü, bir el ilanı, romanıma girmek için sihirli bir rastlantıyla gözüme ilişmiş gibi gelirdi bana ve bu yüzden de bu ayrıntıları kolaylıkla o romanımın bir parçası yapabiliyordum (Pamuk, 2018:444).

Bunun ötesinde annesi ve abisinin adını taşıyan iki karakterin olduğu “Benim Adım Kırmızı” adlı romanında kendi hayatından izler olduğuna dair çarpıcı ifadeleri vardır:

Bu oyunculuk duygusuyla, 1950’lerde annem Şeküre, ağabeyim Şevket ve benim, babasız geçen aile hayatımızın mahrem ayrıntılarını romanıma olduğu gibi taşıdım. Sık sık ortalıktan yok olan babam, romanda olduğu gibi İranlılarla savaşa değil, Paris’e egzistansiyalist kahvelerine şiir yazmaya gider, bizler de hep onun dönüşünü beklerdik (Pamuk, 2018:445).

Yine romanlarında kendi hayatına dair izler olduğunu aktarırken aynı zamanda “Benim Adım Kırmızı”yı yazarken etkilendiği bazı isimlerden ve bu romanı yazma amacından bahseder:

Ruhumdan, benden ne var bu kitapta? Sanırım hayatımdan çok şey var, ama ruhumdan az. Çocukluğumun pek çok ayrıntısını, annem, Şevket, ben didişmelerimizi, ağabeyimle bitip tükenmez didişmelerimi kitaba sevimli bir şekilde koydum mesela. Ama yediğim dayakların şiddetini, özlemlerimin ve öfkelerimin derinliğini sakındım bu kitaptan: Çünkü “Benim Adım Kırmızı” güzelliğini iyimserliğine, hoşgörüyeye, Tolstoy’cu bir dengeye, Flaubert’ci bir hassasiyete borçlu olacaktı: Ama gene de kitapta hayatın acımasızlığı, kabalığı, düzensizliği hakkındaki temel görüşlerim yer aldı. Bir “klasik” olsun, bütün millet okusun, herkes kitapta kendini bulsun, tarihin acımasızlığı, kayıp eski dünyanın güzelliği de kuvvetle hissedilsin istedim (Pamuk, 2017:302).

Bu ifadeler aynı zamanda Pamuk’un hayatı, eski gelenekleri ve kültürü eserine yansıtmak istediğini gösterir niteliktedir. Bunun yanı sıra söz konusu ifadeler “Aslında her romancının amacı okunmak değil midir?” sorunu akıllara getirmektedir. Pamuk aynı zamanda uluslararası bir okur kitlesine de sahip olması nedeniyle “Kimin için yazıyorsunuz?” sorusuna çok defa maruz kaldığını da belirterek bu sorunun “iğneleyici” bir soru olduğunu dile getirir ve eleştirir. Ancak kanımızca bu soruya verdiği cevap şu ifadelerinde gizlidir:

Niyetlerine bakarsak, yazarlar sevdikleri için, ideal okur için, kendi keyifleri için ya da hiç kimse için yazarlar. Bunlar çoğunlukla doğrudur. Ama yazarların kendilerini okuyanlar için yazdıkları da doğrudur. Bu da günümüzün edebi yazarlarının kendilerini okumayan milli bir çoğunluktan çok, gün geçtikçe dünyadaki küçük bir azınlık, edebi roman okurları için yazdıklarını hissettirir bize. İğneleyici sorulara, romancının hakiki

niyetlerinde kuşkulara yol açan şey, işte son otuz yılda iyice ortaya çıkan bu yeni kültürel durum (Pamuk 2017:179-181).

Yukarıdaki ifadelerin geçtiği “Manzaradan Parçalar” (2017) adlı kitaptan edindiğimiz izlenimlere göre, Pamuk’un sanat, milli ve kültürel anlamda toplumu temsil etmek, toplumsal sorunları yansıtmak, “ideal okur” a seslenmek gibi pek çok yazma sebebi vardır.

Akademisyen ve eleştirmen Yıldız Ecevit “Orhan Pamuk’u Okumak” (1996) adlı kitabında Pamuk’un romancılığıyla ilgili olarak birçok bilgi aktarır. Ecevit’e göre (1996:7-8) Pamuk biçimsel anlamda “yenilikçi” roman yazardır. Pamuk bu yenilikçi anlayışıyla Türk Edebiyatı’nda çağdaş romanın öncülerindedir. Ecevit çağdaş roman okurken “bir açık yapıtın ardında gizlenen ‘felsefenin’ ve onu çözümlemenin özünde yatan mantığın kavranması” oldukça önemlidir diyerek kitabında çağdaş roman okumayı Pamuk’la özdeştiirdiğini ve Pamuk’un bir “biçim ustası” olduğunu belirtir.

Pamuk roman yazmaya başladığı 70’li yıllarda Türk romanının o dönemdeki geleneklerini sürdürmüş ancak ilerleyen dönemlerde farklı tarzlar deneyerek edebiyatımıza yenilikler de kazandırmıştır. 23 yaşında yazdığı “üç” öyküden sonra, 1982 yılında birçok araştırma yaparak kaleme aldığı ilk romanı “Cevdet Bey ve Oğulları” adlı romanında bir burjuva Türk ailesinin üç kuşaklık, 1905’ten 70’li yıllara uzanan, hikayesini konu edinerek o dönemdeki Türk toplumun modernleşmesini konu almış ve Ecevit’in (1996:23) ifadesiyle toplumun bir “anatomisini” çıkarmıştır. Ecevit’e göre (1996:23) Pamuk’un “gerçekçi” ve “tarihsel” özellikler taşıyan ilk romanları bir parçası olduğu Türk toplumunun edebiyat geleneğini sürdürür niteliktedir. Ancak sonraki romanları “geleneksel-gerçekçi”³⁴ (Ecevit, 1996:22) yaklaşımdan postmodernizmin “üstkurmaca” (metafiction) anlayışına kayan “bir biçim serüvenidir”. Zira Pamuk yazdığı her romanda “yeni bir biçim arayışına” girmektedir.

³⁴ Ecevit’in belirttiği üzere Türk romanında geleneksel-gerçekçi roman yazarı “her şeyi bilen” ve “okura yol gösterici” konumundadır. Bu anlayışla yazılan romanlarda yazar okura “egemen” bir bakış açısıyla olayları anlatmaktadır. Ecevit ayrıca Türkiye’de en çok satan eserler kurmaca edebiyat ürünleri değil yakın tarihi konu edinen “anı” ve “deneme”ler olduğunu belirtmektedir.

Yeni biçimin ilk izleri 80’li yıllarda yaşanan darbeye yakın bir dönemdeki siyasi çatışmaları ve kültürel değişimi konu edinen “Sessiz Ev” (1982) adlı romanında göze çarpmaktadır.

“Sessiz Ev” güncel siyasi çatışmanın en ‘gerçekçi’ biçimde yansıtıldığı romanıdır Pamuk’un. Ancak “Cevdet Bey ve Oğulları”nda görülen, geleneksel-gerçekçi romanın çizgisel aktarmakta olduğu olay örgüsü ve kahramanlarını ‘üçüncü tekil kişi’ ile yansıtan egemen anlatıcısı yavaş yavaş gücünü yitirmeye başlamıştır (Ecevit, 1996:23).

Böylelikle Pamuk’un eserlerinde “gerçeklik” değil “kurmaca” ön plana çıkmaya başlamıştır. Tarihten hareketle, kendi hayal dünyasının bir sentezini yaptığı ve Venedikli bir köle ve bir Osmanlı aydını arasındaki ilişkiyi konu edindiği üçüncü romanı “Beyaz Kale” (1985)’de kurmacanın bir üst formu olan “üstkurmaca³⁵”nın (Ecevit, 1996:26) izleri görülür. Bu roman beraber Pamuk’un anlatısı “postmodern” bir nitelik kazanmaya başlamıştır (Koçakoğlu, 2011).

Pamuk bir sonraki romanı “Kara Kitap”ta (1990) da yine yeni bir biçim denemektedir. “Üstkurmaca”nın söz konusu olduğu bu romanda daha pek çok postmodern unsur yer almaktadır. Anlatıda mistik bir hava ve oldukça yoğun tarihi-ansiklopedik ayrıntılar vardır, ayrıca kullanılan dil oldukça karmaşıktır. Üzerine çok sayıda eleştiri ve yazı yazılmıştır, bu nedenle Pamuk’un en çok tartışılan romanı olarak anılmaktadır. Bu eleştiri ve yazılar bir araya getirilerek 1996 yılında “Kara Kitap Üzerine Yazılar” (Esen, 2013) adlı bir çalışma yayımlanmıştır. Ecevit (1996:26) bu eseri şöyle değerlendirmektedir.

Zamandizinsel öykülemenin tümüyle geride bırakıldığı, montaj / kolaj tekniğinin ağırlıklı olarak kullanıldığı bir metindir “Kara Kitap”. Gazete yazıları ‘şehzadenin öyküleri’ Hurufilik üzerine ansiklopedik bilgilerin yer aldığı, tasavvuf metinlerine göndermelerle dokunmuş bir romandır bu.

Pamuk bir sonraki romanı “Yeni Hayat” (1994) da ise okuru karmaşık bir ortama sürekler. Ecevit’in (1996:26) aktardığı üzere “Kara Kitap”taki montaj-kolaj tekniğini terk eden Pamuk’un “Yeni Hayat”ında imgelerin farklı anlamlar barındırdığı, bütünlük arz eden “bir öykü anlatımı” söz konusudur. Bu bağlamda örneğin kitapta yer alan

³⁵ Üstkurmaca “kurmacanın kendi öykülemesi” anlamına gelmektedir.

“Canan” karakteri veya “Melek” ifadesi hem “somut” hem de “soyut” anlamlar taşır. Bu durum romana “çokkatmanlılık” kazandırır.

Eleştirmen Ahmet Oktay 1995 tarihli ““Yeni Hayat” Üzerine” yazısında eseri pek çok açıdan incelemiştir. “Çokkatmanlılık”la ilgili olarak ““Yeni Hayat”, daha önce de değindiğim gibi bir labirenti andırıyor. Birçok esin kaynağı var” ifadelerini kullanarak kitabın hem Umberto Eco’nun “Gülün Adı”, Dante’nin “Yeni Hayat” romanı, Rilke’nin “Duino Ağıtları” ve “Don Quixote Yazarı Pierre Menard” adlı öyküyle ilişkilendirilebileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda Pamuk bu eserlere göndermelerde bulunmaktadır ve “Yeni Hayat” ifadesi aynı zamanda elimizdeki kitaba, arayışta olduğu hayata veya kitaptaki kahramanların “Yeni Hayat”ına işaret edebilir (Oktay, 1999:229-246).

Öte yandan çalışmamıza da konu edindiğimiz “Benim Adım Kırmızı” (2018) ise tarihi, polisiye ve aşk romanı olma özellikleri taşır. Pamuk diğer romanlarında olduğu gibi bu romanında da yeni “biçimler” denemektedir. Diğer romanlarının aksine bu romanda zamansallık ve olaylar daha nettir. Tarih ve gelenek ustaca kullanılır. Romandaki birçok unsur, karakterler, nesnelere, eşyalar, birinci tekil ağızdan konuşurlar.

Araştırmacı Fethi Demir (2011) makalesinde söz konusu romanı “tematik romana geçiş” şeklinde ifade etmektedir. Demir’e göre bu duruma Pamuk’un okur kitlesinin değişmiş olmasıyla ilişkilendirerek polisiye ve aşk unsurlarının bu nedenle romana dahil edilmiş olabileceğini belirtir.

Pamuk bu romanda denediği bir yenilik olarak “Masumiyet Müzesi” romanında da gördüğümüz eşyalardan hareketle roman yazma yöntemini ilk kez “Benim Adım Kırmızı”da denediği ifade eder.

Eşyalar üzerinden roman yazma yöntemini aslında “Benim Adım Kırmızı”da ilk defa kullandım demek istiyorum. “Benim Adım Kırmızı”da eşyalar yerine eski edebi metinler ve onlardan yapılmış resimler var (Irmak, 2019:417).

Bunun dışında “Benim Adım Kırmızı” tıpkı “Kara Kitap” gibi Pamuk’un en çok tartışılan eserlerinden biri olmuştur. “Kara Kitap”tan sonra üzerine ayrı bir kitap yazılan ikinci romanıdır (Irmak, 2019).

Son olarak Pamuk’la ilgili olarak, onun en çok satan ve okunan eseri olan “Benim Adım Kırmızı”yı İngilizceye çeviren Erdağ Gökner’in ifadelerini aktarmak yerinde olacaktır. Zira bölümün girişinde de belirttiğimiz gibi, bir yazarı çevirmek için, onun kültürel birikimini ve üslubunu çok iyi bilmek gerekmektedir. “Benim Adım Kırmızı”nın uluslararası başarısında büyük bir rolü olan Erdağ Gökner’in bu anlamda Pamuk’u çok iyi tanıdığı açıktır. Pamuk’un hem eski hem de modern Türkçeyi ustaca kullandığını belirten Gökner (2019:193)’ın aşağıdaki ifadeleri yazarın edebi kişiliğini özetler niteliktedir:

Orhan Pamuk postmodernlikle belli bir yakınlık içerisindedir ki, bu yakınlık onun çevirilebilirliği ve uluslararasılığıyla doğrudan alakalıdır. Öncelikle, Türkçü laik ulusçuluğun üstanlatısını çeşitli dışavurumları açısından sorgular; bu yüzden de ulusal dönüşümleri sorgulamakla meşgul olsa bile, bir yanıyla düpedüz post-ulusçudur. Bu, Pamuk’un tarihsel olanı özellikle de çok-etnisitelik, çok dillilik, çok kültürlülük, kozmopolitlik, eşcinsellik ve din gibi elit ve ulusal “tabuları” içeren Osmanlı tarihini ele alışında gün gibi açıktır. “Beyaz Kale”den bu yana Pamuk, eserlerinde sabitlemiş kimlikleri sarsan bir anlatıma başvurur.

Pamuk’a Nobel getiren “Kar” romanı ile ilgili yazılarında akademisyen Selim Yılmaz ve Arsun Uras Yılmaz da şu ifadelerle Pamuk’un söz konusu eserdeki üslubuna değinir:

Orhan Pamuk, dilin edebî ve estetik yapısına saygı gösteren bir tutum sergilemiştir. Okuyucuya iletmek isteği mesajı (iletiyi), etkili bir dil kullanımıyla gerçekleştirir. Bunun için de konuşma dilinin en doğal ve yalın yapısını korumayı yeğler. Diğer bir deyişle, romanında kişileri konuşturarak söylemek istediklerini etkin bir üslup ve dilsel stratejiyle aktarmayı tercih eder. Fakat bunu yaparken, edebî dil kullanımından da ödün vermez. Olayları öyküleştirecek anlatırken, adeta bir tiyatro sahnesi yazıyormuş ya da şiir dizeleri sıralıyormuş gibi kaleme alır. Dolayısıyla, bu yapıtta dilin en yalın hali (doğal konuşma dili), yazınsal biçem ve anlatının uyumlu birlikteliğinden söz etmek mümkündür (Yılmaz ve Uras-Yılmaz, 2019).

Görüldüğü üzere Pamuk gerek işlediği konular gerek yazım tekniği olarak sürekli kendini yenileyen, eserlerini kaleme almadan önce araştırmalar yapan, çok okuyan, mimari, resim, tarih gibi alanlara ilgi duyan ve bunları romanlarına dahil eden, ağırlıklı olarak postmodernizm akımından etkilenmiş olan bir yazardır. Bu unsurlar aracılığıyla romanlarında toplumsal meselelere değinen Pamuk aynı zamanda toplumsal gelenekleri de yansıtmaktadır. Yaptığımız okumalardan hareketle Pamuk’un bir taraftan Batı’yı takip eden, ancak diğer bir taraftan da gelenekleri gözetken ve çoğu zaman eskiye özlem duyan, özellikle eski İstanbul’a, bir karakterde olduğunu söyleyebiliriz. Son olarak yazarın edebi kişiliğiyle ilgili olarak aldığı eleştirilere dair

söylediklerine yer vererek “Benim Adım Kırmızı” romanına dair bilgiler aktarmaya çalışacağız.

Muhafazakârlar, kökten dinciler benim Batı’yla kurabildiğim rahatlığı asla hissedemedikleri gibi, hayalperest modernistler de benim gelenekten rahat rahat yararlanabilmemi hiçbir zaman anlayamaz (Pamuk, 2020:153).

3.2. “BENİM ADIM KIRMIZI” ROMANINA BAKIŞ

Orhan Pamuk’un “en renkli ve en iyimser romanım” diye nitelediği “Benim Adım Kırmızı”, yazarın “en çok okunan” ve “en çok satan” kitabı olarak bilinmektedir. İlk baskısı 1998 yılında İletişim Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Aralık 1998 ve Kasım 2012 dönemi arasında aynı yayınevi eserin otuz yedi baskısını yapmıştır. Temmuz 2013 itibariyle Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlanan eserin Eylül 2020 itibariyle bu yayınevindeki 20. baskısı gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde çok defa baskıya girmesinin yanı sıra “60” (<http://www.orhanpamuk.net/news.aspx?id=25&lng=eng>) farklı dile çevrildiği belirtilen bu eser yaklaşık “beş milyon” satmış ve çeşitli uluslararası edebiyat ödüllerine de layık görülmüştür³⁶.

Romandaki olaylar 1591 yılının Osmanlısında, III.Murat döneminde, bir kış mevsiminde ve İstanbul’da yaşanan 9 günde geçmektedir. Roman temelde padişahın emri doğrultusunda nesnelere, hayvanların ve özellikle kişilerin bakıldıklarında âşık olunacak kadar detaylı bir biçimde resmedildiği, Batı usulü ayrı ayrı resimlerin yer aldığı bir kitabın hazırlanması için gizlice çalışmakta olan bir grup nakkaş ve bu nakkaşların kendi aralarındaki kıskançlıklarını ve üslup kavgalarını konu edinmektedir. Batı usulü resim çizmeye karşı çıkan muhafazakârlar ve eski-yeni tartışmaları, bu tartışmalar sonucu yaşanan bir cinayet, padişahın ısmarladığı kitabın hazırlanmasından sorumlu olan bir karakterin kızı ve yeğeni arasında geçen bir aşk hikayesi de romanın konu edindiği diğer unsurlardır. Pamuk’un hayatından izler taşıyan ve postmodern tekniklerden yararlanarak kaleme aldığını belirttiği bu romanında en belirgin özelliği karakterlerin olayları bizzat kendi ağızlarından anlatmalarındadır. 21 farklı anlatıcı tarafından anlatılan olaylar, bir araya geldiklerinde adeta bir bütün oluşturur. Romana konu olan ısmarlama kitapta yer alan resimler de

³⁶ Bilgiler *Benim Adım Kırmızı* (2018) ve “Benim Adım Kırmızı Üzerine Yazılar” (2019) adlı eserlerden derlenmiştir.

farklı nakkaşlar tarafından parça parça çizilmekte ve ancak bir araya getirildiklerinde kitapta yer alan bir resim olma özelliği kazanmaktadırlar. Söz konusu eser bir cinayeti konu almasıyla “polisye” roman, iki karakter arasında geçen bir gönül hikayesini konu alıyor olmasıyla “aşk” romanı ve gerek 1590’ların İstanbul’u ve Osmanlı’sını, gerek nakkaşlık gibi eski bir mesleği konu alması ve bu dönemde yaşanan kültürel değişimlere vurgu yapmasıyla da bir “tarihi” roman olarak değerlendirilmektedir (Pamuk, 2018).

Roman hakkında çeşitli mecralarda pek çok bilgiye, yoruma ve eleştiriye rastlamak mümkündür. Yazar da bizzat romanın son sözünde, “Öteki Renkler” (1999/2020) ve “Manzaradan Parçalar” (2010/2017) adlı eserlerinde, “Benim Adım Kırmızı Üzerine Yazılar” (2019) adlı derleme çalışmada yer alan söyleşisinde ve bunların yanı sıra çeşitli basın-yayın mecralarda yer alan diğer söyleşi ve röportajlarda roman hakkında pek çok ayrıntı paylaşır.

Söz kaynaklardan yararlanarak hem roman ve romanın çıkış noktaları hakkında detaylı bilgiler vermeye hem de “Benim Adım Kırmızı” adlı romanı çalışmamıza konu edinmemizin gerekçesini detaylandırmak yerinde olacaktır. Bu bağlamda öncelikle elimizde Yapı Kredi Yayınları’nın 14. baskısı bulunan roman (Pamuk, 2018) üzerinde yaptığımız gözlemleri aktaralım.

Bilindiği üzere hemen hemen her okur bir romanla ilk defa karşılaştığında ilk olarak ön kapağa ve ardından arka kapağa bakar. Pamuk’un (2017:187) “Kitap kapakları kitaptaki dünya ile bizim yaşamakta olduğumuz sıradan dünya arasında bir geçiş işareti görürler” şeklindeki ifadeleri bu durumun nedenini açıklar niteliktedir.

“Benim Adım Kırmızı” adlı romanın elimizdeki baskısının ön kapağında ise İtalyan ressam Gentile Bellini’ye ait (1429-1507) olan “A Seated Scribe” (Britannica, 2020b) adlı resim yer almaktadır. Söz konusu resim günümüzde Amerika’nın Boston şehrinde bulunan “Isabella Stewart Gardner” müzesinde sergilenmektedir.

Öte yandan Pamuk (2017:413-414) bu resmi şöyle tarif eder:

Bir minyatür küçüklüğündeki bu yalın, harika suluboya resim, bağdaş kurarak oturmuş genç bir nakkaşı ya da hattatı gösteriyor. Kulağı küpeli, genç nakkaşın kaleminin ucunun

çok hoş bir şekilde değdiği kâğıt boş olduğu için, onun bir nakkaş mı, yoksa bir hattat mı olduğunu tam anlayamıyoruz. Ama elinde kalem tutan gencin yüzündeki ifadeden, bakışının yoğunluğundan, dudaklarının duruşundan, hatta sol elini bir sahiplenme, koruma hareketiyle kucağındaki boş kâğıdın üstüne koyuş şeklinden, onun yaptığı işe kalben bağlı olduğunu hemen seziyorum.

Pamuk'un bu ifadeleri onun resimlere olan ilgisini gösterdiği gibi, resimleri bir ressam edasıyla yorumladığı şeklinde değerlendirilebilir. Pamuk (2017:414) ayrıca söz konusu resmin kendisinde uyandırdığı etkiyi de aşığıdaki sözlerle ifade eder:

Genç sanatçının güzelliği ile onun kendisini çizdiği şeyin güzelliğine verişı, arkadaki zeminin -duvarın- sadeliği ile birleşince, bu resme her bakışımnda onda esrarlı bir yan olduğunu hissediyorum.

İşte bu esrar, romanı ilk defa eline alan bir okuru da kendi içine çekmektedir. Romanın arka kapağında ise Firdevsi'nin şehnamesinde yer alan, Şah Tahmasp'ın resmettiği bir minyatür ve bu minyatürün altında da romanın polisiye, aşk ve tarih yönlerini ortaya kısa bir tanıtım yazısı yer almaktadır.

Öte yandan romanın adıyla ilgili bazı bilgiler vermek de ayrıca yerinde olacaktır. Bu bağlamda Pamuk (2017:187) “Kitap adları kafamızda tıpkı insan adları gibidir: Bir kitabı milyonlarca benzeri içinden ayırmaya yararlar” ifadeleriyle kitap adlarının önemine vurgu yapar. Bununla birlikte söz konusu romanı bir dönem “İlk Bakışta Aşk” şeklinde adlandırmayı düşündüğünü ancak daha sonra “Benim Adım Kırmızı” adı üzerinde karar kıldığını belirtir.

Kitaplarının adını kolay bulamam. Kitabın bitmesine doğru “Benim Adım Kırmızı” aklıma gelir gelmez çok beğenmemiştim. Sonradan vazgeçtiğim, bir dönem acaba olsun mu, dediğim, kitabın ilk adı İlk Resim Aşk idi (Pamuk, 2020:154).

Adlandırmaların çıkış noktalarına dair bilgiler de veren Pamuk (2020:154) öncelikle Hüsrev ile Şirin hikayesinde yer alan “resme bakıp âşık olmak temasına” değinmek istediği için romanı “İlk Bakışta Aşk” şeklinde adlandırmayı düşündüğünü belirtir. Bunun yanı sıra masallarda bir şeyin üç defa tekrarlandıktan sonra, romanlarda ise tek seferde gerçekleşiyor olmasını da bu adlandırmanın bir diğer çıkış noktası olarak gösterir. Ayrıca, şayet bir resme bakarak birine ilk seferde âşık olunuyorsa, bu resmin Batı usulüne göre yapılıp yapılmadığı sorunsalına değinmek arzusunu da bu adlandırmayı düşünmesinin nedenleri arasında gösterir.

Vazgeçtiğim bu ad, kitabımın temel konusuyla ilgiliydi. “Benim Adım Kırmızı” romanı bu sorunun etrafında durmadan dönerek şunu irdeliyor: “Eğer Şirin, Hüsrev’e onun resmine bakarak âşık oluyorsa, Hüsrev’in resmi de gerçekten bir Batılı portre gibi yapılmış olmalıydı.

Öte yandan “Benim Adım Kırmızı” adlandırmasıyla ilgili olarak Pamuk’un (2020:153) aktardığı bilgiler şu şekildedir:

Kitabımın adının bu olmasının akılcı sebepleri var: 1. Kitapta tıpkı “Sessiz Ev”de olduğu gibi kahramanlar birinci tekil şahısla konuşuyorlar. Her şey konuşuyor, yalnız kahramanlar değil, eşyalar da. “Benim Adım Kırmızı” cümlesinde bu eda var. 2. Kitabın, renklerle, görme zevkiyle ilgili olduğu hissediliyor.

Romanın iç sayfalarına geçildiğinde ise, içindekiler bölümü ve anlatıdan hemen önce Kuran-ı Kerim’den 3 ayet aktarılmaktadır. İçindekiler bölümü incelendiğinde eserin 59 bölümden oluştuğu ve anlatının sonunda yazarın son sözüne ve ek olarak bir kronolojiye yer verildiği görülmektedir. Yalnızca anlatı dikkate alındığında 438 sayfadan oluşan roman, son söz ve kronolojiyle birlikte toplam 489 sayfadan oluşmaktadır. Kronolojinin hemen ardından romanda bulunan kültüre özgü öğeleri tespit etmemize de kolaylık sağlayan “dizin” de hesaba katılırsa kitabın hacmi 509 sayfaya ulaşmaktadır.

Bu bilgileri aktardıktan sonra yazarın romanın son sözünde dile getirdiği kimi ifadelerle yer vererek eserin ortaya çıkışı hakkında bazı ipuçları aramaya çalışacağız. Söz konusu son söze öncelikle resim sanatına olan ilgisinden bahsederek başlayan Pamuk (2018:439) resimle çok genç yaşlarda tanıştığını ve ailesinin kendisini bu konuda teşvik ettiğini dile getirir.

1959 ila 1974 arasında, yedi yaşımdan yirmi iki yaşına kadar, on beş yıl, ileride ressam olacağımı düşleyerek bol bol resim yaptım. Sanata değil, matematiğe, zekâ oyunlarına değer veren kalabalık bir mühendis ailesinde yetiştim. ...Ama aile kalabalığı, çocukluğumda benim resim yapmamı yadırgamamış, tam tersi, resme yeteneğim olduğuna beni onlar inandırmıştı.

Resim yapmanın kendisine büyük bir keyif verdiğini belirten Pamuk (2018:440) resim yaparken hissettiği duyguları şu sözlerle açıklar:

Benim dışımda başka bir güç, elimdeki kalemi yönlendiriyormuş gibi gelirdi bazan bana. Resim yaparken elimin kâğıdın üzerinde hızla ilerleyişine bir çeşit şaşkınlıkla bakar, bundan büyük bir mutluluk duyardım.

Pamuk'un yukarıdaki ifadeleri "Benim Adım Kırmızı"da neden pek çok renk tasviri bulunduğunu da özetler niteliktedir. Bu ilgi bir anlamda söz konusu romanı yazarın "en renkli" romanı yapan unsur olarak değerlendirilebilir. Roman yazmak ve nakşetmek arasında bir benzerlik kurak kendisini nakkaşlarla özdeşiren Pamuk'un (2020:160) uzun bir süredir nakkaşlarla ilgili bir kitap yazma fikri taşıdığını ifade ettiği görülür. Bu durum "Benim Adım Kırmızı"nın ortaya çıkışına neden olan bir başka neden olarak düşünülebilir. Ayrıca yazarın söz konusu romanda nakkaşların hayatını konu edinmesi, anlatısında renklere sık sık yer vermesindeki bir başka gerekçe olarak düşünülebilir.

Bu noktada romanın adında da yer alan ve anlatıda kimi zaman aşk, tutku, şiddet, ölüm gibi kavramlara çağrışımlar yapan "kırmızı" kelimesinin romanda toplamda "yüz on" defa ve kırmızının bir tonu olan "kızıl" kelimesinin "on dört" defa geçtiği bilgisi aktarılmaktadır (Türkoğlu, Küzeci ve Bülbül, 2015:82).

Resme olan ilgisinin yanı sıra tarihe duyduğu meraktan da bahseden Pamuk (2018:441), hem resme hem de tarihe olan ilgisinin "Benim Adım Kırmızı"nın özünde yer alan "malzemeler" olduğunu belirtir.

"Benim Adım Kırmızı", birbiriyle çelişkili gibi gözüken iki çeşit malzemeden yapılmıştır: Bir yanda kendi yaşadıklarım, resim yapma zevkimden, klasik İslam edebiyatından edindiğim masalsi, sihirli bir malzeme; öte yandan belgelerden, tarih kitaplarından, merakla okuduklarımdan ve baktığım on binlerce "minyatürden" edindiğim ve beni gerçekliği "doğru" temsil etmeye çağıran tarihsel malzeme.

Pamuk (2018:442-443) tarihsel bilgiler edinmek için yaptığı okumalardan da ayrıca bahsederek edindiğini bilgilere dair bazı örnekler verir. İnternetin henüz günümüzdeki kadar gelişmediği yıllarda kimi zaman yurtiçinde, kimi zaman yurtdışında okumalar yaptığını hatırlatarak özellikle mimariye dair bilgileri yurtdışındaki kütüphanelerde yer alan eserlerden edindiğini belirtir. Aynı zamanda eski bir mimarlık öğrencisi de olan Pamuk (2018:447) romandaki iç mekanları tasarlamak için, büyük bir keyifle, çeşitli mimarlık kitapları okuduğunu ve planlar çizdiğini (2018:448), hatta zaman zaman bu planları sıklıkla gözden geçirdiğini de ifade eder.

Yazar resme, tarihe ve mimariye olan ilgisini romanın 21. yılında, 2019 yılı Aralık ayında yayımlanan ve içinde romana dair 21 farklı yazının bulunduğu "Benim Adım Kırmızı" Üzerine Yazılar (2019) adlı çalışmanın tanıtıldığı bir söyleşide

(<https://youtu.be/VuP6lCfGIuQ>) de dile getirerek, 15. ve 16. yüzyıl mesnevilerinde yer alan hikayeleri anlatan minyatürlerinden etkilenerek bu romanı kaleme aldığını belirtir. Söyleşide, söz konusu mesnevileri okuduğunda edebi anlamda pek keyif alamadığını açıkça belirten yazar, bunun yerine aynı konuyu işleyen minyatürlere bakmanın yaşattığı farklı duygulardan bahseder ve hissettiği bu farklı duyguları kelimelere dökerek okuruna aktarma isteğinin söz konusu romanı yazmasındaki en büyük motivasyon olduğunu söyler. Pamuk (2020:156) ayrıca birçok okurun anlatıda bahsi geçen minyatürler ve resimlere ilgi duymaya başladığını da ifade etmektedir.

Pamuk “Benim Adım Kırmızı”yı yazdığı dönemlerde en çok etkilendiği mesnevilerden biri olan “Hüsrev ile Şirin” mesnevisi ve minyatürlerinden de bahseder. “Hüsrev ile Şirin” mesnevisi Pamuk’un eserini “İlk Bakışta Aşk” şeklinde adlandırmak istemesine neden olması nedeniyle “Benim Adım Kırmızı”nın çıkış noktalarından biri olarak düşünülebilir. Bunun yanı sıra Pamuk’un anlatısında yer yer söz konusu mesneviden hikayeler aktarmasının, hayata bugünün penceresinden bakan okura farklı bir pencere açarak geçmişteki hayatı alımlamasına olanak sağladığı da söylenebilir.

Hüsrev ile Şirin, ki İslam kitapçılığında en çok resmedilmiş ve en çok bilinen hikayedir, kitabımdaki kimi sahnelerde, meclislere, durumlara, tutumlara örnek oldu. Şunu da belirtmek isterim: Hepimizin bir kültürü var, roman okumuşuz, film seyretmişiz. Bütün bunlar, kafamızın içindeki (Jung’cu terimle söylersek) hikâye arketiplerini oluşturuyor. Yeni bir hikâyeyi, kafamızdaki eski hikâye kalıplarını kıstas alarak değerlendiriyor, seviyor ya da sevmiyoruz. Hüsrev ile Şirin ise benim kahramanlarımın yaşadığı kültürde esas hikâye (Pamuk, 2020: 155).

Pamuk anlatısında gelenekçilik ve yenilikçilik arasında bir yerlerde kalmış olan bir toplumun durumunu yansıtmayı amaçlar. Bu durumu nakkaşlar arasındaki “üslup” tartışmaları üzerinden aktarır. Böylelikle söz konusu toplumun yaşadığı “kültür şoku”na da değinmiş olur.

Bu kitabın takıntısı, benim de kalbimi verdiğim temel meselelerden biri, üsluptur. Rönesans sonrası Batı medeniyetinin ve 19.yüzyıldan sonra sanat tarihinin buluşu olan ve her sanatçıyı diğerinden ayıran “üslup” denen çok güzel bir niteliği kendimde kurcalıyorum. Bu üslup denen şeyin abartılmış bir kişisel özellik olduğunu düşünüyorum. Üslup kişilerle, tek tek bireylerle ilişkilendirilebilecek bir şey değil; tarihi koşullarda yan yana gelmiş insan cemaatlerinin özel durumlarıyla ilişkilidir (Pamuk, 2020:153).

Üslubun bireylerle değil, toplumla ilişkilendirilmesi bu bağlamda “kültür” anlamına gelebileceğini göstermektedir. Romanda da bir kültürün farklılaşmaya başlaması ve

buna karşı bir duruş söz konusudur. Pamuk'un üslup meselesini işleme aynı zamanda kitabın yazılmasındaki bir başka gerekçe olarak da düşünülebilir.

Üslup, kişilik sahibi olmak, başkalarından ayrı olmak konusundaki kimi düşüncelerimi okuyucu öğrensün, farkına varsın isterdim. Bu ikisinin birleşimini okuyucu sevsün isterdim. Özellikle resimleri tasvir ederken, kahramanlarımın üslup, kişilik ve zaman üzerine akıl yormaları sırasında kendimi daha güçlü hissettim... (Pamuk, 2020:156).

Üslup meselesinin yanı sıra, Pamuk geçmişteki hayata ve o zamanki kültüre dair detaylar da aktararak³⁷, (Pamuk 2020:157, 158) okurun eski dünyayı algılamasını ister. Zira eski dönemdeki kültür çatışmasını anlayan okur böylelikle günümüz dünyasını daha iyi anlayabilecektir. Öte yandan bu tema farklı konular üzerinden işleniyor olsa da, örneğin "Benim Adım Kırmızı"da üslup konusu gibi, aslında hep aynı temeldedir. Bu durum bilinen adıyla "doğu ve batı", bir başka ifadeyle de "eski ve yeni" çatışmasıdır. Pamuk (2020:153) çoğu romanında bu temaya yer verdiğini bizzat dile getirmektedir.

Bütün kitaplarım Doğu'nun ve Batı'nın yöntem, usul, alışkanlık ve tarihinin karışmasından yapılmıştır ve kendi zenginliğimi de buna borçluyum. Kendi rahatlığım, çift mutluluğum da buradan gelir, iki dünya arasında suçluluk duygusu duymadan, kendi evimde gezinir gibi gezinirim.

Bu temayı işliyor olmasının romanına bir zenginlik kattığını düşünen Pamuk, anlatısında belirli bir kutbu diğerinden üstün tutmaya çalışmadığını, hatta geleneklere özellikle yer vermeye çalıştığını dile getirmektedir. "Benim Adım Kırmızı"da üslup tartışmaları üzerinden işlenen doğu-batı veya eski-yeni çatışması aynı zamanda Pamuk (2020: 158) için eski kültürü yansıtmak için bir araçtır.

Kitapta kahramanlar, doğaya da resimler aracılığıyla ya da kalıplar aracılığıyla bakarlar. Bu kitabımın sevdiğim, vazgeçemediğim bir yanı. Aslında geçmiş kültürü bugün dolaşıma sokmak isteğiyle yanıp tutuşan Orhan Pamuk'un bir yanı bu.

Pamuk ayrıca 1350-1850 arası edebi ve tarihi metinlerden etkilenerek bu romanı yazdığını belirtir. Pamuk'a göre bu metinler klasik İslam kültürünü yansıtan birer "ansiklopedi" niteliğindedirler. Söz konusu metinlerden yararlanarak geçmişteki

³⁷ 16.yy'de kazai olarak boşanmak isteyen bir kadının boşanabilmek için farklı bir mezhepten "kadın" bulması gerekliliği. Ek olarak, birbiriyle evli olmayan bir kadın ve erkeğin sokakta yan yana gelmesinin ayıplandığı toplumda azınlık ve genellikle gayrimüslim olan bohçacı kadınlar ve mektuplar aracılığıyla iletişime geçmesi. Aynı zamanda Pamuk, bohçacı kadın tiplemesine Tanzimat romanında sıkça başvurulmakta olduğunu da belirtmektedir. Bu durum Pamuk'un roman yazma tekniği bakımından da Türk geleneklerini yansıttığı şeklinde yorumlanabilir.

kültürü yansıtmak “Benim Adım Kırmızı” romanında bir “amaç” haline gelmiştir Irmak (2019:416). Bu durum eserin yazılmasındaki bir başka neden olarak gösterilebilir.

Bu bilgiler dışında, 60 farklı dile çevrildiği bilinen bu çok yönlü romanın çalışmamıza konu edinilmesinin nedenlerini de açıklamak yerinde olacaktır. Aktardığımız bilgilerden de görüldüğü üzere “Benim Adım Kırmızı” oldukça titiz bir çalışmanın ürünüdür. Pamuk söz konusu romanı yazmak için saatlerce müzelerde minyatürleri incelemiş, bu minyatürlerin tarihi geçmişini öğrenmiş, anlattığı dönemin siyasi, tarihi ve kültürel yapısını yansıtabilmek adına çok sayıda eser okumuş ve araştırma yapmıştır. Böylelikle geçmişteki bir mesleği ve bu mesleğe dair terimleri, dönemin mimarisini, saray erkanını ve aynı zamanda insanların giyecek, yiyecek ve içeceklerini, sosyal ilişkilerini ve gündelik yaşamlarını biz okurlara ustaca aktarmayı başarmıştır. Tüm bu unsurlar incelememize konu olan kültüre özgü öğeler bakımından söz konusu romanın oldukça zengin olmasını sağlamıştır. Bununla birlikte eski bir dönemi konu alması nedeniyle romanda yer alan kültüre özgü öğelerin anlaşılabilmesi için bir takım yan okumalar yapmak gerekmektedir. Yan okumalar yapmaksızın, Türk okurların, özellikle gençlerin, dahi anlamakta güçlük çekeceği söz konusu kültüre özgü öğelerin, dilsel unsurlara nazaran daha çok eşdeğerlik sorunlarına yol açtıklarını bir kez daha hatırlatalım, iki farklı yabancı kültüre hangi stratejilerle çevrildiği ve çeviri sonucunda ne tür bir eşdeğerlik sağlandığı da bizlerde bir merak uyandırmıştır. Taşındığımız bu merak çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur.

3.2.1. Çevirmenler Hakkında Bilgiler

Pamuk’un “en çok okunan kitabı” olarak anılan “Benim Adım Kırmızı” 60 farklı dile çevrilmiş, satış rekorları kırmış ve birçok yerli-uluslararası ödüle layık görülmüştür. Romanın ulaştığı bu başarıda hiç kuşkusuz çevirmenlerin payı büyüktür. Ancak bu başarıdaki en büyük katkı kanaatimizce romanı İngilizceye çeviren Erdağ Göknaar’a aittir. Bu nedenle Göknaar hakkında bazı bilgiler vermek yerinde olacaktır.

Göknaar Amerika’nın Kuzey Karolina bölgesinde bulunan Duke Üniversitesi’nde görev yapan bir Türk akademisyendir. Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist kültür devriminin modern Türkiye ve Ortadoğu’ya yansımalarını konu alan çalışmalar

yapmaktadır. Bu bağlamda edebiyat ve siyaset, cinsiyet ve oryantalizm, sömürgecilik ve milliyetçilik, İslam ve modernizm, çeviri ve kimlik gibi konuları irdelemektedir (Duke University, 2020).

Göknar'ın tüm çalışmalarının “kültürle” ilişkisi olduğu açıktır. Kültürle ilgili çalışmalar yapmasının yanı sıra, Türk kökenli olması da Göknar'ı kanaatimizce diğer çevirmenlerden farklı kılmaktadır. Türk dili ve edebiyatına olan ilgisi onu çeviriyle oldukça içli dışlı yapmıştır. Göknar bu bağlamda “Çevirinin Yazarı, Yazarın Çevirmeni Olmak” (2019) başlıklı yazısında 1994-95 yıllarında Halikarnas Balıkcısı'nın bir eserini çevirdiğini ancak bu eser yayımlanmadığını ifade eder. Bunun yanı sıra Türkçe şiir ve öyküler ve yüksek lisans döneminde bazı Özbekçe metinler de çevirdiğini de belirtir. Göknar ayrıca Orhan Pamuk'un “Benim Adım Kırmızı”³⁸ (Reading Group Center – Knopf Doubleday Publishing Group, 2020) eserini çevirmiştir. Yaptığımız okumalar sırasında tespit ettiğimiz üzere, Göknar “Benim Adım Kırmızı”yı çevirmesinin yanı sıra Pamuk'un diğer eserlerine de ilgi duymakta ve yazılar yazmaktadır.

Ayrıca yabancı bir ülkede yaşaması nedeniyle çocukluğundan beri hem İngilizce hem Türkçe dillerini sürekli kullandığını ve çalıştığı üniversitede yabancılara Türkçe dersleri verdiğini de dile getirir.

Türkçe ve İngilizce arasındaki estetik ilişki hem kişisel hayatımın hem de kariyerimin odağında oldu. ABD'de Türkçe konuşulan bir evde büyüdüm ve hem çocukluğum hem de ilköğrenimim boyunca Türkçe duymaya, cevap vermeye alışkındım. Genelde çevirme alışkanlığıyla Türkçe dinleyip İngilizce cevap verebiliyordum. Bu da düşüncelerimdeki iki dünya arasında kalıcı bir bölünmeye ve aracılığa yol açtı (Göknar, 2019:187).

Göknar (2019:187) söz konusu yazında çeviriyi yapma sürecine dair bilgiler de vermektedir. Yazarla doktora çalışması yaptığı sırada tanıştığını belirten Göknar, yazarın bizzat kendisinden “deneme çevirisi” yapması istediğini belirtir. Bu bağlamda aralarında daha önce Pamuk'u çevirmiş olan birkaç çevirmenden, kitabın 28. Bölümünün çevrilmesi istenir ve Pamuk'un da onayıyla, Göknar'ın çevirisi başarılı

³⁸ Romannın İngilizce çevirisi, “My Name is Red” adıyla, ilk olarak Knopf Yayınevi tarafından 2001 yılında yayımlanmıştır.

bulunur. Böylelikle Gökner 1999 yılında çeviriye başlamış olur ve bir yılı aşkın bir sürede (Gökner, 2019:192) tamamlar.

Gökner (2019:187-188) çalışma biçimine dair detaylı bilgiler de vermektedir. Aktardığı bilgiler bu işi sevmenin de ötesinde ne kadar titiz ve disiplinli bir şekilde yaptığını gösterir niteliktedir. Bu bağlamda Gökner çalışmaya ilk başladığında romanının bir fotokopisini çekip, her biri yüz sayfa olmak üzere beş bölüme ayırdığını ve bu sayfalar üzerinde karamalar yaparak Pamuk'un karmaşık ve bir o kadar uzun cümlelerini çözümlmeye çalıştığını belirtir. Bununla birlikte yaptığı çözümlemelere dair notlar alıp bu notları bilgisayarına aktardığını ve sürekli gözden geçirdiğini ifade eden Gökner, genellikle bilgisayar üzerinde olmak üzere hemen hemen her gün yaklaşık üç sayfa çevirmeye çalıştığını (Gökner, 2019:188)³⁹ ve zaman zaman günde beş sayfaya kadar çeviri yaptığını dile getirir.

Genelde, ikinci ve üçüncü saatin arasında en yüksek hıza ulaşıyordum. Başka bir deyişle, bir cümleyi ya da ifadeyi kendi içimde Türkçe “duyabiliyor”, anlamını kavrayabiliyor, bir süre durup taslak bir İngilizce'ye dönüştürüyordum. Akla gelen metafor “soluklanma” olabilir. Çünkü uzun romanların çevirisi bir maraton gibidir. Hızı koruyabilir, ritmi de oturtabilirsem, çok geçmeden anlatıma, aklıma gelen en iyi ifadeyle “bir yön verebilirdim (Gökner, 2019:188).

Gökner'in bu ifadeleri en başta bir edebi çeviri türü olan roman çevirisinin zorlu bir süreç olduğunu göstermektedir. Böylelikle edebi çevirilerin diğer çeviri türlerinden ayrıldığı ve bir disiplin işi olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır. Ayrıca “cümleleri Türkçe duymak” ifadesi de oldukça çarpıcıdır. Bu ifade bir çevirmen olarak Gökner'in Türkçe kaynak metni öncelikle bir okur olarak değerlendirdiğini de gözler önüne sermektedir. Kaynak metni özümledikten sonra bir taslak oluşturması, ardından bu taslak üzerinde çalışması ve özellikle yaptığı çevirinin ilk kısımları için “İlk kısımları yüzden fazla kez okumuş olmalıyım.” (Gökner, 2019:188) ifadeleri çevirmen adaylarına ders niteliğindedir. Buradan çıkarılacak en büyük ders belki de çevirmenin, dillere ne kadar hâkim olursa olsun, bir “robot” olmadığı, “mekanik” bir aktarım yapmadığı ve bir anlamda yeniden yazdığı kaynak metni en güzel haliyle erek okura sunmak istediğidir.

³⁹ Gökner, üç sayfalık bir çevirinin kendisi için günde yaklaşık 4 – 8 saatlik bir çalışma anlamına geldiğini belirtir. Gökner yaptığı çeviriyi tam anlamıyla “odaklanma” ve “yaratıcılık” gerektiren, “hem canlandırıcı” ve “hem de yorucu” bir çalışma olarak niteler.

Bu bilgilerin yanı sıra, kanaatimizce yaptığı çeviride süreç boyunca kendini yazarla bir anlamda özdeşirmiş olan Göknar'ın çevirisine dair verdiği bilgiler arasındaki en çarpıcı detay kelimeleri değil anlamı çevirmeye dair söyledikleridir.

Dilin farklı kesitlerini rahatlıkla bir araya getirebilir, yazının ve olay örgüsünün yönünü tahmin edebilirdim. Salt “okumaktan”sa, epistemolojik birimleri dinleyip, duyup, İngilizce fısıldıyordum. Bir katıptım. İlginç bir şekilde, Türkçe bölümleri kavrayıp öyle bir şekilde dönüştürüyordum ki, çevirdiğim bir İngilizce sayfayı okuduğumda onu ilk kez okuyormuşum gibi acayip bir hisse kapılıyordum. Daha sonra bunu, çeviri yaparken kendimi yalnızca dinlemeye yani işitsel anlama verdiğim için, İngilizce kelimeleri aslında ilk kez görüyor olmama dayandırdım. Böyle anlarda yalnızca sözcük düzeyinde çeviri yapmayı anlamı da aktarımdan, kendimi bir aracı gibi hissediyordum. Sözcüklerin kendileri birer kılıf ya da deri gibiydim. Adım adım ya da mot-à-mot çevirmiyor, yazının anlamını dönüştürüyordum (Göknar, 2019:188).

İngilizce ve Türkçeye oldukça hâkim olan Göknar'ın “Benim Adım Kırmızı” çevirisi birçok John Updike (2019:24), Richard Eder (2019:27), Dick Davis (2019:35) gibi eleştirmenlerden olumlu eleştiriler almıştır. Göknar (2019:192)⁴⁰ bu olumlu eleştirilerin çevirinin romanın Türkçe versiyonundan daha fazla satmasına katkı sağladığını ifade etmektedir.

Ayrıca “Benim Adım Kırmızı”nın bir edebiyat ürününe ve çevirisine verilebilecek en önemli ödüllerden birisi olan “Impac Dublin Edebiyat Ödülü⁴¹”ne (Göknar, 2019:192; BBC, 2020) de layık görülmüştür. Bu başarının altında Göknar'ın disiplinli çalışmasının olduğunu düşünmek olasıdır. Zira Pamuk da bizzat Göknar'ın çevirisine övgülerde bulunmuş ve Göknar'ı onore etmiştir.

Pamuk 2002'de Duke Üniversitesi'ndeki bir grup dinleyiciye romanın İngilizce versiyonunun Türkçesinden daha iyi olduğunu söyleyerek, bana da unutulmaz bir iltifatta bulunmuştur (Göknar, 2019:193).

Öte yandan romanın Fransızca çevirmeni Gilles Authier hakkında bilgiler vermek de yararlı olacaktır. Authier hem Türk hem de Arap kültürünü iyi bilen, özellikle Kafkas dilleri üzerinde çalışmalar yapan bir dilbilim profesörüdür. Sorbonne Üniversitesinde görev yapan bir akademisyendir. Bir dönem ülkemizde Galatasaray Üniversitesinde de dersler vermiştir. Authier'in genellikle erek okurun ihtiyaçlarını gözeterek yapmış

⁴⁰ Pamuk'un diğer çevirileri 10.000 adet satarken, Göknar'ın çevirisi 200.000 adet satmıştır. Bu durum Pamuk'un uluslararası anlamda tanınırlığını perçinlemiştir.

⁴¹ Bu ödül yaklaşık 100.000 avruluk bir ödüldür. Söz konusu tutarın dörtte biri çevirmene verilmektedir. Göknar ne yazar ne yayınevi ne de kendisinin romanın böyle bir başarıya ulaşabileceğini beklemediğini dile getirmektedir.

olduğunu söylediği çeviri Fransa’da “Prix du meilleur livre étranger” ödülüne layık görülmüştür. Bu bağlamda Authier’in çevirisinin yazarın “Nobel adayı” olmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Bu bilgilere ek olarak Authier’in çalışma biçimine ilişkin olarak edindiğimiz bilgileri de aktaralım. Akademisyen Emrah Eriş’in (2019:144) belirttiği üzere, Authier gerçekleştirdiği bir röportajda Gökner’in aksine, Pamuk’u yazar kişiliği yönünden değil de eserleri bakımından ele aldığını dile getirmiştir:

Yazarın ölümü kaçınılmazdır. Bu benim yöntemim olmuştur. Yazar ölmüş gibi devam ettim. Karşılaştığım tüm sorumluluklardan önce, çoğunlukla okuyucu kitlesi adına faydalı gördüğüm şeyi üretiyorum ve bu sebeple öldürebilmek için, yazarla olan göbek bağına kesmem gerekiyor. Beni ilgilendiren yazar değil eserdir.

Bu ifadeler Eriş (2019:145) tarafından Authier’in yazar ve çevirmenden ziyade çevirmen ile kitap arasında bir ilişkiye inandığı şeklinde yorumlamıştır. Gerçekten de kendisiyle yapılan röportaj da incelendiğinde Authier’in çevirisinde Gökner’in aksine yazarla çeviri için temasa geçmediği ve çeviriyi yazar yokmuş gibi yaptığı görülür. Bu bağlamda çevirmenler arasındaki ilişkiyi incelemek adına “Habitus and Translators: Orhan Pamuk’s My Name is Red” (2019) adlı çalışmasında çevirmenlere birtakım sorular soran Eriş’in çalışmasındaki detaylara yer vererek, romanın İngilizce çevirmeni Gökner’in yanı sıra, Fransızca çevirmeni Gilles Authier’in çalışma biçimleri hakkında bazı ek bilgiler aktarmaya çalışacağız. Söz konusu çalışmada Eriş’in (2019:140-141) çevirmenlere yönelttiği sorular şu şekildedir⁴²:

1. Kitabın yazarı ile bir ön görüşme yaptınız mı?
2. Yazarın dünya görüşü, geçmişi, ilgilendiği konular, üslubu vb. bu kitabı çevirmenizde etkili oldu mu yoksa bunu yapmak için bir davetiye mi aldınız?
3. İlgi alanları, çalışma alanı, kişilik ve edebi geçmiş ile ilgili olarak yazarla ortak bir noktanız olduğunu düşünüyor musunuz?
4. Sizi bütünüyle temsil ettiğini düşündüğünüz herhangi bir edebi yaklaşım, yöntem veya stil var mı, varsa bu yaklaşım çevirilerinizi veya çevrilecek yazar/kitap seçiminizi etkiliyor mu?

⁴² Çeviriler bize aittir.

Daha önce aktardığımız bilgilerden de anlaşılacağı üzere Gökna (2019) ilk soruya “evet” cevabını vermiştir. Pamuk bir deneme çevirisi yapması için Gökna’a teklifte bulunmuştur. Daha sonra bu çeviri yayınevi editörünün yanı sıra Pamuk’un da onayından geçmiştir (Eriş, 2019:142).

İkinci soruya da “evet” yanıtını veren Gökna, yazarın üslubunun kendisini etkilediğini ve bununla beraber zaman zaman zorladığını belirtmiş ve üslup bakımından Pamuk’un eski ve yeni Türkçeyi bir arada kullanan “melez” (Gökna, 2019:190) üslubunu taklit etmeye çalıştığını dile getirmiştir (Eriş, 2019:142).

Üçüncü soruya yine “evet” cevabını veren Gökna, modern ve postmodern yazarlara ilgi duyduğunu, bilhassa Ahmet Hamdi Tanpınar ve Pamuk’tan etkilendiğini, belirtmiştir (Eriş, 2019:142-143). Gökna ayrıca Tanpınar’ın “Huzur” (<https://archipelagobooks.org/book/a-mind-at-peace/?id=37>, 2008) ve Atik Rahimi’nin “Toprak ve Küller” (Earth and Ashes, 2002) adlı romanlarını da İngilizceye çevirmiştir.

Dördüncü ve son soruda ise Gökna belirli bir edebi yaklaşım benimsemediğini ve edebi anlamda yetkin bulduğu eserleri çevirmeyi tercih ettiğini ifade etmiştir (Eriş, 2019:143).

Öte yandan Fransız çevirmen Gilles Authier ilk üç soruya “hayır” cevabını vermiş ve son soruda ise Türkçe metni okuduğunda anlayıp-hissettiklerini kendi edebi anlayışına göre yorumlayarak romanın tarzını en iyi şekilde yansıtmak biçimde Fransızcaya aktardığını belirtmiştir (Eriş, 2019:145) Authier’in bu yanıtı çevirmenlerin kaynak metni öncelikle bir okur olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Bu aynı zamanda çevirmenlerin kendi tecrübelerinden, bir başka ifadeyle kültürlerinden hareketle metinleri yorumlamaları ve çeviriye kendilerinden bir şeyler kattıkları, hatta duruma göre çıkardıkları, anlamına da gelmektedir. “Benim Adım Kırmızı” romanında yer alan kültüre özgü öğelerin İngilizce ve Fransızca çevirilerine dair yapacağımız inceleme bu durumu tespit etmemize de olanak sağlayacaktır.

3.2.2. “Benim Adım Kırmızı”nın İngilizce ve Fransızca Çevirileri Hakkında Bilgiler

Yaptığımız incelemede kaynak olarak kullandığımız çeviri eserler hakkında da bilgiler vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Benim Adım Kırmızı “My Name is Red” adıyla, Erdağ Göknar tarafından İngilizceye çevrilmiş ve ilk olarak 2001 yılında Faber & Faber Yayınevi tarafından Birleşik Krallık ’ta yayımlanmıştır. Bununla birlikte aynı çeviri 2011 yılında Knopf yayınevi tarafından Amerika Birleşik Devletleri’nde de yayımlanmıştır. Çeviri Amerika’da yayımlanmasından sonra “Impac Dublin Edebiyat Ödülü”ne layık görülmüştür.

Elimizde bulunan 2011 tarihli İngilizce çeviriyi fiziksel olarak incelendiğinde kaynak eserden farklı olarak içindekiler kısmından sonra Osmanlı Devleti’nin sınırlarını gösteren bir haritaya yer verildiği ve kaynak eserin sonunda yer alan kronolojinin korunduğu, ancak sonsözün çıkarıldığı görülmektedir. Söz konusu çeviri 666 sayfa anlatı ve 5 sayfa kronoloji olmak üzere toplam 671 sayfadır.

Öte yandan Gilles Authier tarafından yapılan Fransızca çevirinin adı ise “Mon Nom est Rouge” şeklindedir. Gallimard yayınevi tarafından ilk olarak “Du monde entier” serisi kapsamında 2001 yılında yayımlanmıştır. Authier’in çevirisi 2002 yılında “Prix du meilleur livre étranger” ödülüne layık görülmüştür.

Elimizdeki Fransızca çeviri ise yine aynı yayınevi tarafından 2003 yılında yayımlanan A5 boyutundaki “Folio” serisindedir. Bu çeviride içindekiler kısmına, romanın aslı ve İngilizce çeviriden farklı olarak, en sonda yer verilirken yazarın sonsözü ise çıkarılmıştır. Bu çeviri 736 sayfa anlatı ve 3 sayfa kronoloji olmak üzere toplam 739 sayfadır.

Yaptığımız çeviri karşılaştırmasında elimizde matbu halleri bulunan her iki çevirinin de Amazon Kindle uygulamasında yer alan dijital sürümlerinden yararlanılmıştır.

3.3. “BENİM ADIM KIRMIZI” ROMANINDAKİ” KÜLTÜREL UNSURLAR

Pamuk’un edebi kişiliği ve romanın niteliklerine ilişkin verdiğimiz bilgilerden de anlaşıldığı üzere “Benim Adım Kırmızı” uzun ve titiz bir çalışmanın ürünüdür. Pamuk çok sayıdaki farklı türden kültüre özgü öğeyi romanın evrenine bir ressam edasıyla ağır ağır nakşetmiştir. Bu bağlamda eski Osmanlı kayıtlarını taramış (Pamuk 2019:416), çok sayıda kütüphane gezmiş ve resim incelemiştir (Pamuk, 2018: 442-44). Pamuk incelememize konu olan ve günümüz Türk okurlarının dahi anlamakta zorlanabileceği “somut” kültüre özgü öğelerin yanı sıra, o dönemdeki yaşantıyı yansıtan “soyut” kültürel niteliklere de çokça yer vermiştir. Anlatıda ata-torun veya usta-çırak ilişkileri, aile yapısı, şeri olarak boşanma, mimari, yiyecek-içecekler, gelenekler, dini bilgiler, deyimler, sarayı-padişahı ziyaret etme usulleri ve hatta laf taşıyan dedikoducu bohçacı kadına kadar oldukça farklı detaylara rastlamak mümkündür.

Yapacağımız çeviri karşılaştırmalarına romanda yer alan “84” farklı kültürel unsur, daha önce belirlediğimiz 8 başlık altında, konu edilmektedir. Karşılaştırmaya tabii tutulan bütün öğelerin sözlüksel karşılıkları Türk Dil Kurumu Çevrimiçi Sözlüğü (Türk Dil Kurumu, 2020) Larousse Fransızca-Fransızca Sözlüğü (Larousse, 2020) Petit Robert Fransızca-Fransızca sözlüğü (LeRobert Dico en Ligne, 2020), Lexico İngilizce-İngilizce Sözlüğü (Lexico, 2020c), Centre Nationale de Ressources Textuelles et Lexicales terim bankası (Cnrtl, 2020), Wordreference İngilizce-Fransızca (WordReference.com, 2020a) ve Fransızca-İngilizce sözlüğü (WordReference.com, 2020b), Tureng İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce sözlüğü (Tureng,2020) gibi sözlüklerden araştırılmıştır. Sözlük araştırmalarına ek olarak çeşitli internet kaynaklarına, “Google Görseller” (Google, 2020) özelliğine ve birçok akademik makaleye başvurulmuştur.

3.4. “BENİM ADIM KIRMIZI” ROMANINDAKİ KÜLTÜREL UNSURLARIN ROMANIN FRANSIZCA VE İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİNDEKİ KARŞILIKLARININ KÜLTÜREL EŞDEĞERLİK KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Örnek 1 – (Yiyecek ve İçecek Adları) Sarıca İncir, Kızılıcık Kuru, Leblebi, Cevizli Köfter Sucuğu

Türkçe: Hayriye, sen çocukları al da Kadırğa Limanı'na gidin de Kosta'nın yerinden babam için çorbalık kefal alın. Al bu yirmi akçeyi, balıktan artanıyla dönüştür Orhan'a sevdiği **sarıca incir** ve **kızılıcık kuru** alırsınız. Şevket'e de **leblebi** ve **cevizli köfter sucuğu** al. Akşam ezanına kadar istedikleri gibi gezdir, ama dikkat et üşümesinler (Pamuk, 2018:159).

İngilizce: Hayriye, take the boys to Galleon Harbor and buy some gray mullet suitable for soup from Kosta's place. Take these silver coins and with the change from the fish, buy Orhan some **dried yellow figs** and cherries on the way back. Buy Shevket **roasted chickpeas** and **sweetmeat sausage with walnuts**. Walk them around to wherever they want to go until the evening prayers are called but be careful they don't catch cold (Pamuk, 2011a:173).

Fransızca : « Hayriyé , ai-je dit, emmène les petits au quai de la Galère et achète du lieu pour la soupe. Chez Kosta. Tiens, voilà vingt pièces. Avec le reste, tu prendras en revenant **des figues** et **des cornouilles séchées** pour Orhan. Pour Shevket, prends aussi **des pois chiches grillés** et **un collier de friandises avec des noix**, comme il aime (Pamuk, 2011b:266).

“Sarıca İncir” ifadesi İngilizce çeviride “dried yellow fig” ve Fransızca çeviride ise “des figues séchées” şeklinde karşılanmıştır. Her iki çeviride de “kurutulmuş” sıfatlarının kullanıldığı görülür. Bununla birlikte kaynak metinde yer alan ifadeyi okuyan bazı Türk okurların “sarıca incir ve kızılıcık kuru” ifadesini ayrı ayrı değerlendirmesi olasıdır. Kaynak metin “sarıca incirin yaş hali ve yanında da kızılıcık kuru mu satın alınıyor yoksa kızılıcık kuruyla beraber sarıca incirin kuru da mı alınıyor?” sorusunu akıllara getirebilmektedir. Öte yandan kaynak metin yazarının “ve” bağlacına başvurarak “kuru” sıfatını tekrar kullanmadığı da düşünülebilir. Yaptığımız araştırmalar 16. yüzyılda İstanbul'da tüketilen incirin daha ziyade “kurutulmuş” incirler olduğunu göstermektedir (Nazilli Ticaret Borsası, 2015). Bu gerçeği göz önünde tutarak çevirileri değerlendirecek olursak, çevirisinde “sarı” sıfatını koruyan İngilizce çevirmenin “birebir çeviri” stratejisine; öte yandan, İngilizce çevirmenin aksine, “sarı” sıfatına çevirisinde yer vermeyen Fransızca çevirmenin ise “uyarlama” stratejisine başvurduğunu söyleyebiliriz. Yapılan bu seçimlerden hareketle İngilizce çeviride “biçimsel eşdeğerlik” ve Fransızca çeviride ise “dinamik

eşdeğerlik” bulunduğu sonucuna varılabilir. Kanaatimizce her iki çeviri de kaynak metni erek okurların anlayabileceği biçimde yansıtmaktadır.

“Kızılılık⁴³ Kuruşu” ifadesi İngilizceye “dried cherries” ve Fransızcaya ise “cornouilles séchées” olarak aktarılmıştır. “Cherry” kiraz demektir. Kızılılık ise Türkçe Sözlük’te “Cornus mas” ağacının meyvesi olarak geçmektedir (Türk Dil Kurumu, 2020), dolayısıyla “cherry” ile aynı anlama gelmemektedir (Pirandini, 2020)⁴⁴. İngilizce çeviride yapılan bu uygulama bir “uyarlama” örneği olarak değerlendirilebilir. İfadenin Fransızca çevirisinde ise kelimelerin birebir aktarıldığı ve “birebir çeviri” stratejisine başvurulduğu görülür. Başvurulan bu stratejilerin erek odaklı-kaynak odaklı olma durumları değerlendirildiğinde İngilizce çeviride “dinamik eşdeğerlik”, Fransızca çeviride “biçimsel eşdeğerlik” bulunduğu görülmektedir.

“Leblebi” ifadesinin İngilizceye “roasted chickpeas”, Fransızcaya “pois chiches grillés” olarak çevrildiği görülmektedir. Her iki çeviri de “kavrulmuş nohut” anlamına gelmektedir. Sonuç olarak söz konusu Türkçe ifade İngilizce ve Fransızcada birebir karşılığı bulunmadığı için “uyarlama” yoluyla bu dillere aktarılmıştır. Bu örnekte her iki dilde de aynı çeviri stratejisi kullanılmış ve kaynaktaki anlam okurlara aktarılmaya çalışılmıştır. Kanaatimizce yapılan çeviriler erek okurların kafasında nohutun kavrulması yoluyla üretilen bir tür yiyeceği çağrıştırmaktadır. Bu bilgilerden hareketle erek odaklı “uyarlama” stratejisine başvurularak yapılan bu çevirilerde “dinamik eşdeğerlik” durumunun söz konusu olduğunu ve erek okurlar tarafından rahatlıkla anlaşılabilen bu çevirilerin aynı zamanda kaynağı da yansıttıklarını söyleyebiliriz.

“Cevizli Köfter Sucuğu” ifadesi ise İngilizceye “sweetmeat sausage with walnuts” ve Fransızcaya “un collier de friandises avec des noix” şeklinde çevrilerek erek okurların daha aşına oldukları ifadelerle karşılanmaya çalışılmıştır. Bu örnekte de her iki dilde “uyarlama” stratejisinin kullanımı söz konusudur. Dolayısıyla her iki çeviride de dinamik eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir.

⁴³ Kızılılık ifadesinin yerel adları da vardır. Örneğin Amasya’da kızılılık “kiren” olarak bilinir.

⁴⁴ Yaptığımız araştırmalarda “kızılılık” ifadesinin “Cornelian Cherry” şeklinde aktarıldığını tespit ettik.

Örnek 2 – (Yiyecek ve İçecek Adları) Kuru İncir, Kızılılık Kurusu

Türkçe: "Hasta mı?" dedi Hayriye aşağıdan. Ama benim sessizliğimden öfkemi sezdi: "Şeküre Hanım, Kosta'yı bekledik. Kefal gelince de hiç oyalanmadan defne topladık, çocukların **kuru incirini, kızılılık kurusunu** aldım" (Pamuk, 2018:196).

İngilizce: "Ill?" said Hayriye from below. She could tell from my silence that I was angry: "Shekure, we waited for Kosta. After the gray mullet arrived, without tarrying, we picked bay leaves, then I bought **the dried figs and cherries** for the children (Pamuk, 2011a:212).

Fransızca: Malade ?... » intervint Hayriyé, qui était encore en bas — mais elle a senti à mon silence que ce n'était pas le moment, et elle a repris : « Madame Shékuré, il a fallu attendre Kosta ; quand on a eu le poisson, on a fait aussi vite qu'on a pu, j'ai juste passé prendre du laurier, et on a aussi acheté **les figues et les griottes sèches** pour les enfants » (Pamuk, 2011b:325).

Bir önceki örnekte incelediğimiz ifadeleri bu örnekte de tekrar inceleyerek yapılan aktarımların tutarlılığını tespit etmeye çalışacağız. Bu bağlamda “kuru incir” ve “kızılılık kurusu” ifadelerinin çevirilerini karşılaştıracız. Kaynak metinde “kuru incirini, kızılılık kurusunu” şeklinde geçen söz konusu ifadelerin İngilizceye “dried fig and cherries”, Fransızcaya ise “les figues et les griottes sèches” şeklinde aktarıldığı görülmektedir.

Kanaatimizce kaynak metinde “kuru” sıfatının kullanılması, bir önceki örnektekinin aksine, incelediğimiz bu cümlenin oldukça anlaşılır olmasını sağlamıştır. Bu açıklık çevirilere de yansımıştır. Örneğin “kuru incir” ifadesi her iki dile de “birebir çeviri” stratejisiyle, doğrudan aktarılmıştır. “Birebir çeviri” stratejisine başvurulmuş olması söz konusu ifadenin çevirilerinde “biçimsel eşdeğerlik” bulunduğu şeklinde yorumlanabilir.

“Kızılılık kurusu” ifadesi incelendiğinde ise bu ifade İngilizceye tıpkı bir önceki örnekteki gibi “dried cherries” şeklinde, “uyarlama” yoluyla aktarılmıştır. Söz konusu ifade Fransızcaya, bir önceki örnekten farklı bir biçimde, “les griottes sèches” şeklinde çevrilmiştir. Yaptığımız araştırmalar buradaki “griotte” ifadesinin kızılılığa oldukça benzeyen bir tür meyve olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle söz konusu Fransızca çeviride de “uyarlama” stratejisine başvurulduğu söylenebilir. “Dolaylı” çeviri stratejilerine başvurulması nedeniyle her iki çeviride “dinamik eşdeğerlik” bulunduğu söylenebilir.

Örnek 3 – (Yiyecek ve İçecek Adları) Helva, Lokma

Türkçe: Hazreti Muhammed zamanında mevlit okutmak mı vardı? Ölüye kırk töreni yapmak, ruhu için **helva** ve **lokma** döktürmek mi vardı? (Pamuk, 2018:19).

İngilizce: Was the Prophet's birth epic read in memory of the dead back then? Was the fortieth-day ceremony performed, where sweets like **halva** and **fried dough** are offered to honor the dead? (Pamuk, 2011a:23).

Fransızca: Où a-t-on vu à l'époque de Mahomet ces récitations de prières? Et ces débauches de pâtisseries et de gourmandises pour les quarante jours du défunt ? (Pamuk, 2011b:30).

Bilindiği üzere “helva” un, şeker ve yağın kavrulmasıyla yapılan Arap kültürüne özgü bir tatlıdır. Türklerin İslamiyet ile tanışması sonucu Türk mutfağının da vazgeçilmez tatlılarından birisi olmuştur (Demirgöl, 2018:116). Doğu kültürlerinde cenaze sonrası taziyeye gelen konuklara helva ikram etmek bir gelenektir. Bu durum ülkemizde de oldukça yaygındır. Bununla birlikte yöreye göre cenazelerde farklı yiyecekler de ikram edilebilmektedir (Bayat ve Cicioğlu, 2008:150). Ceviz büyüklüğündeki hamurun yağda kızartılıp, üzerine şerbet dökülerek servis edildiği “lokma” tatlısı da bu yiyeceklerden birisidir.

Kaynak metinde yer alan bu ifadeleri çeviri açısından inceleyecek olursak, “helva” ifadesinin İngilizceye “halva” biçiminde, sesletimin benzetilmesi yoluyla, “ödüncleme” stratejisine başvurularak çevrildiğini görmekteyiz. Uygulanan bu strateji sonucu söz konusu çeviride “biçimsel eşdeğerlik” sağlanmıştır. Kanaatimizce küresel etkileşim nedeniyle “helva” kelimesinin İngilizceye de yerleşmesi çevirmeni böyle bir tercihe itmiş olabilir.

“Lokma” ifadesinin ise “haşlanmış hamur” anlamına gelecek biçimde, “uyarlama” stratejisine başvurularak İngilizceye çevrildiği görülür. Aynı cümlede yer alan ifadelerin çevirilerinde uygulanan stratejiler dikkate alındığında hem “biçimsel” hem de “dinamik” eşdeğerlik durumu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte kaynakta yer alan bu ifadeler Fransızca çeviride hiçbir şekilde aktarılmamıştır. Çevirmen daha genel ifadeler kullanarak, “ölümün 40.gününde pasta-börek kaçamağı yapmak, bir nevi “tıkınmak” var mıydı o zamanlar” anlamına gelecek şekilde ifadeler kullanarak “helva” ve “lokma” ifadelerini çevirisinde kullanmamıştır. Fransızca çevirideki bu durumun bir “dinamik eşdeğerlik” örneği teşkil ettiği söylenebilir.

Örnek 4 – (Yiyecek ve İçecek Adları) Helva

Türkçe: ... Hayriye, avlu kapısını vurup "**Helva** geldi," diye seslenen vefalı komşunun oğluna kapıyı açmaya koşuyordu (Pamuk, 2018:262).

İngilizce: Meanwhile, Hayriye came out of the house and rushed to open the door for the son of a loyal neighbor who'd called out, "the **halva's** here," as he knocked on the courtyard gate (Pamuk, 2011a:280).

Fransızca: À ce moment-là, Hayriyé est sortie pour aller ouvrir le portail au gamin d'un des voisins, qui apportait encore du **nougat** (Pamuk, 2011b:436-437).

Bir önceki örnekte incelediğimiz "helva" ifadesini tekrar inceleyerek çevirmenlerin aynı ifadeyi yer yer farklı biçimlerde aktardıklarını göstermeye çalışacağız. Yukarıda aktardığımız cümlelerden de görüldüğü üzere kaynak metindeki "helva" ifadesinin Fransızca çeviride "nougat" şeklinde karşılandığını görmekteyiz. "Nougat", helva görünümünde ancak helvadan farklı olarak daha sert veya yumuşak olabilen; yumurta akından yapılan ve şeker, bal veya glikoz şurubuyla tatlandırılan; ek olarak badem, fındık, Antep fıstığı veya çeşitli kuru meyveler ile yapılan bir tür tatlıdır. Bu bilgiler dikkate alındığında, kaynak metindeki "helva" ifadesinin Fransız okurların daha aşına olduğu bir ifadeyle aktarıldığı görülmektedir. Bu durum çeviride "uyarlama" stratejisine başvurulduğunu göstermektedir. Yapılan aktarımda "dinamik" eşdeğerlik söz konusudur. İngilizce çevirideki aktarım ise bir önceki örnekteki gibidir.

Örnek 5 – (Yiyecek ve İçecek Adları) Helva

Türkçe: Zarif Efendi'nin evine git, karısının ağzını ara ve neden bize **helva** yollamadıklarını öğren. Haberi hemen yetiştir bana (Pamuk, 2018:262).

İngilizce: Go to Elegant Effendi's house, talk casually to his widow and learn why they didn't send us any **halva**. Let me know immediately what you find out (Pamuk, 2011a:280-281).

Fransızca: Va chez Monsieur Délicat, parle un peu, l'air de rien, avec sa veuve et tâche de savoir pourquoi elle ne nous a pas fait porter de **halva**. Tu me rapporteras ensuite la réponse (Pamuk, 2011b:437).

"Helva" ifadesini 3 ve 4 numaralı örneklerde inceleyerek çevirmenlerin aynı ifade için zaman zaman farklı karşılıklar verebildiklerini ifade etmiştik. Aynı ifadeyi bir kez daha inceleyerek bu tespitimizi kuvvetlendirmeye çalışacağız. Yukarıda aktardığımız cümleler incelendiğinde Fransızca çevirmenin daha önce "nougat" şeklinde çevirdiği "helva" ifadesini bu örnekte "halva" biçiminde çevrildiği görülmektedir. "Ödünçleme" stratejisi yoluyla yapılan bu çeviride "biçimsel" eşdeğerlik durumu söz konusudur. İngilizce çeviri ise daha önceki örneklerde olduğu gibidir.

Kanaatimizce Fransızca çevirmenin aynı ifade için üç farklı çeviri yapması oldukça dikkat çekicidir. Yapılan bu aktarımların erek metne farklı bir renk kattığı düşünülebilir ancak kaynak metinde her yerde yalnızca “helva”dan bahsedilirken, Fransızca metinde “nougat” ve “helva” farklı ürünler olarak algılanmış olabilir. Örneğin cenazede helva yeme geleneğinin eleştirildiği ilk örnekte bu nüans kaybolmuştur. İkinci örnekte cenaze evine “nougat” getirilirken, yine aynı evde yaşayan ve komşusunun neden helva göndermediğini merak eden roman karakteri “halva” ifadesini kullanmıştır. Bu durum “madem cenaze evine komşular “nougat” getiriyor, o halde ilerleyen sayfalarda roman karakteri yine aynı cenaze evine neden “halva” getirilmedi diye hayıflanıyor?” şeklinde bir soruyu akla getirebilmektedir. Ancak bu tür soruları cevaplamak oldukça güçtür. Bu bağlamda Fransızca çevirmen kaynak metne ayrı bir renk katmak için bilinçli olarak böyle bir tercih yapmış olabilir.

Sonuç olarak Fransızca çeviride yapılan farklı aktarım tercihleri yer yer kaynaktaki anlamın kaybolmasına neden olsa da çevirmenin erek okurun rahatlıkla anlayabileceği bir Fransızca metin üretmeye çalıştığı açıktır. İngilizce çeviri incelendiğinde ise, Fransızca çeviriyle kıyaslandığında, kelimelerin daha doğrudan aktarıldığı görülür.

Örnek 6 – (Yiyecek ve İçecek Adları) Kahve

Türkçe: Bu Sivaslı Şašo Nedret Hoca da güzel oğlanları sevmekle nakşetmeyi lanetlemekten başka, **kahvenin** Şeytan işi olduğunu, içenin cehenneme gideceğini söylüyormuş (Pamuk, 2018:59).

İngilizce: Besides denouncing the wooing of pretty boys and the art of painting, this Cross-Eyed Nedret Hoja of Sivas maintained that coffee was the Devil’s work and that **coffee** drinkers would go to Hell (Pamuk, 2011a:67).

Fransızca: Non content de jeter l’anathème sur la peinture et sur l’amour des jolis garçons, ce Hodja disait que **le café** est une chose diabolique, et que celui qui en boit va droit en Enfer (Pamuk, 2011b:97).

Her ne kadar basit bir kelime olarak düşünülse de “kahve” ifadesinin çevirisini yapmak için kanaatimizce kahvenin geçmişini iyi bilmek gerekir. Zira “kahve” Osmanlı-Türk geleneğinde oldukça uzun ve ayrı bir geçmişe sahiptir. Kahveyle ilgili birçok atasözü dilimizde mevcuttur. Bunun yanı sıra, yapılışı ve servis ediliş biçimi bakımından dünyada yalnızca Türklere özgü olan “Türk Kahvesi” oldukça meşhur bir içecektir.

Ortaya çıkışına dair çeşitli rivayetler olan kahve, ekvator ve ekvatora yakın olan sıcak bölgelerde yetişen “coffea” adlı ağaçtan elde edilmektedir. Birçok kaynakta ilk olarak

Etiyopya’da keşfedildiği yazılıdır. Günümüzde “kahve” denilince akla gelen ilk şey genellikle söz konusu ağaçtan elde edilen kahve çekirdeklerinin kaynatılması yoluyla servis edilen içecektir. Türklerin kahve ile tanışması ise Yavuz Sultan Selim dönemine, 16. yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Kahvenin yurda gelişiyle beraber insanların sosyalleşme amacıyla bir araya gelerek kahve ve nargile içtiği kahvehaneler de git gide yaygınlaşmıştır. Zaman içerisinde kahvehanelerin siyasi tartışmaların yapıldığı yerler haline geldiği ve kahvenin de vücudu uyuşturup, bağımlılık yaptığı görüşü yaygınlaşmış ve kahve içmek zaman zaman devlet otoritesince yasaklanmıştır (Çaksu, 2019:371-373).

Pamuk’un 1590’lı yılları yansıttığı “Benim Adım Kırmızı” romanında yukarıda sözünü ettiğimiz bilgilere yer verdiği görülür. İncelemek için seçtiğimiz cümleden de bu durum anlaşılmaktadır. Tüm bunlar bilgiler göz önünde tutulduğunda kaynak metinde geçen “kahve” ifadesini neden bir kültüre özgü öge olarak değerlendirdiğimiz daha iyi anlaşılacaktır.

İfadenin çevirileri incelendiğinde her iki dile de “birebir çeviri” stratejisi yoluyla çevrildiği ve bu çevirilerin “biçimsel” eşdeğerlik taşıdığı görülür. Ancak bu çevirilerde kanaatimizce kaynaktaki anlam tam olarak yansıtamamıştır. Çünkü dönemin Osmanlı kültüründe, kahvenin yapılış biçimi günümüzdekinden farklıdır. Ayrıca İngilizceye “coffee” ve Fransızcaya “café” şeklinde çevrilen “kahve” ifadesi her ne kadar birebir çevrilmiş olsa da erek okurların zihinlerinde canlanan imgenin, kendi kültürlerinde aşına oldukları kahve olacağı kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle çevirilerde “Türk kahvesi” anlamına gelecek şekilde karşılıklar kullanılmasının daha uygun olabileceğini söyleyebiliriz.

Örnek 7 – (Yiyecek ve İçecek Adları) Pilav

Türkçe: Mutfağa gittim. Ağabeyim gelmiş. Hayriye, önüne misafirin **pilavından** bir sahan koymuş (Pamuk, 2018:37).

İngilizce: I went down to the kitchen. My brother, Shevket, was back. Hayriye had put before him a plate of the **pilaf** meant for the guest. (Pamuk, 2011a:43)

Fransızca: J’ai été à la cuisine. Mon grand-frère était arrivé. Hayriyé lui avait mis une assiette avec du **riz** qu’elle a préparé pour l’hôte (Pamuk, 2011b:60-61).

“Pilav” Osmanlı’da gerek saray gerek halk tarafından çeşitli davetlerde sıklıkla ikram edilen ve tüketilen bir yemektir. Bazı kaynaklarda sarayda yalnızca belirli bir yemek

üzerinde ustalaşan aşçıların olduğu yazılıdır. “Pilavcılar” da bu aşçı gruplarından birini teşkil etmektedir (Demirgöl, 2018:115).

Söz konusu ifadenin çevirilerini incelediğimizde İngilizce çeviride “ödünçleme” stratejisine başvurulduğu ve “biçimsel” eşdeğerlik olduğu çevrildiği görülmektedir. Fransızca çeviride ise ifadenin sözlüksel karşılığı kullanılmış “birebir çeviri” stratejisine başvurulmuştur. Başvurulan bu stratejiler sonucu “biçimsel” eşdeğerlik sağlanmıştır. İncelediğimiz bu örneğin, kültürlerin birbirleriyle olan yakınlaşmaları sonucu farklı diller arasında gerçekleşen ödünç kelime alışverişine güzel bir örnek teşkil ettiği kanaatindeyiz.

Örnek 8 – (Yiyecek ve İçecek Adları) Pestil, Akide Şekeri, Karanfil Şekeri

Türkçe: Çok sonra, düğün kalabalığı yemeğini yiyip, cevizleri, bademleri, pestilleri, **akide ve karanfil şekerlerini** atıştırıp akşam namazını çok geçmeden dağıldı (Pamuk, 2018:222).

İngilizce: Not long after the evening call to prayer the wedding guests dispersed, having heartily partaken of the walnuts, almonds, **dried fruit leather, comfits** and **clove candy** (Pamuk, 2011a:238-239).

Fransızca: Ce n'est que nettement plus tard, une fois tous bien rassasiés de noix, amandes, **pâtes de fruits, bonbons au caramel** et aux **clous de girofle**, que les convives se sont dispersés (Pamuk, 2011b:370).

Pamuk'un Türk geleneklerini yansıttığının bir işareti olarak değerlendirilebilecek bu cümlelerde, bir düğün esnasında misafirlere “pestil”, “akide şekeri” ve “karanfil şekeri” gibi ikramlarda bulunulduğu görülmektedir. Tarihi kaynaklar incelendiğinde bu tür ikramların o dönemde oldukça yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu ikramlardan “pestil”in üzüm pekmezinden üretildiği bilinmektedir. Yaptığımız okumalarda ise “akide şekeri”nin “pekmez”, “bal”, “un” ve çeşitli aromalarla “yüksek” ısıda pişirilmek suretiyle üretildiği bilgisine ulaştık (Avcı, Demir ve Elgün, 2010:432). “Karanfil şekeri” de, tıpkı akide şekeri gibi, karanfil aromasıyla tatlandırılan bir şeker türü olarak bilinmektedir.

Kaynak metinde yer alan ifadelerin çevirileri incelendiğinde, “pestil”in İngilizceye “dried fruit leather” ve Fransızcaya “pâtes de fruits” şeklinde çevrildiği görülmektedir. Verilen bu karşılıkları detaylandırmak adına öncelikle sözlüklerden yararlanmak istedik. Ancak her iki karşılığın da sözlükte bulunmadığını tespit ettik. Bu nedenle görsel taramalarından ve Georgia Üniversitesine bağlı bir kaynaktan (National Center

for Home Food Preservation, 2020) yararlanma yoluna gittik. Sonuç olarak “dried fruit leather” ifadesinin püre kıvamına getirilmiş meyvenin düz bir yüzeye yayılarak kurutulması ve isteğe bağlı olarak, parmak uzunluğunda olacak şekilde, rulo haline getirildiği sonucuna ulaştık. Edindiğimiz bilgiler İngilizcedeki bu karşılığın Türk kültüründe “üzüm pekmezinden yapılan” pestili tam olarak yansıtmadığı şeklindedir. Bu nedenle çeviride “uyarlama” stratejisine başvurulduğu olduğu kanaatindeyiz. Yapılan bu aktarım sonucu kaynak metinde yer alan ifade, erek okurun daha aşına olduğu bir öğeyle yer değiştirmiştir, dolayısıyla ifadenin çevirisinde “dinamik” eşdeğerlik söz konusudur diyebiliriz.

Öte yandan “pestil” ifadesinin Fransızca çevirisindeki “pâte de fruit” karşılığı da sözlüklerde birebir bulunmamaktadır. “Pâte” kelimesi tek başına sözlüklerde araştırıldığında “hamur”, “hamur işi”, “macun”, “ezme” gibi karşılıklara rastlanmaktadır. İncelememiz bağlamında “Pâte de fruit” bir bütün olarak ele alındığında ise “meyve ezmesi” veya “ezilmiş meyve” şeklinde kelimesi kelimesine bir karşılık taşıyabilmektedir. Yaptığımız görsel taramaları da bizlere söz konusu karşılığın meyveden yapılmış, lokuma benzer bir tatlıyı işaret ettiğini göstermektedir. Sonuç olarak bu çeviride “uyarlama” stratejisinin kullanımı ve “dinamik” eşdeğerlik durumu söz konusudur diyebiliriz.

“Akide şekeri” ifadesi ise İngilizcede “comfit”, Fransızcada ise “bonbons au caramel” şeklinde karşılanmıştır. “Comfit”, İngilizce sözlükte dışı çikolata veya renkli şekerle kaplı kuru meyve veya kabuklu yemişlerden yapılan şeker şeklinde tarif edilmiştir. İnternet üzerinden yapılan görsel taramaları da bu bilgiyi desteklemektedir. Kaynak metindeki “akide şekeri” ile birebir aynı olmasa da renklendirme bakımından akide şekerine en yakın karşılık olduğu kanaatindeyiz. İngilizce çevirmen bu karşılığı kullanarak “uyarlama” stratejisine başvurmuş ve kaynak metinde yer alan ifadeyi erek okurun daha aşına olduğu bir öğeyle değiştirerek aktarmıştır. Böylelikle ifadenin çevirisinde “dinamik” eşdeğerlik sağlanmıştır.

Öte yandan “akide şekeri” ifadesinin Fransızca çevirisinde de benzer bir durum söz konusudur. Fransızca çevirmen “şeker” anlamına gelen “bonbon” karşılığını kullanmış ve bu karşılığa “au caramel” ifadesini ekleyerek şekerlere “karamelli” olma özelliği kazandırmıştır. Ancak akide şekerleri, yukarıda da belirttiğimiz gibi, pek çok farklı

aromayla yapılabilmektedir. Bu durum dikkate alındığında Fransız çevirmenin de “uyarlama” stratejisine başvurduğu anlaşılmaktadır. Kanaatimizce çevirmenin bu tercihi Fransız okurun karamelli şekerle daha aşına olmasından kaynaklanmış olabilir. Sonuç olarak söz konusu ifadenin Fransızca çevirisinde de “dinamik” eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir.

Bu örnekte inceleyeceğimiz son ifade “karanfil şekeri” ifadesidir. Söz konusu ifadenin İngilizceye “clove candy”, Fransızcaya “clous de girofle” şeklinde çevrildiği görülmektedir. İngilizce “clove candy” karşılığı sözlük yardımıyla incelendiğinde, karanfil anlamına gelen “clove”, ve “şeker” anlamına gelen “candy” kelimelerinin kullanıldığı ve kaynaktaki ifadenin “birebir çeviri” stratejisine başvurulmuş İngilizceye aktarıldığı anlaşılmaktadır. Böylelikle çeviride “biçimsel” eşdeğerlik sağlanmıştır. Ancak erek okur kitlesinin yaş durumlarına bağlı olarak, zihinlerinde yuvarlak veya çubuk şeklinde eski usul bir şeker canlanabileceği kanaatindeyiz. Kaynaktaki ifade her ne kadar birebir çevrilmiş olsa da erek okurun zihninde canlanan imge kaynaktakiyle birebir eşdeğer olmayabilir. Bu açıdan bakıldığında “biçimsel” eşdeğerlik durumu bulunan bazı çevirilerin zaman zaman “dinamik” eşdeğerlik içerebileceği de düşünülebilir.

Fransızca çevirideki “clous de girofle” karşılığı incelendiğinde ise bunun özellikle ülkemizdeki kebabçılarda hesap öderken kasanın yanı başında görmeye alışık olduğumuz “tane karanfil”i işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum çeviride “uyarlama” stratejisine başvurulduğu ve bu nedenle çevirinin “dinamik” eşdeğerlik taşıdığı şeklinde yorumlanabilir.

Örnek 9 – (Yiyecek ve İçecek Adları) Baklava, Nane Macunu, Badem Ezmeli Ekmek, Pestil, Etlı Pilav, Fincan Böreği, Vişne Suyu, Susamlı – Ballı – Miskli Helva

Türkçe: Bayram törenlerinde **baklava**, **nane macunu**, **badem ezmelı ekmek** ve **pestillere**; sünnet törenlerinde **etli pilavla fincan böreklerine**; Pahişahın At Meydanı'nda yaptığı törenlerde **vişne suyu** içmeye; düğünlerde her şeyi yemeye; cenazelerden sonra da konu komşunun yolladığı **susamlı, ballı, miskli helvalardan** atıştırmaya bayılırım (Pamuk, 2018:260).

İngilizce: I love the **baklava**, **mint candy**, **marzipan bread** and **fruit leather** of holidays; the **pilaf with meat** and the **tea-cup pastries** of circumcision ceremonies; drinking **sour-cherry sherbet** at celebrations held by the Sultan in the Hippodrome;

eating everything at weddings; and tossing down the **sesame, honey or variously flavored condolence halvas** sent by the neighbors (Pamuk, 2011a:278).

Fransızca: J'adore: aux fêtes de bayram, **les baklavas, les pâtes mentholées, les petits pains de pâte d'amandes et les fruits secs traditionnels;** aux circoncisions, **les feuilletés salés, le riz à la viande; le jus de cerise** qu'il y avait à l'Hippodrome, aux réjouissances offertes par notre Sultan; dans les repas de noce, tout; et, quand un voisin meurt, je raffole du **nougat parfumé que les voisins envoient en guise de condoléances, aux graines de sésame et au miel.** (Pamuk, 2011b:433-434).

“Yiyecek ve İçecek Adları” bağlamında inceleyeceğimiz bu son örnekte birçok kültüre özgü ögenin yer aldığı görülmektedir. Bunlardan ilki Türk mutfağının vazgeçilmez lezzetlerinden biri olan “baklava”dır. Söz konusu ifadenin hem İngilizceye hem de Fransızcaya “ödüncleme” stratejisiyle, doğrudan aktarıldığı görülmektedir. Yapılan aktarım sonucu çevirilerin her ikisinde de “biçimsel” eşdeğerlik sağlanmıştır. Sözlükler incelendiğinde “baklava” ifadesinin her iki yabancı dile de bir ödünç kelime olarak yerleştiği görülür. Bu durum dikkate alındığında, genellikle kaynaktaki anlamın aktarılmasında bir engel olan biçimsel eşdeğerliğin zaman zaman başarılı bir şekilde anlam aktarımı yapılmasına olanak sağladığı söylenebilir.

İnceleyeceğimiz bir diğer kültüre özgü öge ise “nane macunu” ifadesidir. Bilindiği üzere şekerden yapılan macunlar Osmanlı mutfağında yer alan vazgeçilmez lezzetlerdendir. Farklı aromalarda, farklı renklerde birçok macun türü vardır. Söz konusu ifadenin İngilizceye “Mint candy” şeklinde, “uyarlama” stratejisine başvurularak çevrildiği görülür. Buradaki “candy” ifadesi “şeker” anlamına gelmekte olup, kanaatimizce kaynaktaki yer alan “macun”u birebir karşılamamaktadır. Yaptığımız araştırmalar “candy” karşılığının “tatlı-şeker” anlamına gelen genel bir ifade olduğu yönündedir. Bu bağlamda macun kıvamındaki bir tatlının kastedildiği anlaşılmamaktadır. Çevirinin uyarlama yoluyla yapılmış olması “dinamik” eşdeğerlik örneği teşkil ettiği şeklinde yorumlanabilir. Söz konusu çeviri her ne kadar kaynağı birebir yansıtmıyor olsa da kanaatimizce erek okur kendi kültüründen hareketle, metindeki karakterin şeker benzeri bir gıdayı tükettiğini anlayabilmektedir.

“Nane Macunu” ifadesinin Fransızca çevirisi incelendiğinde ise, daha önce anlamlarını 9. örnekte aktardığımız “pâte” kelimesine tekrar başvurulduğunu görmekteyiz. Macun kıvamında olan bu gıdanın “naneli” olduğunu belirtmek için de “mentholé” sıfatı kullanılmıştır. Böylelikle ifadenin “birebir çeviri” stratejisiyle aktarıldığı ve çeviride “biçimsel” eşdeğerlik olduğu anlaşılmaktadır. Ancak buradaki “biçimsel” eşdeğerliğin kaynaktaki anlamı tam olarak yansıtamadığı görüşündeyiz.

Zira bir sonraki örnekte inceleyeceğimiz ifadeden de anlaşılacağı üzere, “pâte” ifadesinin ekmeğe sürülebilir gıdalar için de kullanılıyor oluşu kaynak metindeki ifadelerin farklı anlaşılmasına neden olmuş olabilir.

“Badem ezmeli ekmek” ifadesi İngilizceye “marzipan bread”, Fransızcaya ise “pains de pâte d’amandes” biçiminde aktarılmıştır. İngilizce sözlükler incelendiğinde “Marzipan” ifadesinin taşıdığı anlamın “badem ezmesi” ile birebir aynı olduğu görülmektedir. “Ekmek” sözcüğü de sözlükteki eşdeğeriyle, “bread” şeklinde karşılanmıştır. Böylelikle İngilizce çevirmenin “birebir çeviri” stratejisine başvurduğu görülmekte, çeviride de “biçimsel” eşdeğerlik bulunduğu anlaşılmaktadır.

İfadenin Fransızca çevirisine baktığımızda, Fransız çevirmenin yukarıda incelemesini yaptığımız “nane macunu” ifadesinin çevirisinde kullanılan “pâte” kelimesini tercih ettiği görülmektedir. “Pâte” kelimesinin bu bağlamda “ezme” anlamında kullanıldığı açıktır ancak bu kelimenin, hemen “pâte mentholée” ifadesinin ardından gelmesi erek okura nane macunun da ekmeğe sürülebilir bir ürün olduğunu düşündürmüş olabilir. Söz konusu çeviriyi kendi başına değerlendirecek olursak, tıpkı İngilizce çeviride olduğu gibi çevirmenin “birebir çeviri” stratejisine başvurduğunu ve çeviride “biçimsel” eşdeğerlik bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu örnekte de “biçimsel” eşdeğerliğin kaynağı anlamsal olarak yansıttığı görülmektedir.

“Pestil” ifadesinin çevirisine baktığımızda ise, İngilizce çevirmenin 9. örnektekinden farklı olarak “dried” sıfatını kullanmadığı görülür. Fransızca çevirmen ise söz konusu örnekteki çevirisini bu örnekte de korumuştur. Bu durumlardan hareketle her iki çeviride de “uyarlama” stratejisinin kullanıldığı ve “dinamik” eşdeğerlik olduğu söylenebilir.

“Etlı pilav” ifadesinin çevirileri ise “etli” olma durumunu yansıtacak şekilde, her iki dilde de “birebir çeviri” stratejisiyle gerçekleştirilmiş olup, “biçimsel” eşdeğerlik taşımaktadır.

İncelememize konu olan bir diğer ifade Türkçe sözlükte “tepsiye serildikten sonra fincan ağzı biçiminde bir kalıpla yuvarlaklar kesilerek yapılan bir börek türü” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde izah edilen “fincan böreği”dir. Bu ifade İngilizceye

“uyarlama” stratejisi yoluyla “tea-cup pastries” biçiminde çevrilmiştir. Söz konusu çevirideki “tea-cup” ifadesi, fincan sözcüğüne işaret etmektedir. “Pastry” ifadesi ise genel anlamda hamur işi ürünler için kullanılan genel bir ifadedir. Doğrudan börek anlamına gelmemektedir. Bu nedenle çeviride “uyarlama” stratejisine başvurulduğu kanaatindeyiz. Uyarlama stratejisinin uygulaması, kaynak metindeki bu ifadenin İngilizce çevirisinde “dinamik” eşdeğerlik bulunduğu şeklinde yorumlanabilir.

Öte yandan “fincan böreği” ifadesi Fransızca “feuilleté salé” biçiminde çevrilmiştir. Yaptığımız sözlük ve görsel taramalarında “feuilleté” kelimesinin genellikle milföy hamurundan yapılan börek benzeri, tuzlu veya şekerli hamur işleri için kullanıldığı görülmüştür. Fransız çevirmen çevirisine “salé” sıfatını da ekleyerek söz konusu yiyeceğin tuzlu bir yiyecek olduğunu okuyucuya yansıtmıştır. Ancak “fincan” nüansı aktarılamamıştır. Dolayısıyla yapılan çeviride de “uyarlama” stratejisine başvurulduğu ve “dinamik” eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir.

Çevirilerini inceleyeceğimiz bir diğer ifade de “vişne suyu”dur. Vişne suyu aslında hemen hemen her kültürde bulunan bir içecektir. Ancak kaynak metin bağlamında bu içeceğin padişah adına organize edilen törenlerde içilmesi ve verilen İngilizce karşılık nedeniyle söz konusu ifade çalışmamızda kültüre özgü öge olarak değerlendirilmektedir. İfadenin “jus de cerise” şeklindeki Fransızca çevirisinde “birebir çeviri” stratejisine başvurulduğu ve “biçimsel” eşdeğerlik olduğu görülmektedir. Bu noktada “biçimsel” eşdeğerlik kaynaktaki anlamı da yansıtmaktadır. Zira aynı içecek Fransız kültüründe de vardır.

Öte yandan “meyve suyu” ifadesinin İngilizce çevirisinin “sour-cherry sherbet” şeklinde olması dikkat çekicidir. Kanaatimizce bu noktada “şerbet” adlı içecekten bahsetmek çevirmenin neden böyle bir aktarım yaptığına dair aydınlatıcı olacaktır.

“Şerbet” günümüzde yaygın olarak tüketilen meyve sularından oldukça farklı bir içecektir. Osmanlı mutfağını konu edinen makalelerde “çeşitli bitki, çiçek, meyve, kök, kabuk veya tohumlarının şeker ilavesiyle ortaya çıkan karışık şurupların sulandırılmış şekli” (Sarioğlan & Cevizkaya 2016:238) biçiminde tanımlanmaktadır. Aktardığımız bu bilginin yanı sıra, romanın 1591 yılında geçtiği gerçeğini de göz önüne alırsak aslında içilen içeceğin bir meyve suyundan ziyade “şerbet” olduğu

anlaşılmaktadır. Sonuç olarak çevirinin “soury-chery juice” şeklinde “birebir çeviri” stratejisi yerine, “uyarlama” stratejisi yoluyla yapıldığı ve “dinamik” eşdeğerlik taşıdığı söylenebilir. Bununla birlikte “dinamik” eşdeğerlik taşıyan İngilizce çevirinin Fransızca çeviriyle kıyaslandığında kaynaktaki anlamı aktarmakta daha başarılı olduğu düşüncesindeyiz.

Yaptığımız okumalarda Pamuk’un “vişne suyu” ifadesinin yanı sıra anlatısında “vişne şurubu” (Pamuk 2018:48), “vişne şerbeti” (Pamuk 2018:51) gibi ifadeler de kullanmış olduğunu ve İngilizce çevirilerin hepsinde bu ifadeler için “sour-chery sherbet” (Pamuk 2011a:56,62) karşılığının kullanıldığını, Fransızca çevirilerde ise bu ifadelerin “sorbet à la cerise” (Pamuk, 2011b:89) ve “sirops de cerise” (Pamuk, 2011b:79-80) şeklinde, “birebir çeviri” stratejisine başvurularak aktarıldığını ayrıca belirtmek yerinde olacaktır.

“Yiyecek ve İçecek Adları” kategorisi altında inceleyeceğimiz son ifade “susamlı, ballı, miskli helvalar” ifadesidir. Kaynak metindeki bu ifadeden farklı aromalarda, birden fazla helvanın kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu durumu dikkate alarak yapmış olduğumuz incelemede İngilizceye “sesame, honey or variously flavored condolence halvas” biçiminde yapılan çeviride “misk” ifadesinin çeviriden çıkarıldığını ve helvanın taziye amacıyla gönderildiğini vurgulamak için “condolence” kelimesinin eklendiğini görmekteyiz. Verilen bu karşılık tekrar okunduğunda “or variously flavored” ifadesinden üçten fazla helva türünün kastedildiği anlaşılmaktadır. Oysa kaynakta yalnızca üç farklı helvadan bahsedilmektedir. Sonuç olarak çevirilerde yapılan ekleme ve çıkarmalar Vinay ve Darbelnet’in stratejilerinde “uyarlama” stratejisi kapsamında değerlendirildiği için, İngilizce çevirinin “uyarlama” stratejisi yoluyla yapıldığını ve “dinamik” eşdeğerlik taşıdığını söyleyebiliriz. Kanaatimizce İngilizce çevirmenin yaptığı bu ekleme ve çıkarmalar erek metni pekiştirmiştir.

Kaynak metindeki söz konusu ifadenin “nougat parfumé que les voisins envoient en guise de condoléances, aux graines de sésame et au miel” şeklindeki Fransızca çevirisini inceleyecek olursak, helvaların taziye amacıyla gönderildiği vurgusunun burada da yapıldığını söyleyebiliriz. Buna ek olarak verilen karşılık okunduğunda, susamlı veya ballı olmak suretiyle, iki farklı miskli helva türünden bahsedildiği

anlaşılmaktadır. Bu bilgiler dikkate alındığında Fransızca çeviride de “uyarlama” stratejisine başvurulduğu ve “dinamik” eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir.

Örnek 10 – (Kıyafet / Eşya / Ev ile İlgili Adlar) Kuşak & Peşkir

Türkçe: Meddahın her akşam resimlerini astığı köşede, “Kar”, lambanın ışığında ölen adamın iş aletlerini, **kuşağını, peşkirini**, saklayan sopasını arıyordu (Pamuk, 2018:380).

İngilizce: In the corner where the storyteller hung his pictures each night, Black was searching for the performer’s props, **sash**, magician’s **handkerchief** and popping stick (Pamuk, 2011a:409).

Fransızca: Le Noir fouillait parmi les objets qui avaient servi à l’artiste, dont le cadavre restait éclairé: sa **ceinture** de scène, **sa serviette en éponge**, et ses béquilles brisées (Pamuk, 2011b:640-641).

“Kuşak” ifadesi Türkçe sözlükte, bele takılan kumaş olarak ifade edilmektedir (Türk Dil Kurumu, 2020). İngilizce çevirideki “sash” ifadesi ise genellikle bir üniforma veya resmi elbiseyle birlikte giyilen, bele sarılan bir tür kumaş anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında İngilizce çeviride “birebir çeviri” stratejisinin uygulanmış olduğu ve çeviride “biçimsel” eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Fransızca çeviride geçen “ceinture” ifadesi ise “kemer” anlamına gelmektedir. Kaynak metinde kumaştan yapılmış bir tür kemerin ima edildiği dikkate alınırsa, “uyarlama” stratejisi yoluyla yapılan ve “dinamik” eşdeğerliğin söz konusu olduğu bu çeviride anlamsal olarak ufak bir kayıp yaşandığı düşünülebilir ve İngilizce çevirinin kaynaktaki anlamı yansıtmakta daha başarılı olduğu söylenebilir.

“Peşkir” günümüzde yaygın olarak havlu olarak bilinen bir tür pamuk örtüdür (Çobanlı ve Kanışkan, 2013). İngilizceye yapılan aktarımda kullanılan “handkerchief” ifadesi genellikle akıllara kare şeklinde, kumaş ve burun silmek için kullanılan bir eşyayı getirmektedir. Bu çeviride “uyarlama” stratejisi olduğu görülmektedir. Öte yandan yine “uyarlama” stratejisi yoluyla yapılan “serviette en éponge” şeklindeki Fransızca çeviride söz konusu eşyanın bir tür pamuk havlu olduğu anlaşılmaktadır. Havlunun burun silmekle beraber, el kurulamak gibi farklı amaçlarla kullanılabileceği açıktır. Her iki çeviride de “dinamik” eşdeğerlik söz konusudur. Ancak Fransızca çevirinin kaynak metinde yer alan nüansı aktarmakta daha başarılı olduğu söylenebilir. Bu durum dinamik eşdeğerlik taşıyan farklı çevirilerin kaynaktaki anlamı aynı düzeyde aktaramadığını gösterir niteliktedir.

Örnek 11 – (Kıyafet / Eşya / Ev ile İlgili Adlar) Kaftan

Türkçe: Bir kapı oğlanı. Saray'dan HazineDarbaşı çağırıyormuş. Gözlerim tatlı tatlı ağrımış. **Kaftanımın** cebine merceğimi koydum, oğlanla çıktım (Pamuk, 2018:254).

İngilizce: It was an imperial pageboy. The Head Treasurer had summoned me to the palace. My eyes ached ever so mildly. I placed my magnifying lens in my pocket, and left with the boy (Pamuk, 2011a:272).

Fransızca: C'était un page de la Porte. Le Grand Trésorier m'appelait au Palais. Mes yeux fatigués me causaient une douce souffrance: j'ai mis une béryle dans la poche de mon **caftan**, et suis sorti derrière mon jeune guide (Pamuk, 2011b:423).

Bilindiği üzere “kaftan” Doğu kültürüne özgü, uzun ve işlemeli bir kıyafettir. Türkçe Sözlükte “çoğu ipekten yapılan, bir tür uzun, süslü üst giysisi” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde açıklanmaktadır. Kökenleri “Orta Asya”ya kadar uzandığı söylenen kaftanlar Osmanlı İmparatorluğunda giyim kültürünün vazgeçilmez unsurlardandır. Bazı kaynaklarda Doğu toplumlarında kat kat giyinmenin bir gelenek olduğunu ve kaftanın da giyilen diğer tüm kıyafetlerin üstüne giyilen, tamamlayıcı bir giysi olduğu bilgisi aktarılmaktadır (Himam, 2013:97). Bireyler makam ve maddi durumlarına bağlı olarak farklı kumaşlardan yapılan, işlemeli kaftanlar tercih etmektedir. Kaftanlar bu bağlamda birer güç ve statü sembolü olma özelliği de taşımaktadırlar.

Osmanlı Dönemi'nde özellikle padişahların gücünü gösteren bir sembol olan kaftanlar hem erkek hem kadın hem de çocuklar tarafından dış giyim olarak kullanılmıştır. Sultan kaftanları, yalnızca siyasi gücün değil; o dönemlerin ince zevkinin, Osmanlı sanatı ve yaratıcılığının da ne denli zengin olduğunun bir göstergesi olmuştur (Ok, 2015:74).

Aktardığımız bu bilgiler “kaftan” ögesinin Türk kültüründe ayrı bir yeri olduğunu gösterir niteliktedir. 16. yüzyıl Osmanlı döneminin konu edildiği ve dönemin kültürünü farklı açılardan yansıtan “Benim Adım Kırmızı”da da “kaftan” a yer verilmiş olması dikkat çekicidir.

Yukarıda aktardığımız kaynak cümlede yer alan bu ifadenin çevirisini inceleyecek olursak söz konusu ifadenin İngilizce çeviriden çıkarıldığı, Fransızca çeviriye ise “ödüncleme” stratejisi yoluyla, “caftan” şeklinde aktarıldığı görülmektedir. Çevirilerde yapılan bu tür ekleme-çıkarmaların Vinay ve Darbelnet'in stratejileri kapsamında “uyarlama” stratejisi olarak değerlendirildiğini daha önce belirtmiştik. Bununla birlikte “uyarlama” stratejisi erek odaklı bir strateji olduğundan, İngilizce çeviride erek odaklı eşdeğerlik türü olan “dinamik” eşdeğerlik durumunun bulunduğunu söyleyebiliriz. İfadenin Fransızca çevirisinde ise kaynak odaklı bir stratejinin kullanılmış olması nedeniyle “biçimsel” eşdeğerlik olduğu söylenebilir.

Biçimsel eşdeğerliğin korunduğu kaynak odaklı aktarımlar, kaynaktaki otantikliği erek okura yansıtmakta ve böylelikle erek okuru yabancı kültürde bir yolculuğa çıkarmaktadır. Bu nedenle zaman zaman çevirmenler “uyarlama” stratejisi yerine, “ödünçleme” stratejisine başvurmuşlardır.

Örnek 12 – (Kıyafet, Eşya ve Ev ile İlgili Adlar) Ferace

Türkçe: Şeküre'nin kalkıp **feracesini** eline aldığı, çıkımını hazırladığını görünce öyle rahatladım ki, gülmekten korktum (Pamuk, 2018:372).

İngilizce: I saw Shekure stand, take up her **cloak** and prepare her bundle to leave, and I was so greatly relieved, I was afraid I might laugh. (Pamuk, 2011a:400)

Fransızca: “En la voyant se lever et se préparer, puis mettre son **manteau** pour sortir de là, j'étais tellement contente, que j'ai bien eu peur d'éclater de rire ! (Pamuk, 2011b:626).

“Kadınların sokakta giydikleri, mantoya benzer, arkası bol, yakasız, çoğu kez eteklere kadar uzayan üst giysisi” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde tanımlanan “ferace” 16. yüzyıl Osmanlı’ında kadınlar için vazgeçilmez olan bir kıyafettir. Osmanlı Dönemi kıyafetlerini konu edinen makaleler incelendiğinde feracelerin de tıpkı kaftanlar gibi Türk kültüründe uzun bir geçmişe sahip olduğu görülür.

Ferace tasarım bakımından yaşmak gibi iki parçadan oluşmaktadır. Bir parçası uzun kollu giysidir. Bu boyun çevresi, önü, her dönemde değişen moda uygun olarak şeritler ve dantellerle işlenmiştir. İkinci parçası ise gerdan altında bir kavuşma noktasından omuzlara doğru açılan ve omuzları aşarak sırta kıvrılan ve yere kadar dökülüp inen pelerin gibi bir giysidir (Karagöz, 2017:134).

Kültürel bir değere sahip olan “ferace” ifadesinin İngilizce ve Fransızca erek metinlerdeki çevirilerini inceleyecek olduğumuzda, “cloak” ve “manteau” karşılıklarının verildiğini görmekteyiz. Sözlükler yardımıyla bu kelimeler incelendiğinde “cloak” kelimesinin “pelerin” ve Fransızca “manteau” kelimesinin ise “manto” anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Bu bilgiler dikkate alındığında her iki çevirmenin de erek okurların daha aşına olduğu karşılıklar kullanarak çeviri yaptığı görülür. Sonuç olarak her iki çevirinin de “uyarlama” stratejisi yoluyla yapıldığı ve “dinamik” eşdeğerlik taşıdığı söylenebilir.

Örnek 13 – (Kıyafet, Eşya ve Ev ile İlgili Adlar) Cumba

Türkçe: ... kimine de benim gibi uzaklardan gelenleri şaşırtan zengin konakları yapılmıştı. Bunların bazılarının pencerelerine en pahalısından, renkli Venedik camları takmışlardı. Yüksek duvarların üzerinden sarkan **cumbalardan**, yokluğumda İstanbul'da iki katlı pek çok zengin evi yapıldığını gördüm (Pamuk, 2018:15).

İngilizce: In other areas razed by fire, large affluent houses had been built, and I was astonished by their extravagance, by windows of the most expensive Venetian stained glass, and by lavish two-story **residences with bay windows** suspended above high walls (Pamuk, 2011a:19).

Fransızca: d'autres quartiers se sont couverts d'opulentes **villas**, qui, sur les gens venus de loin comme moi, ne manquent pas de faire un drôle d'effet. Les fenêtres de certaines sont en cristal de Venise. J'en ai vu plusieurs dans ma rue, de ces riches demeures à deux étages construites pendant mon absence, **avec** leurs hautes murailles et **leurs claires-voies** (Pamuk, 2011b:24).

“Benim Adım Kırmızı” 16. yüzyıl Osmanlı dönemindeki yiyecek-içecek ve kıyafetlerin yanı sıra dönemin mimarisini de başarılı bir biçimde yansıtmaktadır. Bu bağlamda mimariye dair bazı kültüre özgü öğelerin çevirilerini incelemenin çalışmamızı zenginleştireceği kanaatindeyiz.

“Ev ile ilgili adlandırmalar” bağlamında inceleyeceğimiz kültüre özgü öğelerden ilki “cumba”dır. Yaptığımız okumalardan hareketle cumbaların Osmanlı-Türk evlerinde ön plana çıkan nadide unsurlardan birisi olduğunu söyleyebiliriz.

Cumba, bina zemininin üstündeki katlardan oda veya sofanın bina esas bedeninden sokağa dışarı doru taşmış, üstü ve etrafı örtülü biçimine denir. Küçüklerine “şahnişin” veya “şahniş” de denilen cumbaların üç tarafı pencerele olup burada oturularak sokak seyredilir (Çetin, 2006:19).

Cumbanın bu özelliklerini dikkate alarak İngilizce ve Fransızca çevirilerini incelemeye çalışacağız. Bu bağlamda İngilizce metinde “cumba” kelimesinin kullanılmadığı ancak cumbaların geniş ve uzun camları olmasına atıfta bulunularak “residences with bay windows” biçiminde bir çeviri yapıldığı görülmektedir. Yapılan bu çeviride kanaatimizce “uyarlama” stratejisi söz konusudur. Fransızca metin incelendiğinde de aynı stratejinin kullanılmış olduğu söylenebilir. Zira kaynak metindeki iki katlı evler “villa” kelimesiyle karşılanarak “leurs claires-voies” ifadesiyle bu evlerin cumbalardakine benzer geniş ve yüksek camları olduğu aktarılmıştır. Sonuç olarak her iki erek metinde de kaynak metinde yer alan ifadenin belirgin bir özelliğinin aktarıldığı anlaşılmaktadır. Kaynak ifadenin birebir çevrilmeyip, anlamının aktarıldığı bu durumlar “dinamik” eşdeğerlik örneği teşkil etmektedir.

Örnek 14 – (Kıyafet, Eşya ve Ev ile İlgili Adlar) Sofa

Türkçe: Ama biliyordu nerede olduğumu. Dolabın içinde bir delik vardır, oradan dedemin nakış odası, onun kapısı açıksa sofa, sonra **sofanın** öbür tarafında dedemin yattığı odanın içi gözüktür, tabi onun da kapısı açıksa (Pamuk, 2018:37).

İngilizce: But she knew where I'd been. In the back of the closet there was a peephole through which you could see my grandfather's workshop, and if its door were open, the wide **hallway** and my grandfather's bedroom across the hall by the staircase—if, of course, his bedroom door were open (Pamuk, 2011a:42).

Fransızca: Mais elle le savait bien où j'étais. Dans le placard y a un trou par où on voit dans le bureau de mon p  p  ; si sa porte est ouverte, on voit aussi **le palier**, et même dans la chambre où il dort, si la porte de sa chambre est ouverte aussi (Pamuk, 2011b:60).

“Ev ile ilgili adlandırmalara” ilişkin inceleyeceğimiz bir diğ  r kültüre özgü   ge “sofa”dır. Pamuk’un mimariye ilgi duyduğunu ve romanda yer alan bu evin planlarını dahi bizzat   zdiğini daha önce belirtmiştik. Pamuk anlatısında mimariye duyduğu bu ilgiyi yer yer yansıtmaktadır. “Sofa” kelimesine yer vermiş olması kanaatimizce bunun bir göstergesidir. Yaygın olarak “divan, sedir, kanep  ” gibi anlamlarıyla bilinen “sofa” kelimesi mimaride “evlerde oda kapılarının a  ldığı genişçe yer, hol” (Türk Dil Kurumu, 2020) olarak tanımlanmaktadır. Bu bilgileri dikkate alarak yaptığımız inceleme sonucu İngilizcedeki “hallway” ve Fransızcadaki “palier” kelimelerinin kaynakta yer alan ifadenin sözlükteki birebir karşılıkları olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda her iki çevirinin de “birebir   eviri” stratejisiyle yapıldığını ve “biçimsel” eşdeğ  rlik taşıdığını söyleyebiliriz.

Örnek 15 – (Kıyafet, Eşya ve Ev ile İlgili Adlar) İbrik

Türkçe: Eniştemin bir zamanlar oturduğu sokağın çarşıya açılan ucundaki berber ustası, hala dükkanında aynı aynalar, usturalar, **ibrikler**, sabun telleri arasındaydı (Pamuk, 2018:15).

İngilizce: ... I found the barber, a master by trade, in his shop among the same mirrors, straight razors, **pitchers of water** and soap brushes (Pamuk, 2011a:19).

Fransızca: “Le barbier du bout de la rue où mon Oncle habitait, du côté qui donne sur le marché, officiait toujours dans sa boutique, au milieu des mêmes miroirs, rasoirs, **aiguières** et des blaireaux (Pamuk, 2011b:23).

Ev ile ilgili bazı adlandırmaları inceledikten sonra, romandaki dönemde günlük yaşantıda kullanılan bazı eşyalara verilen adların çevirilere yansımalarını inceleyeceğiz. Bu bağlamda inceleyeceğimiz ilk eşya “ibrik”tir. “Su koymaya yarayan kulplu, emzikli kap” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde tanımlanan “ibrik”, İngilizce erek metne “pitchers of water”, Fransızca erek metne ise “aigui  res” biçiminde aktarılmıştır. Verilen karşılıklar sözlük ve g  rsel taramaları yoluyla incelendiğinde her

ikisinin de su koymaya yarayan kaplara işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum dikkate alındığında her iki çevirinin de “birebir çeviri” stratejisiyle yapıldığı ve “biçimsel” eşdeğerlik taşıdığı söylenebilir. Ancak kaynak metinde geçen “ibrik” ifadesinin gerek fiziksel özellikleri gerek kullanım yerleri dikkate alındığında verilen bu karşılıkların kaynaktaki nüansı tam olarak aktaramadığı kanaatindeyiz. Aşağıdaki ifadeler bu düşüncemizi destekler niteliktedir:

İbriğin, bazen sürahi ile benzer şekilde kullanıldığı anlaşılır. Biçimsel olarak benzerlikleri olsa da aralarındaki en temel farklardan biri işlevlerinden kaynaklanır. Sürahi sofralarda ya da gece yatak başına konulmak üzere kullanılırken; ibriğin daha çok temizlikle ilişkili olarak yemek öncesi-sonrası el-yüz yıkamak amacıyla, yanı sıra mezarlarda çiçek sulamak, özellikle su tesisatı olmayan evlerin bahçesindeki tuvaletlerde taharet maksadlı, bazen de leğeniyle birlikte birtakım olarak abdest almak üzere işlev görmesidir (Altier, 2019:151).

Bu bilgilerin yanı sıra, yaptığımız görsel taramalarında İngilizce karşılığın ağız geniş “sürahi”, Fransızca karşılığın ise ibriğe daha çok benzeyen, süslü-işlemeli ancak ağızları geniş “testi” biçiminde eşyalar olduğunu tespit ettiğimizi ayrıca belirtmek yerinde olacaktır. Sonuç olarak sözlükte birbirinin karşılığı olarak verilen bu ifadelerin aslında aynı imgeye işaret etmediğini söyleyebiliriz. Kanaatimizce kültüre özgü öğelerin çevirilerinde kültürler farklılıklardan ötürü kaynak metindeki anlam, birebir aktarım yoluyla da olsa, tam olarak erek metne yansıtılamamaktadır.

Örnek 16 – (Kıyafet, Eşya ve Ev ile İlgili Adlar) Kandil

Türkçe: ...sandıklara, minderlerin altına, kağıt makaslarımdan birine, yumuşacık kırmızı minderin ve sonra halının altına ve yine dönüp dolaşarak aynı yerlere elindeki **kandili** yaklaştırıp yaklaştırıp baktı (Pamuk, 2018:381).

İngilizce: ... he looked in cabinets, chests, beneath cushions, at one of my paper scissors, and beneath a soft red cushion and a carpet before going back, bringing the **lamp** closer and closer to each object and examining the same places once again (Pamuk, 2011a:410).

Fransızca: ... dans l'armoire basse et les coffrets, sous les coussins; fit jouer une de mes paires de ciseaux, regarda sous un édreton rouge et sous les tapis, puis à nouveau aux mêmes endroits, en éclairant une seconde fois chaque objet avec la **bougie** (Pamuk, 2011b:643).

Elektriğin henüz gelişmediği eski dönemlerde insanlar karanlık ortamları aydınlatmak amacıyla çeşitli eşyalar kullanmışlardır. “Kandil” de bu eşyalardan biridir. Kandil “içinde sıvı bir yağ ve fitil bulunan kaptan oluşmuş aydınlatma aracı” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde tanımlanmaktadır. Kaynak metinde yer alan bu ifadenin çevirileri incelendiğinde çevirmenlerin “lamp” ve “bougie” karşılıklarını kullandıkları görülür.

Sözlükler incelendiğinde bu ifadelerin Türkçe karşılıklarının sırasıyla “lamba, fener, kandil” ve “mum, kandil” şeklinde olduğu görülür. Bu durum dikkate alındığında her iki ifadenin de “birebir çeviri” stratejisi yoluyla yapıldığı ve “biçimsel” eşdeğerlik taşıdığı görülmektedir.

Örnek 17 – (Kıyafet, Eşya ve Ev ile İlgili Adlar) Mangal

Türkçe: Mangaldan yayılan sıcaklık o kadar tatlıydı ki yanlarından hiç ayrılmak istemedim. Boya ve zamk kokusunu koklayarak bir an durdum. Kahve de kokuyordu (Pamuk, 2018:36).

İngilizce: The heat from the open **brazier** that warmed the room was so nice that I didn't want to leave. Smelling the paint and glue, I stood still for a moment. I could also smell coffee (Pamuk, 2011a:42).

Fransızca: Comme il faisait bien chaud à côté du **poêle**, c'était très agréable, alors je voulais pas les quitter: je suis resté un peu pour sentir la peinture et la colle. Ça sentait aussi le café (Pamuk, 2011b:59).

“Kıyafet, Eşya ve Ev ile İlgili Adlar” kapsamında inceleyeceğimiz son öge “mangal”dır. Bu bağlamda kaynak metinde geçen bu ifadenin anlamına ve kültürel özelliklerine dair bilgiler vereceğiz. Günümüzde “mangal” dendiğinde üzerinde et pişirilen metal bir araç akla gelmektedir, ancak romanda geçen “mangal” ifadesinin anlamı günümüzdeki bilinen anlamından farklıdır. Yaptığımız araştırmalarda romanda geçen “mangal” ifadesinin ısınmak ve yemek pişirmek için ev içinde kullanılan bir eşya olduğu bilgisine ulaştık (Çiftçi 2017:467). Bununla birlikte mangalın farklı türleri olduğu ve Osmanlıda elit kesimin evlerinde yer aldığını tespit ettik.

Kayıtta yer alan pirinç sarı mangal ve sagir sarı, sagir nuhas, demir ve buna benzer çeşitleri olan mangalın, Osmanlı döneminde evlerde yaygın biçimde ısınma aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir. İlgili dönemde bu tür mangalların Halep tandırı adı verilen taşınabilir tandırlarla birlikte kısıtlı bir şekilde de olsa kullanıldığı görülmüştür. Buna ilaveten mangal türlerinin yaygın bir şekilde efendi, seyyid vb. hatırı sayılı kişilerin evlerinde kullanıldığı da bilinmektedir (Tiryaki 2020:46).

Söz konusu ifade çeviri açısından incelendiğinde İngilizceye “brazier” ve Fransızcaya da “poêle” biçimlerinde aktarıldığı görülmektedir. Sözlüklere bakıldığında “brazier” karşılığının günümüzde et pişirme amacıyla yaygın olarak kullanılan taşınabilir “mangal” olduğu anlaşılmaktadır. Fransızca “poêle” ifadesinin sözlükteki ilk anlamı ise “tava”dır, ancak bu kelimenin diğer anlamları incelendiğinde içinde odun yakılan, şömüne benzeri bir araç anlamı taşıdığı da görülür. Her iki çeviride de sözlükteki birebir karşılıkların kullanılması nedeniyle çevirilerin “birebir çeviri” stratejisiyle yapıldığı ve “biçimsel” eşdeğerlik taşıdığı söylenebilir. Ancak birebir karşılıklar

kullanılmasına karşın Fransızca çevirinin bu bağlamda kaynaktaki anlama daha yakın olduğu kanaatindeyiz.

Örnek 18 – (Kıyafet, Eşya ve Ev ile İlgili Adlar) Mangal

Türkçe: Sofayı geçerken, aşağıda **mangalın** üzerine su koyayım mı diyordum, kefal çorbası için. Mavi kapılı odaya girdim, darmadağınık olmuştu her şey, babam da ne yapmış diyecektim dalgınlıkla (Pamuk, 2018:194).

İngilizce: “I crossed the wide hall diagonally, wondering if I should set water to boil on the downstairs **brazier** for the gray mullet soup. I entered the room with the blue door (Pamuk, 2011a:210).

Fransızca: Sur le palier, je me suis dit qu’il fallait aussi que j’aie mettre de l’eau à bouillir sur la **cuisinière**, pour la soupe de poisson (Pamuk, 2011b:322).

“Mangal” ifadesi romanın ilerleyen sayfalarında tekrar kullanılmıştır. Söz konusu ifadeyi tekrar ele alarak çevirilere daha önceki şekilde yansıyıp yansımadığını tespit etmeye çalışacağız. Bu bağlamda kaynak metin okunduğunda “mangal”ın yemek yapmak amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. İngilizce çeviride bir önceki örnekte olduğu gibi “brazier” karşılığı tekrar kullanılırken Fransızcada farklı bir karşılığın, “cuisinière”, kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu çeviride kaynak metindeki “yemek pişirme” nüansını yansıtmak amacıyla Fransızca çevirmenin “uyarlama” stratejisine başvurduğu söylenebilir. Zira çevirmen mutfaktaki mangal ile, salondaki mangalı birbirinden farklı objeler olarak yansıtmaktadır. “Mangal” sözlükteki birebir karşılığı yerine, kullanım amacından da hareketle, farklı bir biçimde Fransızcaya aktarılmıştır. Dolayısıyla yapılan bu çevirinin “dinamik” eşdeğerlik örneği teşkil ettiği söylenebilir.

Kıyafet, eşya ve ev ile ilgili bazı adları inceledikten sonra; romandan hareketle kültüre özgü öge bağlamında değerlendirilebilecek kimi kişi adları, unvanlar ve mesleklerle ilgili adlandırmaları inceleyerek çalışmamıza devam edeceğiz.

Örnek 19 – (Kişi Adları Unvanlar ve Meslekler) Şehnamecibaşı, Efendi, Başnakkaş, Padişahımız, Kelebek, Zeytin, Leylek, Zarif

Türkçe: Nakşedilen kitapların çoğunun yazarı **Şehnamecibaşı Lokman Efendi** elden ayaktan düşüp evinden çıkmaz olduğu, **Başnakkaş** Osman sürekli bir kırgınlık ve öfkenin dumanları içinde kaybolduğu ve **Kelebek, Zeytin, Leylek** ve **Zarif** takma adlı dört üstat evlerinde çalıştığı ve **Padişahımız** da artık nakkaşhanede çocuk gibi heyecanlanamadığı için artık hiç yapılmayan bu tören yerine onun bir taklidinin yapılması beni kederlendirdi (Pamuk, 2018:65).

İngilizce: It saddened me that they were holding a fake ceremony in place of the one that was no longer performed because age and ill health bound the **Head Poetic Chronicler Lokman Effendi**, who wrote most of the books which were illustrated, to his home; because **Master** Osman often disappeared in a cloud of indignation and wrath; because the four masters known as **Butterfly, Olive, Stork and Elegant** worked at home; and because **Our Sultan** no longer waxed enthusiastic like a child in the workshop (Pamuk, 2011a:74).

Fransızca: Comme le vénérable **Grand Historiographe Lokman**, qui avait fait le texte de la plupart des livres de l'atelier, était relégué chez lui par son grand âge, que le **Grand Maître** Osman semblait le plus souvent égaré dans ses vapeurs furieuses et intraitables, que **Papillon, Olive, Cigogne et Délicat**, les quatre grands noms de l'atelier, travaillaient désormais à domicile, et que le **Sultan** avait cessé de se passionner pour son jouet, cette parodie d'une cérémonie qui n'avait plus cours me rendit triste (Pamuk, 2011b:108).

“Kişi Adları Unvanlar ve Meslekler” bağlamında inceleyeceğimiz ilk örnekte 8 farklı kültüre özgü ifadeye yer vereceğiz. Bu bağlamda göze çarpan ilk ifade “şehnamecibaşı” ifadesidir. Söz konusu ifadenin metin içindeki kullanımını da dikkate alarak bir özel isim olan “Lokman” ve devamında kullanılan “efendi” ifadelerini de bir arada inceleyeceğiz.

Sözlüklerde “şehname yazarı” (Türk Dil Kurumu, 2020) ve “resmi tarih yazarı” olarak tanımlanan “şehnameci” kelimesi 16. yüzyılda kullanılmaya başlanmış bir kelimedir. İfadenin kaynak metin içinde “Şehnamecibaşı Lokman Efendi” şeklinde geçtiği görülür. Şehnameci Lokman 1569 yılında bu göreve getirilen, gerçek bir kişidir. İfadenin çevirileri incelendiğinde erek metinlerde “Head Poetic Chronicler Lokman Effendi” ve “vénérable Grand Historiographe Lokman” karşılıkları görülür. Her iki çeviride de amir veya baş olma durumu “birebir” çeviri stratejisi yoluyla, “Head” ve “Grand” sıfatlarıyla karşılanırken; “şehnameci” ifadesi ise “Poetic Chronicler” ve “Historiographe” biçiminde aktarılmıştır. Sözlükler incelendiğinde bu karşılıkların “resmi tarihçi” anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Bu durum dikkate alındığında “şehnameci” ifadesinin de “birebir çeviri” stratejisiyle erek dillere aktarıldığı söylenebilir. Ayrıca İngilizce çeviride şehnamelerin şiirsel özelliğine atıfta bulunmak için “poetic” sıfatının eklendiği görülmektedir. Yapılan bu ekleme bir “uyarlama” stratejisi örneğidir.

“Lokman” ise bir özel isim olduğundan her iki çeviriye de ödünçleme yoluyla aktarılmıştır.

Osmanlı toplumunda saygın ve seçkin bireyler için kullanılan “efendi” ifadesi ise İngilizceye “ödünçleme” stratejisiyle “effendi” biçiminde, Fransızcaya da ifadenin

anlamına atıfta bulunacak şekilde “vénérable” şeklinde, “uyarlama” stratejisine başvurularak aktarılmıştır.

“Şehnamecibaşı Lokman Efendi” ifadesini bir bütün olarak incelediğimizde ise, yapılan ödünçlemelerden dolayı İngilizce çevirinin kaynak odaklı olduğunu, Fransızca çevirinin ise, birebir çevirilere ek olarak uyarlamaya da başvurulması nedeniyle erek odaklı olduğunu söyleyebiliriz. Kanaatimizce bu durum İngilizce çeviride “öykünme” stratejisinin kullanıldığı ve “biçimsel” eşdeğerlik sağlandığı; Fransızca çeviride ise “uyarlama” stratejisi ve “dinamik” eşdeğerlik bulunduğu şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan uygulanan tüm bu stratejiler, kültüre özgü ifadelerin çevirilerinde birden fazla stratejinin birlikte kullanılabileceğini göstermektedir.

“Başnakkaş” ifadesi ise İngilizceye “master” (tr.üstat), Fransızcaya da “Grand Maitre” (tr.büyük üstat) şeklinde çevrilmiştir. Aktardığımız Türkçe çevirilerden de anlaşıldığı üzere her iki çevirinin de nakkaş olmakla ilgili bir ayrıntı taşımadığı görülmektedir. Dolayısıyla her iki çevirinin de “uyarlama” stratejisi yoluyla yapıldığı ve “dinamik” eşdeğerlik taşıdığı söylenebilir. Bu ifade nakkaşlık mesleğine dair jargonu inceleyeceğimiz örneklerde ayrıca değerlendirilecektir.

Çevirilerini inceleyeceğimiz bir diğer ifade “Padişah” ifadesidir. Bilindiği üzere Osmanlı döneminde devletin başında bulunan kişiye “Padişah” denmektedir. Padişahlar vatandaşların hürmet gösterdiği, Romanda yer alan karakterlerin padişahı yüceltmek için yer yer farklı şekilde methiyeler düzdüğü görülmektedir. Bu bağlamda gerek “Padişah” ifadesi, gerekse bu methiyeler farklı biçimlerde erek metinlere yansımıştır. İncelediğimiz cümlede geçen “Padişahımız” ifadesinde bir iyelik sıfatının kullanıldığı göze çarpmaktadır. Söz konusu kullanım kanaatimizce bir methiyedir. İngilizce çeviride bu iyelik sıfatının büyük harfle yazılması bu yüzden şaşırtıcı değildir. Fransızca çeviride ise böyle bir detay yoktur. Bununla birlikte söz konusu ifade her iki dile de sözlükteki karşılıklarıyla, “birebir çeviri” stratejisine başvurularak aktarılmıştır. Kanaatimizce ifadenin birebir aktarılmış olması çevirilerde “biçimsel” eşdeğerlik bulunduğu bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Romanda geçen bazı karakter adlarının çevirilerini incelemenin de yerinde olacağı kanaatindeyiz. Bu bağlamda “Leylek, Kelebek, Zeytin ve Zarif” şeklindeki karakter

adlarını inceleyeceğiz. Aktardığımız bu adlandırmalar aslında karakterlerin gerçek adları değil, lakaplarıdır. Ancak romanın tamamında sıklıkla geçmekte oldukları için söz konusu adlandırmalar çalışmamızda birer kişi adı olarak değerlendirilmektedir. Bu adlandırmaların her iki dile de sözlükteki karşılıklar kullanılmak suretiyle, “birebir çeviri” stratejisi yoluyla aktarıldığı ve “biçimsel” eşdeğerlik taşıdığı görülmektedir.

Öte yandan romandaki ana karakterlerden Kara'nın “ing. Black” ve “fr. Noir”, Şeküre'nin ise “ing. Shekure” ve “fr. Shekuré”, yan karakterlerden olan Ester'in “ing. Esther” ve “fr. Esther”, Enişte'nin “ing. Uncle” ve “fr. Oncle” biçiminde erek dillere çevrildiği görülür (Pamuk, 2011a), (Pamuk, 2011b). Enişte ifadesi Fransızca metin içerisinde yer yer “Enishte” şeklinde de aktarılmıştır (Pamuk, 2011b). Kanaatimizce bu örnekler kişi adlarının çevirilerinde çevirmenlerin “birebir çeviri” ve “ödüncleme” stratejilerine başvurduklarını göstermektedir.

Örnek 20 – (Kişi Adları Ünvanlar ve Meslekler) Kaptan-ı Derya, Kılıç Ali, Paşa

Türkçe: Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa denizlerde yakalayıp esir ettiği kâfirlere çamurdan bir kefere dağı yaptırmış, hepsini arabaya bindirmiş ve Padişah'ın tam önündeyken dağın içindeki barutu patlatarak kâfirin memleketini toplarıyla nasıl inin inin inettiğini göstermişti, resimde aynen gördüm (Pamuk, 2018:66).

İngilizce: In one wagon I saw precisely how **Sea-Captain Kılıç Ali Pasha** had forced the infidels he'd captured at sea to make an “infidels' mountain” out of clay; he'd then loaded all the slaves into the cart, and when he was right before the Sultan, he exploded the powder within the “mountain” to demonstrate how he'd made infidel lands wail and moan with cannon fire (Pamuk, 2011a:75).

Fransızca: L'amiral de la flotte, **Kilitch Ali Pacha**, avait fait élever aux captifs de sa dernière campagne une montagne de boue représentant la Terre Infidèle, montée sur le même char qu'eux, et quand ils passaient sous les yeux du Sultan, une charge de poudre faisait exploser le pays de ces mécréants... (Pamuk, 2011b:110).

“Osmanlı Devleti'nde deniz kuvvetlerinin en büyük askerî ve idari amiri, kaptan paşa” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde tanımlanan “Kaptan-ı Derya” ifadesinin çevirilerini incelediğimizde İngilizce çeviride “Sea-Captain”, Fransızca çeviride ise “L'amiral de la flotte” karşılıklarının kullanıldığını görmekteyiz. Kişi adları ve unvanların yanı sıra, askeri rütbelere de kültürden kültüre değişebilmektedir. Öyle ki aynı kültürde dahi zaman içerisinde farklı kullanımlar söz konusu olabilmektedir. Günümüzde “kaptan-ı derya” ifadesinin yerini “oramiral” rütbesindeki “Deniz Kuvvetleri Komutanı” almıştır. Bu durum dikkate alındığında Fransızca çevirinin kaynaktaki ifadeyi daha iyi yansıttığı söylenebilir. Zira sözlük taramaları yapıldığında, İngilizce çeviride kullanılan ifadenin özellikle ticari gemi komuta eden kaptanlar için kullanıldığı,

Fransızca çevirideki karşılığın ise deniz kuvvetlerinde en yüksek mertebedeki amiral için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak ifadenin İngilizce çevirisinde “uyarlama” stratejisi ve “dinamik” eşdeğerlik, Fransızca çevirisinde ise “birebir çeviri” stratejisi ve “biçimsel” eşdeğerlik olduğu söylenebilir.

Öte yandan yine bir lakap olan “Kılıç Ali” ifadesi incelendiğinde buradaki “kılıç” kelimesinin daha önce incelediğimiz lakaplar gibi sözlükteki birebir karşılığıyla çevrilmediği ve her iki dile de sesletiminin aktarılarak “ödüncleme” stratejisi yoluyla çevrildiği görülür. Dolayısıyla her iki çeviride de “biçimsel” eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir.

Türkçe sözlükte “Osmanlı Devleti zamanında yüksek sivil memurlara ve albaydan üstün rütbede bulunan askerlere verilen unvan” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde tanımlanan “Paşa” ifadesinin çevirileri incelendiğinde, ifadenin her iki dile de “ödüncleme” stratejisi yoluyla aktarıldığı ve bu nedenle çevirilerin “biçimsel” eşdeğerlik taşıdıkları görülmektedir.

Son olarak “Kılıç Ali Paşa” ifadesi bir bütün olarak incelendiğinde ise erek dillere her kelimenin tek tek aktarıldığı ve sonuç olarak kaynaktakine çok benzeyen çeviriler yapıldığı görülmektedir. Kanaatimizce kaynak ifadeye olan bu benzerlik çevirilerde “öykünme” stratejisinin kullanıldığına ve “biçimsel” eşdeğerlik bulunduğu işaret etmektedir.

Örnek 21 – (Kişi Adları Ünvanlar ve Meslekler) Peygamberimiz Hazretleri, Enişte Efendi, Musavvir

Türkçe: Biliyorsunuz niye! Çünkü **Peygamberimiz Hazretleri'nin** kıyamet günü ressamların Allah tarafından en sert bir şekilde cezalandırılacaklarını söylediğini hatırlıyorlar "Resamlar, değil," dedi **Enişte Efendi**, "**Musavvirler**. Bu bir hadis, Buhari'den." (Pamuk, 2018:174).

İngilizce: "You know quite well why! Because they remembered **Our Prophet's** warning that on Judgment Day, Allah will punish painters most severely. " "Not painters, " corrected **Enişte** "**Those who make idols**. And this not from the Koran but from Bukhari. " (Pamuk, 2011a:189-190).

Fransızca: — Vous le savez, pourquoi! C'est parce qu'ils se rappellent que notre **Saint Prophète** a dit que les peintres seront, au Jour du Jugement, condamnés par Dieu de la façon la plus sévère. — Pas les peintres, dit **Monsieur l'Oncle**, les **sculpteurs d'idoles**. C'est un dit compilé par Al-Bukhârî (Pamuk, 2011b:290).

Dilimize Arapçadan geçen ve genellikle bir kişiyi övmek amacıyla kullanılan “hazret” ifadesi “yüce kabul edilen kimselerin adlarının başına saygı, övme, yüceltme amacıyla getirilen unvan” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde tanımlanmaktadır. İfadenin çevirileri incelendiğinde İngilizce çeviride söz konusu ifadenin çevrilmemesi ve “our” şeklinde iyelik sıfatının büyük harfle kullanılmasından ötürü “uyarlama”, Fransızca çeviride ise ifadenin sözlükteki karşılığına yer verilmesinden ötürü “birebir çeviri” stratejilerinin kullanıldığı söylenebilir. Sonuç olarak “uyarlama” stratejisi “dinamik” eşdeğerlik, “birebir çeviri” stratejisi ise “biçimsel” eşdeğerlikle ilişkilendirilebilir.

Romanda geçen bir karakter ismi olan “enişte” ifadesinin çevirilerinin ise “uncle” ve “enishte” şeklinde yapıldığı görülmektedir. İngilizce çeviride sözlükteki birebir karşılık kullanılmış, “birebir çeviri” stratejisi yoluyla çeviri yapılmıştır. Fransızca çeviride ise söz konusu ifadenin “ödünçleme” stratejisi yoluyla, sesletiminin aktarılarak çevrildiği görülmektedir. Sonuç olarak her iki çeviride de “biçimsel” eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Bununla birlikte söz konusu ifadenin bir başka kültüre özgü öge olan “efendi” ifadesiyle birlikte kullanıldığı görülmektedir. “Efendi” ifadesi tek başına incelendiğinde İngilizce çeviriden çıkartıldığı, Fransızca çeviride ise “monsieur” ifadesi ile karşılandığı görülmektedir. Osmanlı ve Türk kültüründe bir saygı ifadesi olarak kullanılan bu ifadenin her iki erek dilde de birebir karşılığı yoktur. Bu durum dikkate alındığında gerek yapılan çıkarmanın, gerek “monsieur” karşılığının “uyarlama” stratejisine örnek teşkil ettiği söylenebilir. Bununla birlikte “uyarlama” stratejisi erek odaklı bir strateji olduğundan, ifadenin çevirilerinde erek odaklı “dinamik” eşdeğerliğin bulunduğu sonucuna ulaşılabilir.

“Musavvir” ifadesi ise Allah’ın isimlerinden biridir. “Şekil ve özellik veren” (Topaloğlu, 2020) anlamına gelmektedir. Allah’ın yaratıcılığının eşsiz ve benzersiz olduğunu vurgulayan bir sıfattır. Bununla birlikte Osmanlı’da minyatür sanatını icra eden nakkaşlara da yer yer “musavvir” (Açıkgöz, 2012:5) denmektedir.

Musavvir: Tasvir yapan, şekil veren demektir. Kur’an’da, “Musavvir” Allah’ın bir sıfatı olarak geçmektedir. Allah yaratan, yoktan var eden ve şekil verendir. Hadis-i şerifte azabın en şiddetlisinden bahsedilmesi burada bir tapınma ameliyesinin söz konusu olmasındandır. Dolayısı ile bu hadis-i şerif tapınma ile alakalıdır (Yaşaroğlu, 2016:84).

Bu nedenle romandaki bir karakter resim yapmanın “put” yapmakla bir olduğunu ve Allah’a şirk koşmakla aynı şey olduğunu söylemektedir. Romandaki diğer bir karakter

ise “musavvirlik” ifadesini heykeltıraşlıkla bir tutar ve ressamlığı, yani nakkaşlığı, put yapmaktan ayrı tutarak, ressamların azap görmeyeceğini savunur. Bu bağlamda görüşlerini ispatlamak için hadis kitaplarından (Buhari) alıntılar yapar.

İfadenin çevirileri incelendiğinde, İngilizceye “put” yapan kişi(ler) anlamına gelecek şekilde “those who make idols” biçiminde “uyarlama” stratejisi yoluyla çevrildiği görülmektedir. İngilizce çevirmen kaynaktaki ifadeyi tek bir kelimeyle karşılamak yerine, bu ifadenin anlamını açıklamaktadır. Dolayısıyla İngilizce çeviride “dinamik” eşdeğerlik olduğu söylenebilir.

Söz konusu ifadenin Fransızca çevirisinde ise “sculpteurs d’idoles” karşılığı kullanılmıştır. Sözlükler incelendiğinde “sculpteur” kelimesinin heykeltıraş, “idole” kelimesinin ise put anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda kaynaktaki ifadenin romandaki karakterin kastettiği biçimde, “heykel yapan kişi” anlamında çevrildiği görülmektedir. Sonuç olarak bu çeviride “uyarlama” stratejisine başvurulduğu ve “dinamik” eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir.

Örnek 22 – (Kişi Adları Unvanlar ve Meslekler) Bohçacı

Türkçe: Bohçacı: Bayramlık ebise için Çin'den gelmiş ipeklilerim var (Pamuk, 2018:367).

İngilizce: Clothierrr! I have new Chinese silks for holiday outfits (Pamuk, 2011a:394).

Fransızca: Marchande d’habiiits ! Chinoiseriiies ! les belles soieriiies ! (Pamuk, 2011b:617).

Osmanlı’da kadınlar ekonomik anlamda aktif bir rol oynamaktadır. Çeşitli makaleler incelendiğinde kadınlar ekonomiye verdikleri katkılara göre tüketici ve üretici olmak üzere olmak iki ayrıldığı görülmektedir. Tüketici grup genellikle şehirlerde ve sarayda yaşayan kadınlarken, üretime katkıda bulunan kadınlar ise taşrada yaşayanlardır. Bohçacılık ise kumaş, dantel, havlu, giyişi gibi eşyalar satan kadınların yaptığı bir iştir. Özellikle saray eşrafından olan kadınların bu tür ürünleri bohçacılar aracılığıyla temin etmektedir (Karta, 2016:148).

Genellikle ecnebi kökenli olan bohçacılar satış yaptıkları kadınlara zaman zaman arkadaşlık da etmektedirler. Ayrıca bir yerden başka bir yere haber götürme veya dedikodu taşıma gibi özellikleri de vardır. Edebiyatımızda da yer yer bohçacı

tiplemesine yer verilmektedir. “Benim Adım Kırmızı”daki bohçacı “Ester” bu durumun bir örneğidir.

Aktardığımız örnek cümlede bir nida olarak kullanılmış olan “bohçacı” ifadesinin çevirilerini inceleyecek olduğumuzda, İngilizcede “Clothierrr!”, Fransızcada ise “Marchande d’habiiits” karşılıklarını görmekteyiz. Satış yapmak için sokak sokak gezen “Ester” karakteri bu şekilde bağırarak insanların dikkatini çekmektedir. Seyyar şekilde satış yapan esnafın çeşitli nidalarla insanların dikkat çekmeye çalışması birçok kültürde karşılaşılan bir durumdur. Ancak kanaatimizce bu durum ülkemizde farklı bir boyuttadır. Çevirilere dikkat ettiğimizde sözlükte birebir karşılığı bulunmayan bu ifadenin her iki dile de “uyarlama” stratejisi yoluyla aktarıldığı görülmektedir. Zira her iki karşılık da kıyafet satıcısı kıyafet satıcısı anlamına gelmektedir. Oysa bohçacılar yalnızca kıyafet satmazlar. Kültüre özgü ifadelerin çevirilerinde kaynaktaki anlamı birebir aktarmak her zaman mümkün olmadığından çevirmenler bu tür tercihler yaparak, yaklaşık bir biçimde kaynağı yansıtmaya çalışırlar. Yapılan çevirilerin her ikisi de bu özellikleriyle dinamik eşdeğerlik özelliği taşımaktadırlar. Bununla beraber her iki çevirmenin de metindeki karakterin “bohçacı” diye bağırıyor olduğunu belli etmek için vermiş oldukları karşılıklardaki harfleri tekrarlamış ve “öykünme” stratejisine başvurmuşlardır. Kanaatimizce satış yapmaya çıkan bohçacının bağırması da kültüre özgü bir detaydır ve çevirmenlerin bu durumu kaynaktaki şekilde aktarmaları “biçimsel” eşdeğerlik şeklinde değerlendirilebilir.

Örnek 23 – (Kişi Adları Ünvanlar ve Meslekler) Şeyhülislam, Kapıcıbaşı, İmam, Yeniçeri, Derviş, Sipahi, Kadı, Ciğerci

Türkçe: ...İstanbul'dan bir düzine adamı kıyafetlerine özen ve dikkat göstererek çiziverdim: **Şeyhülislam, kapıcıbaşı, imam, yeniçeri, derviş, sipahi, kadı, ciğerci**, cellat -cellatın işkence yaparken çizilmişşi pek makbuldür-, dilenci, hamama giden karı, afyonkeş (Pamuk, 2018:133).

İngilizce: I drew a **Sheikhulislam**, a **palace porter**, a **preacher**, a **Janissary**, a **dervish**, a **cavalryman**, a **judge**, a **liver seller**, an executioner—executioners in the act of torture sold quite well—a beggar, a woman bound for the hamam, and an opium addict (Pamuk, 2011a:146).

Fransızca: J’en avais, ce soir-là, terminé douze, avec tous les détails et particularités de leur accoutrement: un **Grand Muffi**, un **Grand Portier**, un **imam**, un **janissaire**, un **derviche**, un **spahi**, un **juge**, un **vendeur de foie grillé**, et un bourreau — très demandé, surtout en plein travail —, un mendiant, une femme se rendant au hammam, et un fumeur d’opium (Pamuk, 2011b:224-225).

İnceleyeceğimiz son örnekte ilgili dönemde icra edilen çeşitli meslek ve makamların çevirilerini değerlendireceğiz. Bunlardan ilki “Şeyhülislam”dır. Şeyhülislam olma durumu bir meslekten çok makamla ilgilidir. Kaynaklarda “şeyh” ve “İslam” kelimelerinden oluşan bir “makam” olan şeyhülislamlığın 10. yüzyıla kadar dayanan bir geçmişi olduğu ve “şeyhülislam” ifadesinin “âlimlerin en kıdemlisi, reisi” (İpşirli, 2020) anlamına geldiği yazılıdır.

Osmanlı’daki şeyhülislamlık ise “...kabinede sadrazamdan sonra yer alan ve genellikle din işlerinden sorumlu olan üye” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde tanımlanmaktadır. Buradaki dini işlerden sorumlu olma durumu bütün dini meselelere dair söz söyleme yetkisi anlamına gelmektedir. Şeyhülislam’ın aldığı kararlar ve verdiği fetvalar tüm ülkede bağlayıcıdır.

Osmanlı Devleti’nin kurulduğu yüzyılda, İslam dünyasının farklı bölgelerinde “şeyhülislamlık” ve “kadılık” makamları mevcut olmuştur. Kadı, daha ziyade şer’i ve örfi mahiyetteki hukuki meselelerle ilgilenirken, şeyhülislam bunların dışında kalan şer’i ve idari işlerle meşgul olmuştur (Yüksel, 2016:3490).

Söz konusu ifadenin İngilizceye “Sheikhulislam”, Fransızcaya “Grand Mufti” biçiminde çevrildiği görülmektedir. İngilizce çeviride ifadenin sesletiminin benzetilerek “ödüncleme” stratejisi yoluyla aktarıldığı, Fransızca çeviride ise “baş müftü” anlamına gelecek bir “uyarlama” yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla İngilizce çeviride “biçimsel”, Fransızca çeviride ise “dinamik” eşdeğerlik olduğu söylenebilir.

“Kapıcıbaşı” ise sarayda muhafızlık etmek ve kapı başlarında nöbet tutmak, Padişah’a “cuma ve bayram selamlıklarında” eşlik etmek, “Divan-ı Hümayun” a katılan kişilere eşlik etmek ve getir götür işleri yapmak gibi hizmet veren “kapıcıların” ikinci amiridir (Özcan, 2020). Kapıcıbaşılar, kapıcıların görev dağılımları yapmanın yanı sıra daha farklı işlere de bakmaktadır (Özcan, 2020).

Hükümdarın Arz Odası’nda elçi kabulü töreninde yine iki kapıcıbaşı elçinin koltuklarına girip kendisini huzura çıkarır ve yer öptürdü. Taşrada görevli vezirlere ve beylerbeyilere gönderilen önemli fermanları ve ölüm emri gibi gizli emirleri kapıcıbaşılar götürürlerdi (Özcan, 2020).

Söz konusu ifadenin sözlüklerde birebir karşılığı yoktur. Bu nedenle kapıcıbaşının yaptığı getir götür işleri dikkate alınarak İngilizce çeviride “palace porter” biçiminde

karşılanmıştır. Buradaki “porter” kelimesinin getir götür işleri yapan hamal, taşıyıcı, kapıcı gibi anlamları vardır. “Palace” ifadesi ise sarayda bu işleri yapan kişi anlamı vermek için kullanılmıştır. Kanaatimizce bu bilgiler İngilizce çevirinin “uyarlama” stratejisi ile yapıldığını ve “dinamik” eşdeğerlik taşıdığını gösterir niteliktedir.

Öte yandan Fransızca çeviri incelendiğinde ise “Grand Portier” karşılığı dikkat çekmektedir. “Portier” ifadesi kapı önlerinde korumalık-muhafızlık yapan kişi anlamı taşıdığı gibi; özellikle otel girişlerinde bekleyen ve gelen misafirleri karşılayan kişi anlamı da taşımaktadır. Sonuç olarak “portier” kelimesinin kapıcı kelimesi ile örtüştüğünü söyleyebiliriz. Ancak incelememize konu olan ifade “kapıcıbaşı” olduğundan, “grand portier” ifadesini bir bütün olarak değerlendirmek durumundayız. Bu bağlamda Fransızca çeviride kullanılan “grand” sıfatının baş veya amir olma durumuna işaret ettiği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak incelediğimiz söz konusu birleşik ifadedeki kelimelerin tek tek çevrilmesi, çeviride “öykünme” stratejisine başvurulduğunu ve “biçimsel” eşdeğerlik olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Bununla birlikte yaptığımız incelemeler Fransızca çevirmenin “baş” kelimesinin geçtiği diğer ifadeleri de “grand” sıfatıyla karşılamakta olduğunu göstermektedir.

Bu örnekte inceleyeceğimiz bir diğer kültüre özgü öge “imam”dır. Günümüzde imam dendiğinde ilk olarak camilerde görev yapan resmi din görevlileri veya bir gruba namaz kıldırın kişiler akla gelmektedir. Bunun dışında imam ifadesi “Müslümanlıkta mezhep kuran kimse” ve “Hz. Muhammed'den sonra onun vekilliği görevini üzerine alan halifelere verilen unvan” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde de tanımlanmaktadır. Kaynak metinden aktardığımız cümlede bu ifadenin günümüzde akla gelen ilk anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu ifade İngilizceye sözlükteki karşılığıyla, “birebir çeviri” stratejisiyle “preacher” şeklinde aktarılırken, Fransızcaya ödüncleme stratejisiyle “imam” biçiminde aktarılmıştır. Uygulanan bu stratejiler kaynak odaklı çeviri stratejileri olduğundan çevirilerde “biçimsel” eşdeğerlik olduğu görülmektedir.

“Ödüncleme” stratejisi yoluyla, “Janissary” ve “janissaire” şeklinde erek metinlere aktarılan “Yeniçeri” ifadesinin çevirilerinde de “biçimsel” eşdeğerlik söz konusudur. Verilen her iki karşılığın da sözlüklerde yer alan ödünc kelimeler olduğu görülür.

“Bir tarikata girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse, alperen” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde tanımlanan ve tasavvufa gönül vermiş kişiler için kullanılan “derviş” ifadesi de yukarıdaki ifadeye benzer şekilde, “ödünçleme” stratejisi yoluyla “dervish” ve “derviche” şeklinde erek metinlere aktarılmıştır. Uygulanan strateji nedeniyle her iki çeviride de “biçimsel” eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir.

Osmanlıdaki atlı birlikler için kullanılan “sipahi” ifadesi ise İngilizceye sözlükteki anlamıyla, “birebir çeviri” stratejisiyle yoluyla “cavalryman” şeklinde çevrilirken, Fransızcaya “ödünçleme” stratejisine başvurularda “spahi” biçiminde çevrilmiştir. Uygulanan stratejilerden ötürü İngilizce çevirinin “biçimsel”, Fransızca çevirinin ise “dinamik” eşdeğerlik örneği teşkil ettiği söylenebilir.

Osmanlı hukuk sisteminde önemli bir yere sahip olan ve davalara bakan kişiler için kullanılan “kadı” ifadesi ise sözlükteki karşılıklarıyla, “judge” ve “juge” biçimlerinde “birebir çeviri” stratejisine başvurularda erek metinlere aktarılmıştır. Her iki çeviride de “biçimsel” eşdeğerlik söz konusudur.

Osmanlı döneminde ciğer ve sakatat satarak geçimini sağlayan kişiler için kullanılan “ciğerci” ifadesi ise İngilizceye “liver seller”, Fransızcaya “vendeur de foie grille” şeklinde çevrilmiştir. Sözlüklerde birebir karşılığı olmayan bu ifadenin çeviri kanaatimizce “birebir çeviri” stratejisi yoluyla yapılmıştır. Zira “liver” ciğer, “seller” ise satış yapan kişi anlamına gelmektedir. Böylelikle ortaya çıkan “liver seller” karşılığının kaynaktaki gibi, ciğer satan kişi anlamı taşıdığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak söz konusu çeviride “biçimsel” eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Fransızca çeviride kullanılan “grillé” karşılığı ise strateji ve eşdeğerlik bakımından bir farklılığa yol açmıştır. Sözlükler incelendiğinde bu karşılığın “pişmiş” anlamı taşıdığı görülmektedir. Böylelikle verilen karşılık “pişmiş ciğer satan kişi” anlamı kazanmıştır. Ancak kaynak metinde satılan ciğerin pişmiş olup olmadığına dair bir detay bulunmaktadır. Kanaatimizce eklenen bu detaydan ötürü Fransızca çevirinin “uyarlama” stratejisi yoluyla yapıldığı ve “dinamik” eşdeğerlik taşıdığı söylenebilir.

Örnek – 24 (Kişi Adları Unvanlar Meslekler) Hazinedarbaşı & Bostancıbaşı

Türkçe: Bir odada **Hazinedarbaşı** ve **Bostancıbaşı**. Melek ve Şeytan!
(Pamuk, 2018:255).

İngilizce: *The Head Treasurer and the Commander of the Imperial Guard* were together in one room: Angel and Devil! (Pamuk, 2011a:273).
Fransızca: Or là, dans une même pièce se tenaient à la fois le **Grand Trésorier** et le **Grand Jardinier**: l'ange avec le démon! (Pamuk, 2011b:424).

“Hazinedarbaşı” padişahın hizmetiyle görevli olan saray çalışanlarından birisidir. Padişahın huzuruna bizzat çıkabilmektedir (Beyazıt, 2010). Sarayda bulunan sanatkar ve zanaatkarların, bir diğer adıyla “Ehli-Hiref” teşkilatının başındaki isimdir (Kartal ve Gürcüm, 2018). Aynı zamanda hazineden de sorumludur (Kanal, 2016).

Öte yandan “head treasurer” ve “grand trésorier” şeklindeki çevirilerin direkt hazinenin başındaki kişiyi çağrıştırdığı söylenebilir. “Hazine” kelimesi ve “baş olma” durumunun ayrı ayrı çevrildiği her iki çeviride de “öykünme” söz konusudur. Böylelikle her iki çeviride de “biçimsel” eşdeğerlik sağlanmıştır.

“Bostancıbaşı” ise Osmanlı’da cellatların bağlı olduğu kişidir. Tarihi kaynaklarda Bostancıbaşı’nın zaman zaman idam hükmünü bizzat yerine getirdiği yazılır. Bostancıbaşı ayrıca “bostancı fırını” adı verilen saray bahçesindeki hapishanede bulunan hükümlülere yapılan işkenceleri idare etmekle de görevlidir. Bir diğer görevi de görevden alınan vezirleri sürgüne göndermektir (Yüksel, 2017). İngilizce çevirideki “Commander of the Imperial Guard” karşılığı bir tür “uyarlama” olup padişahın korumalarının başındaki kişiyi kastetmektedir. Fransızca çevirideki “Grand Jardinier” ifadesi ise İngilizcede olduğu gibi padişahın korunmasından sorumlu bir kişiyi çağrıştırmamakta, hatta daha ziyade bahçıvanlık yapan bir görevliyi çağrıştırmaktadır. Bu tespitlerden hareketle her iki çeviride de “uyarlama” stratejisi ve “dinamik” eşdeğerlik söz konusu olduğu söylenebilir. Ancak anlamsal olarak bir kıyaslama yapılacak olursa, İngilizce çevirinin kaynak metindeki anlamı daha iyi yansıttığı söylenebilir. Bununla birlikte incelediğimiz bu örnek, kanaatimizce, benzer stratejiyle yapılan çevirilerin kaynak metindeki anlamı aynı ölçüde yansıtmak anlamına gelmediğini gösterir niteliktedir.

“Kişi Adları Unvanlar Meslekler” bağlamında incelediğimiz tüm bu örneklerden hareketle, 16. yüzyıl Osmanlı döneminde yaygın olarak icra edilen mesleklerin “Benim Adım Kırmızı” romanındaki yansımalarının İngilizce ve Fransızca çevirilere “ödüncleme”, “birebir çeviri”, “uyarlama” ve nadiren de olsa “öykünme” stratejileri yoluyla başarılı bir şekilde aktarıldığı söylenebilir. “Ödüncleme”, “birebir çeviri”,

“öykünme” stratejilerinin kullanıldığı durumlar erek okurları farklı bir ortama taşıırken, “uyarlama” stratejisinin uygulandığı durumlar da erek metinlerin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Uygulanan bu stratejilerin çevirmenden çevirmene değiştiği görülmektedir. Kanaatimizce bunun nedeni çevirmenin öncelikle bir okur olarak değerlendirdiği kaynak metni algılamasına, dünya görüşüne, taşıdığı üslup kaygısına ve erek okur kitlesine göre değişebilmektedir.

Örnek 25 – (Coğrafi Yer ve Mekân Adları) Bingöl

Türkçe: Daha sonra, Akkoyunlu Uzun Hasan'ın Karakoyunlu Cihan Şahı **Bingöl** yakınlarında bir baskınla yenip öldürmesinin arkasında, muzaffer hakanın yeni kitabının verdiği manevi güç olduğunu herkes bilir (Pamuk, 2018:87).

İngilizce: Everyone knew the spiritual power provided by the new book was what lay behind Tall Hasan's subsequent defeat of the Blacksheep and the victorious Khan's execution of Jihan Shah during a raid near **Bingöl** (Pamuk, 2011a:97).

Fransızca: Il n'est personne qui ignore que ce livre fut le renfort, le surcroît de force morale qui permit à Hassan le Long de triompher du Mouton Noir, et de tuer son rival Shah Djahân, après la grande défaite qu'il lui infligea au **lieu-dit des Mille Lacs** (Pamuk, 2011b:146).

Bilindiği üzere “Bingöl”, Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan bir ilimizdir. Adını bölgede yer alan Bingöl adlı dağdan almaktadır. Söz konusu dağın adı ise üzerindeki buzul göllerinden gelmektedir. Bir rivayete göre bu dağ üzerinde binlerce göl bulunmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020). İfadenin İngilizce çevirisinde “ödünçleme” stratejisine başvurulmuş ve “Bingöl” adı korunmuştur. Böylelikle “biçimsel” eşdeğerlik sağlanmıştır. Fransızca çeviride ise “Bingöl” adının ortaya çıkışına atıfta bulunarak, “uyarlama” stratejisi yoluyla “lieu-dit des Mille Lacs” şeklinde bir çeviri yapılmıştır. “Lieu-dit des Mille Lacs” ifadesi Türkçeye geri çevrildiğinde “Bingöl denilen yer” anlamına gelmektedir. Bu çeviride ise “dinamik” eşdeğerlik söz konusudur. İngilizce çeviride kaynak metindeki ifadenin korunması yabancı bir unsurla karşılaşmasına ve böyle farklı bir metin okuduğunu hissetmesine olanak sağlamış olabilir. Öte yandan Fransızca söylem biçimlerine uygun olacak şekilde, yabancı unsurun yok edildiği Fransızca çeviride ise erek okur sanki kendi dilinde kaleme alınmış bir metin okuduğu hissine kapılabilmektedir. Tüm bu bilgiler dahilinde, aynı kültürel zorluğun çevirmenler tarafından farklı yollarla aşılmaya çalışıldığı söylenebilir.

Örnek 26 – (Coğrafi Yer ve Mekân Adları) Uludağ

Türkçe: Ta **Uludağ**'dan getirildiği söylenen buzlarla soğutulan vişne şuruplarıyla serinlemeye çalıştığımız o yaz gününün akşamı, Kara evine döndükten sonra, onun bana ilanı aşk ettiğini babama söyledim (Pamuk, 2018:48).

İngilizce: On the evening of that summer's day when Black gave me his painting, during which we'd tried to cool ourselves with sour-cherry sherbets made with ice said to have been brought all the way from snow-capped **Mount Ulu**, I told my father that he'd made a declaration of love (Pamuk, 2011a:56).

Fransızca: mais vers le soir d'une de ces journées d'été que nous avons passée à essayer de nous rafraîchir en buvant des sirops de cerise **refroidis avec la glace des montagnes**, très loin sur la rive asiatique, Le Noir était reparti chez lui, j'ai dit à mon père qu'il m'avait déclaré son amour (Pamuk, 2011b:79-80).

Türkiye'nin en yüksek dağlarından biri olan “Uludağ”, Marmara Bölgesinde, Bursa ilinde yer almaktadır. Konumu itibariyle İstanbul'a oldukça yakın mesafededir. Kaynak metindeki okunduğunda Uludağ'dan getirilen buzların meyve sularını soğutmakta kullanıldığı anlaşılmaktadır. İfadenin çevirileri incelendiğinde İngilizce metinde “birebir çeviri” strateji yoluyla yapılan ve “biçimsel” eşdeğerlik taşıyan “Mount Ulu” aktarımı görülürken, Fransızca çeviride ise “dağlardan getirilen buzlarla” anlamını taşıyan bir karşılık kullanıldığı ve “Uludağ” ifadesinin çevrilmediği görülmektedir.

Örnek 27 – (Coğrafi Yer ve Mekân Adları) Aksaray

Türkçe: “Kar”, evimize gidip gelmeye bundan otuz yıl önce, **Aksaray**'ın arkalarında kestane ve ıhlamur ağaçlarının gölgelediği o karanlık ve nemli sokağa yerleşmemizden sonra başladı (Pamuk, 2018:30).

İngilizce: Thirty years ago, after we'd moved to the dark and humid street shaded by chestnut and linden trees beyond the **Aksaray** district, Black began to make frequent visits to our house (Pamuk, 2011a:35).

Fransızca: Il a commencé à fréquenter chez nous il y a maintenant trente ans, quand nous habitons dans cette rue derrière **Palais-Blanc**, obscure et humide, assombrie par les châtaigniers et les tilleuls (Pamuk, 2011b:48).

“Ak” ve “saray” kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan “Aksaray” hem İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir şehrin hem de İstanbul'da bulunan bir semtin adıdır. Romanda bir semt adı olarak kullanılmaktadır.

İstanbul'daki çoğu semt adının ortaya çıkışı, özellikle fetihten sonra bir devlet politikası olarak Anadolu'dan İstanbul'a yerleşmeleri için gönderilen vatandaşların geldikleri bölgelerin adlarıyla ilişkilidir. Bu bağlamda Aksaray ilinden İstanbul'a gönderilen vatandaşların yerleştirildiği bölge “Aksaray” adını almıştır (Eyice,

1965:2003). İl olan “Aksaray”ın adının ortaya çıkışı ise bazı kaynaklarda bölgede bulunan beyaz renkteki bir Bizans sarayıyla ilişkilendirilmektedir (İnbaşı, 2013).

Söz konusu ifadenin çevirileri incelendiğinde, İngilizceye tıpkı kaynaktaki biçimiyle, “Aksaray” şeklinde doğrudan aktarıldığı görülür. Bu tür aktarımlar “ödüncleme” stratejisine örnek teşkil etmektedir. Kullanılan bu stratejiden hareketle İngilizce çeviride “biçimsel” eşdeğerlik olduğu söylenebilir. Öte yandan Fransızca çeviride ise “ak” ve “saray” kelimelerinin ayrı ayrı çevrildiği ve böylece “palais-blanc” karşılığının verildiğini görülmektedir. Böylelikle Fransızca çevirmen, söz konusu ifadeyi kaynaktakine benzeyecek şekilde Fransızcalastırmıştır. Sonuç olarak birleşik bir kelimenin parçalanarak ayrı ayrı çevrilmesi nedeniyle çeviride “öykünme” stratejisine başvurulduğu ve buna bağlı olarak çevirinin “biçimsel” eşdeğerlik taşıdığı söylenebilir.

Örnek 28 – (Coğrafi Yer ve Mekân Adları) Sağırkapı

Türkçe: Dün Erzurumi'nin adamları önce bir meyhaneyi, sonra da **Sağırkapı'daki** Cerrahi tekkesini basıp herkesi dövmüşler. Kafasına odun yiyen bir ihtiyar ölmüş. Kör karanlıkta sizi onlardan da sanabilirler (Pamuk, 2018:365).

İngilizce: Yesterday the Erzurumis first raided a tavern and then the dervish house at **Sağırkapı**, beating up everyone they found in both places (Pamuk, 2011a:393).

Fransızca: Hier, les gars d'Erzurum on fait une descente dans une taverne, puis à la confrérie des Flagellants de **la Porte au Sourd**, même que tous les derviches se sont fait tabasser (Pamuk, 2011b:614).

Sağırkapı da tıpkı Aksaray gibi, İstanbulda bulunan bir bölgeye verilen addır. “Sağır” ve “Kapı” kelimelerin bir araya gelmesiyle türetilmiş olan birleşik bir kelimedir.

İfadenin çevirileri incelendiğinde, İngilizce çeviride, bir önceki örnekte olduğu gibi, “ödüncleme” stratejisine başvurularak kaynaktaki ifade aynen aktarılırken; Fransızca çeviride ise yine “öykünme” stratejisinin uygulandığı ve bu birleşik kelimeyi oluşturan “sağır” ve “kapı” kelimelerin ayrı ayrı çevrildiği görülmektedir. Sonuç olarak, uygulanan stratejilerden ötürü gerek “Ğ” harfinin dahi birebir aktarıldığı “Sağırkapı” şeklindeki İngilizce çeviride, gerek birleşik kelimeyi meydana getiren parçaların tek tek çevrildiği Fransızca çeviride “biçimsel” eşdeğerlik bulunduğu anlaşılmaktadır.

Örnek 29 – (Coğrafi Yer ve Mekân Adları) Şehzadebaşı

Türkçe: Şehzadebaşı’nda bir ara sokakta kabadayılığı hiç yakıştıramadığım medreseli bir oğlan da elinde kılıç, karanlıkta bize katıldı (Pamuk, 2018:365).

İngilizce: At a side street in **Shehzadebashi**, a theology student, whom I couldn’t picture involved in such rough affairs, joined us in the darkness, sword in hand (Pamuk, 2011a:392).

Fransızca: Dans une école coranique derrière **la rue des Princes**, un tout jeune étudiant — bien mal parti, ma foi, pour aller faire le coup de poing — est sorti tout de même, une épée à la main (Pamuk, 2011b:614).

İstanbul’da yer alan bir başka bölge adı olan “Şehzadebaşı” da tıpkı diğer semt adları gibi birleşik bir kelimedir. İfadenin İngilizce çevirisinde bu sefer sesletimin benzetildiği, “Shehzadebashi”, bir “ödüncleme” görülür. Fransızca çeviride ise diğer örneklerde olduğu gibi birleşik kelime parçalanarak ayrı ayrı çevrilmemiş, “uyarlama” stratejisine başvurulmuş “la rue des Princes” karşılığı kullanılmıştır. Bu bilgilerden hareketle İngilizce çeviride “biçimsel”, Fransızca çeviride ise “dinamik” eşdeğerlik olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Örnek 30 – (Coğrafi Yer ve Mekân Adları) Kahvehane

Türkçe: Burada, cenaze sonrası kederli bu güzel **kahvehanede**... (Pamuk, 2018:114).

İngilizce: Here, in the middle of the night in this fine **coffeehouse** overcome with funereal melancholy... (Pamuk, 2011a:25).

Fransızca: Vers minuit, dans ce beau **café** triste, si triste après les funérailles de ce matin... (Pamuk, 2011b:191).

Günümüzde “kahve” adıyla da bilinen kahvehane sözlükte “kahve, çay, ıhlamur, bira, nargile içilen, hafif yiyecekler bulunduran, tavla, domino, bilardo, kâğıt vb. oynanan yer, kahvehane, kıraathane” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde tanımlanmaktadır. 6. Örnekte de ifade ettiğimiz üzere insanların sosyalleşmek amacıyla bir araya geldikleri kahvehaneler 16. yüzyıl İstanbul’unda sayıca hızla artmıştır. Bazı kaynaklarda İstanbul’daki kahvehanelerin ortaya çıkışının 1554 yılına dayandığı bilgisi aktarılmaktadır.

... ilk kahvehaneleri Halepli Hakem adında bir tüccar ile Şamlı Şems adında bir efendi, İstanbul Tahtakale’de 1554 tarihinde açtılar.¹⁴ Kahve satılan/tüketilen bir yer olarak kurulan kahvehane, kısa zaman içerisinde bir tüketim mekânından ziyade gündelik hayatın tecrübe edildiği bir mekân haline geldi (Yaşar, 2005:239).

Kaynak metindeki “kahvehane” ifadesinin çevirileri ele alındığında İngilizce çeviride “coffe house”, Fransızcada “café” şeklinde karşılandığı görülmektedir. Sözlükler

incelendiğinde verilen bu karşılıkların sırasıyla “kahve ve benzeri çeşitli içeceklerin servis edildiği yer”, ve “içecek içilen yer” anlamına geldiği görülür.

Kanaatimizce Türkçeye “kahve evi” ve “kafe” şeklinde çevirebileceğimiz bu karşılıkların günümüzde yaşayan yerli-yabancı pek çok okurun zihninde canlandığı imge, genelde gençlerin bir araya gelip sohbet ettikleri, kahve bazlı sütlü içecekler ve yer yer pizza, makarna, “cheesecake” ve “muffin” gibi yiyecekler tükettiği ortamlardır. Bu durum aslında kültürün devingenliğinin bir sonucudur. Bu nedenle “kahve” ve “hane” kelimelerinin birleştirilmesiyle türetilen, böylelikle “kahve evi” anlamına gelen “kahvehane”nin aslında bir “coffee house” veya “café”nin ötesinde olan otantik bir mekânın olduğu görüşündeyiz. Buradan hareketle söz konusu ifadenin İngilizce ve Fransızca çevirilerinin, her ne kadar sözlükteki karşılıklarıyla “birebir çeviri” stratejisiyle yapılmış ve “biçimsel” eşdeğerlik taşıyor olsalar da kaynaktaki anlamı erek okurlara tam olarak yansıtamayacağı düşüncesindeyiz.

Bu bağlamda çevirmenlerin yer yer bu tür çevirileri zorunlu olarak yaptıklarını da belirtmek gerekir. Zira insanlar hayatı kendi kültür pencerelerinden bakarak algılamakta olduğundan, görmedikleri-bilmedikleri bir olguyu ancak aşına oldukları olgulara benzeterek kavrayabilmektedir. Çevirmenler de bu durumun farkında olduklarından yabancı unsurları erek okurun kültüründeki yakın karşılıklarıyla aktarırmaktadırlar.

Örnek 31 – (Jargon) Nakkaşhane, Tezhip, Müzehhip

Türkçe: Mutluydum, mutluymuşum; şimdi anlıyorum: Padişahımızın **nakkaşhanesinde** en iyi **tezhipleri** ben yapardım ve ustalığı bana yaklaşabilecek başka bir **müzehhip** de yoktu (Pamuk, 2018:9).

İngilizce: I was happy; I know now that I'd been happy. I made the best **illuminations** in Our Sultan's **workshop**; no one could rival my mastery (Pamuk, 2011a:13).

Fransızca: J'étais heureux, du moins je crois: c'est maintenant que je le comprends; dans **l'atelier de peinture** de notre Sultan, c'est moi qui faisais les plus belles **enluminures**, et je dirais même qu'il n'y avait pas **d'enlumineur** dont le talent approchât le mien (Pamuk, 2011b:14).

“Nakkaşhane”, minyatür sanatıyla uğraşan nakkaşların bir arada çalıştığı atölyeye verilen addır (Pamuk, 2018). Bu ifade İngilizcede atölye anlamına gelen “workshop” kelimesiyle İngilizceye çevrilmiş ve “uyarlama” stratejisine başvurulmuştur. Söz konusu ifadenin Fransızcaya “l'atelier de peinture” şeklinde “uyarlama” stratejisi

yoluyla çevrildiği görülür. Bu çeviri Türkçeye geri çevrildiğinde “ressam atölyesi” anlamına gelmektedir. Öte yandan “workshop” ise sadece atölye anlamına gelmektedir. Sonuç olarak Fransızca çevirinin kaynaktaki anlama daha yakın olduğu söylenebilir.

“Tezhip” ifadesi ise Türkçe sözlükte “yazma kitaplarda, sayfaların yaldız ve boya ile bezenmesi, yaldızlama” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde açıklanmaktadır. Bu ifadenin İngilizceye “illumination” ve Fransızcaya “enluminure” şeklinde çevrildiği görülür. Her iki çeviride de “birebir çeviri” stratejisine başvurulmuş verilen karşılıklar “süsleme ve süsleme sanatı” anlamına gelmektedir. Sonuç olarak iki çeviride de “biçimsel” eşdeğerlik olduğu söylenebilir.

“Müzehhip” tezhip işiyle uğraşan kişi anlamına gelmektedir (Yılmaz & Şimşek 2019). Bu ifadenin İngilizceye çevrilmediği, Fransızcaya ise “enlumineur” şeklinde çevrildiği görülür. “Enlumineur” kelimesi ise “süslemek, süsleme sanatı icra etmek” anlamına gelen “enluminer” fiilinden türetilmiş olan bir isimdir. Bu bağlamda İngilizce çeviride yapılan çıkarmadan dolayı “uyarlama”, sözlüksel aktarım yapılan Fransızca çeviride ise “birebir çeviri” stratejisinin kullanıldığı düşünülebilir.

Örnek 32 – (Jargon) Başnakkaş, Üstat, Tezhip, Renkbaz, Cetvelkeş, Müzehhip, Nakkaş

Türkçe: Padişahımızın her iki ayda bir nakkaşhane binasını ziyaretleri sırasında yapılan bir törendi. Hazinedarbaşı Hazım, Şehnamecibaşı Lokman ve **Başnakkaş Üstat** Osman'ın eşliğinde Padişahımıza nakkaşhanenin üstatlarının, hangi kitapların hangi sahifeleri üzerinde çalıştığı, kimin hangi **tezhibi** yaptığı, kimin hangi resmi renklendirdiği, **renkbazların, cetvelkeşlerin, müzehhiplerin**, ellerinden her iş gelir on parmağında on marifet usta **nakkaşların** tek tek hangi işlerin üzerinde oldukları anlatılırdı (Pamuk, 2018:69).

İngilizce: Under the auspices of Hazım, the Head Treasurer; Lokman, the Head Poetic Chronicler and **Master** Osman, **the Head Illuminator**, Our Sultan would be apprised of which pages in which books the masters were working on at any given moment: who did which **gilding**, who colored which picture, and one by one, how the **colorists**, the **page rulers**, the **gilders** and the master **miniaturists**, whose talent allowed them to accomplish miracles, were engaged (Pamuk, 2011a:74).

Fransızca: Accompagné du Grand Trésorier Hazım, du Grand Historiographe Lokman et du **Grand Maître des Peintures** Osman, notre Sultan se voyait expliquer quel artiste travaillait sur quelle page, de quel livre, à quelle **dorure**, à la pose de quelle couleur, et chacun des travaux exécutés par chacun de ces **peintres, doreurs**, et jusqu'au moindre **traceur de lignes**, par toutes ces mains douées de si grands talents (Pamuk, 2011b:108).

Nakkaşlık jargonuna dair birden çok ifadeyi inceleyeceğimiz bu örnekte öncelikle “Başnakkaş” ve “üstat” ifadelerini ele alacağız. 19.örnekte de değindiğimiz gibi “Başnakkaş”, nakış işi ile uğraşan kişilerin lideri, nakkaşhanedeki en yüksek mertebeye sahip olan kişi için kullanılmaktadır. Bununla birlikte “üstat” kelimesi ise Türkçe sözlükte “bilim veya sanat alanında üstün bilgisi ve yeteneği olan kimse” (Türk Dil Kurumu, 2020) biçiminde tanımlanmaktadır.

Kaynak metinde bir isim tamlamasının içinde yer alan bu ifadelerin İngilizceye “Master” ve “the Head Illuminator” şeklinde çevrildiği görülür. İngilizce sözlükler incelendiğinde buradaki “master” kelimesinin “üstat” anlamına geldiği ve “birebir çeviri” stratejisine başvurulduğu görülmektedir. “Öykünme” stratejisi yoluyla oluşturulan “the Head Illuminator” karşılığının ise “Başnakkaş” anlamında geldiği görülmektedir. Sonuç olarak uygulanan kaynak odaklı stratejilerin İngilizce çevirilerde “biçimsel” eşdeğerlik oluşmasına olanak sağladığı söylenebilir.

Söz konusu ifadelerin Fransızca çevirileri incelendiğinde ise “Grand Maître des Peintures” karşılığı görülmektedir. Kaynaktaki isim tamlamasına benzer şekilde yapılan bu aktarımda “baş olma” durumu “grand” ifadesiyle, üstatlık “maitre” ifadesiyle karşılanmaktadır. Bu iki karşılık yan yana getirildiğinde elde edilen “Grand Maitre” ifadesi ile “des peintures” ifadesi birleştirildiğinde ise ortaya “Başnakkaş” sonucu çıkmıştır. Kanaatimizce çevirmenin kaynaktaki ifadeleri bu şekilde çevirmesi “öykünme” stratejisine bir örnek teşkil etmekte ve ortaya çıkan çeviriler ise “biçimsel” eşdeğerlik taşımaktadır. “Başnakkaş” ifadesinin bu örnekteki çevirisi, kaynak metin içerisinde tekrarlanan kimi kültüre özgü öğelerin yer yer farklı biçimlerde çevrilebileceğini göstermektedir.

Bir önceki örnekte “tezhip” ifadesinin süslemek-dekore etmek gibi anlamlara geldiğini ifade etmiş ve çevirilerini incelemiştik. Söz konusu ifadeyi bu örnekte de tekrar inceleyerek kaynak metin içerisinde tekrarlanan kültüre özgü öğelerin farklı biçimlerde çevrilebileceğini göstermeye çalışacağız. Erek metinlerden aktardığımız cümleler incelendiğinde “tezhip” ifadesinin İngilizceye “gilding”, Fransızcaya ise “dorure” biçiminde aktarıldığı görülür. Sözlükler incelendiğinde bu iki karşılığın da çeşitli motif ve altın varak kullanarak süsleme işi yapmak anlamına geldiği görülür. Kanaatimizce bir önceki örnekten farklı olarak, çevirmenler icra edilen süsleme

sanatının farklı boyutlarına dikkat çekmek istemektedir. Sonuç olarak, Türkçe, İngilizce ve Fransızca sözlüklerden okuduğumuz açıklamalardan hareketle, “tezhip” ifadesinin bu örnekteki çevirilerinin de “birebir çeviri” stratejisiyle yapıldığı ve “biçimsel” eşdeğerlik taşıdığı görüşündeyiz.

Bilindiği üzere Türkçede yeni kelimeler türetmek için sık sık yapım eklerine başvurulur. “-baz” eki de bunlardan biridir. Farsça kökenli olduğu belirtilen bu ek, kullanıldığı kelimelere “oynayan” (Gürsu, 2013:41-42) anlamı katmaktadır. Bu bilgiler dahilinde sözlüklerde rastlamadığımız “Renkbaz” ifadesinin “renklerle oynayan”, yani “renk üreten” kişi anlamı taşıdığını düşünülebilir. Kanaatimizce renkbazlar nakkaşların boyaalarını birbirine karıştıran ve böylelikle onlara yardımcı olan kişilerdir. Bu ifade “ing.colorist” ve “fr. peintre” erek dillere aktarılmıştır. “Colorist” ifadesi yetenekli bir biçimde kendine özgü yöntemlerle renkleri kullabilen “sanatçı” kişi olarak tanımlanırken, “peintre” ifadesi ise ressam ve boya kullanarak nesnelere üzerinde sanat icra eden kişi anlamına gelecek şekilde açıklanmaktadır. Bu bilgiler dahilinde çevirileri incelediğimizde her iki çeviride de “uyarlama” stratejisine başvurulduğu söylenebilir. Uyarlama stratejisine başvurularak renkbazların yaptığı iş erek odaklı bir biçimde çevirilere aktarılmıştır. Bu nedenle çevirilerde “dinamik” eşdeğerlik olduğunu düşünmekteyiz.

Önceden incelediğimiz 31 numaralı örnekte “tezhip” ve “nakkaş” ifadelerine yer vermiş ve bu ifadelerin anlamlarını aktarmıştık. Aynı zamanda bu örnek dahilinde de “tezhip” ifadesinin anlamlarına yer vermiştik. Tekrar hatırlanacak olursa minyatür sanatı çerçevesinde süsleme ve resim yapan kişiler “nakkaş” veya “müzehhip” olarak anılmaktaydı.

Yaptığımız hatırlatmalar dahilinde “müzehhip” ifadesinin çevirilerini incelediğimizde, süsleme anlamına gelen “ing. gilding” ve “fr.dorure” karşılıklarına uygun olacak şekilde, bir işi yapan-eden anlamında kullanılan “ing. -er” ve “fr. -eur” eklerine başvurularak “ing. gilders” ve “fr. doreurs” biçiminde çeviriler yapıldığını görmekteyiz. Bu bilgilerden hareketle her iki çevirinin de “süsleme işi icra eden” kişi anlamına geldiği düşüncesindeyiz. Kanaatimizce “birebir çeviri” stratejisi yoluyla yapılan bu çeviriler kaynaktaki anlamı doğrudan yansıtmakta ve bu nedenle her iki çeviri de “biçimsel” eşdeğerlik taşımaktadır.

“Cetvelkeş” ise “eskiden yazma eser sayfalarına, levhalara yıldız ve mürekkeple çizgi çekmek suretiyle yazının etrafına çizgiden bir çerçeve yapan sanatkar, kalemkeş” (Kubbealtı Lugatı, 2020) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımdan cetvelkeşlerin sayfa düzeni yaptıkları, günümüzde matbaalarda “dizgi” işiyle uğraşan kişilerin yaptığına benzer bir iş icra ettikleri anlaşılmaktadır. Çevirileri incelediğimizde İngilizce “page ruler” karşılığında “sayfa” anlamına gelen “page” ve “cetvelle çizmek” anlamına gelen “rule” fiilini gerçekleştiren kişi demek olan “ruler” kelimeleri dikkat çekmektedir. “Ruler” aynı zamanda cetvel demektir. Görüldüğü üzere bu çeviride kaynaktaki kelimeler birebir çevrilmemiş ancak yine de kaynak ifadeye benzeyen bir çeviri ortaya çıkmıştır. Kanaatimizce İngilizce çeviride “uyarlama” stratejisinin kullanımı söz konusudur ve bu stratejinin kullanılması çeviride “dinamik” eşdeğerlik bulunduğu anlamına gelmektedir.

Fransızca çeviride ise “traceur de lignes” karşılığında ise çizmek anlamına gelen “tracer” fiilinden türetilen ve bu işi yapan kişi manasındaki “traceur” ismi ve çizgi anlamındaki “ligne” kelimesi kullanılmıştır. Bu bilgiler dahilinde Fransızca çeviride de İngilizce çeviridekine benzer bir yaklaşım sergilenerek, yani “uyarlama” stratejisine başvurularak, “dinamik” eşdeğerlik sağlandığı söylenebilir.

Örnek 33 – (Dini İfadeler ve Ritüeller) La İlah İllah

Türkçe: Sonra çocuklar da bizle, hep birlikte cesedin yanına girdik. Artık iyice kokan iki günlük bir ceset değil de sanki ölmekte olan biriyim gibi, ben "**La ilahe illallah**," dedim ki, ölmeden tekrarlasın ve son sözü bu olduğu için Eniştem Cennet'e gitsin (Pamuk, 2018:241).

İngilizce: Together with the children, we walked back to where the body lay. I said, "**La ilahe illallah**, there is no God but Allah" as though addressing not a reeking two-day-old corpse but a dying man whom I wanted to reaffirm the words of witness; I wanted my Enishte to go to Heaven with these words on his lips (Pamuk, 2011a:258).

Fransızca: Suivis des petits, nous sommes retournés dans la pièce où gisait le corps, j'ai dit: «**Il n'y a de dieu que Dieu**», comme si ce vieux cadavre, qui déjà sentait fort, au bout de deux jours, avait été agonisant encore, et que j'aie suggéré, pour ses dernières paroles, qu'il reprenne avec moi la profession de foi, afin de gagner le Paradis (Pamuk, 2011b:401).

La ilahe illallah ifadesi, bilindiği üzere, Arapça bir ifadedir. Kuran'ı Kerimde pek çok defa geçmektedir. “Allah’tan başka ilah yoktur” anlamına gelmektedir. Söz konusu ifade İngilizceye “birebir” çeviri stratejisiyle aktarıldıktan sonra, ifadenin anlamı da verilmiştir. Dolayısıyla İngilizce çeviride hem “birebir” hem de “uyarlama” stratejisi söz konusudur. Fransızca çeviride yalnızca anlam aktarılmış ve “uyarlama” stratejisine

başvurulmuştur. Bu durum bazı dini ifadelerin aktarımında uyarılama yapmanın kaçınılmaz bir tercih olduğu şeklinde yorumlanabilir. “Uyarılama” stratejisinin uygulanması nedeniyle “dinamik” eşdeğerlik taşıdığını düşündüğümüz her iki çeviride de “La ilahe illallah” ifadesinin erek okurların anlayabileceği şekilde açıklanması, kanaatimizce kaynak metnin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Örnek 34 – (Dini İfadeler ve Ritüeller) Hazreti Muhammed, Kur’an-ı Kerim, Minare, Ezan Okumak

Türkçe: Hazreti Muhammed zamanında **Kuran-ı Kerim**'i şarkı gibi makamla okumak mı vardı? **Minareye** çıkıp sesim ne kadar güzel, Arapçam nasıl da Arap gibi deyip kibir kibir kibirlenerek, zenne gibi kırta kırta makamla **ezan okumak** mı vardı? (Pamuk, 2018:19).

İngilizce: When **Muhammad** lived, was the **Glorious Koran** recited melodically, like a song? **Were the prayers called** haughtily and pompously to show how close one's Arabic was to an Arab's? (Pamuk, 2011a:17).

Fransızca: Est-ce qu'on chantait **le Coran** sur de la musique orientale, au temps du **Prophète**? Et cette coquetterie de montrer en haut d'un **minaret** pour **appeler à la prière** avec une voix de castrat, en affectant une diction plus maniérée que celle même des Arabes? (Pamuk, 2011b:30).

Bilindiği üzere İslam ve Türk kültüründe saygın kişilerin isimlerini zikrederken çeşitli unvanlar ve saygı ifadeleri sık sık kullanılmaktadır. Çalışmamızda bu tür durumlara dair bazı örnekler vermiştik. Buna ek olarak incelediğimiz bu örnekte genellikle “dini” bağlamda kullanılan bir saygı ifadesi olan “hazret” kelimesinin ve “Muhammed” adının çevirilerini inceleyeceğiz.

Çeviri metinler incelendiğinde, Türkçe sözlükte “yüce kabul edilen kimselerin adlarının başına saygı, övme, yüceltme amacıyla getirilen unvan” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde tanımlanan “hazret” kelimesinin her iki çeviriden de “çıkarıldığı” görülmektedir. Çevirilerde yapılan çıkarmalar “uyarlama” stratejisi kapsamında değerlendirilmektedir. Bununla birlikte “Muhammed” adı ise İngilizceye doğrudan aktarılırken, Fransızca çeviride ise “prophète” (tr. peygamber) karşılığı kullanılarak bir “ad aktarması” (fr. métonymie, ing. metonymy) yapılmıştır. Yapılan bu ad aktarımı “değiştirim” stratejisine örnek teşkil etmektedir. Çevirilerde uygulanan stratejilerin erek odaklı stratejiler olması, her iki çeviride de “dinamik” eşdeğerlik bulunduğu şeklinde yorumlanabilir.

Kur'an-ı Kerim bilindiği üzere İslamiyet'teki kutsal kitaptır. "Kur'an" ifadesinin anlamına dair çeşitli görüşler mevcuttur. Bunlardan en yaygın olanı aşağıdaki şekildedir:

İslâm vahyinin "ikra" (oku) buyruğu ile başlaması, Kur'an'da "kara'e" kökünün "okuma" anlamında on yedi yerde kullanılması ve Kur'an'ın çok okunması tavsiye edilen bir kitap olması gibi sebepler dikkate alındığında Kur'an isminin "okumak" anlamına gelen "kara'e" fiilinden türediğini kabul etmek daha doğru görünmektedir (Birişik, 2021).

Öte yandan Allah'ın isimleri arasında yer alan "kerim" ifadesi ise "soylu, eli açık, cömert" (Türk Dil Kurumu, 2020) anlamlarına gelen bir sıfattır.

Kaynak metindeki ifadenin çevirileri incelendiğinde İngilizcede "Glorious Koran", Fransızcada ise "Coran" karşılıkları görülmektedir. "Kur'an" kelimesi her iki dile de sözlüklerdeki şekilleriyle doğrudan aktarılmıştır. Bununla birlikte İngilizce çeviride "Kerim" sıfatına anlamsal açıdan benzeyen "glorious" sıfatının kullanıldığı, Fransızca çeviride ise bu sıfatın çıkarıldığı görülür. Sonuç olarak İngilizce çeviride "birebir" çeviri stratejisi ve "biçimsel" eşdeğerlik, Fransızca çeviride ise, yapılan eksiltmeden dolayı, "uyarlama" ve "dinamik" eşdeğerlik söz konusudur denebilir.

İnceleyemeye alacağımız sıradaki ifade ise camilerin olmazsa olmazı "minare" ifadesidir. Minare "camilerde müezzinin ezan okuduğu, sela verdiği, şerefesi olan, çoğunlukla taştan, yüksek ve ince yapı" (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde tanımlanmaktadır. İfadenin çevirisi incelendiğinde İngilizce metinden çıkarıldığı, Fransızcaya ise sesletiminin benzetilerek, bir ödünç kelime halinde Fransızca sözlüklerde de yer alan "minaret" karşılığıyla aktarıldığı görülmektedir. Böylelikle uygulanan bu stratejiler dahilinde İngilizce çeviride "dinamik" eşdeğerlik, Fransızca çeviride ise "biçimsel" eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir.

Bu örnek dahilinde çevirilerini karşılaştıracığımız son ifade "ezan okumak" ifadesidir. "Ezan okumak" müezzinlerin günde beş defa minareye çıkması suretiyle inananları namaz kılmaya davet etmesi durumudur. Yapılan bu davet ise "ezan" adıyla bilinir. Bir başka ifadeyle "ezan okumak" bir eylem, "ezan" ise bu eylem esnasında ortaya çıkan bir sonuçtur.

İfadenin çevirileri karşılaştırıldığında öncelikle İngilizce çevirideki “pasif” yapı dikkat çeker. Ezan okumak anlamında kullanılan “to call to prayer” şeklindeki fiil öbeği pasif yapıya dönüştürülerek “were the prayers called...” (ezanlar okunur muydu...) biçiminde bir çeviri yapılmıştır. Kanaatimizce yapılan bu çeviri “değiştirim” stratejisi örneği ve buna bağlı olarak “dinamik” eşdeğerlik örneği taşımaktadır.

İfadenin Fransızca çevirisi incelendiğinde ise, “ezan okumanın” Fransızca karşılığı olan “appeler à la prière” karşılığının kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, Fransızca çeviride, sözlüksel bir çeviri yapılmış olması nedeniyle, “birebir çeviri” stratejisine başvurulduğu ve söz konusu çevirinin “biçimsel” eşdeğerlik taşıdığı şeklinde yorumlanabilir.

Örnek 35 – (Dini İfadeler ve Ritüeller) Hadis

Türkçe: Biliyorsunuz niye! Çünkü Peygamberimiz Hazretleri'nin kıyamet günü ressamların Allah tarafından en sert bir şekilde cezalandırılacaklarını söylediğini hatırlıyorlar." "Resamlar, değil," dedi Enişte Efendi, "Musavvirler. **Bu bir hadis, Buhari'den.**" (Pamuk, 2018:174).

İngilizce: “You know quite well why! Because they remembered Our Prophet’s warning that on Judgment Day, Allah will punish painters most severely.” “Not painters,” corrected Enishte “Those who make idols. **And this not from the Koran but from Bukhari** (Pamuk, 2011a:190).

Fransızca: Vous le savez, pourquoi! C’est parce qu’ils se rappellent que notre Saint Prophète a dit que les peintres seront, au Jour du Jugement, condamnés par Dieu de la façon la plus sévère. — Pas les peintres, dit Monsieur l’Oncle, les sculpteurs d’idoles. C’est **un dit compilé par Al-Bukhârî.** (Pamuk, 2011b:290).

Bilindiği üzere “hadis” Hz. Muhammed'in söylemiş olduğu sözler ve yaptığı eylemleri, tutum ve davranışlarını kapsayan dini bir terimdir. Hadisler İslam kültüründe çok önemli bir yer tutar, zira hadislerden hareketle yer yer şeri hüküm ve fetvalar verilir. Elbette hüküm ve fetva verme yetkisi genellikle “şeyhülislam”, “kadı” gibi yetkili kişilere aittir. Bununla birlikte herkes hadislere erişebilmektedir. Dini bilgisi olmayan kişiler dahi hadisleri okuyarak manalarını çözmeye, yorumlamaya çalışmaktadır. Kaynak metin okunduğunda ise bir mecliste “resim yapmak” ve “heykel-put yapmak” gibi uğraşları olan kişilerin cehennemde azap görüp görmeyeceğinin tartışıldığı anlaşılmaktadır. Hadisler burada da karşımıza çıkar. Öyle ki, bir karakter ressamların değil, “heykel-put” yapanların cehennemde azap göreceğini söyleyerek bu görüşünü bir hadisi hatırlatarak desteklemeye çalışır. İfadenin çevirileri incelendiğinde İngilizce çeviride herhangi bir karşılığın kullanılmadığı, bunun yerine “And this not from the Koran but from Bukhari”

cümlesiyle bir önceki cümlede bahsi geçen sözün “Buhari” tarafından nakledildiği aktarılmaktadır. Fransızca çeviride ise söz anlamına gelen “un dit compilé par Al-Bukhari” karşılığının kullanıldığı görülmektedir. Kanaatimizce İngilizce çeviride “hadis” yani peygamber sözü anlamında bir karşılık kullanılmamış olması ve ikinci cümlede sonunda yer alan “from Bukhari” ifadesi sarf edilen sözün Hz. Muhammed’e ait olduğunun anlaşılmasını güçleştirebilir. Elbette Buhari’nin bir hadis alimi olduğunu bilen erek okurlar bu durumdan müstesnadır. Fransızca çevirideki “un dit compilé” ifadesi de “Buhari” adlı kişinin bir araya getirdiği sözlerden bir alıntı yapılması bilgisi dışında, ilgili sözün bir peygambere ait olduğunu ortaya tam olarak koyamamaktadır. “Uyarılma” stratejisi ve “dinamik” eşdeğerlik bulunan bu çeviriler, kaynaktaki anlamın yalnızca dil değil boyutuyla değil, aynı zamanda erek okurun kültür birikimi çerçevesinde aktarılabilir olduğunu göstermektedir. Kanaatimizce bu durum, zaman zaman erek okurların da kaynak metne ve kültüre dair bilgi birikiminin olması gerektiği şeklinde yorumlanabilir.

Örnek 36 – (Dini İfadeler ve Ritüeller) Kıyamet Günü

Türkçe: Kıyamet günü musavviriden yarattığı şekillere can vermesi işlenecek," dedim dikkatle (Pamuk, 2018:174).

İngilizce: “On **Judgment Day**, the idol makers will be asked to bring the images they’ve created to life,” I said cautiously. (Pamuk, 2011a:190).

Fransızca: Au **Jour du Jugement**, on demandera aux sculpteurs d’idoles, repris-je avec circonspection, d’insuffler la vie à leurs créatures (Pamuk, 2011b:290).

Bilindiği üzere “kıyamet günü” ifadesi dünya hayatının sonu, ahiret hayatının başlangıcı anlamında kullanılmakta olan bir ifadedir. Tek tanrılı dinlerin neredeyse tümünde yaygın olan bu anlayış tüm insanlığın, dünyanın, hatta güneş sisteminin yok olacağı ve geçmişten bu yana yaşamış olan tüm insanların Tanrı tarafından hesaba çekileceği yönündedir. Bu bağlamda İslamiyet’teki “kıyamet gününü” anlayışına dair şu bilgileri aktarmak yerinde olacaktır:

İsrafil’in ilk sûr’a üfmesi ile bütün insanlar ölür, dünya ve âhiret hayatı arasında bir geçiş dönemi olarak ifade edilen, berzah hayatı başlar. İkinci üflemesi ile de kabirlerde yatanlar diriltilir ve hesap vermek üzere kaldırılırlar (Pınar, 2016:200).

Yukarıdaki alıntıda geçen “hesap verme” ifadesi kıyamet gününü özetlemektedir. İlahiyat kaynakları okunduğunda kıyamet gününde dünyada işlediği iyi-kötü her

amelin hesabını vermek üzere dirilen insanların hesaba çekileceği ve ardından bir yargıya varılacağı anlaşılmaktadır.

“Kıyamet günü” ifadesinin çevirileri incelendiğinde İngilizceye “judgement day”, Fransızcaya “jour du jugement” biçimindeki aktarıldığı görülmektedir. Sözlükler incelendiğinde bu karşılıkların birlerine denk olduğu görülür. Kanaatimizce bu durum çevirilerde “birebir çeviri” stratejisi ve “dinamik” eşdeğerlik bulunduğu şeklinde yorumlanabilir.

Örnek 37 – (Dini İfadeler ve Ritüeller) Sünnet Düğünü

Türkçe: Böylece, Padişahımızın şehzadelerinin **sünnet düğünü** törenlerini anlatan Surname'nin efsane sayfalarını ilk defa heyecanla seyrettim (Pamuk, 2018:65).

İngilizce: And so I eagerly beheld for the first time the legendary pages of the Book of Festivities, which recounted the **circumcision ceremonies** of Our Sultan's prince (Pamuk, 2011a:74).

Fransızca: C'est ainsi que j'ai pu admirer enfin ces merveilleuses pages du Livre des Réjouissances, qui retracent les **fêtes de la circoncision** des Princes impériaux (Pamuk, 2011b:109).

Bilindiği üzere “sünnet” erkek çocuklarla ilgili önemli bir sosyal ve dini gelenektir. Bazı kaynaklar “sünnet” olma olayının Hz. İbrahim'e kadar uzanan köklü bir geçmişi olduğunu belirtmektedir. Tarihi süreç boyunca yer yer dini, yer yer sosyal bir gelenek olma statüsü kazanmıştır. Günümüzde ise dini bir gelenek olmanın ötesinde, sosyal bir gelenek olarak uygulanmaktadır.

Sünnet olmak, Hz. Peygamber'in hadislerinde “fitrat” gereği olarak nitelendirilmiştir. Anlaşıldığına göre, bugün Anadolu'da “sünnet olmak” diye tabir edilen, Arapçadaki karşılığı “hitân” olan işlem, Hz. Peygamber öncesi dönemden gelen bir gelenektir. Müslümanlar tarafından menşei itibarıyla Hz. İbrâhim'e dayandırılrsa ve dinî bir işlem gibi algılansa bile, Câhiliyye Arapları bu uygulamayı dinî olarak değil, geleneksel olarak yapmaktaydılar. İbrahim'in bu sünneti tekrarlanarak bir âdet hâline gelmiş, şuurulluk ortadan kalkmış ve gelenekleşmiştir. Hz. Peygamber gelince onu tasvip etmiş ve ıstılâhî anlamda “sünnet” hâline gelmiştir (Coşkun, 2010:13).

Birçok kaynakta söz konusu uygulamanın Yahudilerde de gerçekleştirilmekte olduğunu ancak Hristiyanlarda pek yaygın olmadığı bilgisi yer almaktadır. Bununla birlikte ülkeden ülkeye, dönemden döneme, yöreden yöreye sünnet geleneğinin kapsamı farklıdır. Kimi yerlerde yapılan bu cerrahi işlem sonrası davullu-zurnalı geniş katılımlı eğlenceler düzenlenirken kimi yerlerde daha sade merasimler yapılır. Sünnet düğünlerinde konuklara yemek ve tatlı ikram etmek, mevlit okutmak, sünnet olan çocuğa harçlık vermek veya takı takmak adettir. Düğünün büyüklüğü ve ihtişamı

elbette maddi imkanlarla da ilişkilidir. Kaynak metinden aktardığımız cümle, padişah tarafından düzenlenen sünnet düğünlerinin çeşitli minyatür kitaplarına konu olduğunu yansıtarak bu duruma dikkat çekmesi bakımından ayrıca önemlidir.

“Sünnet düğünü” ifadesinin çevirilerini inceleyecek olursak İngilizcede “circumcision ceremonies” Fransızcada ise “fêtes de la circoncision” karşılıklarını görürüz. Her iki çeviride de erek dillerin kendi söylem ve dilbilgisi kurallarına uygun olacak şekilde kaynaktaki ifadenin “birebir çeviri” stratejisiyle aktarımı söz konusudur. Kullanılan “circumcision” ve “circoncision” karşılıkları “sünnet”, “ceremony” ve “fêtes” ifadeleri de “kutlama-tören” anlamına gelmektedir. Kaynakta bir isim tamlaması olarak yer alan bu ifadenin çevirileri de benzer şekilde, isim tamlamaması özelliği taşırlar. Bu bilgiler çerçevesinde her iki çevirinin de “biçimsel” eşdeğerlik taşıdığı söylenebilir.

Örnek 38 – (Dini İfadeler ve Ritüeller) El Öpmek

Türkçe: *Elini öptüm*, merdivenleri indim, avluya çıktım... (Pamuk, 2018:62).

İngilizce: *I kissed his hand and brought it to my forehead.* I walked down the stairs, entered the courtyard... (Pamuk, 2011a:48).

Fransızca: *“Je lui ai baisé la main, l’ai portée à mon front, et je suis descendu par l’escalier* (Pamuk, 2011b:67).

“El öpme” geleneği de Türk kültüründeki önemli geleneklerdendir. Zira bayramlarda, kavuşmalarda ve vedalarda başta anne-babanın, yaşça büyük akraba ve tanıdıkların, amirlerin, hoca-öğretmenlerin, ustaların elleri her zaman öpülür. “El öpmek” manevi anlamda bir saygı göstergesidir.

Bilindiği üzere Türk kültüründe el öperken karşıdaki kişinin elini avuç içinden tutularak önce çeneye-dudak arasına, ardından başa götürülür. Bu bilgiler dahilinde kaynak metin okunduğunda bir veda sırasında, saygı ritüeli olarak el öpüldüğü anlaşılmaktadır. Türk okurlar el öpmenin nasıl yapıldığını bildiğinden ötürü bu işlem kaynak metinde uzun uzadıya anlatılmamış, yalnızca “elini öptüm” ifadeleri kullanılmıştır. Ancak çeviriler söz konusu olduğunda durumun farklılaştığı görülür. Batı’da genellikle yalnızca ağız-çene arasına götürüldüğü için, her iki çeviride de Türk kültüründeki el öpme ritüeli erek okurlara ayrıntılarıyla aktarılmıştır. Bu bağlamda çevirilere “alnıma götürdüm” eklemelerinin yapıldığı görülür. Böylelikle erek okurlar Türk kültüründeki el öpme ritüelinin kendi kültürdekiyle aynı olmadığına tanık olmuşlardır. Başka bir ifadeyle kaynak metindeki anlam “uyarlama” stratejisinin

kullanımıyla erek okurların anlayacağı biçimde aktarılmıştır da denebilir. Bu nedenle her iki çeviride de “dinamik” eşdeğerliğin bulunduğu sonucuna ulaşılabilir.

Örnek 39 – (Deyimsel İfadeler) Dil Uzatmak

Türkçe: Çünkü her şeyi kötüye yoranlar demişler ki, eğer Hoca Efendi Hazretleri'ne bir daha **dil uzatırsa** biz meddah efendinin dilini keseriz, kahvesini de başından aşağı geçiririz (Pamuk, 2018:330).

İngilizce: Those who interpret everything negatively have said that if His Excellency Hoja Effendi **becomes a target of reproach** here once again, they'll cut out the storyteller's tongue and lower this coffeehouse about his head (Pamuk, 2011a:355).

Fransızca: Il y a toujours des gens pour mal interpréter, et pour menacer, si on continue de **dire** ici **des cochonneries** sur Monsieur le Hodja, de couper la langue à notre satiriste, et de démolir ce bastringue avec (Pamuk, 2011b:555).

Dil uzatmak ifadesi Türkçe sözlükte “bir kimse veya bir şey için kötü söylemek” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde açıklanmaktadır. Bu ifadenin geçtiği kayak cümle incelendiğinde meddahın “dil uzatma” eylemini gerçekleştirmesi durumunda olacaklardan bahsedilmektedir. İfadenin İngilizce çevirisinde geçen “... if His Excellency Hoja become a target of reproach” cümlesinde ise “become target” hedef haline gelmek, “reproach” kelimesi ise ayıplamak, eleştirmek, onaylamamak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla “hoca dil uzatma eylemine maruz kalırsa” anlamı vardır. Bu bilgiler kaynaktaki sözdiziminin değiştirildiğini göstermektedir. Kanaatimizce kaynaktaki sözdiziminin değiştirilmesi ve “dil uzatma” eyleminin dolaylı bir şekilde aktarılması kültüre özgü ögelerin çevirilerinde nadiren kullanılan “değiştirim” stratejine bir örnek teşkil etmektedir. Öte yandan söz konusu ifadenin Fransızcaya “dire des cochonneries” şeklinde “uyarlama” stratejisine başvuruyla çevrildiği görülür. Bu çeviride yer alan “cochonnerie” ifadesi “çamur atmak” anlamında kullanılmaktadır. Sözlükler incelendiğinde her iki çeviride de “dil uzatmak” eyleminin tam karşılıklarının kullanılmadığı söylenebilir. Uygulanan erek odaklı çeviri stratejilerden hareketle her iki çeviride de “dinamik” eşdeğerliğin bulunduğu sonucuna ulaşılabilir. Her iki çeviride de kaynak metindeki “dil uzatmak” ifadesinin barındırdığı olumsuz anlam erek okura aktarılmıştır.

Örnek 40 – (Deyimsel İfadeler) Kabak Başına Patlamak

Türkçe: Hiddetimi yüzümde gördüğü için korkuyla kucığımdan inip gitti. **Kabağın Şevket'in kafasında patlayacağını sezdiği için biraz memnundu da belki.** Biraz sonra, ikisi de alı al moru mor geldiler. Şevket'in bir elinde pestil, öbür elinde kılıç (Pamuk, 2018:157).

İngilizce: Orhan could see the rage in my face. Terrified, he slid off my lap and ran out of the room. **Maybe he was even slightly pleased that Shevket was in trouble.** A while later, both of them returned flushed and blushing. Shevket was holding a strip of dried fruit in one hand and a sword in the other (Pamuk, 2011a:171).

Fransızca: En voyant mon air torve, il a filé sans se faire prier, d'autant **qu'il n'était sans doute pas mécontent à l'idée que son frère se fasse éclater la tête comme une pastèque.** Ils sont arrivés peu après, tout rouges, Shevket tenant d'une main une pâte de fruit et de l'autre son épée (Pamuk, 2011b:263).

Birden fazla kelimenin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan deyimler, derin imalar ve mecaz anlamlar barındıran kalıp ifadelerdir. Söz konusu özelliklerinden ötürü kelimesi kelimesine çevrilmezler. Bu nedenle her deyim diller arasındaki kültürel benzerlik ve farklılıklara bağlı olarak farklı stratejilerle aktarılmaktadır.

İncelememize konu edindiğimiz “kabak başına patlamak” deyimini Türkçe sözlükte “birçok kimsenin ilgili olduğu bir olaydan, yalnızca bir kimse zarar veya ceza görmek” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde tanımlanmaktadır. Kaynak metin okunduğunda suçlu olan kişinin, yani “kabak başına patlayacak” olan kişinin, “Şevket” karakteri olduğu ve bu nedenle kardeşi “Orhan”ın bir nebze rahatladığı mesajı verilmektedir. İfadenin “Maybe he was even slightly pleased that Shevket was in trouble” şeklindeki İngilizce çevirisi incelendiğinde eşdeğer deyimsel bir karşılık kullanılmadığı⁴⁵ ancak kaynaktaki anlamın aktarıldığı söylenebilir. Çünkü söz konusu cümlede yer alan “to be pleased” ifadesi rahatlamış olmak ve “to be in trouble” ifadesi ise başı belada olmak anlamları taşımaktadır. Böylelikle kaynaktaki anlamın bu sayede erek okurun anlayabileceği biçimde İngilizceye aktarıldığı anlaşılmaktadır. Kanaatimizce bu durum “uyarlama” stratejisine örnek teşkil etmektedir. Ek olarak kaynaktaki biçimden uzaklaşarak anlam aktarımı yapılması İngilizce çeviride “dinamik” eşdeğerlik bulunduğu şeklinde yorumlanabilir.

Fransızca çeviri incelendiğinde ise kaynaktaki anlamın farklı bir sözdizimiyle, yani “değiştirim” stratejisi yoluyla, dolaylı bir biçimde aktarıldığı görülmektedir. Söz konusu çevirideki “se faire éclater la tête comme une pastèque” ifadesi de ayrıca dikkat çekmektedir. Kanaatimizce Fransızca çevirmen bir anlamda kendi başını şişirmek, kendini zor duruma sokmak şeklinde mecazi kullanıma başvurmuştur. Sonuç olarak

⁴⁵ İngilizce sözlükler incelendiğinde “carry the can” ifadesinin bu bağlamda kullanılabileceği görülmektedir.

Fransızca çeviride anlamın “uyarlama” stratejisine başvurularak aktarılmış ve “dinamik” eşdeğerlik sağlandığı söylenebilir.

Örnek 41 – (Deyimsel İfadeler) Aslan Gibi

Türkçe: Çok sevimli, "dedi Kara, beni yanağımdan öptü." **İleride aslan gibi olacak** (Pamuk, 2018:36).

İngilizce: He's quite charming," Black said and kissed me on my cheek. "One **day he'll be a brave young man** (Pamuk, 2011a:41).

Fransızca: Il est adorable, a dit Le Noir en m'embrassant sur la joue. **Ce sera un vrai lion** (Pamuk, 2011b:58).

Bilindiği üzere “ormanların kralı” olarak da anılan “aslan” güç ve cesaret sembolüdür. Bu özelliklerinden ötürü “aslan”, çoğu kültürde olduğu gibi, Türk kültüründe de farklı bir yere sahiptir. Dilimizde içinde aslan ifadesinin geçtiği birçok deyim ve atasözü bulunmaktadır. “Aslan gibi” ifadesi de bunlardan biridir. Söz konusu ifade Türkçe sözlükte “boylu boslu, güçlü ve yakışıklı” (Türk Dil Kurumu, 2020) biçiminde tanımlanmaktadır.

... herhangi bir kişi için “aslan gibi” denilmesi, bahsi geçen kişinin yiğit ve cesur bir insan olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca, o kişinin güçlü, kuvvetli, iri-yarı ve heybetli bir insan olduğu anlaşılmaktadır (Öztürk, 2019:19).

Bu bilgiler dikkate alındığında İngilizce çeviride kullanılan “to be brave” karşılığının “aslan gibi” olma durumunu kısmen yansıttığı söylenebilir. Kaynak metin okunduğunda bir çocuğu nitelemek için kullanılan bu ifadenin, o çocuğun ileride cesur ve aynı zamanda güçlü-kuvvetli olacağını dile getirmek için söylendiği anlaşılmaktadır. Kanaatimizce cesur olmak ve güçlü olmak farklı şeyler olduğundan İngilizce çevirideki karşılık kaynağı yaklaşık olarak yansıtmaktadır. Bu durum çeviride hem “eşdeğerlik”, hem de “uyarlama” stratejisi olduğu şeklinde de yorumlanabilir. Her iki strateji de kaynaktaki anlamı erek okurun anlayacağı şekilde yansıtmaya yönelik olarak kullanılan erek odaklı stratejiler olduğundan, söz konusu çevirinin “dinamik” eşdeğerlik taşıdığı yorumu yapılabilir.

Kaynaktaki ifadenin Fransızca çevirisi incelendiğinde, mecazi bir anlamda kullanılan ve Türkçeye kelimesi kelimesine “gerçek bir aslan olmak” şeklinde çevrilebilecek “être un vrai lion” (tr. gerçek bir aslan olmak) karşılığında da birden fazla stratejinin kullanıldığı söylenebilir. Kaynakta geçen ifadedeki kelimelerin anlamsal olarak

doğrudan çevrilmesi “öykünme” stratejisi olarak yorumlanabilir. Öte yandan “vrai” (tr. gerçek) sıfatının eklenmesi de “uyarlama” stratejisini akıllara getirmektedir. Nitekim yapılan bu eklemeye rağmen çevirinin kaynaktaki ifadeye çok benzediği görülmektedir. Bu nedenle Fransızca çevirinin “biçimsel” eşdeğerlik taşıdığı sonucuna ulaşılabilir.

Kanaatimizce incelediğimiz bu örnek, kültüre özgü öğelerin çevirilerinde aynı dilde dahi yer yer farklı stratejilerin bir arada kullanılabileceğini göstermektedir.

Örnek 42 – (Deyimsel İfadeler) Düşüp Kalkmak

Türkçe: ... Zarif efendi, bu Erzurumlu vaizin adamlarıyla çok mu **düşüp kalkıyormuş** (Pamuk, 2018:365).

İngilizce: ...had Elegant Effendi been **spending a lot of time with** the henchmen of the preacher from Erzurum? (Pamuk, 2011a:393).

Fransızca: ... quand tu es allée, de la part de Shékuré, trouver la veuve, Dieu la protège, du pauvre Monsieur Délicat, est-ce que tu saurais, par hasard, si ce dernier **frayait avec** ces types du Hodja d’Erzurum? (Pamuk, 2011b:614).

“Düşüp kalkmak” ifadesi Türkçe sözlükte “biriyle çok yakın arkadaşlık etmek” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde tanımlanmaktadır. Sözlük anlamına ek olarak halk arasında “biriyle çokça vakit geçirmek” anlamıyla da bilinmektedir. İfadenin çevirileri incelendiğinde halk arasında bilinen bu anlamın hem İngilizce hem de Fransızca çeviriye yansıdığı görülmektedir⁴⁶. İki dilli sözlükler incelendiğinde bu tür ifadelerin çevirilerinde genellikle kelimelerin değil, anlamın çevrildiği rahatlıkla görülebilmektedir. Bu durumun incelediğimiz ifadenin çevirilerine de yansımından hareketle deyimisel ifadelerin çevirilerinde sıklıkla kullanılan “eşdeğerlik” stratejisiyle yapıldığını söyleyebiliriz. Kanaatimizce dolaylı çeviri stratejileri arasında yer alan “eşdeğerlik” stratejisi kullanılarak kaynaktaki anlamın okurun anlayacağı şekilde erek dillere aktarılmış olması, çevirilerde “dinamik” eşdeğerlik bulunduğu şeklinde yorumlanabilir.

⁴⁶ Oxford Lexico sözlüğünde “consort with” ifadesinin “spend time with” ifadesiyle eş anlamlı olduğu görülmektedir. Her iki ifadenin Türkçe karşılığı “biriyle zaman geçirmek” şeklindedir. Larousse sözlüğü okunduğunda ise “frayer avec” ifadesinin “biriyle zaman geçirmek” anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

Örnek 43 – (Ölçü ve Para Birimleri) Sikke

Türkçe: ... Frenk gezgini tuhaf bir adam bizi durdurdu, her birimize birer **gümüş Venedik sikkesi** verdi, resmimizi yapmaya başladı (Pamuk, 2018:354).

İngilizce: ... when a Frank traveler, a strange man, stopped us, gave us each a **silver Venetian coin** and began to draw our picture (Pamuk, 2011a:354).

Fransızca: un Européen, une sorte d'original, a offert à chacun **une pièce d'argent vénitienne** pour qu'on se laisse croquer sur le vif (Pamuk, 2011b:554).

Sözlükte “madeni para” (Türk Dil Kurumu, 2020) olarak tanımlanan “sikke”ler Osmanlılar için ayrı bir önem arz etmektedir. Zira sikke bastırmak bir “bağımsızlık” göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Osman Bey döneminden itibaren devletin başında bulunan her padişah farklı farklı sikkeler bastırmıştır. Bu sikkelerin her biri farklı karakteristik özellikler taşımaktadır. Örneğin sikkeler gümüşten veya altından yapılabilmekte ve üzerlerinde bağımsızlığı, devletin gücünü, sultanın ihtişamını ve İslam dinini sembolize eden yazılar barındırabilmektedir (Janeva ve Bülbül, 2019:36).

Aktardığımız cümlede “Venedik Sikkesi” olarak geçmesine karşın “sikke” ifadesi Osmanlıda sıklıkla kullanılan bir ifade olduğu için incelememize dahil edilmiştir. Kaynaktaki yer alan ifadeden Venediklilere has olan gümüş bir madeni paranın kastedildiği anlaşılmaktadır. Kendine özgü bir ismi olduğu düşündüğümüz bu gümüş parayı romandaki karakterin kendi dilindeki ifade biçimlerine uygun olarak, madeni para anlamına gelen “sikke” ifadesini kullanmak suretiyle “gümüş Venedik sikkesi” şeklinde nitelemesi dikkat çekicidir.

İfadenin çevirileri incelendiğinde İngilizcede “silver coin”, Fransızcada ise “pièce d'argent” karşılıklarının kullanıldığını görülmektedir. Sözlükler incelendiğinde bu karşılıkların daha ziyade gümüşten yapılan paralar için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bir sonraki örnekte bu durum ayrıca incelenecektir.

Bu bilgiden hareketle çeviriler incelendiğinde kaynaktaki “sikke” ifadesinin madeni para anlamına gelen “coin” ve “pièce” karşılıkları kullanılarak, “birebir çeviri” stratejisiyle erek dillere aktarıldığı ve çevirilerin “biçimsel” eşdeğerlik taşıdığı söylenebilir.

Örnek 44 – (Ölçü ve Para Birimleri) Akçe

Türkçe: Benim Doğu'ya gittiğim yıllarda bir **akçeye** dört yüz dirhemlik kocaman bir ekmeğe çıkararak fırıncılar, şimdi aynı paraya bunun yarısı ve üstelik tadı tuzu insanın çocukluğunu hiç hatırlatmayan bir ekmeğe veriyorlardı (Pamuk, 2018:15).

İngilizce: At the time I returned from the East, bakeries that once sold large one-hundred drachma loaves of bread for **one silver coin** now baked loaves half the size for the same price, and they no longer tasted the way they did during my childhood (Pamuk, 2011a:19).

Fransızca: À l'époque où je suis parti pour l'Est, on avait, pour **une pièce blanche**, un énorme pain de quatre cents drachmes tout chaud sorti du four aujourd'hui, pour le même prix, on vous en donne la moitié, avec un goût saumâtre sans le moindre rapport avec le souvenir du pain frais de notre enfance (Pamuk, 2011b:24).

Bilindiği üzere “akçe” genellikle gümüşten yapılmış madeni paralara, bir başka ifadeyle gümüş sikkelere verilen addır.

Osmanlıların ilk gümüş sikkelerini bastırdıkları 1326 yılından, II. Mehmet'in ilk kez tahta çıktığı 1444 yılına kadar akçenin gümüş içeriği oldukça istikrarlı bir seyir izlemiştir. Devletin tespit ettiği standartlara göre akçeler, temiz ya da halis ayar gümüşten darp ediliyordu (Özcan, 2005:239).

Kaynak metinde geçen bu ifade İngilizceye “birebir çeviri” stratejisine başvurulmuş “silver coin” şeklinde çevrilmiştir. Sözlükler incelendiğinde “silver” kelimesinin gümüş, “coin” kelimesinin ise madeni para anlamına geldiği görülmektedir. Yapılan bu aktarım sonucu kaynak metindeki ifade İngilizceye doğrudan aktarılmış ve “biçimsel” eşdeğerlik sağlanmıştır.

Fransızca çeviride de madeni para anlamına bir ifadenin, “pièce”, ifadesinin kullanıldığı görülür. Ancak bu ifade söz konusu paranın gümüş veya altından yapılmış yapılmadığını tam olarak ortaya koymamaktadır. Yaptığımız araştırmalar Fransızca bozuk paraların altın veya gümüş olduğunu ortaya koymak için “pièce” ifadesinden sonra “d'or” ve “d'argent” tanımlayanlarının kullanıldığını göstermektedir.

Ancak Fransızca çevirmen kaynak metinde geçen paranın gümüş olduğunu belirtmek için çevirisinde “blanche” sıfatını kullanmayı tercih etmiştir. Kanaatimizce çevirmenin yapmış olduğu bu çeviride “uyarlama” stratejisinin kullanımı söz konusudur. Sonuç olarak kaynaktaki ifadenin Fransızca sözlüklerdeki birebir karşılığın kullanılmayıp, uyarlanarak çevrilmesi nedeniyle bir farklılık meydana gelmiştir. Kanaatimizce bu durum Fransızca çeviride “dinamik” eşdeğerlik olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Örnek 45 – (Ölçü ve Para Birimleri) Osmanlı Sultani Altını

Türkçe: Yirmi iki ayar Osmanlı Sultani altınıyım. Üzerimde Cihanpenah Padişahımız Hazretleri'nin şanlı tuğrası (Pamuk, 2018:114).

İngilizce: Behold! I am a **twenty-two-carat Ottoman Sultani gold coin** and I bear the glorious insignia of His Excellency Our Sultan, Refuge of the World (Pamuk, 2011a:125).

Fransızca: Regardez! Je suis **un écu ottoman, en or à vingt-deux carats**, arborant les emblèmes de Sa Glorieuse Majesté, Rempart de l'Univers (Pamuk, 2011b:191).

Osmanlı dönemindeki madeni paraların (sikkelerin) gümüşten veya altından yapıldığını bir önceki örnekte belirtmiştik. Bu bağlamda incelediğimiz ilk örnekten gümüşten yapılan madeni paraların “akçe” adıyla bilindiği görülmektedir. Bu örnekte ise altın yapılan bir madeni para olan ve ilk kez Fatih döneminde basıldığı belirtilen (Janeva ve Bülbül, 2019:36) “Sultani Altını”nın çevirilere aktarımı incelenecektir.

İfadelerin çevirileri incelendiğinde, İngilizce çeviride “bozuk para” anlamına gelen “coin” kelimesiyle birlikte “gold” (altın) kelimesinin kullanıldığı görülür. Kaynaktaki ifadedede bahsi geçen ifade, madeni para olarak kullanılan bir altını işaret etmekte olduğundan çeviride “gold” kelimesi bir isim değil, sıfat olarak yer almaktadır. Ayrıca “sultani” kelimesi de kaynaktaki olduğu şekliyle erek metne aktarılmış, yani “ödüncleme” yoluyla çevrilmiştir. Böylelikle “altından yapılmış olan, Sultani adındaki madeni para” anlamı iki farklı stratejiye başvurularak İngilizceye aktarılmıştır. Bu bilgilerden hareketle iki farklı çeviri stratejisinin kullanılmasıyla ortaya çıkan “Ottoman Sultani gold coin” karşılığının “biçimsel” eşdeğerlik taşıdığı söylenebilir.

Öte yandan Fransızca çeviride ise “altın madeni para” anlamına gelen “piece d'or” karşılığı yerine, Fransızların 13. ve 14. yüzyıllarda bu tür paralar için kullandığı bir adlandırma olan “écu” ifadesine yer verildiği görülür.

Verilen bu karşılıktaki Osmanlıda “Sultani” adıyla bilinen altın madeni paranın Fransızlardaki “écu” ile eş tutularak bir benzerlik kurulması söz konusudur. Bu durum dahilinde Fransızca çevirinin “uyarlama” stratejisi yoluyla yapıldığı ve “dinamik” eşdeğerlik taşıdığı sonucuna ulaşılabılır.

Örnek 46 – (Ölçü ve Para Birimleri) Okka

Türkçe: Çoğu mahallesinde bakkal kimdir, komşu manavla niye kavgalıdırü **ekmeğin okkası kaçadır** bilmeyen bu insanların... (Pamuk, 2018:63).

İngilizce: Many of these craftsmen didn't know the corner grocer in their own neighborhood, or **how much an oke's worth of bread cost**... (Pamuk, 2011a:72).

Fransızca: ... même s'il ignorait généralement le nom de l'épicier du quartier, pourquoi ce dernier ne s'entendait pas avec son voisin le marchand de légumes, et jusqu'au **prix de la livre de pain**... (Pamuk, 2011b:104-105).

“Okka” yaklaşık olarak 1,28 kilograma denk gelen eski bir ağırlık ölçü birimidir. İngilizce sözlüklerde “Oka” veya “oke” biçiminde yer bulan okkanın eskiden Mısırlılarda ve Türklerde kullanılan, 1,3 kilogram veya 0,2 litreye denk gelen bir ağırlık birimi olduğu yazılıdır. Kaynaktaki ifadenin sözlükteki birebir karşılığının kullanılmasından ötürü İngilizce çeviride “birebir çeviri” stratejisinin kullanımı ve “biçimsel” eşdeğerlik durumunun söz konusu olduğu düşünülebilir.

Fransızca çeviride kullanılan “livre” karşılığı ise sözlüklerde 380-552 gram ağırlına tekabül eden eski bir ağırlık ölçüsü olarak tanımlanmaktadır. Aktardığımız cümleler incelendiğinde kaynak metinde geçen eski ölçü birimi “okka”nın, Fransız dilindeki eski ölçü birimi “livre” kelimesiyle karşılandığı görülmektedir. Sonuç olarak Fransızca çeviride kullanılan bu karşılığın kaynaktaki ağırlık birimiyle aynı anlamı taşımadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Fransızca çeviride “uyarlama” stratejisinin kullanıldığı ve “dinamik” eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir.

Örnek 47 – (Ölçü ve Para Birimleri) Dirhem

Türkçe: Benim Doğu'ya gittiğim yıllarda bir akçeye dört yüz **dirhemlik** kocaman bir ekmek çıkaran fırıncılar... (Pamuk, 2018:15).

İngilizce: At the time I returned from the East, bakeries that once sold large one-hundred **drachma** loaves of bread for one silver coin... (Pamuk, 2011a:19).

Fransızca: À l'époque où je suis parti pour l'Est, on avait, pour une pièce blanche, un énorme pain de quatre cents **drachmes** tout chaud sorti du four ... (Pamuk, 2011b:24).

Çalışmamızda çevirilerini ele alacağımız son kültüre özgü öge “dirhem”dir. Türkçe sözlükte kaynak metinde yer alan bu ifadenin dilimize Arapçadan geçtiği ve “okkanın dört yüzde birine eşit olan, 3,207 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde tanımlandığı görülmektedir. İngilizce ve Fransızca sözlükler incelendiğinde ise verilen her iki karşılığın da Latince'den bu dillere geçtiği ve yaklaşık 4.36 gramlık bir ağırlığı ifade etmek için kullanıldığı görülür. Ancak bu duruma rağmen verilen karşılıklar birçok Türkçe-İngilizce ve Türkçe-Fransızca sözlüklerde “dirhem”in karşılığı olarak geçmektedir. Kanaatimizce bu durum her iki çevirmenin de “birebir çeviri” stratejisine başvurduğu ve çevirilerin “biçimsel” eşdeğerlik taşıdığı şeklinde yorumlanabilir.

SONUÇ

Çeviri tarihini incelediğimizde Çiçero ve Saint Jerome'den başlayıp günümüze kadar da devam eden serbest çeviri ve sadık çeviri tartışmalarının çeviri ediminin doğasında yer alan en temel sorunsal olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar ismi serbest çeviri – sadık çeviri olarak bilinse de aslında söz konusu tartışmanın odağı çevirmenin kaynak metindeki kültürel söylemleri ve unsurları erek dile nasıl aktaracağıyla ilgilidir. Bu bağlamda çeviri strateji ve yöntemleriyle ilgili olarak tanımlama ve adlandırmanın 20. yüzyılda yapıldığı söylene de köklerinin kadim çağlara kadar uzandığı, bir başka deyişle serbest çeviri – sadık çeviri tartışmasının kültür aktarımına yönelik bir yöntem tartışması olduğu görülmektedir.

Buradan hareketle, çevirinin farklı kültürleri birbirine yaklaştıran ve aralarında köprü vazifesi gören bir edim olduğu anlaşılmaktadır. Bu yakınlaşma birer kültür ürünü olan edebi türlerin çevirilerinde daha net görülmektedir. Zira edebi çeviriler diğer çeviri türlerinden farklı olarak bir kaynak kültürün erek kültür tarafından tanınmasına daha çok aracılık eder. Çünkü edebi eserler yalnızca dilsel bir ürün değil aynı zamanda kültürel bir üründür. Bu bağlamda edebi çevirilerde dil kaynaklı aktarım sorunlarının yanı sıra kültür kaynaklı aktarım sorunları da yaşanmaktadır. Kültür kaynaklı aktarım sorunlarının ortaya çıktığı en önemli unsurlar ise bir kültürde var olup diğer bir kültürde karşılığı bulunamayan “kültüre özgü öğeler”dir. Bu karşılıksız olma durumu, kültüre özgü öğelerin çeviri sürecinde aktarım sorunlarına neden olmasına yol açar ve bu nedenle de çevirmenlerin söz konusu sorunları farklı yöntem ve stratejiler kullanarak aşmalarını gerektirir. Çevirmenler kaynak/erek dil ve kültüre olan hakimiyetleri doğrultusunda birtakım kararlar alarak, ortaya çıkan aktarım sorunlarını çeviri stratejileri yardımıyla aşmaya ve hem dilsel hem de kültürel eşdeğerlik sağlamaya çalışırlar.

Çevirmenler, bilhassa zor bir iş olan edebi çeviride yaşanan aktarım sorunlarıyla nasıl başa çıkılacağına karar verirken kaynak odaklılık-erek odaklılık arasında ikilem yaşamaktadır. Ancak çoğu çevirinin, dolayısıyla da çevirmenin amacı kaynak metni erek kitle için anlaşılabilir hale getirmek ve erek kitle üzerinde aynı etkiyi yansıtmak olduğundan, kaynak ve erek kültür arasındaki dilsel ve kültürel boşlukları kapatmak daha da önemli hale gelir. Bu nedenle, bir yandan çevirmenler kaynak metni anlaşılır

hale getirmeye çalışırken, diğer yandan yazarın üslup özelliklerini dikkate alarak aynı etkiyi oluşturmaya çalışırlar. Bu noktada metnin anlaşılması daha çok kültürle, üslup ise dil ile ilişkilidir.

Orhan Pamuk'un "Benim Adım Kırmızı" adlı romanının İngilizce ve Fransızca çevirilerinden hareketle dinamik bir unsur olan kültüre özgü öğelerin farklı dillere aktarımında tercih edilen çeviri stratejilerini ve bu stratejilerin anlam aktarımındaki, bir başka ifadeyle kültürel eşdeğerliği sağlamadaki rolünü ortaya koymak amacıyla gerçekleştirdiğimiz çalışmamızda aşağıdaki sorulara cevaplar aradık.

1. "Çevirmenler kültüre özgü öğelerin çevirilerinde Vinay ve Darbelnet tarafından önerilen hangi çeviri stratejilerini daha sık kullanmaktadır?"
2. "Kültüre özgü öğelerin çevirilerinde kullanılan stratejiler kültürel eşdeğerliği sağlamakta mıdır?"
3. "Kaynak metinde yer alan kimi kültürel unsurların çeviri ediminden çıkarıldığı durumlar var mıdır; varsa bu durum erek dile/kültüre yapılan aktarımı etkilemekte midir?"

Ancak bu soruların yanıtlarını aramak için çevirinin tarihi süreç boyunca aslında kültürel bir edim olduğunu göstermek istedik. Bu bağlamda çeviri tarihi boyunca ortaya çıkan farklı anlayışlara çalışmamızda detaylıca yer verdik. Çevirinin başarısını ölçmek için kullanılan önemli bir kriter olan "eşdeğerlik" sorununu detaylandırarak çeviri tarihinde kültür odaklı yaklaşımların ortaya çıkmasında bir öncü rolü oynayan Eugene Albert Nida'nın eşdeğerlik anlayışlarına etraflıca yer verdik. Böylelikle eşdeğerliğin yalnızca "dilsel" değil aynı zamanda "kültürel" anlamda sağlanması gerektiğini, hatta kültürel eşdeğerliğin, dilsel eşdeğerlikten daha öncelikli olması gerektiğini vurgulamaya çalıştık.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise bu düşüncüyü somutlaştırmak adına kültür ve dil kavramlarına, kültür, dil ve çeviri ilişkisine yer verdik. Dil ve kültürün ayrılmaz unsurlar olduğunu ve bu iki unsurun bir araya geldiği çeviri ediminde dilsel aktarım sorunları kadar kültür aktarımı sorunlarının da önemli olabileceğini ortaya koymuş olduk. Kültür aktarımı sorunlarının en çok baş gösterdiği "kültüre özgü öğeler"e de bu bağlamda değinerek Douglas Robinson'dan yaptığımız aktarımlarla kültürel

farklılıkların dikkate alınmaması yapılan çevirilerin ne gibi sonuçlar doğurabileceğini vurguladık. Bununla birlikte “kültüre özgü ögeler”in neler olabileceğine dair farklı araştırmacıların yapmış olduğu çeşitli sınıflandırmalara da yer vererek bunları örneklendirdik. Böylelikle kültüre özgü ögelerin tam anlamıyla sınıflandırılmayacağına da dikkat çekmek istedik. Bu nedenle yapacağımız çeviri karşılaştırması için 8 farklı kültüre özgü öge türü belirledik. İnceleyeceğimiz kültüre özgü öge türlerini belirledikten sonra birer kültür ürünü olan edebi eserlerin özelliklerinden bahsederek çevirmenlerin görevlerini aktarmaya ve çevirmenlerin iki farklı dil/kültür arasında bir elçi görevi gördüğünü ortaya koymaya çalıştık. Kültür odaklı çeviri araştırmaları yapan çeşitli araştırmacılar tarafından önerilen ve çevirmenlere yürüttükleri bu elçilik görevinde, dil ve özellikle kültür kaynaklı aktarım sorunları aşmalarında kolaylık sağlayabilecek çeviri stratejilerine de bu nedenle çalışmamızda etraflıca yer verdik. Bu stratejilerin çoğunlukla birbirine benzer olduğunu göstermekteydi, bu nedenle alanda bir ilk olduğunu düşündüğümüz Jean Paul Vinay ve Jean Darbelnet’in çeviri stratejilerini benimseyerek bunları Eugene Albert Nida’nın eşdeğerlik anlayışlarıyla ilişkilendirdik.

Bu ilişkiyi kurduktan sonra “Benim Adım Kırmızı” romanında yer alan ve belirlediğimiz kültüre özgü ögeler kategorilerine uygun düşen ögelerin çevirilerini karşılaştırdık. Yaptığımız karşılaştırmalarda çevirmenlerin başvurdukları çeviri stratejilerinden hareketle kültüre özgü ögelerin çevirilerindeki kültürel eşdeğerlik durumunu tespit etmeye çalıştık. Bu bağlamda kaynak odaklı veya doğrudan çeviri stratejilerinin kullanıldığı çeviri örneklerinde “biçimsel eşdeğerlik”; erek odaklı veya dolaylı çeviri stratejilerine başvuru çevirilerde ise “dinamik eşdeğerlik” durumu olduğunu gözlemledik. Ayrıca her iki dile yapılan çevirileri de karşılaştırdık. Yaptığımız bu karşılaştırmalar sonucu araştırma sorularımızın cevaplarını bulmuş olduk.

Yaptığımız bu karşılaştırmalar sonucu çalışmamızda cevap aradığımız “Çevirmenler kültüre özgü öğelerin çevirilerinde Vinay ve Darbelnet tarafından önerilen hangi çeviri stratejilerini daha sık kullanmaktadır?” şeklindeki ilk araştırma sorusuna “dolaylı” çeviri stratejilerinin kullanıldığı cevabını vermemiz mümkündür. İncelenen çeviri örnekleri çevirmenlerin erek odaklı olan dolaylı çeviri stratejilerine sık sık başvurmakta olduğu göstermektedir.

Bu durum çalışmamızdaki ikinci araştırma sorusu olan “Kültüre özgü öğelerin çevirilerinde kullanılan stratejiler kültürel eşdeğerliği sağlamakta mıdır?” sorusunun cevabını da ortaya koymaktadır. Öyle ki çevirmenlerin sık sık başvurduğu dolaylı çeviri stratejileri sonucu erek okurlar kendi kültürlerinde yer alan unsurlarla karşılaşmış ve bunun sonucunda kaynak metindeki kültüre özgü öğelerin taşıdığı nüansları kendi yaşamlarıyla ilişkilendirerek daha kolay anlamışlardır. Öte yandan her iki çeviride de çevirmenlerin yer yer doğrudan çeviri stratejilerine başvurduğu durumlar da dikkat çekmektedir. Günümüz Türk okurlarının bile anlamakta güçlük çektiği kaynak metindeki kültüre özgü öğelerin doğrudan aktarılması erek metinlerin okurlar tarafından anlaşılmasını zorlaştırdığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak kanaatimizce bu durum bir dezavantaj olmaktan öte, erek okurların farklı bir kültüre doğru yolculuğa çıkmalarına olanak sağlamış ve erek metinlere ayrı bir renk de katmıştır.

Çalışmamızda cevap aradığımız son soru “Kaynak metinde yer alan kimi kültürel unsurların çeviri ediminden çıkarıldığı durumlar var mıdır; varsa bu durum erek dile/kültüre yapılan aktarımı etkilemekte midir?” sorusudur. Karşılaştırdığımız çeviri örneklerinden de görüldüğü üzere çevirmenlerin zaman zaman böyle bir tercihte bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak çevirmenlerin bu tercihi birbirine paralellik göstermemektedir. Bir diğer ifadeyle, bir çevirmen kaynak metinde yer alan bir kültürel öğeyi çevirmezken, diğer çevirmenin söz konusu kültürel öğeyi aktarmayı tercih ettiği durumlar söz konusudur. Bu durum çevirmenlerin tutumunun yanı sıra, kültürel farklılıklardan da kaynaklanmaktadır. Yapılan bu çıkarmalar zaman zaman kaynak metindeki ruhun erek dil ve kültüre aktarılamamasına neden olmuştur.

Sonuç olarak her iki çevirmenin de dolaylı çeviri stratejilerini tercih etmekte olduğu ve böylelikle erek okurun anlayabileceği birer kaynak metin ortaya çıkardıkları

görülmektedir. Kullanılan stratejiler erek okurların kaynak metni daha net anlamalarını sağladığı gibi zaman zaman kaynak metindeki nüansların kaybolmasına da neden olmuştur. Bunun yanı sıra yer yer yapılan doğrudan aktarımlar yoluyla erek okurların kaynak kültüre taşındığı durumlar da söz konusudur. Çevirmenlerin yapmış olduğu tüm bu tercihler çevirinin kültürel engellere rağmen gerçekleştirilebilir olduğunu göstermektedir. Her iki çeviride çokça satmış ve okurlar tarafından beğenilmiştir. Kanaatimizce kendi yaşantılarından hareketle yabancı olanı anlayabilmeleri bu durumun altındaki en temel nedendir.

Günümüzde çeviri, kültürlerarası değişim için en güçlü araçlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu durum diller ve kültürler arasında önemli arabulucular olan çevirmenleri aynı zamanda kültürlerarası iletişim elçisi yapmaktadır. Bu bağlamda birbirlerine oldukça farklı olan Türk-Amerikan ve Türk-Fransız kültürleri arasında birer elçi görevi gören Erdağ Gökner ve Gilles Authier'in başarıları aldıkları ödüllerle de tescillenmiştir.

KAYNAKÇA

- “A Mind at Peace”, 2008 (Erişim) <https://archipelagobooks.org/book/a-mind-at-peace/?id=37>, 30 Kasım 2020.
- Açıkgöz, Halil, “Sözel Metinlerde Yer Alan Görsel Malzemelerin Halı Tarihindeki Önemi”, *Ariş Dergisi*, Sayı 8, 2012, s. 4-15.
- Aixela, Javier Franco, “Culture-Specific Items in Translation”, *Translation, Power, Subversion*, Editors: Roman Alvarez- M. Carmen-Africa Vidal, Multilingual Matters Ltd., Clevedon, 1996, s. 52-79.
- Aksoy, Nüzhet Berrin, *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*, İmge Yayınevi, Ankara, 2002.
- Al, Umut- Doğan, Güleda, “Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Tezlerinin Atıf Analizi”, *Türk Kütüphaneciliği*, Sayı 22, 2012, s. 349-369.
- Al-Ali, Kadhim Khalaf, “An Analytical Study of Schleiermacher's Essay ‘On the Different Methods of Translating’”, *Adab Al-Basrah Journal*, Sayı 84, 2018, s. 1-35.
- Altier, Semiha, “Osmanlı Sanatı’nda İbrik Tasvirleri ve İkonografisi”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Sayı 26, 2019, s. 149-202.
- Araboğlu, Aslı, “İhsan Oktay Anar’ın Kitab-ül Hiyel Adlı Eserinin İngilizce Çevirisindeki (The Book Of Devices) Özel İsimler ve Çeviri Stratejileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 18, 2020, s. 699-708.
- Ataç, Nurullah, “Tercüme Üzerine”, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Derleyen: Öner Yağcı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.27.
- Ateşman, Ender, “Kültürel Farklardan Kaynaklanan Çeviri Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 2001, s. 29-35.
- Avcı, Ahmet-Demir, Mustafa Kürşat-Elgün, Adem, “Klasik ve Vakum Altında Spreylenerek Pişirme Yöntemlerinin Akide Şekerinin Bazı Kalite Kriterleri ve Raf Ömrü Üzerine Etkisi”, *GIDA/The Journal of FOOD*, 2010, Sayı 6, s. 431-438.
- Aytaç, Gürsel, “Karşılaştırmalı Edebiyat Biliminin Hazırlayıcısı: Edebi Çeviri Etkinliği”, *Littera*, 1996, Cilt 7, s. 27-30.

Baker, Mona- Saldanha, Gabriela, *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Routledge, London and New York, 2020.

Baker, Mona, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, Routledge, London and New York, 1992.

Banks, James A.- McGee Banks, Cherry A, *Multicultural Education: Issues and Perspectives*, Allyn & Bacon, Needham Heights, 1989.

“Barnes's Romans 16:16 Bible Commentary”, *Godtube*, 2020 (Erişim)
<https://www.godtube.com/bible/romans/16-16#:~:text=Salute%20one%20another%20%2D%20Greet%20one,all%20proper%20marks%20of%20affection,> 20 Eylül 2020.

Bassnett, Susan- Lefevere, Andre, *Translation, History, and Culture*, Pinter Publishers, London-New York, 1990.

Bassnett, Susan, “Culture and Translation”, *A Companion to Translation Studies*, Editors: Piotr Kuhiwczak- Karin Littau, Multilingual Matters Ltd, United Kingdom, 2007, s. 13-23.

Bassnett, Susan, “The Translator as Cross-Cultural Mediator”, *The Oxford Handbook of Translation Studies*, Editors: Kirsten Malmkjær- Kevin Windle, Oxford University Press, Oxford, 2011.

Bassnett, Susan, *Translation*, Routledge, London and New York, 2014.

Bassnett, Susan, *Translation Studies*, Routledge, London, 2002.

Baş, Hanife- Erdem, Umut- Yılmaz, İhsan, “43 Milyon Dolarlık ‘Pamuk’ Ekonomisi”, *Hürriyet Gazetesi*, 14 Ekim 2006, (Erişim)
[https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/43-milyon-dolarlik-pamuk-ekonomisi-5255982,](https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/43-milyon-dolarlik-pamuk-ekonomisi-5255982) 26 Kasım 2020.

Başkan, Özcan, *Bildirişim: İnsan-dili ve Ötesi*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1988.

Bayat, Fuzuli-Cicioğlu, Muhammet Nurullah, “Türklerde Cenaze Törenleri Bağlamında Mevlid Okuma Geleneği”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, 2008, s. 147-155.

Bekir Topaloğlu, “Musavvir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2020, (Erişim)
[https://islamansiklopedisi.org.tr/musavvir,](https://islamansiklopedisi.org.tr/musavvir) 12 Aralık 2020.

Berk, Özlem- Meriç, Arzu, “Kaynak ve Erek Metinler Arasındaki Çizgide Çeviri Stratejileri”, *Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, Sayı 15, Ankara, 2015.

- Birişik, Abdulhamit, "Kur'an", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2021, (Erişim) <https://islamansiklopedisi.org.tr/kuran#1> (06.01.2021).
- Blažyte, Diana- Liubinienė, Vilmante, "Culture-specific Items (CSI) and Their Translation Strategies in Martin Lindstrom's Brand Sense", *Research Journal Studies about Languages*, Sayı 29, 2016, s. 42-57.
- Bock, Darrell, *The Bible Knowledge Word Study: Acts-Ephesians*, Victor Books, Colorado, 2006, s. 203.
- "Boş Yapmak Nedir ve Ne Anlama Gelmektedir?", *Sorumani*, 26 Nisan 2019, (Erişim) <https://sorumani.com/soru/143133/bos-yapmak-nedir-ve-ne-anlama-gelmektedir>, 7 Eylül 2020.
- Boztaş, İsmail, "Çeviri, Çevirmen, Dilbilim İlişkisi, Çeviride Eşdeğerlik ve Kayıplar", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 1993, 55-65.
- Bulut, Selçuk, "Cringe Ne Demek? Cringe Ne Anlama Geliyor?", *Molatik- Milliyet Gazetesi*, 28 Temmuz 2020, <https://www.milliyet.com.tr/cringe-ne-demek-cringe-ne-anlama-geliyor--molatik-16437/>, 7 Eylül 2020.
- Burke, Peter, "Erken Modern Avrupa'da Çeviri Kültürleri", *Erken Modern Avrupa'da Kültürel Çeviri*, Editörler: Peter Burke- R. Po-chia Hsia, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012, s. 3-39.
- Cambridge Dictionary, 2020, (Erişim) <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/suck>, 25 Ekim 2020.
- Canıklıgil, Razi, "Orhan Pamuk Time'in Listesinde", *Hürriyet Gazetesi*, 25 Nisan 2007, (Erişim) <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/orhan-pamuk-time-in-listesinde-6397458>, 26 Kasım 2020.
- "Centre Nationale de Ressources Textuelles et Lexicales", *Cnrtl*, 2020, (Erişim) <https://www.cnrtl.fr/>, 24 Kasım 2020.
- "Cetvelkeş – Cedvelkeş", *Kubbealtı Lugatı*, 2020, (Erişim) <http://www.lugatim.com/s/CETVELKE%C5%9E>, 1 Aralık 2020.
- Chase, Stuart, "Recapturing the Holy Kiss, (Romans 16:1–16)", *Brackenhurst Baptist Church*, 2018.
- Chomsky, Noam, *Aspects of the Theory of Syntax*, MIT Press, Massachusetts, 1965.
- Chomsky, Noam, *Syntactic Structures*, Mouton, Paris, 1957.

- Collins, Benjamin, “No Comprendemos Your Awful Translations”, *Laughing Samurai*, June 11, 2012, (Erişim) <https://laughingsamurai.com/marketing-strategy/no-comprendemos-your-awful-translations/>, 25 Ekim 2020.
- Coşkun, Selçuk, “Sünnet ve Geleneğın Döngüsel Yapısı Üzerine”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, Sayı 2, 2010, s. 7-25.
- Çaksu, Ali, “Bir Siyasî İçecek Olarak Türk Kahvesi/Turkish Coffee as a Political Drink”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 41, 2019, s. 369-386.
- Çetin, Yusuf, “Geleneksel Türk Evinde Cumba”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı 2, 2006, s. 18-27.
- Çiftçi, Betül, “Osmanlı’da Ev ve Ev Eşyaları (17. Yüzyılda Ayıntab Örneğı)”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 2017, s. 461-476.
- Çopur, Yusuf, “Orhan Pamuk: Romanlarımızı ödül jürilerine değıl ailemize ve yakınlarımıza yazarız.”, *Edebiyat Haber*, 15 Şubat 2016, (Erişim) <https://www.edebiyathaber.net/orhan-pamuk-romanlarimizi-odul-jurilerine-degil-ailemize-ve-yakinlarimize-yazariz/>, 26 Kasım 2020.
- Davies, Eirlys E., “A Goblin or a Dirty Nose: The Treatment of Culture-Specific References in Translation of the Harry Potter Books”, *The Translator*, Sayı 1, 2003, s. 65-100.
- Davis, Dick, “Cinayet ve Neşe”, “**Benim Adım Kırmızı**” *Üzerine Yazılar*, Editor: Erkan İrmak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 31-35.
- “Définition de: Comme un Chien Dans un Jeu de Quilles”, *Langue Francaise*, 2020, (Erişim) <https://www.languefrancaise.net/Bob/9698>, 9 Kasım 2020.
- “Definition de: traduction”, *LeRobert Dico en Ligne*, 2020, (Erişim) <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/traduction>, 25 Ekim 2020.
- “Definition of ‘Crazy’”, *Oxford Learner’s Dictionaries*, 2020, (Erişim) https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/crazy_1?q=crazy, 25 Ekim 2020.
- Demir, F. (2011). Orhan Pamuk’un romancılık serüveninde yeni bir durak: tematik romanlar. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(1), 930-940.
- Demirgöl, Furkan, “Çadırdan Saraya Türk Mutfağı”, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, 2018, s.105-125.

“Dictionnaire Larousse Français”, *Larousse*, 2020, (Erişim) <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais>, 30 Kasım 2020.

“Dilmaç’ kelimesinin anlamı”, *Nişanyan Sözlük*, 2020, (Erişim) <https://www.nisanyansozluk.com/?k=dilma%C3%A7>, 25 Ekim 2020.

“Dr. Keith Hayes Demonstrates Speech Work On Chimpanzees”, *Vassar Chronicle*, Number: 22, April 29, 1950, (Erişim) <https://newspaperarchives.vassar.edu/?a=d&d=vcchro19500429-01.2.18&e=-----en-20--1--txt-txIN----->, 5 Kasım 2020.

Dryden, John, “The Preface to Ovid's Epistles”, 2020, (Erişim) <http://www.univ-paris3.fr/john-dryden-the-preface-to-ovid-s-epistles-page-1--114611.kjsp?RH=1304349079113>, 25 Ekim 2020.

Duranti, Alessandro, *Linguistic Anthropology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

Ecevit, Yıldız, “**Orhan Pamuk’u Okumak**”, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996.

Eder, Richard, “Fırçanın Kafırlığı”, “**Benim Adım Kırmızı**”*Üzerine Yazılar*, Editor: Erkan İrmak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 26-30.

“Edward Sapir”, *Britannica*, 2020a, (Erişim) <https://www.britannica.com/biography/Edward-Sapir>, 5 Kasım 2020.

Eriş, Emrah, “Habitus and Translators: Orhan Pamuk’s My Name is Red”, *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, Sayı 27, 2019, s. 132-151.

Esen, Nüket, ““Kara Kitap” Üzerine Yazılar”, 2013, (Erişim) <https://iletisim.com.tr/kitap/kara-kitap-uzerine-yazilar/7042>, 28 Kasım 2020.

Espindola, Elaine B.- Vasconcellos, Maria Lucia, “Two facets in the subtitling process: foreignisation and / or domestication procedures in unequal cultural encounters”, *Fragmentos*, Sayı 30, 2006, s. 43-66.

Even-Zohar, Itamar, “The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem”, *The Translation Studies Reader*, Editor: Lawrence Venuti, Routledge, London, 2012, s. 162-167.

Eyice, Semavi, “İstanbul’un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme”, *Türkiyat Mecmuası*, Sayı 14, 1965, s. 199-216.

Filizok, Rıza, “Edebi Metin Nedir?”, 2020, (Erişim) <http://www.ege-edebiyat.org/docs/521.pdf>, 25 Ekim 2020.

Friedrich, Paul, "Language, Ideology, and Political Economy", *American Anthropologist*, Sayı 91, 1989, s. 295-312.

Gassett, Jose Ortega, "Çevirinin Sefaleti ve Görkemi Üzerine", *Çeviri Seçkisi: Çeviri(bilim) Nedir?*, Editör: Mehmet Rifat, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 37-53.

Gassett, Jose Ortega, "The Misery and the Splendor of Translation", *The Translation Studies Reader*, Editor: Lawrence Venuti, Routledge, New York, 2004, s. 49-63.

"Gentile Bellini- Italian Painter", *Britannica*, 2020b, (Erişim) <https://www.britannica.com/topic/Seated-Scribe>, 26 Kasım 2020.

Gentzler, Edwin, *Contemporary Translation Theories*, Multi Lingual Matters Ltd, Clevedon, 2001, s. 45-46.

Gerçek, Burçin, "Fransızca Pamuk", Radikal Gazetesi, 18 Kasım 2011, (Erişim) <http://www.radikal.com.tr/radikal2/fransizca-pamuk-868595/>, 26 Kasım 2020.

Ghazala, Hasan, *Translation as Problems and Solutions- A Textbook for University Students and Trainee Translators*, Dar el-Ilm Lilmalayin, Lebanon, 2008.

Giri, Vijai N, "Culture and Communication Style", *Review of Communication*, Sayı 1-2, 2006, s. 124-130.

"Google Görseller", *Google*, 2020, (Erişim) <https://www.google.com.tr/imghp?hl=tr>, 24 Kasım 2020.

Gökna, Erdağ, "Çevirinin Yazarı, Yazarın Çevirmeni Olmak", "**Benim Adım Kırmızı**" *Üzerine Yazılar*, Editor: Erkan Irmak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 185-203.

Göktürk, Akşit, *Çeviri: Dillerin Dili*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.

"Gua (Chimpanzee)", *Wikipedia*, 2020b, (Erişim) [https://en.wikipedia.org/wiki/Gua_\(chimpanzee\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Gua_(chimpanzee)), 5 Kasım 2020.

Gürsel, Nedim, "Çeviri Etkinliği ve Kültür", *Türk Dili*, Çeviri Sorunları Özel Sayısı", 1978, s.23.

Gürsu, Uğur, "Kazak Türkçesindeki Farsça Kökenli Ekler ve Sonek Vazifesinde Kullanılan Emir Gövdeleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı 45, 2013, s. 39-86.

Halliday, Michael Alexander Kirkwood, *Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning*, Edward Arnold, London, 1978.

- Hermans, Theo, *A Literary History of the Low Countries*, Hamden House, Rochester, 2009.
- Himam, Fehmiye Dilek, “16. Yüzyıl Giysi Tarihi Yazımı Üzerine: Giysilerde Doğu-Batı Etkileşimi, Egzotizm ve Güç”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 29, 2013, s. 91-116.
- Hofstede, Geert- Hofstede, Gert Jan, - Minkov, Michael, *Cultures and Organizations: Software of the Mind: Intercultural Cooperation and its Importance for Survival*, McGraw-Hill, New York, 2010.
- Holmes, James S., “The Name and Nature of Translation Studies”, *The Translation Studies Reader*, Editor: Lawrence Venuti, Routledge, New York, 2004, s. 172-185.
- Howard, Brian, *Capitalizing Proper Nouns*, 2009, (Erişim) <http://englishplus.com/grammar/00000045.htm>, 20 Ekim 2020.
- Hsia, R. Po-chia, “Çin'de Katolik Misyonerliği ve Çeviriler (1583-1700)”, *Erken Modern Avrupa'da Kültürel Çeviri*, Editörler: Peter Burke- R. Po-chia Hsia, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012, s. 41-55.
- Irmak, Erkan, “Önsöz: Kırmızı'nın Yirmi Bir Yüzü”, “Benim Adım Kırmızı” Üzerine *Yazılar*, Editor: Erkan Irmak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 7-16.
- İnal, Tanju- Kaya, Mümtaz, “Çok Seslilikten Tek Sesliliğe: Benim Adım Gilles Authier”, *Researches on Translation Studies, Linguistics and Language Teaching*, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2009, s. 190-197.
- İnbaşı, Mehmet, “XVI. Yüzyıl Başlarında Aksaray Şehri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 24, 2013.
- “İngilizce-İngilizce Sözlük”, *Lexico*, 2020c, (Erişim) <https://www.lexico.com>, 9 Kasım 2020.
- İpşirli, Mehmet, “Şeyhülislâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2020, (Erişim) <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyhulislam>, 12 Aralık 2020.
- Jakobson, Roman, “On Linguistic Aspects of Translation”, *On Translation*, Editor: Reuben A. Brower, Harvard University Press, 1959, s. 232-239.
- Jakobson, Roman, “On Linguistic Aspects of Translation”, *The Translation Studies Reader*, Editor: Lawrence Venuti, Routledge, London, 2012, s. 113-118.
- Janeva, Gordana-Bülbül, Sevil, “Bregalnitsa Bölgesinde Bulunan Osmanlı Sikkeleri”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 5, 2019, s. 34-47.

Jiang, Wenying, “The Relationship Between Culture and Language”, *ELT Journal*, Sayı 4, 2000, s. 328-334.

Karagöz, Zöhre Özlem, “Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadın Kıyafetleri”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, Sayı 1, 2017, s. 130-137.

Karta, Nurullah, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadının Ekonomik Faaliyetleri”, *Journal of Economics, Finance and Accounting*, Sayı 2, 2016, s. 142-155.

Kenney, Edward John, “Ovid- Roman Poet”, *Britannica*, 2020, (Erişim) <https://www.britannica.com/biography/Ovid-Roman-poet>, 25 Ekim 2020.

“KFC’nin ‘Parmak Isırtan’ Slogan Değişimi”, *Marketing Türkiye*, 6 Nisan 2017, (Erişim) <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/kfcnin-parmak-isirtan-slogan-degisimi/>, 25 Ekim 2020.

“Kızılçık – Cornus Mas”, *Pirandini*, 2020, (Erişim) <https://www.vivaiprandini.com/en/cornelian-cherry-cornus-mas/>, 27 Ekim 2020.

“Kim Milyoner Olmak İster?”, *Wikipedia*, 2020a, (Erişim) https://tr.wikipedia.org/wiki/Kim_Milyoner_Olmak_%C4%B0ster%3F, 4 Kasım 2020.

“Kitaplarım 60 dile çevrildi, 11 milyon sattı”, *İlke Haber*, 8 Eylül 2011, (Erişim) <https://www.ilkehaber.com/haber/kitaplarim-60-dile-cevrildi-11-milyon-satti-18518.htm>, 26 Kasım 2020.

Kitzbichler, Josefine, “From Jerome to Schleiermacher? Translation Methods and the Irrationality of Languages”, *Rereading Schleiermacher: Translation, Cognition and Culture. New Frontiers in Translation Studies*, Editors: Teresa Seruya - Jose Miranda Justo, Springer-Verlag, Berlin, 2016.

Koçakoğlu, Bedia, “Postmodernin Geleneğe Bakan Yüzünde Bir Anlatı: “Beyaz Kale””, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 29, 2011, s. 185-202.

Kramsch, Claire, “Culture in Foreign Language Teaching”, *Iranian Journal of Language Teaching Research*, Sayı 1, 2013, s. 57-78.

Kramsch, Claire, *Language and Culture*, Oxford University Press, Oxford, 1998.

“Kurutma – Drying”, *National Center for Home Food Preservation*, 2020, (Erişim) https://nchfp.uga.edu/how/dry/fruit_leathers.html, 12 Aralık 2020.

Kütükoğlu, Bekir, “Lokmân b. Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2020, (Erişim) <https://islamansiklopedisi.org.tr/lokman-b-huseyin>, 12 Aralık 2020.

- Langenscheidt, 2020a, (Erişim) <https://en.langenscheidt.com/german-french/dolmetscher>, 25 Ekim 2020.
- Langenscheidt, 2020b, (Erişim) <https://en.langenscheidt.com/german-french/uebersetzer>, 25 Ekim 2020.
- Larson, Mildred L., *Meaning-based Translation: A Guide to Cross-language Equivalence*, University Press of America, New York, 1998.
- Lederach, John Paul, *Preparing for Peace: Conflict Transformation Across Cultures*, Syracuse University Press, New York, 1995.
- Lefevre, Andre, *Translation History Culture: A Source Book*, Routledge, London and New York, 2003.
- Lefevre, Andre, *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*, Routledge, London and New York, 1992.
- Linton, Ralph, *The Cultural Background of Personality*, D. Appleton-Century Company, New York, 1945.
- “Little ‘Chimp’ Proves Smarter Than Human Baby After 1 Year”, *The Montreal Gazette*, Jul 28, 1954, (Erişim) <https://news.google.com/newspapers?id=V8stAAAIBAJ&sjid=bpkFAAAAIBA J&pg=1629,4022683&dq=gua+chimpanzee&hl=en>, 5 Kasım 2020.
- Malraux, Andre, “Etranger, va dire à Lacédémone...”, *Le Figaro*, Mai 29, 1959, (Erişim) <https://malraux.org/d-1959-05-29-andre-malraux-etran-ger-va-dire-a-lacedemone-le-figaro-29-mai-1959-p-1-et-14-le-discours-de-lacropole/>, 27 Ekim 2020, s. 1-14.
- Mao, Huaizhou- Gu, Yinling - Liang, Ming, “Commentary on Nida vs. Chomsky's Translation Theories”, *Theory and Practice in Language Studies*, Sayı 2, 2012, s. 1285-1290.
- Marinetti, Cristina, “Cultural Approaches”, *Handbook of Translation Studies*, Editors: Luc Van Doorslaer- Yves Gambier, John Benjamins Publications, 2011, s. 26-30.
- “Meaning of ‘Like a Bull in a China Shop’ in English”, *Lexico*, 2020b, (Erişim) https://www.lexico.com/definition/like_a_bull_in_a_china_shop, 9 Kasım 2020.
- Meaning of ‘Translation’ in English”, *Lexico*, 2020a, (Erişim) <https://www.lexico.com/definition/translation>, 9 Kasım 2020.
- Morsy, Tarek Abdelgalil, “Newmark’ın Çeviri Yöntem ve Stratejileri Bağlamında Teneke Romanının Arapça Çevirilerinde Yerel Kültür Unsurlarının Aktarımı Üzerine Bir İnceleme”, *Journal of Turkish Studies*, Sayı 4, 2019, s. 2595-2624.

- Munday, Jeremy, *Introducing Translation Studies*, Routledge, New York, 2010.
- Müldür, Fatih, “Noam Chomsky’de Üretici Dilbilgisi: Derin Yapı ve Yüzey Yapı Ayrımı Kaygı”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı 27, 2016, s. 59-74.
- “My Name is Red / Orhan Pamuk”, *Reading Group Center – Knopf Doubleday Publishing Group*, 2020, http://knopfdoubleday.com/guide/9780375706851/_/, 26 Ekim 2020.
- Nababan, P. W. J, “Language, Culture and Language Teaching”, *RELC Journal*, Sayı 2, 1974, s. 18-30.
- Nazilli Ticaret Borsası, 2015 Nazilli İncir Yetiştiriciliğinin Durumu, (Erişim) <http://www.nazillitb.org.tr/Portals/128/dokumanlar/TARIMSAL%20VER%C4%B0/%C4%B0ncir%20makale.pdf>, 1 Aralık 2020.
- Newmark, Peter, “Translation and Culture”, *Meaning in Translation*, Editors: Barbara Lewandowska- Marcel Thelen Tomaszczyk, Peter Lang GmbH, Frankfurt, 2010, s. 171-182.
- Newmark, Peter, *A Textbook of Translation*, Prentice Hall, London and New York, 1988.
- Newmark, Peter, *Approaches to Translation*, Pergamon Press, Oxford, 1981.
- Nida, Eugene Albert- Taber, Charles Russell, *The Theory and Practice of Translation*, E. J. Brill, Leiden, 1969.
- Nida, Eugene Albert, “Principles of Correspondence”, *The Translation Studies Reader*, Editor: Lawrence Venuti, Routledge, London, 2012, s. 126-140.
- Nida, Eugene Albert, *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*, E. J. Brill, Leiden, 1964.
- Nord, Christiane, “Functionalism in Translation Studies”, *The Routledge Handbook of Translation*, Editors: Carmen Millán - Francesca Bartrina, Routledge, New York, 2013, s. 201-212.
- Nord, Christiane, *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*, St. Jerome, Manchester, 1997.
- Ok, Meltem, “Tasarım ve Süsleme Öğeleriyle Topkapı Sarayı Padişah Kaftanları”, *Akdeniz Sanat*, Sayı 16, 2015, s. 70.
- Oktay, A. (1995). “Yeni Hayat” üzerine. E. Kılıç (Der.) (1999), *Orhan Pamuk’u anlamak* içinde (ss. 229-246). İletişim.

- “Orhan Pamuk’s Novels Translated into 60 Languages”, (Erişim) <http://www.orhanpamuk.net/news.aspx?id=25&lng=eng>, 26 Kasım 2020.
- “Orhan Pamuk”, *Wikipedia*, 2020c, (Erişim) https://tr.wikipedia.org/wiki/Orhan_Pamuk, 26 Kasım 2020.
- Oustinoff, Michael, *La Traduction*, Press Universitaires de France, Paris, 2007.
- Özcan, Abdülkadir, “Kapıcı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Erişim) <https://islamansiklopedisi.org.tr/kapici>, 12 Aralık 2020.
- Özcan, Ruhi, “Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 17, 2005, s. 237-266.
- Öztemel-Akbay, Figen – Metin-Tekin, Bilge, “J. M. Barries’in Peter Pan Adlı Eserindeki Özel İsimler ve Çeviri Stratejileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 55, 2018, s. 175-181.
- Öztürk, Şükrü, “Türk Kültüründe Aslan”, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 2019, s. 18-39.
- Pamuk, Orhan, “**Benim Adım Kırmızı**”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.
- Pamuk, Orhan, “**Manzaradan Parçalar**” Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.
- Pamuk, Orhan, “**Mon Nom Est Rouge**”, (French Edition). Editions Gallimard, Kindle Edition, 2011b.
- Pamuk, Orhan, “**My Name Is Red**”, Faber & Faber, Kindle Edition, 2011a.
- Pamuk, Orhan, “**Öteki Renkler**”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.
- Pamuk, Orhan, “**Yeni Hayat**”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019.
- Pınar, Fatma, “İslam Düşüncesinde Ahiret İnancının Temel Dayanakları”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 3, 2016, s. 197-214.
- Pym, Anthony, “**Exploring Translation Theories**”, Routledge, London and New York, 2010.
- Rahimi, Atiq, “**Earth and Ashes**”, November 1, 2002, (Erişim) <https://www.amazon.co.uk/Earth-Ashes-Atiq-Rahimi/dp/0151006989>, 30 Kasım 2020.

- Raková, Zuzana, “Çeviri Kuramları”, Çeviri: Yusuf Polat, Çevirmenin Yayını, Ankara, 2016, s. 21.
- Reiss, Katharina, *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für Eine Sahgerechte Beurteilung von Übersetzungen*, Hueber, Munich, 1971.
- Reiss, Katharina, *Translation Criticism- The Potentials & Limitations: Categories and Criteria for Translation Quality Assessment*, Routledge, New York, 2014.
- Robinson, Douglas, *Becoming a Translator an Introduction to the Theory and Practice of Translation*, Routledge, London and New York, 2012.
- “Romalılar 16:16”, *TCL02: Kutsal Kitap Yeni Çeviri, 2008*, (Erişim) <https://www.bible.com/tr/bible/170/ROM.16.16.TCL02>, 20 Eylül 2020.
- “Romalılara 16:16 KMEYA”, *KMEYA: Turkish Bible Old Translation, 1941*, (Erişim) <https://www.bible.com/tr/bible/2028/ROM.16.16.KMEYA>, 20 Eylül 2020.
- Sarioğlan, Mehmet-Cevizkaya, Gülhan, “Türk Mutfak Kültürü: Şerbetler”, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, Sayı 14, 2016, s. 237-250.
- “Scholars at Duke”, *Duke University*, 2020, (Erişim) <https://scholars.duke.edu/person/goknar>, 21 Eylül 2020.
- Seleskovitch, Danica, “Interpretation: A Psychological Approach to Translation”, *Translation: Applications and Research*, Editor: Richard W. Brislin, Gardner Press Inc., New York, 1976.
- Snell-Hornby, Mary, *The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia, 2006.
- Soysal, Fırat, “Cumhuriyet Dönemi Çeviri Kurumları, Tercüme Bürosu ve Kurumsallaşma İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 32, 2017, s. 211-220.
- Suçin, Mehmet Hakkı, *Öteki Dilde Var Olmak*, Say Yayıncılık, Ankara, 2013.
- Susanto, Putu Chris- Dewi, Putu Chrisma- Nyandra, Made, “The Search of Equivalence in Translating Seven Character Traits of Dhyana Pura University”, *SSRN Scholarly Paper ID 2634830, Social Science Research Network*, New York, 2014.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “**Bingöl Adının Kaynağı**”, 2020, (Erişim) <https://bingol.ktb.gov.tr/TR-56983/bingol-adinin-kaynagi.html#:~:text=Burada%20benim%20i%C3%A7in%20bir%20kale,bu%20adla%20an%C4%B1lan%20da%C4%9Fdan%20ald%C4%B1,1> Aralık 2020.

Tahir-Gürçağlar, Şehnaz, *Çevirinin ABC’si*, Say Yayınları, İstanbul, 2016.

Tahir-Gürçağlar, Şehnaz, *Kapılar: Çeviri Tarihine Yaklaşımlar*, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Tekalp, Selen- Tarakcıoğlu, Aslı Özlem, “Translation of Fictive Culture-specific Items in the Hunger Games Trilogy”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, II. Rumeli [Dil, Edebiyat, Çeviri] Sempozyumu Bildirileri*, 2019, s. 285-296.

Tiryaki, Kerim, “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayıntab’da Bir Âlimin Terekesi: Fazılzâde Hacı Halil Efendi bin Hacı Ali Ağa”, *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, 2020, s.35-63.

“Topics of the Times: If the Shoe Doesn't Fit”, *The New York Times*, February 15, 1989, (Erişim) <https://www.nytimes.com/1989/02/15/opinion/topics-of-the-times-if-the-shoe-doesn-t-fit.html>, 25 Ekim 2020.

Toury, Gideon, *Descriptive Translation Studies and Beyond*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam and Philadelphia, 1995.

“Turuncu / Orhan Pamuk”, *Yapı Kredi Yayınları Web Sitesi*, 2020, (Erişim) <https://www.yapikrediyayinlari.com.tr/turuncu-orhan-pamuk.aspx>, 26 Kasım 2020.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, 2020, (Erişim) <https://sozluk.gov.tr/>, 6 Kasım 2020.

Türkoğlu, Sadık- Küzeci, Deniz - Bülbül, Melik, “Orhan Pamuk’un “Benim Adım Kırmızı” Adlı Romanında Kırmızı”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 29, 2015, s. 79-94.

Updike, John, “Minyatürdeki Cinayet: Türkiye'nin Ruhunu Keşfe Çıkan Bir 16.Yüzyıl Polisiyesi”, “**Benim Adım Kırmızı**”*Üzerine Yazılar*, Editor: Erkan Irmak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 17-25.

Useem, John- Useem, Ruth Hill - Donoghue, John, “Men in the Middle of the Third Culture: The Roles of American and Non-Western People in Cross-cultural Administration”, *Human Organization*, Sayı 3, 1963, s. 169-179.

Vardar, Berke, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual Yayınevi, İstanbul, 2001.

- Venuti, Lawrence, "Strategies of Translation", *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Editors: Mona Baker- Kirsten Malmkjaer, Routledge, London and New York, 2001, s. 283-288.
- Venuti, Lawrence, *The Translation Studies Reader*, Routledge, New York, 2004.
- Venuti, Lawrence, *The Translation Studies Reader*, Routledge, New York, 2012.
- Venuti, Lawrence, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, Routledge, London, 1995.
- "Viki (Chimpanzee)", *Wikipedia*, 2020d., (Erişim) [https://en.wikipedia.org/wiki/Viki_\(chimpanzee\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Viki_(chimpanzee)), 5 Kasım 2020.
- Vinay, Jean-Paul- Darbelnet, Jean, *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*, John Benjamins Publishing, Amsterdam, 1995.
- Vinay, Jean-Paul- Darbelnet, Jean, *Stylistique Comparée du Français et de L'anglais: Méthode de Traduction*, Didier, Paris, 1958.
- Williams, Raymond, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, Oxford University Press, New York, 1985.
- Woodhead, Christine, "Şehnâmeçi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2020, (Erişim) <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehnameci>, 12 Aralık 2020.
- "WordReference English French Dictionary", *WordReference.com*, 2020a, (Erişim) www.wordreference.com, 30 Kasım 2020.
- "WordReference French English Dictionary", *WordReference.com*, 2020b, (Erişim) www.wordreference.com, 30 Kasım 2020.
- Writer Pamuk Lands Impac Prize. *BBC*, 2020. (Erişim) <http://news.bbc.co.uk/2/hi/entertainment/3040031.stm>, 30 Kasım 2020.
- Wu, Ying- Xu, Runjiang, "The Application of Chomsky's Syntactic Theory in Translation Study", *Journal of Language Teaching and Research*, Sayı 2, 2011, s. 396-399.
- Yalçın, Perihan, *Çeviri Stratejileri: Kuram ve Uygulama*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015.
- Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık (Yapımcı). (2020). "Benim Adım Kırmızı" 21 Yaşında [YouTube]. <https://youtu.be/VuP6lCfGIuQ>.

- “Yaratılış 11: 1-9”, *Kutsal Kitap*, 2020a, (Erişim) <https://kutsalkitap.info.tr/?q=Yarat%C4%B1%C4%B1%C5%9F%2011:%201-9>, 3 Ekim 2020.
- “Yaratılış: Babil Kulesi”, *Kutsal Kitap*, 2020b, (Erişim) <https://kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?mc=1&sc=4&id=15>, 3 Ekim 2020.
- Yaşar, Ahmet, “Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Sayı 6, 2005, s. 237-256.
- Yaşaroğlu, Hasan, “İslam’da Resim-Heykel Yasağı ve Ahmet Hamdi Akseki’nin Konu Hakkındaki Görüşleri”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 9, 2016, s. 82-96.
- Yazıcı, Mine, *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2010.
- Yazıcı, Mine, *Yazılı Çeviri Edinci*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2007.
- Yıldırım, Ceylan, *Amin Maalouf’un Romanlarının Türkçe Çevirileri: Çoğuldizge Kuramı Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Çözümleme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.
- Yılmaz, Selim- Uras Yılmaz, Arsun, “Dilbilim ve Değişbilim Çerçevesinde “Orhan Pamuk” Yazını ve Biçemi: “Kar” Romanı Üzerine Bir İnceleme”, *International Journal of Languages Education*, Sayı 4, 2018, s. 501-517.
- Yücel, Faruk, “Türkiye’nin Aydınlanma Sürecinde Çevirinin Rolü”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 2006, s. 207-220.
- Yücel, Faruk, *Çevirinin Tarihi*, Çeviribilim Yayınları, İstanbul, 2016.
- Yücel, Faruk, *Ötekinin Gözünden Orhan Pamuk: “Beyaz Kale”yi Çevirmek*, Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Yüksel, Mehmet, “Osmanlı Toplum Yapısında Şeyhülislamlık Makamına Bir Bakış”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi - Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Sayı 22, 2016, s. 3487-3500.
- “9 Brands’ and Products’ Marketing Translation Fails”, *Cool Tool*, 16 Ağustos 2018, (Erişim) <https://cooltool.com/blog/9-brands-and-products-marketing-translation-fails>, 25 Ekim 2020.

EKLER

EK-1. BENİM ADIM KIRMIZI VE ÇEVİRİLERİNE AİT KAPAK VE İÇİNDEKİLER

Nobel Ödüllü

"Bu kitap modern bir klasik."

LOS ANGELES TIMES

Fotoğraf: İsmail Hakkı Karadağ / Anadoluzamanı.com.tr

Benim Adım Kırmızı, hem Orhan Pamuk'un en çok dile çevrilen ve en çok hayranlık duyulan eseri hem de modern edebiyat tarihimizin dünyada en çok okunan kitabı.

Orhan Pamuk'un "en renkli ve en iyimser romanım" dediği *Benim Adım Kırmızı*, 1591 yılında İstanbul'da karlı dokuz kıy gününde geçiyor. İki küçük oğlu birbirleriyle sürekli çatışan güzel Şeküre, dört yıldır savaştan dönmeyen kocasının yerine kendine yeni bir koca, sevgili aramaya başlayınca, o sırada babasının tek tek eve çağırıldığı saray nakkaşlarını saklandığı yerden seyrediyor. Eve gelen usta nakkaşlar, babasının denetimi altında Osmanlı Padişahı'nın gizlice yaptırttığı bir kitap için Frenk etkisi taşıyan tehlikeli resimler yapmaktadırlar. Aralarından biri öldürülünce, Şeküre'ye âşk, teyzesinin oğlu Kara devreye girer. İstanbul'da bir vaizin etrafında toplanmış, tekkelere karşı bir çevrenin baskıları, pahalılık ve korku hüküm sürerken, geceleri bir kahvede toplanan nakkaşlar ve hattatlar sivri dilli bir meddahın anlattığı hikâyelerle eğlenirler. Herkesin kendi sesiyle konuştuğu, öbâlerin, eyyaların dillendiği, ölüm, sanat, aşk, evlilik ve muthuluk üzerine bu kitap, aynı zamanda eski resim sanatının unutulmuş güzelliklerine bir ağıt.

"Türk romancısı Orhan Pamuk, Avrupa'ya roman nasıl yazılır, gösteriyor."

FRANKFURTER ALLGEMEINE

ISBN 978-975-08-2592-7

28 TL

Kapaklı isim:
Orhan Pamuk'un *Benim Adım Kırmızı*'nin
İstanbul'un eski sarayları, Sultanahmet "Benim Adım Kırmızı"
museo'da sergileniyor.

0 7467 60 2592 7

İÇİNDEKİLER

1. Ben Ölüyüm	9
2. Benim Adım Kara	13
3. Ben, Köpek	18
4. Katil Diyecekler Bana	23
5. Ben Eniştenizim	30
6. Ben, Orhan	36
7. Benim Adım Kara	40
8. Benim Adım Ester.	44
9. Ben, Şeküre	47
10. Ben Bir Ağacım	56
11. Benim Adım Kara	60
12. Bana Kelebek Derler	71
13. Bana Leylek Derler	78
14. Bana Zeytin Derler	85
15. Benim Adım Ester.	92
16. Ben, Şeküre	97
17. Ben Eniştenizim	102
18. Katil Diyecekler Bana	108
19. Ben, Para	114
20. Benim Adım Kara	119
21. Ben Eniştenizim	123
22. Benim Adım Kara	128
23. Katil Diyecekler Bana	133
24. Benim Adım Ölüm	138
25. Benim Adım Ester.	142
26. Ben, Şeküre	149
27. Benim Adım Kara	163
28. Katil Diyecekler Bana	169
29. Ben Eniştenizim	180
30. Ben, Şeküre	193
31. Benim Adım Kırmızı	202
32. Ben, Şeküre	206

33. Benim Adım Kara	211
34. Ben, Şeküre	224
35. Ben, At.	236
36. Benim Adım Kara	239
37. Ben Eniştenizim	248
38. Üstat Osman, Ben.	253
39. Benim Adım Ester.	260
40. Benim Adım Kara	266
41. Üstat Osman, Ben	270
42. Benim Adım Kara	284
43. Bana Zeytin Derler	294
44. Bana Kelebek Derler	296
45. Bana Leylek Derler	298
46. Katil Diyecekler Bana.	300
47. Ben, Şeytan	308
48. Ben, Şeküre.	313
49. Benim Adım Kara	317
50. Biz, İki Abdal	329
51. Üstat Osman, Ben	332
52. Benim Adım Kara	347
53. Benim Adım Ester.	363
54. Ben, Kadın	375
55. Bana Kelebek Derler	379
56. Bana Leylek Derler	391
57. Bana Zeytin Derler	399
58. Katil Diyecekler Bana	408
59. Ben, Şeküre	431
Sonsöz: Tarih, Resim, Edebiyat	439
Kronoloji.	455
Dizin	491

WINNER OF THE 2003 INTERNATIONAL IMPAC DUBLIN AWARD

ORHAN PAMUK

Winner of the Nobel Prize in Literature

My Name Is Red

A Novel

'Wonderful.' *Spectator*

'Magnificent.' *Observer*

'Sumptuous.' *New Yorker*

'Unforgettable.' *Guardian*

‘Fabulous . . . It is a wonderful novel, dreamy, passionate and august, exotic in the most original and exciting way.’

Philip Hensher, Spectator

In Istanbul, in the late 1590s, the Sultan secretly commissions a great book: a celebration of his life and his empire, to be illuminated by the best artists of the day. But when one of the miniaturists is murdered, their master has to seek outside help. Did the dead painter fall victim to professional rivalry, romantic jealousy or religious terror?

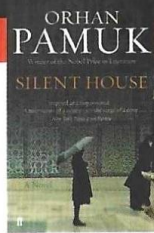
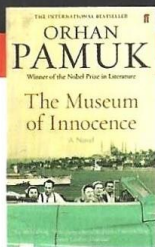
A thrilling murder mystery, *My Name Is Red* is also a stunning meditation on love, artistic devotion and the tensions between East and West.

‘More than any other book I can think of, it captures not just [Istanbul’s] past and present contradictions, but also its terrible, timeless beauty. It’s almost perfect, in other words.’

Maureen Freely, New Statesman

‘Magnificent . . . This book might well be one of the few recent works of fiction that will be remembered at the end of this century.’ *Observer*

‘A scintillating fusion of murder mystery, postmodernist fable and historical romance.’ *Scotland on Sunday*

FABER & FABER

Cover design by Faber.
Cover photograph © Roy Mehta
Location courtesy of Leighton
House Museum

www.faber.co.uk

ISBN 978-0-571-26883-2

9 780571 268832

UK £8.99

CONTENTS

Map xiv

- 1 I Am a Corpse 3
- 2 I Am Called Black 8
- 3 I Am a Dog 15
- 4 I Will Be Called a Murderer 22
- 5 I Am Your Beloved Uncle 33
- 6 I Am Orhan 42
- 7 I Am Called Black 48
- 8 I Am Esther 55
- 9 I, Shekure 60
- 10 I Am a Tree 74
- 11 I Am Called Black 80
- 12 I Am Called “Butterfly” 97
- 13 I Am Called “Stork” 109
- 14 I Am Called “Olive” 120
- 15 I Am Esther 131
- 16 I, Shekure 138
- 17 I Am Your Beloved Uncle 145
- 18 I Will Be Called a Murderer 154
- 19 I Am a Gold Coin 163
- 20 I Am Called Black 171
- 21 I Am Your Beloved Uncle 177
- 22 I Am Called Black 183
- 23 I Will Be Called a Murderer 191
- 24 I Am Death 199

25	I Am Esther	205
26	I, Shekure	215
27	I Am Called Black	237
28	I Will Be Called a Murderer	246
29	I Am Your Beloved Uncle	263
30	I, Shekure	283
31	I Am Red	296
32	I, Shekure	301
33	I Am Called Black	309
34	I, Shekure	328
35	I Am a Horse	347
36	I Am Called Black	351
37	I Am Your Beloved Uncle	365
38	It Is I, Master Osman	372
39	I Am Esther	384
40	I Am Called Black	393
41	It Is I, Master Osman	399
42	I Am Called Black	422
43	I Am Called "Olive"	438
44	I Am Called "Butterfly"	441
45	I Am Called "Stork"	444
46	I Will Be Called a Murderer	447
47	I, Satan	461
48	I, Shekure	467
49	I Am Called Black	472
50	We Two Dervishes	492
51	It Is I, Master Osman	496
52	I Am Called Black	521
53	I Am Esther	546
54	I Am a Woman	566

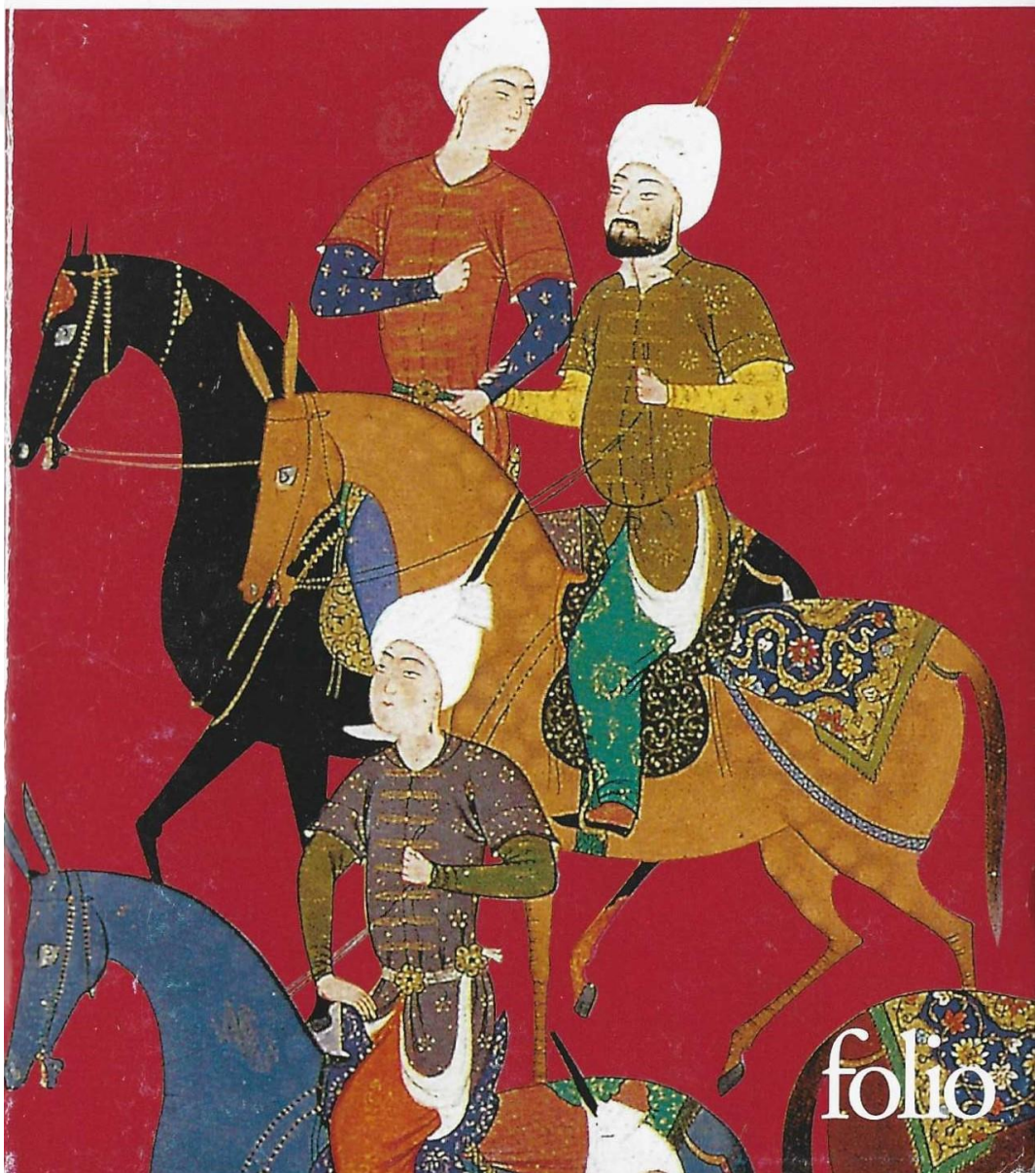
55	I Am Called "Butterfly"	572
56	I Am Called "Stork"	590
57	I Am Called "Olive"	602
58	I Will Be Called a Murderer	616
59	I, Shekure	653

Chronology 667

Orhan Pamuk

Prix Nobel de littérature

Mon nom est Rouge

Orhan Pamuk

Mon nom est Rouge

Traduit du turc par Gilles Authier

Istanbul, en cet hiver 1591, est sous la neige. Mais un cadavre, le crâne fracassé, nous parle depuis le puits où il a été jeté. Il connaît son assassin, de même que les raisons du meurtre dont il a été victime : un complot contre l'Empire ottoman, sa culture, ses traditions et sa peinture. Car les miniaturistes de l'atelier du Sultan, dont il faisait partie, sont chargés d'illustrer un livre à la manière italienne...

Mon nom est Rouge, roman polyphonique et foisonnant, nous plonge dans l'univers fascinant de l'Empire ottoman de la fin du XVIe siècle, et nous tient en haleine jusqu'à la dernière page par un extraordinaire suspense. Une subtile réflexion sur la confrontation entre Occident et Orient sous-tend cette trame policière, elle-même doublée d'une intrigue amoureuse, dans un récit parfaitement maîtrisé.

Un roman d'une force et d'une qualité rares.

Prix du Meilleur Livre étranger 2002

Prix Nobel de littérature 2006

folio
folio-lesite.fr

 A 42817 catégorie **F14**
ISBN 978-2-07-042817-5

9 782070 428175

1. Je suis mon cadavre	13
2. Mon nom est Le Noir	20
3. Moi, le chien	28
4. On m'appellera l'Assassin	36
5. Je suis votre Oncle	48
6. Moi, je m'appelle Orhan	58
7. Mon nom est Le Noir	64
8. Mon nom est Esther	71
9. Moi, Shékuré	77
10. Je suis l'arbre	92
11. Mon nom est Le Noir	99
12. On m'appelle Papillon	117
13. On m'appelle Cigogne	130
14. On m'appelle Olive	142
15. Mon nom est Esther	154
16. Moi, Shékuré	163
17. Je suis votre Oncle	171
18. On m'appellera l'Assassin	181
19. Moi, l'Argent	191
20. Mon nom est Le Noir	200
21. Je suis votre Oncle	207
22. Mon nom est Le Noir	215
23. On m'appellera l'Assassin	224
24. Mon nom est la Mort	232
25. Mon nom est Esther	238

26. Moi, Shékuré	250
27. Mon nom est Le Noir	272
28. On m'appellera l'Assassin	281
29. Je suis votre Oncle	299
30. Moi, Shékuré	320
31. Mon nom est Rouge	335
32. Moi, Shékuré	341
33. Mon nom est Le Noir	350
34. Moi, Shékuré	372
35. Moi, le Cheval	392
36. Mon nom est Le Noir	397
37. Je suis votre Oncle	412
38. Moi, Maître Osman	420
39. Mon nom est Esther	433
40. Mon nom est Le Noir	443
41. Moi, Maître Osman	451
42. Mon nom est Le Noir	477
43. On m'appelle Olive	494
44. On m'appelle Papillon	497
45. On m'appelle Cigogne	501
46. On m'appellera l'Assassin	505
47. Moi, le Diable	520
48. Moi, Shékuré	527
49. Mon nom est Le Noir	533
50. Nous, les deux Errants	553
51. Moi, Maître Osman	558
52. Mon nom est Le Noir	584
53. Mon nom est Esther	610
54. Moi, la Femme	631
55. On m'appelle Papillon	639
56. On m'appelle Cigogne	658
57. On m'appelle Olive	671
58. On m'appellera l'Assassin	687
59. Moi, Shékuré	724
<i>Chronologie</i>	737